

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»
ІНСТИТУТ ГЕОГРАФІЇ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НАН БІЛОРУСІ (м. Мінськ, Білорусь)
ІНСТИТУТ ГЕОГРАФІЇ РУМУНСЬКОЇ АН (м. Бухарест, Румунія)
МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (м. Варна, Болгарія)

«ГЕОГРАФІЧНА НАУКА ТА ОСВІТА: ПЕРСПЕКТИВИ Й ІННОВАЦІЇ»

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

20-21 травня 2021 року

Переяслав – 2021

УДК 910.1+37]:001.895(082)

Г 35

*Схвалено та рекомендовано до друку рішенням вченої ради
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(Протокол №9 від 29.03.2021 р.)
і рішенням вченої ради
Інституту географії Національної академії наук України
(Протокол №6 від 15.04.2021 р.)*

Географічна наука та освіта: перспективи й інновації : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Переяслав, 20-21 трав. 2021 р. / [редкол.: Коцур В. П., Руденко Л. Г., Маруняк Є. О. та ін.]. – Переяслав (Київ. обл.), 2021. – 214 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Воловик Людмила – канд. геогр. наук, доцент;

Григореску Інес – Ph D (Румунія);

Коцур Віктор – доктор істор. наук, професор, академік (співголова);

Крачунов Хрісто – Ph D (Болгарія);

Лісовський Сергій – доктор геогр. наук, ст. наук. спів.;

Маруняк Євгенія – доктор геогр. наук, ст. наук. спів.;

Носаченко Володимир – канд. пед. наук (відповідальний секретар);

Руденко Леонід – доктор геогр. наук, професор, академік (співголова);

Секелі Владимир – Ph D (Словаччина);

Топузов Олег – доктор пед. наук, професор, академік;

Хомич Валерій – доктор геогр. наук, гол. наук. спів. (Республіка Білорусь);

Чехній Віктор – канд. геогр. наук, ст. наук. спів.

У збірнику представлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Географічна наука та освіта: перспективи й інновації», які присвячено дослідженню актуальних питань сучасної географічної науки та освіти, обговоренню потенціалу географічної науки щодо реагування на нові політики, ідеї, практики, які формуються на глобальному рівні та в ЄС у відповідь на основні виклики ХХІ ст.

Тексти представлено в авторській редакції. Редколегія може не поділяти ідеологічні переконання та наукові погляди авторів. За зміст, авторську позицію та достовірність наведених у статтях фактів і цитувань відповідальність несуть автори.

© ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

© Інститут географії НАН України

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI HRYHORII SKOVORODA
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GEOGRAPHY OF THE NAS OF UKRAINE
INSTITUTE OF PEDAGOGY OF NAPS OF UKRAINE
INSTITUTE OF NATURE MANAGEMENT OF THE NAS OF BELARUS (Minsk, Belarus)
INSTITUTE OF GEOGRAPHY OF THE ROMANIAN AS (Bucharest, Romania)
INTERNATIONAL ASSOCIATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT (Varna, Bulgaria)**

«GEOGRAPHICAL SCIENCE AND EDUCATION: PROSPECTS AND INNOVATIONS»

**COLLECTION OF MATERIALS
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCES**

May, 20-21, 2021

Pereiaslav – 2021

*Approved and recommended for printing by the decision of the Academic Council
of SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
(Proceedings №9 from March 29, 2021)
and the decision of the Academic Council
Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Proceedings №6 from April 15, 2021)*

Geographical Science and Education: Prospects and Innovations : Coll.
Materials International Scientific-Practical Conf., Pereiaslav, May 20-21, 2021 /
[editors: Kotsur V. P., Rudenko L. G., Marunyak E. A. and others]. – Pereiaslav
(Kyiv region), 2021. – 214 p.

EDITORIAL BOARD:

Volovyk Liudmyla – *Ph.D., Associate Proffesor;*
Hrigoresky Ines – *Ph.D. (Romania);*
Kotsur Viktor – *Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician (co-chair);*
Krachunov Khristo – *Ph.D. (Bulgaria);*
Lisovskyi Serhii – *Doctor of Geographical Sciences, Senior Research Fellow;*
Maruniak Eugenia – *Doctor of Geographical Sciences, Senior Research Fellow;*
Nosachenko Volodymyr – *Ph.D. (executive secretary);*
Rudenko Leonid – *Doctor of Geographical Sciences, Professor, Academician (co-chair);*
Sekeli Vladymyr – *Ph.D. (Словацчина);*
Topuzov Oleh – *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician;*
Khomych Valerii – *Doctor of Geographical Sciences, Chief Researcher (Republic of Belarus);*
Chekhonii Viktor – *Ph.D., Senior Research Fellow.*

The collection presents the materials of the International Scientific and Practical Conference «Geographical Science and Education: Prospects and Innovations», which are devoted to the study of current issues of modern geographical science and education, discussion of the potential of geographical science to respond to new policies, ideas, practices and in the EU in response to the major challenges of the 21st century.

The texts are presented in the author's edition. The editorial board may not share the ideological beliefs and scientific views of the authors. The authors are responsible for the content, author's position and authenticity of the facts and citations given in the articles.

© Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University
© Institute of Geography of the
National Academy of Sciences of Ukraine

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

І. П. Ащеулова,

Глухівський ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою
(м. Глухів, Україна)

Сучасна школа повинна формувати нову систему універсальних знань, умінь, навичок, а також досвід самостійної діяльності та відповідальності учнів, щоб сформована особистість була компетентною у всіх сферах людського життя. У статті розглядаються основні методи, прийоми та засоби, які використовує вчитель для формування ключових компетентностей на уроках географії. Стаття призначена для вчителів, студентів педагогічних університетів зі спеціальності «Географія».

Ключові слова: компетентність, ключові компетентності, предметні компетентності, компетентнісний підхід.

FORMATION OF KEY COMPETENCIES IN STUDENTS IN GEOGRAPHY LESSONS

I. P. Ashcheulova

The modern school must form a new system of universal knowledge, skills, abilities, as well as the experience of independent activity and responsibility of students, so that the formed personality was competent in all spheres of human life. The article considers the main methods, techniques and tools used by the teacher to form key competencies in geography lessons. The article is intended for teachers, students of pedagogical universities in the specialty «Geography».

Key words: competence, key competences, subject competences, competence approach.

Одним із завдань, що вирішує сучасна школа, є формування духовно, інтелектуально, психологічно підготовленого до самостійного життя випускника. Нині суспільству потрібна професійно-компетентна молодь, яка вміє швидко адаптуватися в нестабільних умовах, здатна до ризику, самостійного вибору сфер діяльності, поведінки, орієнтованої на успіх та саморегуляцію.

Рівень освіченості сьогодні не визначається обсягом знань, їх енциклопедичністю. З позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається здатністю вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань. Компетентнісний підхід не заперечує значення знань, але він акцентує увагу на здатності використовувати отримані знання, уміння знаходити необхідну інформацію [2].

З позицій компетентнісного підходу головним результатом освітньої діяльності стає формування ключових компетентностей.

Ключовими називають компетентності, які є універсальними, застосовуються в різних життєвих ситуаціях. Ними повинен володіти кожен член суспільства. Названі вони ключовими, так як є свого роду ключем до успішного життя людини в суспільстві. Виокремлюють трьохрівневу ієрархію компетентностей:

ключові (міжпредметні) – здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурологічні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми;

загальногалузеві – їх набуває учень упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі впродовж навчання в школі;

предметні – їх набуває учень упродовж вивчення того чи іншого предмету в усіх класах під час навчання в школі [1].

Найбільш універсальними є ключові компетентності, що формуються засобами міжпредметного та предметного змісту.

Завдання школи, зокрема й предмету географії, сформувати вміння навчальної, дослідницької діяльності, комунікативні вміння, здатність до самопізнання, самонавчання, самореалізації учнів. Тож, я вважаю, так важливо використовувати на уроках географії такі форми, методи й засоби навчання, що орієнтовані на формування ключових компетентностей учнів. Це, перш за все, проблемне, проектне, групове навчання, застосування ІКТ-технологій.

На своїх уроках я часто використовую методи проблемного навчання, наприклад, пошуково-дослідницький. Діти вчатьса самостійно працювати з картами атласу, текстом підручника, статистичними даними, шукають необхідну додаткову інформацію в Інтернет джерелах. Наприклад, під час вивчення рельєфу материків на основі аналізу тектонічної та фізичної карт учні виявляють не тільки головні внутрішні і зовнішні причини горотворення, але й порівнюють його з рельєфом іншого материка, раніше вивченого. Це дозволяє формувати в дітей здатність до самопізнання та самонавчання.

Метод моделювання використовую для вирішення географічних завдань. Так, при вивченні фізичної географії материків й океанів у 7 класі учням було запропоновано змодельовати, як змінилася б природа Австралії, якби Великий Вододільний хребет став вищим у 3-4 рази. У відповідях учні відзначали, що змінився б не тільки набір природних зон на схилах гір, а й вершини виявилися б покриті льодовиками, які живили річки, що стали б повноводними протягом усього року. Усе це призвело до зміни клімату та рослинності материка.

Застосувати знання в нових умовах, провести аналіз і порівняння діти можуть, виконуючи таке нетрадиційне завдання: перечитати різноманітні літературні твори та розпізнати, про які природні зони в них ідеться, а також уявити собі маршрут головних героїв.

У 8 класі, наприклад, під час вивчення теми «Населення» в практиці навчання ефективно використовую технологію проектного навчання. Діти виконують завдання практико-орієнтованого, дослідницького характеру, наприклад:

- провести невелике (по 10 сім'ям) соціологічне дослідження про кількість дітей у родинах, створених до й після 1992 року, зробити висновки;
- вивчити динаміку типів відтворення на прикладі різних поколінь своєї родини, а потім відобразити на графіку, виявити причини;
- простежити географію міграцій своєї сім'ї, зробити висновки;
- провести анкетування про ставлення молодих людей до проблем відтворення населення серед учнів 9-11 класів.

У 10 класі при вивченні теми «Країни Європи» використовую групову творчу роботу. Наприклад, при вивченні теми «Німеччина» клас об'єднується в групи по 3-4 учні – «географи», «демографи», «промислові економісти», «сільськогосподарські економісти», «транспортні економісти», «дипломати», які працюють за інструктивними картками, а потім подають звіт про виконану роботу. Використання методів групової роботи дозволяє формувати в учнів комунікативні компетентності.

На уроках широко використовую можливості ІКТ-технологій. Залежно від цілей і завдань уроку інформаційні технології застосовую під час вивчення нового матеріалу, контролю знань та умінь, для узагальнення та систематизації знань, виконання творчих завдань.

При вивченні нового матеріалу використовую у всіх класах електронні підручники, які в доступній, яскравій, наочній формі подають учням теоретичний матеріал.

На уроках також використовую презентації, які виконую не тільки я, але й учні 7-11 класів. Так, наприклад, у 7 класі учні, вивчаючи природу материків, проводять свої дослідження, які представляють у вигляді презентацій. Наприклад, по закінченню теми «Південна Америка» діти відповідно до вимог, виконали презентації з теми «Природні унікальні материка». Із задоволенням виконують презентації учні в 10 класі по країнах світу, наприклад: «Країни Перської затоки – новий осередок цивілізації», «Країни Океанії – регіон екзотичного туризму», «Панамериканське шосе – дорога через три Америки» тощо. Усе це формує в учнів інформаційні компетентності, а для багатьох саме вони сьогодні є найбільш актуальними й будуть необхідні в майбутньому.

Література:

1. Волобуєва Т. Б. Розвиток творчої компетентності школярів. Харків : Основа, 2005.
2. Гільберг Т. Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії. *Географія та основи економіки в школі*. 2009. №3. С. 7-10.
3. Покась Л. А. Шляхи формування компетенцій у старшокласників на уроках географії. *Географія та економіка в сучасній школі*. 2012. № 6. С. 2-6.

ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Н. В. Барвінок, Л. А. Озерова,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
(м. Умань, Україна)

У статті характеризується формування картографічної компетентності майбутніх вчителів географії під час вивчення геології, визначено важливість картографічних знань, умінь та навичок для вивчення геології. Розглянуто праці авторів, які вивчали у своїх роботах питання формування картографічної компетентності у підготовці майбутніх вчителів географії. Визначено важливість вивчення геології для формування картографічної компетентності.

Ключові слова: професійна компетентність, картографічна компетентність, картознавча компетентність, картографічна підготовка, майбутній учитель географії.

FORMATION OF CARTOGRAPHIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY DURING

N. V. Barvinok, L. A. Ozerova

The article characterizes the formation of cartographic competence of future teachers of geography during the study of geology, identifies the importance of cartographic knowledge, skills and abilities for the study of geology. The works of the authors who studied in their works the formation of cartographic competence in the training of future teachers of geography are considered. The importance of studying geology for the formation of cartographic competence is determined.

Key words: professional competence, cartographic competence, cartographic competence, cartographic training, future teacher of geography.

Освіта завжди потребувала, потребує і буде потребувати компетентного в своїй галузі вчителя. Важливо, щоб кожен вчитель міг якнайкраще розкрити свої педагогічні якості, здібності, таланти, міг виявити ініціативу та творчий пошук, а також міг іти в ногу із сучасними тенденціями. Тому заклад вищої освіти має важливе завдання – підготувати компетентного вчителя у своїй галузі, в тому числі і компетентного вчителя географії.

Щоб досягти якнайкращого результату у навчанні учнів вчитель географії повинен досконало володіти методикою свого предмета, бути глибоко обізнаним з навколишнім світом і пов'язувати навчання предмету з сучасністю, а для цього використовувати всі можливі засоби інформації. Одним з основних наочних засобів вивчення географічної науки є карта, яка використовується для опису, аналізу та пізнання явищ, для отримання нових знань і характеристик, для вивчення процесів розвитку, встановлення просторових взаємозв'язків та прогнозу явищ. Географічна карта – є головним джерелом знань на уроках географії у закладах освіти.

З огляду на вище сказане, потрібно зауважити, що картографічні знання і уміння є не просто важливими у географічній освіті, але й входять до складу загальнокультурних компетентностей, тобто їх роль невинно зростає на сучасному етапі розвитку педагогічної освіти. Тому картографічна підготовка майбутнього вчителя географії є надзвичайно важливою, а картографічну компетентність слід розглядати як компонент професійної компетентності майбутнього вчителя географії.

В. Носаченко дає широке визначення професійної компетентності майбутнього вчителя географії, де включає і володіння глибокими знаннями фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін та знання дидактичних і технологічних засобів педагогічної діяльності та творче їх використання вчителем-географом [4]. Він зазначає, що у майбутніх вчителів географії формується професійний досвід репродукувати картографічні знання і уміння з метою розвитку в учнів картографічної грамотності [5].

Також дослідник визначає важливість картографічної компетентності у підготовці майбутніх вчителів географії як складову частину фахової компетентності. До основи картографічної компетентності він відносить володіння картознавчими знаннями, вміннями та навичками і визначає, що

картографічна компетентність є складовою життєвих компетентностей [3].

А. Берлянт відмічає, що картографічна грамотність перестала бути прерогативою ученого, вона стає необхідною кожній людині в повсякденному побуті і потрібна сучасній людині не менше, чим комп'ютерна [1]. Учений зауважує, що проблема загального підвищення картографічної грамотності населення є одним з чинників, що визначають актуальність і необхідність інновацій географічної освіти.

О. Тімець розглядає картознавчо-географічну компетенцію як володіння знаннями географічних карт та навченість студентів роботи з ними: застосування їх у навчально-виховному процесі; репродукування картографічної грамотності задля розуміння і трансформації за допомогою географічних карт різноманітної інформації, опису географічних об'єктів і явищ за картою; знання про різноманітні способи зображення, накопичення і узагальнення інформації за картами та робота з різними джерелами інформації (картографічними) і її використання для навчання учнів географії [6].

Отже, з огляду на вище сказане, можемо сказати, що формування картографічної компетентності майбутнього вчителя географії займає важливе місце у формуванні їх професійної компетентності, адже не можна уявити урок географії без карти. Найбільшою мірою володіння знаннями географічних карт, уміння з ними працювати та здобувати нові знання для подальшого навчання та професійної діяльності у майбутніх вчителів географії розвиваються під час вивчення у закладі вищої освіти дисципліни «Картографія з основами топографії». Але не менш важливе місце займає і вивчення інших дисциплін, під час яких активно застосовуються карти для роботи, а також вже набуті знання, уміння та навички. Однією з таких дисциплін, є «Геологія з основами геохімії».

Вивчення дисципліни «Геологія з основами геохімії» забезпечує закріплення картографічних компетентностей шляхом використання оглядових геологічних карт, карт тектонічної будови України та Світу, карт корисних копалин України та Світу, карт мінерально-сировинної бази України та Світу. Геологічні карти є зображенням на топооснові за допомогою умовних знаків розповсюдження і умов залягання гірських порід на земній поверхні. Зазвичай карти є результатом геокартування, але досить широко застосовуються карти, отримані в результаті узагальнення картографічної інформації окремих територій (зведені геологічні карти). Карти є найбільш цінною формою інтеграції геологічних відомостей про будову земної кори. Широкий спектр інформації, закладений в графічному зображенні, дозволяє вирішувати самі різні завдання. За допомогою геологічних карт можуть бути зроблені висновки про формування земної кори і закономірності розміщення корисних копалин.

На геологічних картах знаходить відбиття переважно спеціальна інформація, проте тут присутні дані, що є загальноживаними, без знання яких неможливо бути професійно підготовленим. Для вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні знати: що собою являє проекція Гаусса-Крюгера; як здійснюється розграфка топографічних карт; як формується номенклатура топографічних карт; що входить до поняття «елементи карти»;

які основні види умовних позначок використовують на геологічних картах; за яким показником відрізняють типи геологічних карт. А також повинні уміти: визначати масштаб карти; пояснювати як на геологічних картах відображена інформація про вік, склад, умови залягання порід; відрізняти види геологічних карт за їх масштабом [2].

Здобувачі вищої освіти навчаються за допомогою тематичних карт та картографічних методів дослідження оволодівати фундаментальними знаннями явищ і процесів на глобальному, регіональному та місцевому рівнях, вчать характеризувати антропогенний вплив на довкілля, аналізують природно- та суспільно-географічні явища і процеси у їх порівнянні та взаємозв'язку. У здобувачів закріплюються базові знання з теорії способів картографічного зображення земної поверхні, закріплюються знання, уміння та навички роботи з тематичними картами, формуються важливі практичні навички та правила використання карт у вирішенні наукових і практичних задач, закріплюються практичні навички побудови профілів, геологічних розрізів, роботи з контурними картами, тобто створення власних тематичних карт.

Формування картографічної компетентності займає важливе місце у формуванні майбутнього вчителя географії як професіонала. І, так як, важливу роль у вивченні геології як науки, геологічних процесів та корисних копалин відіграють знання з картографії, адже для виконання багатьох завдань здобувачі вищої освіти неодноразово звертаються до карти, яка є опорою у вивченні більшості геологічних процесів, які відбувались та відбуваються на Землі, то картографічна компетентність майбутніх вчителів географії формується і під час вивчення цієї дисципліни. Отже, слід зауважити, що картографічні знання, уміння і навички у майбутніх вчителів географії формується і під час вивчення інших географічних дисциплін у закладі вищої освіти.

Література:

1. Берлянт А. М. Картографическая грамотность и географическое образование: проблемы переориентации. *География в школе*. 1990. № 2. С. 30-38.
2. Геологічні карти. URL: https://zsg.nmu.org.ua/ua/navchalna_literatura/ (дата звернення 10.03.2021).
3. Носаченко В. М. Професійно орієнтована технологія навчання як засіб формування картографічної компетентності студентів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. №6. С. 247-254. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_6_33. (дата звернення: 10.03.2021).
4. Носаченко В. М. Формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії в процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2016. 23 с.
5. Носаченко В. Н. Картографическая компетентность будущих учителей географии как предмет научных исследований. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. №4. URL: <http://e-koncept.ru/2016/16085.htm>. 1-9 (дата звернення: 27.01.2021).
6. Тімець О. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя географії: взаємозв'язок когнітивного, операційного і особистісного компонентів його фахової компетентності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. № 2. С. 46-52.

ДОСВІД РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

І. С. Бєлая,
Херсонський державний університет
(м. Херсон, Україна)

Розглянуто особливості розробки Стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад на прикладі ОТГ Асканія-Нова Чаплинського району Херсонської області. Проаналізовано сильні та слабкі сторони впливу на розвиток ОТГ, рівень поєднання необхідних складових, які відображено у стратегічних цілях. Визначено основні переваги та недоліки розробленої Стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади Асканія-Нова.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада (ОТГ), Стратегія розвитку, стратегічні цілі.

EXPERIENCE OF DEVELOPING A STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

I. S. Belaia

The peculiarities of development of the Strategy of development of the united territorial community of Askania-Nova Chaplinsky district of Kherson region are considered. We analyze the strengths and weaknesses of the impact on the development of UTC, the level of combination of the necessary components, which are reflected in the strategic goals. The main advantages and disadvantages of the developed strategy of the integrated territorial community of Askania-Nova are identified.

Key words: United Territorial Community (UTC), Development Strategy, Strategic Goals.

На сучасному етапі становлення та розвитку об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) важливими аспектами є створення відповідних умов для забезпечення сталого розвитку території ОТГ, підвищення ефективності використання економічного потенціалу та функціонування соціальної сфери об'єднаної територіальної громади для покращення якості життя населення. Саме тому розробка стратегічного планування на рівні ОТГ є важливою складовою, яка відображає постановку завдань та очікувані результати, які в свою чергу демонструють динаміку розвитку об'єднаної територіальної громади.

Під час розробки стратегічного плану розвитку об'єднаної територіальної громади важливим є поєднання економічних, екологічних та соціальних складових. Лише за такого поєднання, можливе створення комфортних умов та підвищення якості життя сільського населення [1].

Аналіз розробленої Стратегії розвитку об'єднаної громади Асканія-Нова Чаплинського району Херсонської області відображає переліки місцевих цільових програм, інвестиційних проектів, реалізація яких передбачається протягом 2017-2025 років і які є основою для формування та раціонального використання фінансових та земельних ресурсів відповідно до визначених завдань соціально-економічного розвитку громади.

Першочергово в Стратегії розвитку були визначені сильні і слабкі сторони, а також можливості і загрози розвитку територіальної громади, тобто позитивні і негативні риси, процеси і явища, а також специфічні ресурси, які впливатимуть на майбутній розвиток. Проведений аналіз показав значне переважання слабких сторін розвитку, аніж сильних, що буде в свою чергу гальмувати майбутній розвиток ОТГ. Серед найголовніших проблем, які несуть загрозу розвитку є недостатня кількість робочих місць, як наслідок значна частка безробіття та імміграція місцевого населення громади; нерозвинена соціальна інфраструктура, дорожня інфраструктура (тротуари, освітлення) та інфраструктура для якісного прийому та обслуговування великої кількості туристів; нерозв'язана проблема збору і утилізації твердих побутових відходів та очищення каналізаційних вод, наявні й інші не менш вагомні проблеми у економічній, екологічній та соціальній сферах. Наявність на території громади біосферного заповідника «Асканія Нова» має значні переваги, а саме: використання заповідної території у туристичній сфері, але відповідно існують і недоліки, такі як суворі обмеження щодо використання значних земельних площ, що перешкоджає розвитку сільського господарства [3].

Визначені в Стратегії пріоритети розвитку впливають з прийнятого бачення розвитку об'єднаної громади Асканія-Нова до 2025 з врахуванням можливостей та загроз, що мають значний вплив. Було визначено чотири стратегічні цілі (багаторічна перспектива – до 2025 року), з яких впливають операційні цілі (короткотермінова перспектива – до 2020 року). Для їх досягнення були визначені відповідні завдання. Вони визначають межі концентрації запланованої фінансової й організаційної діяльності об'єднаної громади Асканія-Нова на найближчі роки [3].

Основними стратегічними цілями розвитку об'єднаної територіальної громади Асканія-Нова, які направлені на створення максимально комфортних умов для життя населення є:

Стратегічна ціль 1: Конкурентна економіка громади, яка базується на місцевих ресурсах та підприємливості мешканців.

Стратегічна ціль 2: Безпека і комфорт життя мешканців у екологічному, соціальному вимірах та відносно стану їх здоров'я.

Стратегічна ціль 3: Висока привабливість громади для проведення вільного часу, яка відповідає різноманітним потребам мешканців, гостей та туристів.

Стратегічна ціль 4: Ефективне управління розвитком громади на основі механізмів партнерської співпраці та мобілізації місцевих ресурсів [3].

Відповідні цілі було визначено як найважливіші з огляду на створення ними в довготерміновій перспективі найбільших можливостей для зростання громади. Спостерігається чітке поєднання трьох необхідних складових: економічної, екологічної та соціальної, саме тому, за успішної реалізації відповідних цілей розвиток громади матиме позитивні результати.

Аналізуючи відповідні цілі, ми бачимо, що значна увага у Стратегії розвитку приділяється природоохоронній території громади, а саме планується розвиток та комерціалізація туристичної та навколо туристичної пропозиції,

а також розробка ефективної екологічної політики. Адже дуже важливим є максимально використовувати відповідні території, саме у туристичному напрямку, які займають значну частку від загальної площі громади, не завдаючи шкоди охоронній зоні.

Недостатньої уваги в Стратегічному плані приділено розвитку сільського господарства, що обгрунтовано наявністю значної частки природоохоронних територій та незначної площі земель сільськогосподарського призначення. Не передбачено використання земельних ділянок поза межами населених пунктів, які було передано в 2018 році із державної власності у комунальну власність об'єднаної територіальної громади Асканія-Нова [2]. Адже відповідні земельні ресурси повинні стати джерелом фінансових надходжень, що може забезпечити розвиток не лише економічної складової, шляхом залучення фізичних та юридичних осіб до землекористування на умовах оренди земельних ділянок, а й сприяти розвитку соціальної складової, в результаті забезпечення місцевого населення робочими місцями в господарствах різних організаційних форм.

Саме тому розробка Стратегії розвитку ОТГ вимагає уважного спостереження за процесами, які відбуваються у внутрішньому середовищі, оцінки факторів і встановлення зв'язку між ними, а також між сильними і слабкими сторонами території, регіону та можливостями і загрозами, які пов'язані із зовнішнім середовищем.

Для успішної реалізації Стратегічних цілей дуже важливим є професійне стратегічне управління, яке повинно підкріплюватися організаційно-інституційним, методико-технологічним та ресурсним забезпеченням, із врахуванням реформ та динамічних змін, які відбуваються на даному етапі розвитку майже в усіх сферах соціально-економічного та політичного життя в Україні.

Література:

1. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. Київ:, 2017. 121 с.
2. Головне управління Держгеокадастру у Херсонській області. URL: <http://khersonska.land.gov.ua>
3. Стратегія розвитку об'єднаної громади Асканія-Нова на 2017-2025 роки. Асканія-Нова:, 2017. 80 с.

АЛЕКСАНДР ГЕОРГ ЗУПАН – ЯК ВИДАТНИЙ ГЕОГРАФ, КЛІМАТОЛОГ, ПЕДАГОГ

В. А. Білоус, В. П. Руденко,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

Проаналізовано життєвий шлях та внесок у географічну науку видатного географа А. Зупана, адже його постать є досить відомою в країнах Європи і маловідомою на теренах України. Було складено перелік основних праць вченого, завдяки яким Зупан став відомим в науковому товаристві.

Ключові слова: Зупан, кліматолог, географ, науковець.

**ALEXANDER GEORG ZUPAN – AS AN EXCELLENT GEOGRAPHER,
CLIMATOLOGIST, TEACHER**

V. A. Bilous, V. P. Rudenko

The way of life and contribution to the geographical science of the prominent geographer A. Zupan is analyzed in this article. His figure is quite well known in the countries of Europe and little known in the territory of Ukraine. A list of the major works of the scientist was made, and thanks to these works Zupan become known in the scientific society.

Keywords: *Zupan, climatologist, geographer, scientist.*

Александр Георг Зупан визначний вчений, професор європейського рівня, географ-енциклопедист, широко відомий, насамперед, у середовищі західно-європейських науковців. В Україні його багата географічна спадщина є маловідомою.

Олександр Зупан народився в Інніхені, що в Тіролі. Навчався у гімназії в місті Лайбах. Отримавши початкову освіту, молодий Зупан у 1866 році поступив на історично-філософський факультету в Грацькому університеті. Там він проходив навчання, зокрема, у відомого історика Франца Кронеса, автора 172 біографічних описів у авторитетному виданні «Загальна німецька біографія». Після двох років навчання Александр Зупан переїхав з Грацу до Відня, де продовжив вивчення історії та географії. По закінченні навчання здобув ступінь PhD. З 1871 по 1875 роки влаштувався вчителем у середній школі в Лайбаху [3].

Навчаючи дітей географічної науки, Зупану було недостатньо інформації з тих підручників, якими довелося користуватися. Він їх всіляко критикував. Тому вирішив написати власний, такий, що відповідав би всім вимогам часу. У 1874 році «Підручник з географії для середніх шкіл Австрії та відповідних навчальних закладів, а також для самостійного навчання» був опублікований.

У 1877 році дослідник переїхав до Чернівців. Саме в Чернівцях, де Александр Зупан почав працювати як викладач Першої державної гімназії, а з 1876 р. спочатку як приват-доцент, а потім професор Чернівецького університету, розквітла творча географічна діяльність вченого. В 1880 р. став професором географії та започаткував, а пізніше організував галузеві географічні курси з фізичної географії, орографії, геоморфології, кліматології, океанології, етнології, а також регіональні курси з географії Європи, дунайських країн, Африки, Азії [3].

Працюючи в Чернівцях, Зупан занурився до вивчення динамічної кліматології. У своїх працях, а найперше у книзі «Основи фізичної географії», він описував природу вітрів. І заявив, що без перебільшення можна вважати вітри ефективними носіями клімату. Цим же фактично розірвав доти пануючу натурфілософську традицію, котра тягнулася ще з Античних часів.

У 1884 році його призначили редактором авторитетного журналу «Petermanns Geographische Mittheilungen» у місті Гота. І залишався на цій посаді до 1909 року.

Опісля переїхав до Бреслава (нинішній Вроцлав), де викладав у місцевому університеті. Проте хвороба завадила науковцю довго читати лекції.

У 1916 році він полишив викладацьку роботу. Помер Александр Георг Зупан 6 липня 1920 року [3].

За життя своє життя Олександр Зупан зробив значний внесок у розвиток географічної науки. Найвизначнішими його працями є:

- Lehrbuch der Geographie für österreichische Mittelschulen. Laibach, 1874 (Підручник географії для середніх шкіл Австрії. Любляна 1874 року);
- Statistik der untern Luftströmungen. Leipzig, 1881 (Статистика нижчих потоків повітря. Лейпциг, 1881 рік);
- «Grundzüge der physischen Erdkunde» Leipzig, 1884 (Основи фізичної географії. Лейпциг, 1884 рік);
- Archiv für Wirtschaftsgeographie. I. Nordamerika, 1880–1885. Gotha, 1886. (Архів економічної географії. (Частина 1: Північна Америка 1880-1885));
- Die Verteilung der Niederschlags auf der festen Erdoberfläche Supan, Alexander. – Gotha : J. Perthes, 1898 (Розподіл опадів на твердій поверхні землі. Гота, 1898 рік);
- Die Territoriale Entwicklung der Europäischen Kolonien: mit einem Kolonialgeschichtlichen Atlas von 12 Karten und 40 Kärtchen im Text. Gotha, 1906 (Територіальний розвиток європейських колоній: з атласом колоніальної історії 12 карт та 40 карток у тексті. Гота, 1906 рік);
- Deutsche Schulgeographie. Gotha: 1910 (Німецька шкільна географія. Гота, 1910 рік);
- Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie Supan, Alexander. – Leipzig : Veit & Co., 1918 (Загальні настанови політичної географії. Лейпциг, 1918 рік);
- Die Bevölkerung der Erde. Gotha; 1899 (Населення землі. Гота, 1899 рік);
- Die Bevölkerung der Erde. XII. Amerika, Afrika und Polarländer Gotha; 1904 (Населення землі. XII. Америка, Африка та полярні країни. Гота, 1904 рік);
- Die Bevölkerung der Erde. XIII. Europa. Gotha; 1909 (Населення землі. XIII. Європа. Гота, 1909 рік) [1].

Ще за життя Александра Зупана було визнано провідним й авторитетним науковцем, дослідником і першовідкривачем у сфері географії, кліматології та історії. Його обирали членом Німецького академічного товариства природодослідників Леопольдіна, почесним членом географічних товариств у Мюнхені, Гамбурзі, Відні, Амстердамі, Римі та Лондоні, членом географічних товариств у Санкт-Петербурзі, Парижі і Лейпцігу. У 1904 році вченому за його внесок у науку було вручено «Медаль Котеніуса». Її вручає раз на два роки Німецька академія натуралістів «Леопольдіна» за значний вклад в покращення життя людства [2].

Його оригінальний внесок у географічну науку був головним чином у галузі кліматології, океанографії, політичної та шкільної географії. Він один з перших вчених, хто розробив класифікацію клімату, в якій виділив 35 кліматичних провінцій; започаткував для виявлення регіональних відмінностей кліматичного режиму використовувати річну амплітуду температури.

Александр Зупан один з перших навів всебічну і найбільш повну на той час характеристику загальної будови суші і моря, повітряної оболонки та рослинного і тваринного світу планети. Ним було встановлено і проаналізовано низку закономірностей в їх розвитку і географічному поширенні на земній поверхні.

Література:

1. Katalog der Deutschen Nationalbibliothek [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<https://portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&cqlMode=true&query=nid%3D117375209>.
2. Supan, Alexander Georg - Österreichisches Biographisches Lexikon [Електронний ресурс] / Ch. Korke // Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S_43/Supan_Alexander-Georg_1847_1920.xml.
3. Зупан Олександр [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України, т. 11. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=14050.

РОЛЬ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Р. І. Бондаренко,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав, Україна)

У статті аналізується роль екологічної освіти та виховання в процесі формування екологічної культури майбутніх вчителів географії.

Зазначено, що проблема формування екологічної культури майбутніх вчителів є досить важливою, оскільки екологічна культура передбачає систему наукових знань, поглядів, переконань, нового ставлення до природи, нових стратегій гармонійної взаємодії з природою.

Встановлено, що у формуванні екологічної культури особистості особливе місце займає екологічне виховання спрямоване на розвиток у молодого покоління необхідних рис для встановлення гармонійної взаємодії з природою.

Ключові слова: освіта, екологічна культура, природа, взаємодія.

THE ROLE EDUCATION AND UPBRINGING IN THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY

R. I. Bondarenko

The article analyzes the role of environmental education and upbringing in the process of forming the ecological culture of future geography teachers.

It is noted that the problem of forming the ecological culture of future teachers is very important, because ecological culture involves a system of scientific knowledge, views, beliefs, a new attitude to nature, new strategies for harmonious interaction with nature.

It is established that in the formation of ecological culture of the individual a special place is occupied by ecological education aimed at the development of the young generation of the necessary features to establish a harmonious interaction with nature.

Key words: education, ecological culture, nature, interaction.

Свідоме та дбайливе ставлення людини до природи стало особливо необхідним в наш час. Це пов'язано з тим, що використання її ресурсів досягло небезпечних масштабів, внаслідок чого почали проявлятися глибокі і подекуди вкрай небажані для суспільства зміни в природному середовищі. Порушення динамічної рівноваги біосферних процесів викликає необхідність підвищення соціальної відповідальності людей за наслідки свого впливу на природу. Перед поколінням наших сучасників все більше стає нова проблема – переглянути і переоцінити своє ставлення до навколишнього середовища.

На сучасному етапі розвитку суспільства екологічна проблема тлумачиться як гостро соціальна. Тому найбільш важливим на даному етапі виявляється докорінна перебудова ставлення людини до природи.

Методологічною основою екологічного навчання та виховання є розуміння нерозривного зв'язку людини з природою, залежність її здоров'я та виживання від екологічної рівноваги.

Сьогодні проблема взаємодії людства і природи висунула перед освітою підвищені вимоги щодо формування у підростаючого покоління дбайливого ставлення до природи, яка має глобальне державне значення: суспільно-економічного, політичного характеру.

Наразі екологічна освіта та виховання є спільним завданням гуманітарно-естетичних, суспільно-історичних та природничо-наукових циклів навчальних дисциплін. Зміст цього завдання розкриває єдність зв'язків « природа – людина – суспільство».

Екологічна освіта – це система наукових знань про взаємодію природи і суспільства, живих систем з чинниками навколишнього середовища. На цій підставі потрібно формувати відповідальність за збереження природного середовища, розвивати культуру ставлення до природи.

Система екологічної освіти, що містить нові екологічні знання про довкілля, формує нові ціннісні орієнтації щодо усвідомлення ролі довкілля, використовує нові педагогічні технології, обґрунтовує нові норми поведінки особистості в процесі фахової діяльності і повсякденному житті – є головним чинником і фундаментом усвідомлення проблем розвитку і раціонального використання природного середовища [8].

Екологічне виховання – це цілеспрямований вплив на особистість на всіх етапах її життя з метою розвитку соціально-психологічних установок і активної громадянської позиції, а також формування екологічної свідомості, екологічної відповідальності.

Однією з умов формування суспільно-творчої, гуманної, демократичної особистості є формування у неї позитивних мотивів поведінки у природі та спілкування з природою.

У педагогічній та методичній літературі знаходимо такі мотиви поведінки особистості при спілкуванні з природою:

1. патріотичні (практична діяльність особистості спрямована на примноження багатства природи);

2. науково-пізнавальні (пов'язані з прагненням вивчення законів, об'єктів, явищ і закономірностей природи, розуміння наслідків впливу людини на природу);

3. економічні (мотиви, що засновані на оцінці практичної цінності природи як джерела існування людини, природних ресурсів у розвитку сучасного суспільства);

4. гуманістичні (прояв почуттів доброти, співчуття, бажання захистити все живе);

5. естетичні (виявляють почуття та розуміння краси природи);

6. гігієнічні (розуміння корисності природи у фізичному розвитку та збереженні здоров'я людини).

Основною метою екологічної освіти та виховання є – формування системи наукових знань, поглядів, які забезпечують ставлення майбутніх учителів до навколишнього середовища в усіх видах діяльності.

Досягти цієї мети можливо, коли зміст екологічної освіти буде враховувати такі компоненти, як система знань про взаємодію суспільства і природи, систему норм та правил ставлення до природи, вміння та навички по її вивченню та охороні. Система знань про взаємодію суспільства і природи характеризують природу і суспільство в їх взаємодії, де ключовою ланкою виступає система знань про використання природи людиною [4].

У сучасній науково-практичній літературі екологічна освіта і виховання розуміються як психолого-педагогічний процес впливу на свідомість і поведінку особистості з метою формування наукових знань про природу, необхідних переконань і практичних навичок, ціннісних орієнтацій та норм поведінки в природі, активної соціальної позиції в галузі раціонального використання та відновлення природних ресурсів.

Кінцевою метою екологічного виховання є формування у молоді екологічної культури, в основі якої лежить відповідальне ставлення до навколишнього природного середовища як суспільної та особистої цінностей

Перед сучасним суспільством постає вибір: або залишити існуючий спосіб взаємодії з природою, що неминуче може призвести до екологічної катастрофи, або змінити сформований тип діяльності і таким чином зберегти біосферу придатну для життя. Останнє передбачає докорінну перебудову світогляду людей та формування нової – екологічної культури [8].

За визначенням В. Крисаченка «Екологічна культур – це теоретична галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, організуючої її структурні та функціональні блоки, як дедалі зростаючого у своїх можливостях чинника регуляції стану біосфери. Без знання кола проблем, що належать до екологічної культури, не можна зрозуміти, наприклад, чому одні спільноти (етноси) живуть у злагоді з природою, тобто утверджуються у світі як етноси екофільні, а інші – залишають по собі руїну як спільноти екофобні, чому в одних випадках людська діяльність породжує гармонійні ландшафти та екосистеми, а в інших – доквілля перетворюється на пустку» [2].

Екологічна культура – це невід'ємна частина культури, що охоплює ті сторони мислення і діяльності людини, що взаємодіють з природним

середовищем. На сучасному етапі характерним є синтез соціального і природного у культурі на основі глибокого розуміння природи, її самоцінності, необхідності формування в молодого покоління шанобливого ставлення до природи як необхідної умови виживання.

Необхідною ознакою високої екологічної культури є наявність певних моральних і правових норм. Тут важливу роль відіграє формування відповідальності перед природою, колективом, самим собою, здатності самостійно приймати свідомі рішення, оскільки дефіцит відповідальності перед майбутнім поколінням є одним з витоків екологічної кризи. Екологічна відповідальність вбирає в себе всі суттєві ознаки соціальної і моральної відповідальності і як особистісна категорія розвивається поступово в результаті взаємодії людини з природою [6].

Культура поведінки людини вимагає набуття знань про проблеми екології і спрямована на формування мотивів, потреб і навичок екологічно доцільної поведінки та діяльності у довкіллі. Ціннісно-орієнтовані знання є одним із найважливіших компонентів в системі екологічної освіти, оскільки саме вони сприяють усвідомленню універсальної цінності і життєвої значущості природи для людини. Опанування ними сприяє емоційному розвитку, створює умови для духовного становлення, сприймання гуманістичних ідеалів і цінностей.

Екологічна культура – це такий напрям людської діяльності та мислення, від якого залежить нормальне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток в майбутньому. Основними показниками екологічної культури визначають:

- знання загальних закономірностей розвитку природи і суспільства;
- розуміння взаємозв'язку їх існування і того, що природа становить першооснову становлення і еволюції людства;
- визначення соціальної обумовленості взаємовідносин людини і природи;
- подолання споживацького ставлення до природи, як матеріального джерела;
- вміння передбачати наслідки впливу діяльності людини на біосферу;
- підпорядкування своєї діяльності вимогам раціонального природокористування, піклування про природне середовище;
- вміння зберігати сприятливі природні умови.

Формування високої екологічної культури особистості включає оволодіння нею гуманістичною екологічною культурою, правилами дбайливого ставлення до природи рідного краю, уміннями та навичками раціонального природокористування.

Оптимальними засобами формування екологічної культури є активні форми та методи навчання, моделювання та вирішення екологічних ситуацій та завдань.

Екологічні завдання дають можливість майбутньому вчителюгеографії виявити мотиви поведінки при спілкуванні з природою, регулювати процес формування позитивних мотивів, змінювати вже сформовані нейтральні та негативні мотиви поведінки і ставлення до природи.

На сучасному етапі розвитку науки відбувається переосмислення сутності екологічної проблеми. Визнання універсального характеру багатопланової екологічної проблеми спонукало пошук нових підходів до подальшої розробки концепцій екологічної культури молоді на основі визначення пріоритету загальнолюдських цінностей [5].

У майбутніх учителів географії формується чітке уявлення про те, що якість умов життя, праці та відпочинку, здоров'я, можливості задовольняти матеріальні, культурні та естетичні потреби залежить від стану довкілля, а отже від рівня екологічної культури.

Важливою умовою розуміння кожним членом суспільства своєї відповідальності за збереження життєздатних властивостей природи є переорієнтація свідомості на дбайливе ставлення до природи і розвиток на цій основі екологічної культури особистості і суспільства.

Збереження довкілля буде належним чином здійснюватися, коли ми підніmemo рівень екологічної культури, оволодіваючи якою, людина усвідомлює загальні закономірності розвитку природи і суспільства. Об'єктивним показником екологічної культури людства є рівень спілкування з природою. Неетичне ставлення до природи і самих себе є показником бездуховності.

Нове тисячоліття має забезпечити становлення стійкого екологічного суспільства з високою гуманістичною і екологічною культурою. Для цього потрібні всебічно освічені люди, з іншими стереотипами мислення і поведінки. Тому, формування у молодих людей на всіх етапах їх життєдіяльності екологічної культури, є важливим завданням екологічної освіти та виховання.

Література:

1. Злобін Ю.А. Основи екології. Київ: Лібра, 1998. 248с.
2. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика. Київ: Заповіт, 1996. 350 с.
3. Крисаченко В.С., Хилько М.І. Екологія. Культура. Політика: концептуальні засади сучасного розвитку. Київ: Знання, 2001. 280 с.
4. Малимон С.С. Основи екології. Підручник. Вінниця: Нова книга, 2009. 240 с.
5. Саєнко Т.В. Екологічна освіта в Україні – досягнення і перспективи. Екологічний вісник, 2004. №5. С. 20.
6. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: курс лекцій. Київ: МАУП, 1997.
7. Толстоухов А.В., Хилько М.І. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегії. Київ: Знання України, 2001. 234 с.
8. Федоренко О.І., Тимочко Т.В., Ткач В.Н. Питання екологічного виховання та освіти населення. *Екологічний вісник*, 2005. №3. С.16.

**ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ГЕОГРАФІВ У РАМКАХ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ
«ГРУНТОЗНАВСТВО, УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ
ТА ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ»**

С. Ю. Бортник^{1,2}, Т. М. Лаврук¹, О. М. Підкова¹

¹Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна),

²Університет Яна Кохановського в Кельцах
(м. Кельце, Польща)

Підготовка фахівців-географів з інтегрованими знаннями і компетентностями – актуальна проблема і вимога часу. Розглянуто методичні підходи до формування фахових компетентностей студентів-географів, що навчаються за освітньою програмою «Грунтознавство, управління земельними ресурсами та територіальне планування» спеціальності 103 – Науки про Землю, галузі знань 10 – Природничі науки. Підготовка здобувачів двох освітніх рівнів – бакалаврів та магістрів за цією програмою здійснюється на кафедрі землезнавства та геоморфології географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Формування інтегрованих знань та компетентностей студентів-географів відбувається завдяки співпраці університету з відповідними профільними організаціями та установами, а основний досвід студенти здобувають під час реалізації навчальних проектів, що вимагає всебічної самопідготовки, інтегрованого міждисциплінарного підходу, вміння використовувати здобуті природничі знання у різних прикладних сферах.

Ключові слова: *грунтознавство, управління земельними ресурсами, територіальне планування, фахові компетенції, навчальні проекти, географічна освіта.*

**EXPERIENCE IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES
OF GEOGRAPHERS IN THE FRAMEWORK OF THE EDUCATIONAL PROGRAM
«SOIL SCIENCE, LAND MANAGEMENT AND TERRITORIAL PLANNING»**

S. Bortnyk, T. Lavruk, O. Pidkova

Education of geographers with integrated knowledge and competencies is an urgent problem and a demand of time. The article discusses methodological approaches to the formation of professional competencies of geography students studying at the educational program «Soil Science, Land Management and Territorial Planning» specialty 103 – Earth Sciences, field of knowledge 10 – Natural Sciences. Training for applicants of two educational levels – bachelors and masters for this program is carried out at the Department of Geography and Geomorphology of Kyiv National Taras Shevchenko University. The formation of integrated knowledge and competencies of student geographers is done due to the cooperation of the university with specialized organizations and institutions, and students get the main experience in implementing educational projects, which requires comprehensive self-training, an integrated interdisciplinary approach and the ability to use the acquired geographical knowledge in various applied fields.

Key words: *soil science, land management, territorial planning, professional competencies, educational projects, geographical education.*

Сьогодні перед географічною наукою постають кардинально нові запити щодо дослідження взаємопов'язаних просторових процесів – природних, економічних, екологічних, соціальних – як на місцевому, регіональному, так і

глобальному рівнях. Теоретично недослідженими є питання впливу урбанізації, міграційних процесів, екологічної кризи (у тому числі й зміни клімату) на якість життєвого простору, здоров'я суспільства та безпеку людської діяльності. Важливим у зв'язку з цим є розвиток на нових методологічних підходах практичних напрямків застосування географічних знань, зокрема, територіального і просторового планування, містобудівної діяльності, управління земельними ресурсами, землеустрою, природоохоронної діяльності, міжнародного природоохоронного співробітництва тощо. Великого значення для розвитку цих напрямів набуває географічна освіта [3].

Випускники географічних спеціальностей за час навчання повинні здобути як ґрунтовні теоретичні знання, так і практичні вміння й навички застосування природничих знань у різних прикладних сферах. Серед інтегрованих природничих компетентностей – формування цілісного природничого світогляду, розуміння ідей стійкого просторового розвитку на засадах гармонійності його соціально-економічної і природно-екологічної складових, що реалізується, насамперед, в розвитку культурних ландшафтів, створенні безпечного і комфортного простору для проживання, навчання, роботи, відпочинку, комунікації населення тощо.

Тут і постає питання: наскільки існуюча географічна методологія дозволяє вирішувати такі актуальні дослідницькі і прикладні задачі та задовольняти практичні суспільні запити? З огляду на існуючу дидактику географічних дисциплін у багатьох вищих навчальних закладах та на відгуки здобувачів вищої освіти, можна зробити висновок про відірваність теоретичного навчання від реалій і потреб практики. На нашу думку, одним з найкращих методів здобування інтегрованих фахових компетентностей студентами є ініціація і здійснення ними навчальних проектів географічного спрямування у рамках обраної спеціальності, для успішної реалізації яких необхідний міждисциплінарний підхід, вміння працювати в команді, так само як і здобувати знання самостійно з використанням відкритих інформаційних баз даних та інших джерел.

Нижче розглянемо досвід формування відповідних фахових компетентностей здобувачами освітньої програми (ОП) «Ґрунтознавство, управління земельними ресурсами та територіальне планування», що належить до спеціальності 103 – Науки про Землю, галузі знань 10 – Природничі науки. Підготовка фахівців за цією ОП здійснюється на кафедрі землезнавства та геоморфології географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка [11].

Відповідно до назви, ОП інтегрує у собі три науково-прикладні напрямки. Перший забезпечує всебічну підготовку фахівця-ґрунтознавця. Другий направлений на освоєння сфери менеджменту земельних ресурсів. Третій покликаний підготувати спеціалістів у галузі містобудування, планування розвитку територій, природо-заповідного фонду та екомережі, галузевого планування тощо. Спільною метою всіх трьох напрямів ОП є формування у студентів вмінь і навичок моделювання простору відповідно до природно-ресурсного потенціалу території, історії і перспектив її соціально-економічного

розвитку, екологічного стану, етнографічних особливостей та їх динаміки тощо. ОП акцентує увагу та інтерес студентів на проблемах раціонального використання ґрунтово-земельних ресурсів, впорядкування територій і їх просторового розвитку.

Дидактичною особливістю ОП є самостійний вибір студентами навчальних проектів у рамках вивчення відповідних навчальних дисциплін, зокрема «Управління екопроектми» та «Просторове і ландшафтне планування» [1]. При реалізації навчальних проектів студенти використовують ряд як загальнонаукових (аналіз і синтез, системний аналіз, моделювання тощо) і емпіричних (спостереження, формалізація, впровадження результатів у практику тощо), так і спеціальних методів дослідження.

Так, наприклад, ландшафтно-морфологічний аналіз території дає можливість встановити просторову організацію окремих природних об'єктів і природно-територіальних комплексів; метод ландшафтної індикації сучасних природних процесів дозволяє визначити їх генезу та інтенсивність, моделювати інженерний захист території; метод географічного моделювання допомагає розробляти сучасні проекти землекористування, обґрунтовувати нові об'єкти природо-заповідного фонду та ін. Основними робочими матеріалами для реалізації таких проектів є літературні джерела в предметній області, картографічні тематичні матеріали (публічна кадастрова карта, карта об'єктів природо-заповідного фонду, типів землекористування тощо), статистичні дані, матеріали дистанційного зондування Землі, результати власних спостережень студентів та ін.

Процес реалізації індивідуального навчального проекту студентами можна коротко представити у вигляді наступного алгоритму.

1. Все починається з мотивації. Студент повинен побачити переваги своєї спеціальності і зрозуміти свою «фахову роль» вже з перших занять, не відкладаючи «на потім». Щоб студент зміг увійти в свою «фахову роль», йому слід допомогти «зорієнтуватися у просторі», оглянутись на сучасні реалії і виділити проблеми, вирішення яких потребує фахового географічного підходу.

2. Студенту потрібно дати в руки інструменти (методи дослідження), знайти місце опробування цих інструментів і методик (найкраще – це «Місце», яке відоме давно, з дитинства, «Мала Батьківщина»).

3. Порівняти це «Місце» з іншими «Місцями», перш за все своїх колег-одногрупників. При співпадінні місць цікавими є різні погляди та дискусії щодо їх просторового розвитку.

4. Порівняти всі ці «Місця» з подібними в інших куточках світу, зробити «відкриття»: а як за кордоном люди вирішують подібні проблеми?

5. Змоделювати різні сценарії для розвитку свого «Місця».

6. Зробити курсовий, бакалаврський, магістерський проект з конкретними пропозиціями для місцевих, регіональних рівнів влади.

Для того, щоб ініціювати навчальний проект, студентам потрібно оцінити ґрунтово-земельні ресурси території, виявити і проаналізувати всі типи землекористування, екологічні проблеми і конфлікти, подумати, як їх можна вирішити, змоделювати різні сценарії природокористування, порівняти їх між

собою і вибрати оптимальні, виходячи із мети і завдання проекту. Це велика дослідницька робота, яка спонукає до міждисциплінарного пошуку, з використанням ГІС-технологій, даних дистанційного зондування, аналізу різноманітного за тематикою і масштабом картографічного матеріалу, літературних джерел, статистичних даних, консультацій з викладачами та експертами, обміну досвідом з одногрупниками тощо. Зазвичай робота над такими проектами триває декілька семестрів і завершується написанням курсових та магістерських робіт.

Прикладами реалізації таких проектів є магістерські роботи «Геоморфологічна експертиза території Васильківського району як основа для планування його розвитку» магістра Помазан О. (2016) [9]; «Еколого-геоморфологічний аналіз та шляхи покращення екологічного стану території Фастівського району Київської області» магістра Пустовіт Л. (2018) [7]. Теми цих магістерських робіт присвячені вдосконаленню природокористування на місцевому рівні, що є однією з найбільш актуальних прикладних завдань сучасної географії та, зокрема, екологічної геоморфології. Так, наприклад, у магістерській роботі Л. Пустовіт проведено оцінку основних чинників рельєфоутворення, їх впливу на екологічну ситуацію та прогноз змін рельєфу і природних процесів при різних видах антропогенного навантаження, побудовано картосхеми, які відображають еколого-геоморфологічний стан територій усіх сільських рад Фастівського району, визначено їх інтегральну оцінку за п'ятибальною шкалою та розроблено районування, запропоновано конкретні пропозиції щодо оптимізації різних типів природокористування, що має вагоме практичне значення [7].

Особливо цікавими є навчальні проекти природоохоронного змісту. Так, у рамках навчальної дисципліни «Управління екопроектами та природоохоронне співробітництво в галузі географії» спільними дослідженнями викладачів і студентів реалізовано цілий ряд подібних проектів [4; 6; 8; 10]. А навчальний природоохоронний проект, ініційований студентом О. Бончковським, з наукового обґрунтування ландшафтного заказника «Боремельське Надстир'я» завершився створенням цього об'єкту ПЗФ [10].

Особливістю освітньої програми є й те, що проведення частини занять, зокрема практичних, з професійно орієнтованих дисциплін і виробничої практики передбачається на базі провідних організацій та установ, які займаються проблемами ґрунтознавства, управління земельними ресурсами, геопланування (наприклад, ДУ «Інститут охорони ґрунтів України», ДП «Центр державного земельного кадастру», ДП Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромісто» імені Ю.М. Білоконя та ін.). Це також дає можливість студентам ще під час навчання брати безпосередню участь у виробничому процесі, набуваючи свій перший фаховий самостійний практичний досвід.

Важливе значення для формування фахових компетенцій мають комплексні навчальні професійно спрямовані практики [2; 5].

Саме такий досвід організації навчання сприяє формуванню фахівця-географа, компетентного і затребуваного у сучасних прикладних сферах

суспільного життя, де потрібні географічні знання і вміння вирішувати актуальні проблеми впорядкування життєвого простору.

Таким чином, у сучасних умовах загрози зростання суспільних і природних небезпек серед основних завдань, що постають перед географічною освітою, є підготовка спеціалістів з інтегрованими фаховими знаннями та компетентностями, вмінням стратегічно мислити, аналізувати процеси, що відбуваються у суспільстві і природі, швидко приймати виважені управлінські рішення, що позитивно впливатимуть на стан та якість життєвого простору. Здобути такі компетентності студенти-географи можуть вже під час навчання, ініціюючи власні дослідницькі проекти та долучаючись до їх реалізації у рамках спеціалізованих навчальних дисциплін. Такий підхід до навчання вимагає всебічної самопідготовки, інтегрованого міждисциплінарного підходу і, головне, дає надійний виховний і навчальний результат.

Література:

1. Бортник С.Ю., Тимуляк Л.М., Лаврук Т.М. Навчальні екологічні проекти та їх роль у розвитку екологічної освіти та культури. *Фізична географія та геоморфологія*. 2014. 1(73). С. 168–171.
2. Бортник, С., Шманьда Я., Луц М., Лаврук Т., Підкова О., Погорільчук Н. Роль комплексних професійно спрямованих географічних практик у підготовці фахівців-географів. *Фізична географія та геоморфологія*. 2013. 4(72). 143–154.
3. Бортник С., Лаврук Т., Тимуляк Л., Олещенко А. Підготовка фахівців у галузі просторового планування – важливе завдання сучасної географічної освіти. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2019. № 3. С.183–184.
4. T. Lavruk, S. Bortnyk, O. Kovtoniuk, I. Kravchuk, L. Tymuliak. Landscape indication of dangerous slope processes in the Chorna Tysa basin. *European Association of Geoscientists & Engineers*. 2019. DOI: 10.3997/2214-4609.201902168
5. Підкова О.М., Лаврук Т.М. Навчальна географічна професійно-орієнтована практика: теоретико-методологічні аспекти та досвід проведення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2019. Вип. 10, С. 202-208. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2019-10-28>
6. Бортник С., Ковтонюк О., Кравчук І., Лаврук Т., Острікова В., Тимуляк Л. Басейн річки Чорна Тиса – перспективна територія для розширення меж Карпатського біосферного заповідника. *Фізична географія та геоморфологія*. 2018. 2(90). С. 97–111. DOI: <https://doi.org/10.17721/phgg.2018.2.12>
7. Пустовіт Л.Ю. Еколого-геоморфологічний аналіз території Фастівського району Київської області. *Фізична географія та геоморфологія*. 2018. 2(90). С.39–50. DOI: <https://doi.org/10.17721/phgg.2018.2.04>
8. Бортник С., Лаврук Т., Тимуляк Л., Омельчук Т. Транскордонне природоохоронне співробітництво України та країн Європейського Союзу. *Фізична географія та геоморфологія*. 2018. 1(89). С.70–76. DOI: <https://doi.org/10.17721/phgg.2018.1>
9. Помазан О., Лаврук Т. Порядок чи хаос в сучасному геоплануванні? (Аналіз генеральних планів населених пунктів Васильківського району Київської області). *Фізична географія та геоморфологія*. 2016. 1(81). С. 53–60.
10. Бончковський О.С., Бортник С.Ю., Герасименко Н.П., Лаврук Т.М. «Боремельське Надстир'я» як перспективна територія для створення ландшафтного заказника. *Фізична географія та геоморфологія*. 2016. 2(82). С. 124–132. DOI: <https://doi.org/10.17721/phgg.2016.2.18>.
11. Освітньо-професійна програма «Ґрунтознавство, управління земельними ресурсами та територіальне планування». URL: <http://geo.univ.kiev.ua/uk/opis-osvitnikh-program.html>.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

О. В. Браславська, І. Г. Рожі,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
(м. Умань, Україна)

У статті розглянуто основні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів географії у закладах вищої педагогічної освіти та окреслено ряд питань, які потребують суттєвих змін. Виокремлено потребу інтегрування всіх етапів навчально-виховного процесу. Визначено головну мету професійної діяльності вчителя. Окреслено пріоритети ступеневої професійної підготовки, безперервного професійного розвитку. Доведено, що майбутньому вчителю географії необхідна цілісна система орієнтування, яка передбачає розвиток професійних і особистісних якостей, професійної спрямованості, компетентності.

***Ключові слова:** майбутні вчителі географії, освіта, професійна підготовка, компетентність.*

MAIN ASPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS

O. V. Braslavska, I. H. Rozhi

The article deals with the main aspects of professional training of future geography teachers in institutions of higher pedagogical education and outlines a number of issues that need significant changes. The need to integrate all stages of the educational process was singled out. The main purpose of the teacher's professional activity is determined. The priorities of the degree professional training, continuous professional development are outlined. It is proved that the future teacher of geography needs a comprehensive system of orientation, which involves the development of professional and personal qualities, professional orientation, competence.

***Keywords:** future geography teachers, education, vocational training, competence.*

Систему підготовки педагогів слід розглядати у контексті розвитку Європейської системи вищої освіти, особливостей її функціонування у тій чи іншій країні, а також специфіки організації власне професійної підготовки майбутніх учителів географії. Основний підхід до формування кваліфікованого кадрового потенціалу галузі ґрунтується на запровадженні ефективної системи безперервної педагогічної освіти на всіх її етапах та за всіма формами здобуття освіти, що визначені Законом України «Про освіту»:

- інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);
- індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві);
- дуальна [3].

В умовах сучасної соціальної ситуації на тлі глобалізації, екологізації та потреби у розвитку географічного мислення особистості, демократизації суспільства, становлення відкритої ринкової економіки, гуманізації та інформатизації суспільства сфера вищої педагогічної освіти зазнає суттєвих змін. Так, визначаючи її пріоритети, фахівці ведуть мову про необхідність надання випускнику фундаментальних знань, вмінь, навичок на сучасному науковому рівні з найважливіших розділів педагогіки, психології, географії;

озброїти досвідом постійного нарощування компетентності, самовдосконалення, створити умови для особистісного зростання і розвитку творчості й креативності. Визначена мета чітко конкретизована в Державних освітніх стандартах з усіх спеціальностей, тоді як щодо географічної освіти такої визначеності ще немає [4]. Вимоги до рівня підготовки вчителя географії, до його професійних і особистісних якостей, цінностей, професійної спрямованості мислення, здібностей і компетентностей неухильно підвищуються, що виражається, перш за все, у переорієнтації підготовки з функціоналізму на цілісну систему його орієнтування в світі та сформованість життєвої компетентності.

Підготовка майбутнього вчителя географії як предмет наукового дослідження знаходить своє місце у наукових розвідках вітчизняних учених (М. Андреєв, І. Барінова, А. Бібик, О. Браславська, О. Бугрій, Л. Вішнікіна, І. Гукалова, І. Душина, М. Елькін, Л. Зеленська, С. Кобернік, В. Коринська, В. Корнєєв, М. Криловець, В. Максаковський, І. Матрусов, О. Надтока, Т. Назаренко, Л. Зеленська, Л. Паламарчук, Л. Покась, В. Самойленко, І. Самойлов, В. Саюк, О. Топузов, О. Топчієв, С. Тросюк та інші. Крім того, «науковці загострюють увагу на різноманітності програм підготовки майбутніх учителів географії, пояснюючи це індивідуальним розвитком освіти, що проходить у певний історичний час і за певних історико-педагогічних умов, у певному національному й етнорегіональному контексті та в певній геополітичній і соціально-економічній ситуації [1, с. 297]. Однак питання розвитку педагогічної освіти саме в ланці підготовки майбутніх учителів географії, основні її завдання та етапи реформування у наукових дослідженнях висвітлені недостатньо.

Вивчення державних документів, зокрема Національної стратегії розвитку освіти в Україні [2], наукових праць дозволило сформулювати основні завдання, виконання яких сприятиме підвищенню рівня підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності: модернізація усіх її складових, змісту навчання на всіх етапах та за кваліфікаційними вимогами педагогічних спеціальностей, створення і використання нових технологій навчання, інтегрування етапів освітнього процесу на основі найкращих світових здобутків; удосконалення сучасної інноваційної системи управління якістю підготовки вчителів, системи сертифікації та ліцензування їх професійної діяльності.

Література:

1. Браславська О.В. Європейський досвід реформування географічної освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. Вип. 17. С. 296-304.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (дата звернення: 10.02.2020).
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.02.2020).
4. Стандарт вищої освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.11.2019 р. № 1460. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-015-B.pdf> (дата звернення: 10.02.2020).

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Т. В. Буличева, К. О. Буткалюк, Т. А. Гринюк,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна)

Виявлено групи чинників розвитку прикордонних територій, в тому числі економічного та суспільно-географічного характеру. Суспільно-географічні чинники розвитку прикордонних територій розглядаються як можливості транскордонного співробітництва з сусідніми країнами.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, прикордонні території, регіон, Єврорегіон, чинники.

SOCIO-GEOGRAPHICAL FACTORS OF DEVELOPMENT OF BORDER TERRITORIES

T. V. Bulycheva, K. O. Butkaliuk, T. A. Hrynyuk

Groups of factors for the development of border areas, including economic and socio-geographical nature, have been identified. Socio-geographical factors of development of border areas are considered as opportunities for cross-border cooperation with neighboring countries.

Key words: transborder cooperation, border areas, region, Euroregion, factors.

Конкурентоспроможність національної господарської системи значною мірою залежить від рівня розвитку регіонів, ступеня їх економічної взаємодії всередині країни та з територіально-адміністративними одиницями за її межами. Важливим інструментом регіонального розвитку в умовах глобалізації та підвищення ролі регіонів на міжнародній арені є транскордонне співробітництво (ТКС), яке, починаючи з середини минулого століття, отримало особливе поширення у країнах Західної Європи. До цього процесу в останні роки активно долучилися й прикордонні території країн Центрально-Східної Європи і, в тому числі, Україна. Розвиток ТКС зумовлюється наявними можливостями (потенціалом) прикордонних територій.

З огляду на те, що Україна має вигідне геополітичне та економіко-географічне положення в Європі, що дозволяє їй формувати напрямки співпраці, має намір стати членом Європейського Союзу, актуальним є дослідження можливостей прикордонних територій для транскордонного співробітництва. Необхідність дослідження продиктована ще й тим фактом, що 19 із 25 регіонів України є прикордонними територіями. Це становить біля 77% території держави. 15 областей вже залучені до роботи в 9 єврорегіонах [3, с. 5]. В Східноєвропейській зоні Європейського континенту на стиках колишніх кордонів СРСР із постсоціалістичними країнами функціонує 13 єврорегіонів, створених на постсоціалістичному просторі практично за останні 20 років. Транскордонне співробітництво тут представлене різними формами та моделями взаємодії, передусім єврорегіонами, створеними в прикордонні Латвії, Литви, Росії, Білорусі, Польщі, України, Словаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії й Молдови [1].

Можливості прикордонних територій зумовлюються дією низки чинників, вплив яких може активізувати взаємодію в транскордонному просторі чи гальмувати її, або водночас мати як позитивне, так і негативне значення.

Дослідження чинників розвитку прикордонних територій як і регіонального розвитку загалом та можливостей транскордонного співробітництва носить міждисциплінарний характер і здійснюється низкою наук. Серед них, на наше переконання, головними є регіоналістика, економічні і суспільно-географічні науки. Науковці економічного спрямування зазначають велику кількість чинників розвитку прикордонних територій і водночас впливу на транскордонне співробітництво. До них відносять: стратегії розвитку і регіональну політику держав; наявність спільних стратегій і програм; рівень соціально-економічного та екологічного розвитку регіонів; рівень розвитку інфраструктури транскордонного співробітництва; рівень інтенсивності зв'язків суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва; бар'єрну функцію кордону; частоту зміни територіальної влади і її спадковість; умовне подвійне громадянство (карта поляка, угорця, румуна); зовнішні впливи тощо [6, с. 17].

Виділені чинники згруповані за наступними критеріями: механізмами впливу: адміністративні, економічні чи інформаційні; за сутністю механізму: організаційний, фінансовий, правовий, фізичний, інформаційний; за способом впливу: прямі і непрямі; за відношенням впливу: зовнішні і внутрішні; за видами суб'єктів впливу: влада, підприємства і фізичні особи; за терміном впливу: довгострокові, короткострокові, миттєві, поточні; за масштабом впливу: системні, секторальні і об'єктні [Там же, с. 18].

Основні чинники розвитку транскордонного співробітництва подаються у двох групах: а) об'єктивні та б) суб'єктивні.

До *об'єктивних чинників* відносять:

- необхідність користування спільними природними ресурсами;
- наявність спільних проблем, для вирішення яких доцільно об'єднувати зусилля (передусім, екологічні проблеми);
- реалізація єдиної політики просторового облаштування Європейського континенту;

Суб'єктивні чинники включають:

- можливості прискореного соціально-економічного та екологічного розвитку прикордонних регіонів та підвищення якості життя мешканців;
- можливості отримання значної фінансової підтримки з Європейського Союзу та інших міжнародних структур;
- формування єдиного інтегрованого простору в межах транскордонного регіону [6, с. 19].

Вивчення практики участі українських регіонів у транскордонному співробітництві дозволило науковцям виявити низку перешкод розвитку ТКС. Це: 1) низький рівень соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів; 2) відмінності адміністративно-територіального устрою суміжних держав; 3) незавершене та неадаптоване до європейських норм і стандартів національне нормативно-правове забезпечення у сфері ТКС; 4) низький рівень повноважень

територіальних громад у міжтериторіальних та транскордонних взаємовідносинах; 5) несформована система державної підтримки ТКС; 6) обмеженість фінансових ресурсів місцевих та регіональних бюджетів; 7) недостатня участь у міжнародних програмах розвитку; 8) ущільнення кордонів, яке відбувається у зв'язку з розширенням кордонів Європейського Союзу; 9) низька поінформованість про основні результати діяльності суб'єктів ТКС. Названі чинники стримують розвиток транскордонного співробітництва за участю прикордонних територій України [7].

З позицій суспільно-географічної науки на розвиток прикордонних територій як і регіональний розвиток загалом мають вплив системи чинників, які ширше відображають соціально-економічний стан території.

Традиційно найдосконаліші системи чинників у суспільній географії розроблені стосовно районоутворення та розміщення продуктивних сил. І перші і другі є певною мірою чинниками регіонального розвитку [2].

Серед природно-географічних (природно-екологічних) чинників виділяються сировинний, паливно-енергетичний, земельний, водний; серед суспільно-географічних чинників – економіко-географічні, передусім територія, її ЕГП, потреби населення, територіальна концентрація основних виробничих фондів, порівняльна ефективність виробництва, рівень розвитку виробничої інфраструктури тощо, соціально-географічні (чисельність і густота населення, включаючи трудові ресурси, ринок праці, споживчий, спосіб і якість життя населення тощо, історико-географічні та управлінсько-географічні. До інших чинників відносяться техніко-економічний, особисті контакти, мобільний зв'язок тощо [4, с. 7-8].

До відносно нових чинників регіонального розвитку відносяться: вплив глобалізації, транснаціоналізації, міжнародної інтеграції, прояв глобальних процесів на локальному рівні (глокалізації), іноземних інвестицій, фінансової життєздатності регіонів, технологічні зміни, розвиток високотехнологічної промисловості, інформаційних технологій, електронної комерції та Інтернет, нові інноваційно-емні форми організації простору – технополіси, технопарки, індустріальні та інноваційні кластери, інноваційні мережі тощо.

На думку М. Пістуна, найбільшої уваги заслуговують такі чинники, як кон'юнктура внутрішнього і зовнішнього ринків, рівні концентрації основних виробничих фондів, особливості зональної спеціалізації людської діяльності, наявність і розміщення об'єктів інфраструктури, ситуація на місцевому ринку праці, рівні соціального розвитку територій, суспільно-географічне положення, ефективність функціонування нових форм РПС тощо [5, с. 64-66].

Узагальнюючи існуючі підходи до виділення чинників регіонального розвитку з урахуванням розширення методологічної бази суспільної географії, Мезенцев К. В. пропонує їх класифікувати таким чином:

- передумови регіонального розвитку;
- управлінські чинники;
- процеси самоорганізації [2, с. 92]

Таким чином, суспільно-географічні чинники прикордонних територій тісно взаємопов'язані між собою, можуть бути як сприятливі, нейтральні чи

протидіючі, або як надлишкові чи лімітуючі, а їх сукупна дія забезпечує перехід просторової організації людської діяльності у регіонах з одного стану до іншого.

Сукупність умов і чинників території з прикордонним суспільно-географічним положенням формують особливий потенціал її розвитку. За певних умов ці території набувають підвищеної атрактивності для різних видів людської діяльності і характеризуються унікальними властивостями – контактності та бар'єрності [8, с.106].

Значного поштовху у розвитку прикордонних територій і використанні їх прикордонного положення надають єврорегіони, створення яких спрямоване на спільне вирішення екологічних, інфраструктурних, соціально-культурних проблем розвитку прикордонних регіонів сусідніх країн.

Література:

1. Лажнік В. Й. Сучасний стан розвитку співпраці прикордонних територій на Балтійсько-Чорноморській осі транскордонного співробітництва. *Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України : матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (14–15 травня 2014 р., м. Луцьк) / [під заг. ред. Митко А. М.]. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. С. 312-322.*
2. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 253 с.
3. Мікула Н. А., Толкованов В. В. Транскордонне співробітництво. Посібник. Київ: Вид-во «Крамар», 2011. 259 с.
4. Пістун М. Д., Олійник Я. Б., Мезенцев К. В. Система чинників розміщення виробництва в ринкових умовах. *Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України*. Київ, 2001. С.7-8.
5. Пістун М. Д., Мезенцев К. В., Тьорло В. О. Регіональна політика України: суспільно-географічний аспект : Монографія. Київ, 2004.
6. Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь // НАН України. Відділення економіки. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І.Долішнього НАН України. Львів, 2015. 53 с.
7. Терещенко Т. В. Науково-методичні основи забезпечення розвитку транскордонного співробітництва : автореферат дис... на здобуття наук. ступ. канд.. економ. наук. Київ, 2005. 20 с.
8. Шлихтер С.Б. Приморские территории – проблемы регионального развития. *География и проблемы регионального развития*. Москва: ИГ АН СССР, 1989. С.106-116.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ

Л. М. Воловик,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
(Переяслав, Україна)

У статті схарактеризовано особливості соціально-економічного розвитку сільських територій столичної – Київської області в умовах проведеної адміністративної реформи в липні 2020 року. Проаналізовано трансформаційні процеси у галузях господарства та соціальній сфері об'єднаних територіальних громад Київської області.

***Ключові слова:** адміністративна реформа, об'єднані територіальні громади, Київська область, трансформаційні процеси, соціальна сфера села.*

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF KYIV REGION IN TERMS OF ADMINISTRATIVE REFORM

L. M. Volovyk

The article characterizes the peculiarities of socio-economic development of rural areas of the capital – Kyiv region in the context of the administrative reform in July 2020. The transformation processes in the branches of economy and social sphere of the united territorial communities of Kyiv region are analyzed.

***Key words:** administrative reform, united territorial communities, Kyiv region, transformation processes, social sphere of the village.*

Для України як держави, орієнтованої на експорт сільськогосподарської продукції, із практично незрівняним сільськогосподарським виробничим потенціалом, дослідження сільських територій у нинішніх умовах набуває особливої уваги.

Сільські території Київської області є важливою складовою територіальної структури господарського комплексу та розселення населення. Саме вони виступають основою сільськогосподарського виробництва, розвитку агропромислового комплексу, продовольчого забезпечення населення, збереження етнокультурної самобутності українського народу.

Слід зазначити, що саме сільські жителі відіграють важливу роль в історико-культурному розвитку українського суспільства, зберігаючи та примножуючи національно-культурні звичаї й традиції, передаючи їх з покоління в покоління. Сільське населення є оберегами тих укладів, які існували багато років потому та залишаються й до нині.

Адміністративно-територіальні зміни, що мають місце в нашій державі, формування об'єднаних територіальних громад та активні соціальні процеси, що відбуваються на селі, вимагають формування нових соціально-економічних відносин.

Сільські території нашої держави, і Київської області зокрема, володіють потужним природно-ресурсним потенціалом: земельними, водними, лісовими ресурсами. Тут зосереджені великі масиви родючих чорноземів, сформувалися

багатоміліардні землеробські традиції населення. Проте, незважаючи на низку позитивних чинників для успішного розвитку, сучасні сільські території втрачають свої позиції, окремі з них, віддалені, периферійні переходять в ряд депресивних. Враховуючи незначне вітчизняне інвестування, сільські території стають сировинним додатком іноземних компаній. Це породжує зниження мотивації до праці сільських жителів, зростання безробіття та посиленій відтік сільського населення до міст.

Зважаючи на це, постає необхідність постійного моніторингу стану сільських територій, оцінювання та наукового аналізу змін, що відбуваються в них, під впливом соціально-економічних, політичних, глобалізаційних процесів тощо.

Ретроспектива і аналіз сучасних трансформаційних процесів господарської діяльності дають змогу з'ясувати причини занепаду сільських територій, його прояву в сферах господарювання та житті населення. Все це потребує наукових комплексних досліджень розвитку сільських територій у сучасний період адміністративно-територіальних змін, оскільки переважна більшість досліджуваних сіл, селищ, а також і міст втратили статус центрів громад.

Питання розвитку сільських територій, зайнятості сільського населення, підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва, і на цій основі удосконалення соціально-економічних відносин з подальшою структурною перебудовою агропромислового комплексу, організаційних форм господарювання широко досліджували відомі вчені, зокрема: В. Андрійчук, М. Барановський, Д. Богиня, О. Булавка, В. Дієсперов, О. Дудзяк, С. Злупко, С. Кафлевська, Ю. Краснов, Д. Крисанов, Г. Купалова, Е. Лібанова, М. Малік, Л. Михайлова, В. Нагірна, О. Павлов, В. Петюх, І. Прокопа, Л. Руденко, П. Саблук, В. Скупий, М. Талавтря, Л. Шепотько, О. Шпикуляк, В. Юрчишин, К. Якуба та ін.

Нині особливої уваги потребує вивчення напрямів формування та функціонування господарського комплексу, зайнятості на селі, соціального захисту сільського населення, відновлення й розвитку соціальної інфраструктури села і сільських територій. Викладене і зумовлює актуальність дослідження.

Нові форми організації сільськогосподарської діяльності, сучасні соціально-економічні умови проживання сільського населення, організаційно-економічна структура виробництва та його територіальна організація істотно впливають на динаміку, розселення і зайнятість сільського населення.

17 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів». Згідно з документом, тепер в Україні 136 районів. Старі 490 районів, про які йшлося вище, парламент ліквідував. До реформи у Київській області налічувалося 25 районів, після – 7: Білоцерківський, Бориспільський, Броварський, Бучанський, Вишгородський, Обухівський, Фастівський райони. Утворено 69 об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Чисельність сільського населення Київської області починаючи з 1990 року скоротилася з 888,8 тис. осіб до 675,6 тис. осіб у 2020 році. Заслуговують уваги питання народжуваності та смертності сільського населення. У 2020 році у Баришівському районі народилося 232 особи, померло 690 осіб, Білоцерківському – 331 особа (984 особи) відповідно, Богуславському – 188 (578 осіб). Така тенденція характерна для всіх адміністративних районів Київської області [18].

Рівень оплати праці в сільському господарстві досліджуваних районів залишається одним з найнижчих серед інших галузей економіки. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у Київській області (у розрахунку на одного штатного працівника, грн.) станом на 01.01.2020 року становила: у сільському господарстві, лісовому господарстві та рибному господарстві – 9804 грн., промисловості – 12151 грн., добувній промисловості – 13476 грн., постачанні електроенергії та газу – 14328 грн., а середня по області – 11003 грн.[18]

Частка доходів від особистого селянського, фермерського господарства постійно знижується. Майже 36% грошових доходів сільських мешканців – це соціальні виплати: матеріальна допомога сім'ям з дітьми, пенсії та субсидії. Чисельність населення Київської області із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму станом на 01.01.2020 року становила 467,2 тис. осіб, або 26,7% до загальної чисельності населення області.

Рівень бідності сільського населення в 1,6 разу вищий, ніж міського як за відносним, так і за абсолютним критерієм.

У Вишгородському, Бориспільському, Обухівському, Білоцерківському, Броварському районах Київської області відбувається погіршення стану земельних і водних ресурсів, екологічної ситуації. Прийшли в занепад інженерно-мережна та соціальна інфраструктура, об'єкти медицини, культури, освіти, сфери побутового обслуговування. В умовах новостворених об'єднаних територіальних громад утримання життєво важливих об'єктів для сільського населення є гострою проблемою.

Економічна і соціальна обґрунтованість реформ в аграрному секторі є недостатньою, що підсилює депресивність окремих сільських територій.

Органами державної влади не запропоновано суттєвих стимулюючих важелів подолання нинішньої ситуації у сільській місцевості.

Наведені вище факти свідчать про те, що сільські населені пункти мають низку складних соціально-економічних проблем: не ефективно використовується наявний природно-ресурсний потенціал у сільськогосподарському виробництві, інвестиційне забезпечення АПК є недостатнім, демографічна ситуація кризова, рівень безробіття не зменшується, зростає напруга на ринку праці, поширюється розвиток вимушеної неповної чи неформальної зайнятості, нелегальна трудова міграція тощо.

Ситуація, що склалася, вимагає детального вивчення, докладного аналізу для своєчасного впливу, спрямованого на її поліпшення.

Соціально-економічні проблеми сільського населення характерні не тільки для районів Київської області, але й усієї держави. Економічний розвиток громад тісно пов'язаний із зайнятістю населення, адже матеріальне виробництво є основою життєзабезпечення сільських жителів.

Ситуація з робочими місцями на селі є складною. Переважна більшість сільських жителів зайнята у сфері сільськогосподарського виробництва, яке носить сезонний характер. Слід зазначити, що переважна більшість роботодавців наймають на роботу працівників з березня по листопад щорічно, а решта 3 місяці року люди перебувають на обліку в центрах зайнятості. Повна річна зайнятість характерна лише для працівників фермерських і домашніх господарств.

Безробіття призводить до погіршення добробуту населення, незадоволеності особистих та суспільних потреб, посилення відтоку населення в пошуках роботи та кращих умов життя до міст та за кордон.

Головну роль у розвитку сільських територій Київської області відіграють природні чинники, серед них земельні ресурси, що є основною складовою їх інтегрального потенціалу. Земля – це найцінніший ресурс для створення економічного потенціалу. Завдяки використанню землі формується близько 92% обсягу продовольчого фонду адміністративних районів та 67% товарів народного споживання. У структурі земельних ресурсів переважають сільськогосподарські угіддя (59%), де основне місце займає рілля (81%). На забудовані землі припадає 4% території [18].

Напрями використання земельних ресурсів області залежать в основному від природної родючості ґрунтів, структури сільськогосподарських угідь, а також місцеположення адміністративного району по відношенню до столиці.

Велике значення мають розвиток транспорту і наявність транспортних мереж, інфраструктурна облаштованість територій, особливості системи розселення. На сільськогосподарське землекористування впливає також забезпеченість водними ресурсами, екологічний стан земельних ресурсів, радіаційна їх забрудненість.

Для всіх об'єднаних територіальних громад одними з основних напрямів використання земельних ресурсів є їх використання як території для розвитку промисловості з перероблення сільськогосподарської сировини, малого підприємництва, розбудови інфраструктури.

Важливими є також збереження об'єктів історико-культурного, науково-пізнавального призначення, використання землі для розвитку рекреаційної діяльності, сільського «зеленого» туризму.

Господарська діяльність сільських територій Київської області сформувалася на основі природно-ресурсного потенціалу, особливо зосередження родючих земельних, наявності мінерально-сировинних, водних, лісових, рекреаційних ресурсів та історико-культурних об'єктів.

На формування спеціалізації впливають також наявність трудових ресурсів, традиційні навички населення, це особливо стосується сільськогосподарської діяльності, екістична мережа. Значний вплив на спеціалізацію господарства і структуру економіки справляє їх місцеположення

по відношенню до міста Київ, де формується масовий попит на продукцію сільського господарства, трудові ресурси тощо.

Вітчизняні та іноземні інвестиції, нові технології, інформаційні ресурси зумовили зміни у традиційній структурі виробництва, формах його організації. Головними джерелами інвестування є власні кошти підприємств та організацій, а також іноземних інвесторів. Наявні інвестиції спрямовуються на будівництво тваринницьких комплексів, елеваторів, зерно - та овочесховищ, транспортну облаштованість тощо. Створюються нові можливості для господарського розвитку і зайнятості населення сільських територій, формуються нові засади співпраці зі столицею.

Успішний розвиток сільських територій – це їх фінансова самодостатність, одним з показників рівня якої є обсяг доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на 1 особу.

Розвиток сільськогосподарського виробництва є головною складовою розвитку сільської місцевості, поліпшення соціодемографічної ситуації на селі, збереження і становлення системи поселень. Незважаючи на численні економічні й соціальні проблеми, значна частина сільських мешканців при умові створення повноцінного життєвого середовища і надалі надаватиме перевагу сільському способу життя, залишатиметься у сільській місцевості.

Державна політика розвитку сільських територій має враховувати місцеві потреби і стимулювати місцеві ініціативи. Це призведе до створення нових робочих місць як в аграрному секторі, у розвитку різноманітних форм підприємницької діяльності на селі, так і в сільському господарстві, шляхом диверсифікації сільськогосподарського виробництва, виробництва більшої кількості продукції з високою доданою вартістю та органічної продукції, а також покращення інфраструктури, що призведе до підвищення якості життя у сільській місцевості.

Література:

1. Барановський М.О. Особливості перебігу демографічних процесів у сільських депресивних районах України. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Вип. 1 (69). С. 69-77.
2. Воловик Л.М. Особливості розвитку агробізнесу столичного регіону (на прикладі Київської області). *Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення»* (3-4 жовтня 2019 р.), Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019, С. 57-60.
3. Воловик Л.М. Периферійні райони Київської області: господарський розвиток, соціальні проблеми: монографія. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво К.С.В.», 2014. 222 с.
4. Гончаренко І.В. Ретроспектива формування сільських територій регіонів України. *Регіональна економіка*. 2008. №3. С. 204-209.
5. Лисенко Л. До визначення поняття «сільська територія». *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 2. С. 12-15.
6. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики (колективна монографія за ред. Е.М. Лібанової). Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2014. 380 с.
7. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51-58.

8. Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села. Київ : ННЦ ІАЕ, 2004. 342 с.
9. Морозюк Н.В. Організаційно-економічні засади сталого розвитку сільських територій [моногр.]. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. 304 с.
10. Нагірна В.П., Руденко Л.Г. Сільська місцевість України у контексті трансформаційних процесів у аграрній сфері. *Український географічний журнал*. 2016, №2. С. 39-47.
11. Нагірна В.П., Савчук І.Г. Можливі загрози сільському господарству України з позицій екобезпеки. *Економіка України*. 2014. №2 (627). С.71-83.
12. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління : моногр. Одеса : Астропринт, 2006. 360 с.
13. Павлов О. Сільські території: теоретико-методологічні засади дослідження. *Регіональна історія України: зб. наук. ст. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. №3. С. 113-132.*
14. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6. С. 50-59.
15. Семенишин Х.М. Визначення поняття «сільські території»: соціально-економічний аспект. *Наук. вісн. Нац. ун-ту державної податкової служби України (економіка, право)*. 2012. № 4. С. 28-32.
16. Славов В.П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій. *Вісн. аграр. науки*. 2007. № 9. С. 68-71.
17. Статистичний щорічник України 2018 рік.
18. Статистичний щорічник України 2019 рік.
19. Статистичний щорічник Київської області 2019 рік.

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО ТА ЛАНДШАФТНОГО РІЗНОМАНІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ БАЛТСЬКОГО РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

О. Ф. Глоба¹, Н. Ф. Нікітюк²

¹ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав, Україна),

²Комунальний заклад «Балтський педагогічний фаховий коледж»
(м. Балта, Україна)

*У весняний період все ж таки триває торгівля ранньоквітучими об'єктами рослинного світу, в тому числі рослин, занесених до Червоної книги України, які є рідкісними і перебувають під загрозою зникнення: підсніжник білосніжний (звичайний) (*Galanthus nivalis* L.), білоцвіт весняний, шафран Гейфелів (*Crocus heuffelianus*), черемша (цибуля ведмежа) (*Allium ursinum*), конвалія звичайна (*Convallaria majalis*). Збирання цих видів рослин призводить до знищення популяцій. Ці рослини підлягають суворій охороні. Продаж первоцвітів (як і купівля) несе в собі порушення Законів України «Про Червону книгу України» та «Про рослинний світ».*

Ключові слова: *ранньоквітучі види рослин, охорона природи, екологія, антропогенний вплив.*

**FEATURES OF CONSERVATION OF BIOLOGICAL AND LANDSCAPE DIVERSITY
(ON THE EXAMPLE OF THE BALTIC DISTRICT OF THE ODESSA REGION)**

O. F. Hloba, N. F. Nikitiuk

In the spring, however, trade in early flowering objects of the plant world continues, including plants listed in the Red Book of Ukraine, which are rare and endangered: Galanthus nivalis L., Crocus heuffelianus, Allium ursinum, Convallaria majalis. Harvesting these plant species leads to the destruction of populations. These plants are subject to strict protection. The sale of primroses (as well as the purchase) violates the Laws of Ukraine «On the Red Book of Ukraine» and «On Flora».

Key words: *early flowering plant species, nature protection, ecology, anthropogenic impact.*

Балта – місто в північній частині Одеської області, райцентр. Місто відоме з XVI ст., місто з 1797 року. У 1924-29 рр. – столиця Молдавської держави [1; 9, с.11].

Балтський район знаходиться: у Північній півкулі (відносно екватора), в Східній частині (відносно 0⁰ меридіану), на материку Євразія, у Європі (частина світу). Район розміщений на південних відрогах Подільської височини. Поверхня рівнинна, розчленована глибокими (до 80-100 м) долинами, балками та ярами. Абсолютні висоти коливаються від 100-160 м на Південно-Східній частині до 270-280м на Північно-Західній частині [8].

Балтський район розташований у межах Дністровсько-Дніпровської північно степової фізико-географічної провінції. Місто розташоване в долині річки Кодима (притока, належить до басейну Південного Бугу), за 7 км від залізничної станції Балта. Район межує з такими районами: Котовський, Любашівський, Кодимський, Савранський. Балтський район утворений 1923 році. Площа 1,3 тис. км². Населення – 54,2 тис. осіб, у тому числі міського – 21,4 тис (1988). В районі розміщені 42 сільські населені пункти і райцентр (м. Балта) [2].

Балтська рівнина – височина на Північно-Західній Причорноморській низовині, між Південним Бугом і Дністром, головним чином у межах Одеської, Миколаївської і Вінницької областей. Висота над рівнем моря до 300 м. Розчленована численними річковими долинами з пологими схилами і балками переважно субширотного напрямів. Подекуди на схилах долин річок і балок – степові ландшафти, байраки. Річки: Кодима, Савранка, Зозулька, Смолянка, належать до басейну Південного Бугу. В районі близько 80 невеликих водосховищ та ставків (загальна площа 825 га).

У Балтському районі розташовані заказники місцевого значення Коритнянський та Лісничівський, пам'ятка природи дуб звичайний (300 років). У межах балтської рівнини розташовані Петрівський заказник, Дальницький заказник та Стрілка (Коса Стрілка).

Поширені чорноземи (91 % площі району), темно-сірі опідзолені ґрунти, опідзолені чорноземи (у південній та центральній частині району). Зустрічаються піщано-глинисті відклади. Лісів збереглося мало (байрачні дубові ліси з домішками клену, граба, ясена тощо). На схилах балок та ярів – залишки лучних степів.

Розвинуті підприємства машинного будівництва та металообробка, легка та харчова промисловість, виробництво будівельних матеріалів. Найбільші підприємства: хлібокомбінат, Балтські швейна та хутрова фабрики, молочноконсервний та меблевий комбінати, цегельний, асфальтовий і ливарно-механічний заводи, комбикормовий завод. А також розташовані у м. Балта педагогічне і 2 професійно-технічні училища [9].

Спеціалізація сільського господарства – рослинництво зерново-буряківниче із значною питомою вагою соняшнику, садівництво. Тваринництво м'ясо-молочного напрямку: свинарство, птахівництво. Площа с/г угідь 87,1 тис. га (1986 р), у тому числі орні землі – 76,1 тис. га, сіножаті і пасовища – 8,5 тис. га. Під садами 1,8 тис. га. Зрошується 1,5 тис. га. [2].

У Балті об'єкт туризму – пам'ятка архітектури 18 ст.; краєзнавчі музеї (м. Балта, с. Саражинка, с. Кармалюківка, с. Гольма, с. Піщана) [8].

В Одеській області первоцвіти ростуть на галявинах дубових та соснових лісів, вапнякових, гранітних, кам'янистих, трав'янистих та вкритих розрідженими чагарниками схилах, ярах і балках, сонячних узліссях, узбережжі Причорноморських лиманів (гімносперміум одеський, тюльпан бузький, білоцвіт літній). Деякі види зустрічаються тільки у Болградському й Ізмаїльському (рястка двозначна), Тарутинському і Татарбунарському районах області та на о. Зміїному (рястка гірська та відігнута). Їх популяції маленькі та ізольовані.

Останніми роками кількість первоцвітів в Одеській області та в цілому по Україні значно скоротилася. Це відбувається внаслідок господарського освоєння місць зростання первоцвітів, намагання окремих людей перетворити їх на засіб заробітку. З метою боротьби з браконьєрством і торгівлею найбільш вразливими об'єктами природних ресурсів у 1973 році укладено Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), яка відома також під назвою Вашингтонська конвенція, до якої 14 травня 1999 року приєдналась і Україна. Серед рідкісних видів ранньоквітучих диких рослин, які підлягають особливій охороні на території Одеської області, до CITES занесені всі види підсніжників та цикламенів, а також горицвіт весняний, всі їх частини та похідні. Частина первоцвітів до Червоної книги України не занесені. Це проліски, рясти, анемони та інші. Поки що ці рослини не є рідкісними. Але масове зривання їх може привести до того, що і ці види опиняться на межі зникнення [8].

Глухов А. З., Хархота А. И. та інші співавтори публікації [5] зазначають, що існування різних класифікацій ранньоквітучих рослин, які розроблені, переважно, для лісових або степових рослинних угруповань. Пустельні ефемери і ефемероїди різнобічно досліджуються ботаніками, українськими вченими (Горишина, 1969; Кожевников, 1950; Лескова, 2006). У більшості випадків ранньоквітучими називають рослини, що квітнуть протягом березня, квітня і травня, а ті з них, які цвітуть відразу після сходу снігу – «первоцвітами». До них також відносять ефемери і ефемероїди. Крім виражених ефемероїдів, ряд інших рослин мають майже такий же короткий період розвитку, але не володіють запасуючими органами. П.Н. Овчинніков

розглядає їх як перехідні до ефемероїдам форми лугового і лісового походження, які зазнали ефемеризації, а Х.Х. Карімов виділяє їх в особливу групу геміефемероїдів (Лєскова, 2006) [5].

Розрізняючи за характером свого розвитку і тривалості життя асиміляційного апарату, група весняних рослин має загальну екологічну ознаку – надзвичайно ранній розвиток. Ця ознака виробилася у первоцвітів в процесі еволюції для того, щоб встигнути відцвісти і набратися поживних речовин до повного розпускання листя на деревах, тобто до настання «темного сезону» в лісі або до настання літньої посухи в степових і пустельних районах.

Відзначається, що первоцвіти страждають від антропогенних навантажень, в першу чергу, від ущільнення ґрунту, видалення листяної чи трав'яної підстилки, не виносять скошування, витоптування, постійного зривання, викопування рослин тощо. (Рева, 1976; Кондратюк, 1980; Горишина, 1991) [5].

У групі ранньоквітучих рослин в техногенних екотопах присутні види декоративних ефемерів і ефемероїдів: веснянка весняна (*Erophila verna*), зірочки малі (*Gagea minima* (L.) Ker.-Gawl.), фіалка Китайбелева (*Viola kitaibeliana* Schult.), фіалка приємна (*V. suavis* M. Bieb.), фіалка двозначна (*V. ambigua* Waldst. et Kit.), фіалка польова (*V. arvensis* Murray), жовтець-пшінка (*Ficaria verna* Huds aggr.), проліска сибірська (*Scilla siberica* Haw.), зірочник середній (*Stellaria media* (L.) Vill.). Наявність цих видів особливо важливо для техногенно порушених екотопів, оскільки дозволяє поліпшити естетичний вигляд порушених територій ранньою весною до масової появи інших синантропів.

Як зазначається співавторами статті [5], на підставі досліджень, з урахуванням специфіки техногенних екотопів виділено 3 групи ранньоквітучих рослин: I. «Первоцвіти» – рослини, що розвиваються і відцвітають ранньою весною, незабаром за таненням снігу або навіть одночасно, задовго до розпускання листя у деревно-чагарникових порід і більшості трав'янистих рослин, календарно – в кінці березня – середині квітня (25.03 - 20.04); II. Види рослин, що дають квітки слідом за першою групою або в момент їх відцвітання, календарно – в кінці квітня – початку травня (20.04 - 10.05); III. Види, що квітнуть у середині і до кінця травня (11.05 - 01.06).

До першої групи належать види: грицики звичайні *Capsella bursa-pastoris*, жовтозілля весняне *Senecio vernalis* Waldst. Et Kit., птеротека *Pterotheca sancta* (L.) K. Koch, кульбаба звичайна *Taraxacum officinale* Wigg. Aggr., зірочник середній *Stellaria media*, веснянка весняна *Erophila verna*, зірочки малі *Gagea minima*, талабан пронизанолистий *Thlaspi perfoliatum* L., жовтець-пшінка *Ficaria verna*, горобейник лікарський *Lithospermum officinale* L., фіалки: *Viola suavis*, *V. ambigua*, *V. arvensis*, *V. kitaibeliana*, яснотка стеблообємюча *Lamium amplexicaule* L., вероніка *Veronica polita* Fr., до другої – кінський часник черешковий або часникова трава *Alliaria petiolata* (M. Bieb.) Cavara et Grande, *Lamium* кропива глуха пурпурова *purpureum* L., розхідник звичайний *Glechoma hederacea* L., гостриця лежача *Asperugo procumbens* L., тонконіг бульбистий *Poa bulbosa* L., тонконіг вузьколистий *P. angustifolia* L., стоколос покрівельний

Anisantha tectorum (L.) Nevski, чистотіл звичайний *Chelidonium majus* L., рутка Шлейхера *Fumaria schleicheri* Soy.-Willem., буги́ла лісова *Anthriscus sylvestris* (L.) Hoffm., гравілат міський *Geum urbanum* L., горлянка повзуча *Ajuga reptans* L., до третьої – козельці звичайні *Tragopogon major* Jacq., горошок мишачий *Vicia cracca* L., жовтушник сіруватий *Erysimum diffusum* Ehrh., підмаренник чіпкий *Galium aparine* L., хрінниця смердюча *Lepidium ruderales* L., талабан польовий *Thlaspi arvense* L., смілка вилчата *Silene dichotoma* Ehrh., огірочник лікарський *Borago officinalis* L., резеда жовта *Reseda lutea* L. [5].

Крім того, слід зазначити групу ранньоквітучих декоративних рослин, які спонтанно поширюються не тільки на квітниках, а й на узбіччях: барвінок трав'янистий *Vinca herbacea* Waldst. et Kit., первоцвіт лікарський *Primula veris* L., жовтець-пшінка *Ficaria verna*, ряст щільний *Corydalis solida* (L.) Clairv., горлянка повзуча *Ajuga reptans*, огірочник лікарський *Borago officinalis*, живокіст лікарський *Symphytum officinale* L., льон австрійський *Linum austriacum* L.. Це свідчить про антропотолерантність і високі адаптаційні здібності даних видів. У зв'язку з цим необхідно більш детальне вивчення їх біоекологічних особливостей з метою прогнозування шляхів і способів їх подальшої експансії в техногенні екотопи [5].

Постійний, сильний антропогенний вплив на рослинний покрив, як прямий, так і опосередкований, призводить до знищення ранньоквітучих рослин в їх природних місцезростаннях. «Первоцвіти» змушені «шукати» екотопи, відповідно їхньому біоекологічному потенціалу з оптимальними для їх існування і розвитку умовами, з мінімальною конкуренцією тощо. Завдяки своїм екоморфологічним особливостям ранньоквітучі рослини знаходять свою екологічну нішу в техногенних екотопах. Вони встигають пройти весь життєвий цикл до проростання більш пізніх рослин, не відчуваючи, таким чином, конкуренції з їхнього боку, а також до настання посушливого періоду, який в техногенних екотопах посилюється постійним і сильним антропогенним забрудненням всього комплексу екологічних факторів (грунт, повітря, вода). Таким чином, ранньоквітучі види рослин в техногенних екотопах за типом стратегії є сезонними експлерентами, що освоюють вільні території, де відсутність будь-якої конкуренції сприяє їх масового розвитку.

У техногенних екотопах відзначені ранньоквітучі види рослин, стихійно перенесені з природних середовищ існування, декоративні рослини, які спонтанно поширюються з квітників на узбіччя, а також група рідкісних рослин, які потребують охорони на регіональному рівні. У техногенно трансформованих екотопах у ряду видів спостерігається зсув, скорочення (або виключення) деяких фаз розвитку, що можна розглядати як компенсаторну реакцію на техногенно змінені умови місцезростань. Виявлено виникнення так званих неотенічних форм, які мають велике еволюційне значення і вимагають постійного моніторингу.

При організації спільної системи фітомоніторингу рослинності антропогенно трансформованих територій необхідно, перш за все, враховувати охорону рідкісних ранньоквітучих рослин як компонента ландшафту, декоративні «первоцвіти» можна використовувати для озеленення та

благоустрою техногенних територій, а також з метою фітоіндикації стану техногенних неоедафотопів. Детальне вивчення найбільш поліморфних видів (Жовтозілля весняне *Senecio vernalis*, Розхідник звичайний *Glechoma hederacea*, Гравілат міський *Geum urbanum*) дозволить виявити індикаторні морфомаркери техногенного забруднення середовища. Разом з тим вивчення популяційної структури видів-ефемерів дозволить виявити види, найбільш стійкі до умов техногенних екотопів для подальшого їх упровадження в процес фіторекультивациі техногенно порушених земель [5].

Висока декоративність і ранній термін цвітіння таких видів рослин як підсніжник складчастий, білоцвіт весняний, цикламен Кузнецова, шафран весняний та інші призводить до того, що збут цих рослин виходить далеко за межі їх ареалу зростання. Масове збирання ранньоквітучих видів рослин призводить до знищення популяції їх окремих видів.

Література:

1. Балтський район. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. Київ : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969.
2. Балтський район. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD
3. Бурда Р. И. Вслед за ушедшими снегами. *Природа вокруг нас*. Донецк : Донбас, 1978. С. 91-95.
4. Горышина Т. К. Ранневесенние эфемероиды лесостепных дубрав. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1969. 232 с.
5. Глухов А. З., Хархота А. И., Прохорова С. И., Агурова И. В., Жуков С. П. Экоморфологический анализ раннецветущих видов растений в техногенных экотопах Юго-Востока Украины. *Екологія та ноосферологія*. 2011. Т. 22, № 3-4. С. 48-57 URL: <https://docplayer.ru/42883001-Ekologichna-botanika-udk-477-60-a-z-gluhov-a-i-harhota-s-i-prohorova-i-v-agurova-s-p-zhukov.html>
6. Екофлора України / Відп. ред. Я. П. Дідух. Київ. : Фітосоціоцентр, 2000 – 2004. Т. 1–3.
7. Панова Л. С., Протопопова В. В., Морозюк С. С. Весняні рослини України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 160 с.
8. Пузирний П. А., Семенов В. Ф. Балтський район. Географічна енциклопедія України : [у 3 т.] / редкол.: О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ : «Українська Радянська Енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1989. Т. 1 : А.–Ж. 416 с.
9. Сушинський Б. Балта: місто, освячене вічністю. Одеса: «Друк», 2005, 360 с.

КЛАСТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В УПРАВЛІННІ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ

Л. А. Горошкова¹, Є. В. Хлобистов¹, С. А. Лісовський²,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
(м. Київ, Україна),
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

Проведена розробка механізму управління розвитком природно-господарських систем об'єднаних територіальних громад, що забезпечить сталий геопросторовий розвиток територій на прикладі Херсонської області.

Доведено, що ефективність подальшого розвитку реформ можливо забезпечити шляхом подальшого укрупнення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та їх об'єднання у кластери. При цьому такі кластери можуть виходити і за межі наявних на сьогодні адміністративних районів, що з 2017 року цілком урегульовано законодавчо. Для обґрунтування механізму укрупнення ОТГ запропоновано використати модель регіональних кластерів М. Енрайта, яку було адаптовано для об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Задля визначення перспективи подальшого укрупнення ОТГ у Херсонській області з наступним визначенням економічно обґрунтованого нового районування, використано кластерний аналіз. В якості критеріїв кластеризації були обрані такі: дохід на одну особу; власні доходи на одну особу; інфраструктурна субвенція на одну особу.

***Ключові слова:** об'єднані територіальні громади, соціально-економічний потенціал, фінансова спроможність, децентралізація, кластери.*

CLUSTERS MODELING IN THE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE TERRITORIAL DEVELOPMENT

L. A. Horoshkova, I. V. Khlobystov, S. A. Lisovskyi

Mechanism for managing united territorial communities` natural and economic systems development to ensure sustainable geospatial development of territories based on the example of Kherson region has been applied in the article.

It has been proven that the effectiveness of reforms progress can be ensured by further consolidation of united territorial communities (UTC) and their clustering. Moreover, the clusters can go outside current administrative districts` boundary, which since 2017 has been fully regulated by the law. To prove the mechanism of UTC consolidation, it has been proposed to use the model of regional clusters of M. Enright, which was adapted for united territorial communities (UTC). To determine the prospects for further UTCs consolidation in Kherson region, followed by the definition of economically proved new zoning, the cluster analysis has been applied. The following criteria for clustering have been chosen: income per capita; own income per capita; infrastructure subsidy per capita.

***Key words:** united territorial communities, socio-economic potential, financial capacity, decentralization, clusters.*

Успішність реформ суттєво залежить від глибини та рівня наукового обґрунтування механізмів їх проведення за умови оптимального використання потенціалу соціально-економічного розвитку територій шляхом створення і розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та забезпечення їх фінансової спроможності, самодостатності та сталого геопросторового розвитку.

З 2014 року, з початком реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (децентралізації), базовий рівень місцевого самоврядування зміцнюється – ради та виконкоми спроможних громад (ОТГ та міста обласного значення) отримують більшість повноважень та ресурсів, які раніше були в районах. У той же час районний рівень залишається незмінним, навіть там, де територія району повністю співпадає з територією об'єднаної громади. Кількість послуг, які надаються на районному рівні, постійно зменшується, їхня якість знижується. Звичайно, це суперечить Концепції реформи. Отже, існує необхідність змінювати райони – робити їх більш спроможними. І цей процес вже розпочався – на сьогодні розроблені пропозиції щодо нового районування по низці областей України. Але, на нашу думку, такі пропозиції повинні бути підкріплені даними суспільно-географічних та економічних досліджень.

Вважаємо, що ефективність подальшого розвитку реформ можливо забезпечити шляхом подальшого укрупнення ОТГ та їх об'єднання у кластери. При цьому такі кластери можуть виходити і за межі наявних на сьогодні адміністративних районів, що з 2017 року цілком урегульовано законодавчо.

Модель регіональних кластерів М.Енрайта може бути використана при побудові кластерної моделі формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ). ОТГ створені за кластерним принципом відповідають усім характеристиками у моделі регіонального кластера. Вони мають обмежену територію розташування (межі кластера), створені навколо так званого ядра кластера – населеного пункту, яким може бути місто, селище або село з приєднанням до ОТГ прилеглих територій (однією з умов є наявність фізичної межі між громадами при створенні ОТГ).

ОТГ має ширину та глибину оскільки її функціонування передбачає поєднання сфер економічної діяльності з використанням горизонтальних та вертикальних зв'язків при створенні вартості. Результуючим показником такої вартості є власні доходи ОТГ.

Щодо бази активності, то вона також обмежена регіоном.

Окрім величини власних доходів, як будь-яка складна природно-господарська система, в ОТГ повинний бути забезпечений потенціал зростання. Щодо його темпів – то цілком прийнятною є величина від 5 до 10% на рік.

Стабільний розвиток повинен забезпечуватись завдяки використанню інноваційних можливостей.

Щодо кількісного визначення конкурентної позиції, то її величина може бути оцінена на основі рівня податкопорможності ОТГ, його величина на рівні середньої величини по країні, але її перевищення, свідчить про достатній рівень стабільності конкурентної позиції.

Структура управління повинна базуватись на принципах довготривалості взаємовідносин між різними громадами, незалежно від чисельності населення в них та розміру території.

Показник структури вартості може бути оцінений за величиною співвідношення рівня власних доходів за мінусом реверсної дотації та суми інфраструктурної субвенції й базової дотації.

Щодо організації кластера, то ОТГ кластерного типу повинні формуватись навколо так званого ядра кластера – найбільш фінансово спроможної громади або об'єднання таких громад. Рівноправність членів ОТГ передбачає наявність помірного координуючого впливу з боку лідерів.

Необхідною умовою успішності процесу реформування адміністративно-територіального устрою є підтримуюча державна кластерна політика, оскільки успішність реформ зумовлює наявність відповідного рівня її правового забезпечення з одночасною фінансовою участю держави. Інструментами такої участі є базова (реверсна) дотація та державні субвенції (інфраструктурна, освітня, медична та ін.)

Отже для того, щоб визначити перспективи подальшого укрупнення ОТГ у Херсонській області з наступним визначенням економічно обґрунтованого нового районування, був використаний кластерний аналіз.

Виокремлюють дві групи методів кластерного аналізу: ієрархічні і неієрархічні. Особливістю цих методів є те, що результуюча кількість кластерів заздалегідь фіксується. Для нашого дослідження ця умова є неприйнятною, саме тому нами був обраний такий метод кластерного аналізу, як метод найближчого сусіда, що ґрунтується на найбільшій близькості об'єктів за сукупністю досліджуваних ознак в різних кластерах. Ця близькість, у загальному випадку, повинна групувати об'єкти разом для формування кластерів.

На прикладі Херсонської області кластеризація здійснювалась за основними соціально-економічними показниками у вимірі на одну особу, а саме: власні доходи, інфраструктурна субвенція та базова/реверсна дотація. Це дозволило визначити та картографувати кластери створених ОТГ та виявити перспективи приєднання до них територій, на яких ОТГ не створені (в межах відповідних сілрад). В основі об'єднання ОТГ були задіяні характеристики спроможності, самодостатності, їх сталого розвитку та територіальне і функціональне збалансування інтересів громади. Означене дозволить розробити методологічні, методичні та процедурні рекомендації до формування стратегічних документів на рівні ОТГ, актуальність яких буде підсилюватись за умов кліматичних змін та подолання кризових явищ в національній економіці.

Результати кластерного аналізу були картографовані і представлені на рис. 1.

Рис. 1. Кластери розвитку ОТГ Херсонської області у 2018 році

Порівняння отриманих даних свідчить про їх відповідність до запропонованих трьох районів у Херсонській області. Так до Херсонського району увійдуть перші два кластери, ще один можливо сформувати навколо міста Херсон. У Новокаховському районі можливо утворити три кластери, два з яких почали формуватись, третій – територія, не охоплена ОТГ. У Генічеському районі на сьогодні наявні дві ОТГ, навколо яких доцільно формувати кластери шляхом приєднання території, на якій не створені ОТГ.

Отже суспільно-географічне та економічне обґрунтування механізмів реформування адміністративно-територіального устрою на прикладі Херсонської області виявило та обґрунтувало доцільність використання кластерного підходу у процесі створення ОТГ та їх об'єднань.

З ЧИМ ВХОДИМО У ДВАДЦЯТИ РОКИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

І. В. Гукалова,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

Розглянуті нові виклики, які супроводжують розвиток суспільства на початку 2020-х рр. Окреслено ті аспекти, які найближчим часом мають стати предметом осмислення соціальних географів.

Ключові слова: соціальна географія, виклики, світові тенденції.

WHAT DO WE DO IN THE 20S OF THE 21ST CENTURY: THE TASKS OF SOCIAL GEOGRAPHY

I. V. Gukalova

The new challenges that accompany the development of society in the early 2020s are considered. The aspects that should soon become the subject of reflection of social geographers are outlined.

Keywords: social geography, challenges, global trends.

На порозі – старт нової декади ХХІ століття. Виклики нового десятиріччя є дуже претензійними, тому що вони сформувалися в обставинах, які сучасна Україна (як і багато інших країн) ще не переживала, проте мала можливість спостерігати в інших країнах світу. Зокрема, пандемія хвороби COVID-19, яка поширилася світом, стала серйозним випробуванням «на дорослість» як суспільства, так і його організаційних інституцій. Зважаючи на ознаки економічної кризи, яка почалася ще до поширення нового коронавірусу, суспільство знаходиться у певній зоні турбулентності, і більшість його членів починають відчувати, що світ перестав бути впорядкованою, раціональною системою і шалених обертів набирає невизначеність навіть найближчого майбутнього, яка породжує соціальні ризики і занепокоєння. Слід відзначити, що відбувається це і у т.ч. тому, що географічний простір ще не усвідомлений і не сприймається остаточно в якості *динамічної сили суспільства*.

На рубежі ХХ-ХХІ століть соціальна географія отримала потужний імпульс для розвитку у зв'язку з широким входженням сучасних технологій у життя суспільства, становленням мережевого суспільства і появою інноваційних методів наукових досліджень. Цей імпульс був сприйнятий науковцями, які почали просторово осмислювати такі складні феномени як соціальна безпека, якість та умови життя населення, суспільне здоров'я, гендер тощо. Оскільки однією з головних функцій простору є функція соціального облаштування середовища життєдіяльності населення, то якість цього облаштування визначатиме характер організації консолідованої діяльності людей, їх відповіді на різні загрози, рівень розвитку тих чи інших територій. Відповідно, для повнішого використання людського потенціалу слід дбати про

оптимізацію функціональної структури простору, в якому підтримується той чи інший тип взаємовідносин. Тут у соціальної географії є велике поле діяльності.

Становлення постіндустріального суспільства кардинально змінило характер суспільних проблем, і, відповідно, характер завдань, на вирішення яких чекає від науки суспільство. Як вже давно зазначив Е. Тоффлер, завдання, які у дедалі більшій кількості ставить нова реальність, носять не аналітичний, а *синтетичний* характер [1]. Зокрема щодо соціальної географії, то це пов'язано із наступними тенденціями, які знаходять особливо яскравого прояву в світі зараз:

1) посиленням значення інформації та комунікацій і дигіталізація суспільства, що значно збільшило свободу людей, соціальних груп і, навіть, соціально-територіальних утворень, призвело до зростання інклюзивності, інноваційності, ефективності праці і спроможності управління процесами соціально-економічного розвитку; це сприяло більшій зв'язаності суспільства, але це може стати в нагоді і при потребі соціального дистанціювання;

2) зростанням соціальної і просторової нерівності і появою нових її форм, включаючи технологічну нерівність, яка обмежує практично всі значущі життєві шанси для людей, відірваних від комунікацій та віртуальної реальності, нерівність у мобільності, адже вона прив'язує до обмеженого простору певні прошарки населення, культурну, екологічну нерівність тощо;

3) збільшенням внутрішніх і зовнішніх міграцій, які є об'єктивним і нормальним явищем, мають добре описані причини; водночас швидко зростання міграційних потоків і зміна їх географії здатні трансформувати, а подекуди і дестабілізувати існуючу економічну, соціокультурну і політичну обстановку як в місцях вибуття, так і у місцях прибуття людей;

4) вибуховим зростанням міст і зміною способу життя на міський, а також істотними демографічними, соціокультурними та антропогенними наслідками урбанізації, які неоднакові і сприяють додатковій фрагментації простору за ознаками доходів, етнічної приналежності і складності забезпечувати інтеграцію містян, обмін соціальними, культурними, інтелектуальними активами, включаючи культурну і природну спадщину;

5) кліматичні коливання і зміни, які призводять до зміни частоти, просторового охоплення, тривалості екстремальних природних явищ, які можуть набувати катастрофічного рівня, що вимагає нових підходів до планування будівництва, інфраструктури тощо;

6) посилення уваги до віку у зв'язку із постарінням населення розвинених країн і збільшенням тривалості життя населення в світі, що означає більше навантаження на працездатне населення, систему охорони здоров'я, зміну споживчої поведінки населення (увага до збільшення накопичень), а з цим – зменшення попиту на товари та окремі види послуг і уповільнення економічного зростання;

7) посилення уваги до виникнення і поширення інфекційних хвороб, які мають пандемічний потенціал у ситуації неготовності людства до колективних дій у боротьбі проти глобальних викликів, пріоритетів тактичних інтересів по відношенню до стратегічних.

Всі ці тенденції об'єднують три найважливіші характеристики їх перебігу: глобальність, незворотність, множинність наслідків (які торкаються практично всіх сфер життєдіяльності суспільства). Соціальна географія в її «класичних» рисах (з увагою до, насамперед, неформалізованого аналізу) може дозволити краще вивчити якісні фактори просторового розвитку, а так звана «нова» соціальна географія, завдяки розвиненому модельному апарату (зокрема широкому використанню ГІС-технологій), може дозволити проводити аналіз заходів регіональної політики по типу «а що, якщо...». Водночас просте моделювання доцільне лише на фундаментальних знаннях про історичні і соціокультурні особливості розвитку тих чи інших територій, що розширює і поглиблює можливості пояснення певних закономірностей.

Головною функцією соціальної географії і надалі залишиться теоретико-пізнавальна, а домінантною ознакою – пошук відповідних концепцій для нового регіоналізму (урбанізму), розширення сфери методів досліджень, прикметною особливістю якої є поєднання зусиль географів, кібернетиків і соціологів.

Актуальною проблемою географії залишається і те, що сам простір у дослідженнях науковців здебільшого сегментується самими географами – ми розглядаємо економічний, соціальний, політичний, духовний, туристичний і т.д. простори і пояснюємо це аналітичними цілями. Такими вони і є, але лише розуміння того, що всі ці простори взаємодіють один з одним і складають єдиний простір «всіх вимірів», де об'єкти, ресурси (матеріальність) поєднані із діями (суспільство), є тісно переплетеними з рухом історії, дозволяють сформулювати той системний, точніше геосистемний підхід, який формує світогляд спочатку географа, потім соціального (суспільного), медико-географа і т.д. Та ж медична географія, яка продовжує бути затребуваною хоча б через всезростаючу актуальність пандемій, є синтезом знань на стику екології, медицини і географії і може представити унікальні пояснення впливу особливостей геосередовища на здоров'я людей, закономірностей поширення хвороб, інфекцій і тих природних і соціально-економічних факторів, які сприяють чи не сприяють цьому. До речі, медико-географічні дослідження, як важлива ланка соціальної географії, взагалі слугують прикладом комплексності і міждисциплінарності методології, що має стати гаслом і для сучасної соціальної географії загалом.

Література:

1. Тоффлер Э. Третья волна. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2004. 781 с.

ФІТОРЕМЕДІАЦІЯ – ЯК МЕТОД ВІДНОВЛЕННЯ БІОТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАБРУДНЕНИХ АГРОЕКОСИСТЕМ

О. В. Дзюбенко,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав, Україна)

У статті розкрито методика по відновленню біотичного потенціалу агроecosистем, які піддані техногенному навантаженню: пестицидами, важкими металами, нафтопродуктами, радіоактивними елементами та ін. Встановлено, що фітореємедіація деградованих хімічно забруднених ґрунтів різного генезису зон перманентного та константного впливу атмотехногенного забруднення є одним з динамічно розвинених напрямів відновлення їх властивостей, екологічних функцій та якості.

Ключові слова: *фітореємедіація, пестициди, ксенобіотики, біорізноманіття, біотичний потенціал, седерати.*

PHYTOREMEDIATION - AS A METHOD OF RESTORATION OF BIOTIC POTENTIAL OF POLLUTED AGROECOSYSTEMS

O. V. Dzyubenko

The article describes the method to restore the biotic potential of agro-ecosystems, which are subject to anthropogenic load: pesticides, heavy metals, petroleum products, radioactive elements, etc. Established that phytoremediation of degraded chemically polluted soils of different Genesis zones of permanent and constant influence amatenango pollution is one of the fastest developed areas repair their properties, ecological functions and quality.

Key words: *phytoremediation, pesticides, xenobiotics, biodiversity, biotic potential, sederate.*

З часів аграрної культури, коли людство почало займатися сільськогосподарським виробництвом, виникла потреба боротьби з шкідниками, хворобами, бур'янами, паразитами рослин і тварин, які завдають надзвичайно великої шкоди виробництву сільськогосподарської продукції. Такі культури, як картопля, цукрові буряки та овочі практично неможливо виростити без проведення захисних заходів. Вчені переконують, що застосовуючи необхідну кількість пестицидів, сільськогосподарський товаровиробник може зберегти з 1 га до 10 ц зерна пшениці, 95 ц – цукрових буряків, 40 ц – картоплі та 15 ц – плодів [2, 592 с.; 3, 115 р.].

У зв'язку з масовим використанням агрохімікатів пріоритетним напрямком у збереженні здоров'я населення є як розробка методологічних підходів для оцінки ризиків при виробництві та застосуванні пестицидів, так і пильний контроль за залишковими кількостями пестицидів у продуктах харчування, а також моніторинг за населенням, що проживає в екологічно небезпечних районах. На сучасному етапі розвитку уявлень про охорону здоров'я людини і навколишнього середовища виникла необхідність в науковому обґрунтуванні принципово нових критеріїв і методичних підходів до оцінки безпеки хімічних засобів захисту рослин.

Окрім безпосереднього цільового призначення, пестициди чинять багатосторонній негативний вплив на біосферу, масштаб якого порівнюють з глобальними екологічними чинниками. Головна небезпека пестицидів полягає у входженні їх у біологічний колообіг, у процесі якого вони надходять в організми людини і тварин. Токсичність пестицидів визначена для всіх живих організмів, що пояснюють подібністю їхніх головних біохімічних процесів і молекулярно-біологічною організацією живого.

Найбільш перспективним методом для очищення забруднень у промислово розвинених країнах на наш час вважається фіторемедіація від грецького *phytón* рослина й англійського *remediation* – виправлення. Рослини здатні накопичувати ксенобіотики у своїй масі піддавати їх метаболічним перетворенням сорбувати на своїй поверхні [1, с. 99-102].

Фіторемедіація деградованих хімічно забруднених ґрунтів різного генезису зон перманентного та константного впливу атмотехногенного забруднення є одним з динамічно розвинених напрямів відновлення їх властивостей, екологічних функцій та якості.

Фіторемедіація об'єднує значну кількість методів, які базуються на таких процесах:

➤ фітостабілізація – іммобілізація органічних і неорганічних забруднювачів шляхом адсорбції коренями рослин, часточками ґрунту або осадження в прикореневій зоні; передбачає перетворення полютантів у нерозчинні, малорухомі форми і подальше підтримання їх у такому стані завдяки сполукам, що виділяються кореневою системою рослин у ґрунтовий комплекс; запобігає переміщенню полютантів у ґрунті, ґрунтових водах або повітрі, зменшує ерозію, винос і вилуговування, сприяє відновленню екосистем і біорізноманіття;

➤ фітоекстракція – поглинання полютантів коренями і переміщення у надземну частину, акумуляція у різних органах; супроводжується збиранням врожаю і розкладанням рослин;

➤ фітостимуляція збільшує мікробний метаболізм у рослинній ризосфері, що важливо для процесу очищення;

➤ фітодеградація і фітотрансформація – розкладання ксенобіотиків до нетоксичних сполук, базується на значному потенціалі метаболізму і біорізноманітті рослин;

➤ фітовипаровування – вилучення токсикантів з ґрунту рослинами і виділення в атмосферу летких неотруйних сполук;

➤ ризофільтрація – вилучення рослинами розчинених форм токсикантів з рідкої фази завдяки значній поглинальній здатності кореневої системи рослин;

➤ ризодеградація – розкладання ксенобіотиків у ризосферній зоні рослин за допомогою мікроорганізмів [4].

Ці технології є ґрунтоохоронними, тобто після їх застосування ґрунти не втрачають своїх природних властивостей. Розробка фіторемедіаційних технологій складається з двох напрямів досліджень, які проводяться паралельно – це добір рослин, здатних накопичувати з ґрунту, а інколи і сприяти їх розкладанню, органічні ксенобіотики, та різнобічна характеристика ділянок, що

потребують ремедіації. Такі технології, як біоремедіація та фіторемедіація, дають змогу відновити якість уже забруднених земель, збільшити виробництво продукції рослинництва [2].

Встановлено, що найбільш придатними для використання у фітотехнологіях відновлення забруднених хлорорганічними пестицидами (ХОП) ґрунтів є рослини родини гарбузових (*Cucurbitaceae*) та бобових (*Fabaceae*). Також виявлено, що злакові рослини найменше накопичують ХОП [1, с. 99-102]. Проте використання культурних рослин у технологіях фіторемедіації в умовах полікомпонентного забруднення обмежується фітотоксичністю ґрунтів, оскільки вони у значних кількостях містять залишки гербіцидів. Тому доволі перспективними на сьогодні є фіторемедіаційні технології відновлення ґрунтів за допомогою дикорослих рослин. Вони прості щодо практичного втілення у життя, можуть застосовуватись у будь-яких екологічно несприятливих зонах, а вирощування таких рослин не створює адаптаційних проблем і не потребує високих економічних витрат на проведення агротехнічних заходів.

Фітомеліорація передбачає заходи з покращення якості ґрунту (вмісту поживних речовин, структури тощо) шляхом вирощування певної рослинності. У цьому аспекті на особливу увагу в органічному землеробстві заслуговує вирощування сидеральних культур для використання як добрив.

Сидерати, або зелене добриво, – це рослини, які тимчасово вирощують на відкритих, вільних ділянках ґрунту чи як суміжну культуру. Вони ростуть до, після або в проміжках між основними культурами і створюють щільний листяний покрив. Такі рослини, як фацелія пижмолиста, люпин багатолістий, гірчиця польова, жито посівне та інші захищають ґрунт від вивітрювання і мінералізації органічної речовини, знижують вимивання поживних речовин у глибокі шари й утримують їх у верхньому родючому шарі.

Значення рослин-сидератів важко переоцінити, адже вони виконують роль не лише зеленого добрива, але й завдяки розвиненій кореневій системі розпушують ґрунт, поліпшуючи щільність його складення. Ці культури є джерелом живлення для представників ґрунтової фауни та мікроорганізмів, чим сприяють підвищенню біорізноманіття та біологічної активності ґрунту. Скошені сидерати ефективно використовують як мульчу для боротьби з бур'янами, захисту від надмірного перегрівання ґрунту влітку та переохолодження взимку.

Рослини-сидерати є ефективними у процесі відновлення еродованих ґрунтів – виконують фітосанітарну функцію, перешкоджаючи розвитку патогенної мікрофлори. Багато рослин сидератів є ефективними медоносами, що сприяє одночасному запиленню комахами і овочевих культур. Функції, що виконують сидеральні культури, багато в чому залежать від їх хімічного складу та морфологічних особливостей. Площа поверхні листя, глибина проникнення коренів, тип кореневої системи, швидкість росту, ентомофільні квіти – це основні морфологічні характеристики сидератів, на які звертають увагу під час вибору рослини для висіву. Сидерати можна вирощувати починаючи з ранньої

весни і закінчуючи пізньою осінню в періодах між посадками основних сільськогосподарських культур.

Отже, для відновлення деградованих хімічно забруднених ґрунтів від пестицидів є зручним для використання методи – фіторемедіації. Встановлено, що найбільш придатними для використання у фітотехнологіях відновлення забруднених хлороорганічними пестицидами (ХОП) ґрунтів є рослини родини гарбузових (*Cucurbitaceae*) та бобових (*Fabaceae*).

Література:

1. Булавенко Р. В. Можливості застосування рослин фіторемедіантів для захисту ґрунтів Полтавщини від діяльності об'єктів нафтопромислового комплексу. Розробка екологічно безпечних технологій процесів і устаткування. *Екологічна безпека*. 2013 (15). №1. С. 99-102.
2. Наукові основи виробництва органічної продукції в Україні: монографія / за ред. акад. НААН Я. М. Гадзала, чл.-кор. НААН В.Ф. Камінського. Київ : Аграрна наука, 2016. 592 с.
3. Fent G. Lysimeter versuche zum abbau- und Verlagerung sverhalten des herbiziden wirkstoffes amidosul furon in verschiedenen boden mit besonderer berucksichtigung des nachbau verhaltens unter einbeziehung von gewachshausun tersuchungen : dis. PhD. g. Fent. Bonn, 1992. 115 p.
4. <http://www.oecd.org/document>.

НЕОЛІБЕРАЛЬНИЙ МІСЬКИЙ РОЗВИТОК ОЧИМА ГЕОГРАФІВ

О. Л. Дронова,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

Метою доповіді є аналіз наукових досліджень критичних географів, географів-урбаністів та, частково, соціологів для осмислення сучасних процесів неоліберального міського розвитку. Міста, у всьому світі на сьогодні стають ареною неоліберальних змін. У процесах лібералізації, дерегуляції та приватизації їх розвиток усе частіше асоціюється з засобом для накопичення капіталу при ігноруванні соціальної та екологічної складових. За дослідженнями, розвиток неолібералізму у постсоціалістичних містах набуває гібридних форм що підіймає значення ідеологічного і політичного дискурсу у вивченні проблем розвитку українських міст.

Ключові слова: неолібералізм, місто, міський розвиток, постсоціалістичне місто.

NEOLIBERAL URBAN DEVELOPMENT THROUGH THE GEOGRAPHERS' POINT OF VIEW

O. L. Dronova

The report purpose is to analyse the bulk of scientific research of critical geographers, urban geographers and sociologists to revile the modern processes of neoliberal urban development. Cities around the world today are becoming the scene of neoliberal changes. In the processes of liberalization, deregulation and privatization, their development is increasingly associated with a means to accumulate capital while ignoring the social and environmental components. According to many studies, the development of neoliberalism in post-socialist cities takes on hybrid forms, which raises the importance of ideological and political discourse in studying the problems of Ukrainian cities development.

Key words: neoliberalism, the city, urban development, the post-socialist city.

З розпадом Радянського Союзу світову соціально-економічну систему більше не поділяють на дві квазіізолювані підсистеми – соціалістичну та капіталістичну. У 1992 р. Fukuyama проголосив «кінець історії» [12], під яким малося на увазі завершення ідеологічних протистоянь та поширене переконання, що вільна, демократична ринкова економіка є найкращою політико-економічною моделлю існування суспільства. Радикальна ринкова філософія стала новим світоглядним орієнтиром всього людства. Капіталізм перемиг, однак, у повній відповідності з основним принципом конкуренції в теорії ринку, відсутність супротивника зробила переможця зарозумілим [49]. Світ зіткнувся з кризою демократії оскільки втрачена справедлива рівновага між ринками, які представляють інтереси приватного добробуту окремих високозабезпечених осіб та державами, що мають забезпечувати суспільні блага та відстоювати інтереси малозабезпечених представників суспільства.

Найбільш поширеним та прийнятним терміном для позначення сучасного стану розвитку капіталізму є неолібералізм [2]. Він визначається як провідна політична і економічна доктрина, в межах якої передбачається, що добробут суспільства найкращим чином досягається за допомогою звільнення індивідуальних підприємницьких свобод і навичок в інституційних рамках, для яких характерні високі права приватної власності, вільного ринку та вільної торгівлі. За цих умов відбувається переорієнтація держави, оскільки вона починає втручатися у різні сфери суспільного життя для сприяння ринкам, надання привілеїв капіталу й захисту приватної власності [50]. Державне втручання на угоду приватним інтересам призводить до руйнування і перебудови інституцій в ім'я та за подобою ринків [32].

Міста сьогодні віддзеркалюють структуру світового господарства, визначальною є їх стратегічна роль в реформуванні політико-економічного простору на основі суспільних відносин капіталізму. Як породження суспільства та результат організації простору, вони стають аренами сучасних неоліберальних трансформацій. При цьому історично сформовані елементи їх соціально-просторової організації радикально змінюються [6].

Дослідження в рамках критичної географії та соціології ще з 1960-х рр. почали надавати увагу неоліберальній теорії розвитку в різних напрямках, в залежності від різних аспектів сприйняття простору. Foucault [11] і Lefebvre [24] першими розглянули простір як суспільний продукт і результат дії економічної системи. Lefebvre відмітив важливість передачі права власності та «права на продукування» міського простору від держави та ринку до рук мешканців [25].

Водночас Jacobs, Harvey й Castells опублікували свої праці, в яких простір розглядається також як соціальна конструкція. Вони піддали критиці панування капіталістичних інтересів у процесі його формування. Jacobs [23] доводила, що в області міського планування перевага часто надається економічним інтересам, а потреби місцевого населення не враховуються, особливо при реалізації великих міських проектів. У своїх публікаціях Harvey [15-19] зазначає, що відтворення капіталізму викликає негативний вплив на соціальну конфігурацію простору, зокрема у містах. У еволюції його досліджень прослідковується зміна акцентів з аналізу урбаністичних планувальних структур до питань міської

політики і права на місто, у кожній праці піднімається питання взаємозв'язку між соціальною справедливістю і простором.

Castells також вважав процеси виробництва та споживання рушійними факторами розвитку міст і невід'ємною частиною суспільних рухів [7]. Soja розглядає простір як соціальний продукт, розкриває його політичне значення. За допомогою концепції просторового капіталу і просторової справедливості він намагається підкреслити, що простір міста породжує інновації, творчість та економічний розвиток і водночас створює додаткові ієрархії, нерівності та соціальну поляризацію [42; 43]. Він стверджує, що за останні роки мислення про простір значно змінилося: від фізичних вимірювань фіксованої форми до розуміння активної сили, яка формує людське життя.

Багато робіт сучасних критичних географів зосереджуються на дослідженні нових структур міського управління та на впливі ринку нерухомості на неоліберальний міський розвиток, наприклад [4; 5; 6; 9; 27; 32; 34; 35]. Крім того, дослідження зосереджуються на соціально-просторовому розвитку та перебудові міст [38; 41; 51].

Під впливом глобалізації міста залучаються до процесів світової конкуренції. У 2000 р. Marcuse и Van Kempen [26] ініціювали дискусію щодо соціальних та просторових наслідків цього процесу. Зокрема, мова йде про трансформацію концепції міського планування та зміну економічних та культурних функцій міста. Міське планування нині більшою мірою спрямоване на формування відповідного ділового клімату, реструктуризацію міського простору та його проявів в сфері образу і сприйняття з метою відповідності певним стандартам, які дозволяють місту залучати міжнародний капітал [48]. У процесі глобалізації, міста, не зважаючи на виконання інших різноманітних функцій - від релігійних до військових, підкорюються одній, найважливішій, а саме накопиченню капіталу [53]. Нашарування наслідків глобалізації та міського підприємництва в поєднанні зі змінами в архітектурі та міському плануванні призводять до процесу всесвітньої гомогенізації з погляду візуальної та функціональної організації міст. У зв'язку з цим, дослідження процесів глобалізації набувають нового значення для пояснення змін у містах [10].

Географи звертають увагу на негативний вплив непослідовного і неузгодженого планування міста на соціальну картину і справедливість у місті. Вони визнають небезпеку збільшення фрагментації й поділу міста внаслідок управління, яке орієнтується в основному на флагманські проекти, фестивалізацію, рейтинги та приваблення інвестицій. Häußermann і Simons показують, як, з одного боку, великі міські проекти спрямовуються на розкриття нових економічних потенціалів, а з іншого – достеменно відомо, що значна частина населення водночас є виключеною з процесу планування та управління, що, як наслідок, призводить до соціально-просторової поляризації [20; 21; 39]. Міста прагнуть стратегічно використовувати знакові мега-події на кшталт Євробачення, олімпіад, футбольних матчів, експо, самітів, та ін. для розвитку інфраструктури і стимулювання оновлення районів, не рідко за рахунок залучення капітальних інвестицій [41]. Однак, Gaffney зазначає, що

такі впливи бувають негативними, оскільки в окремих випадках призводять до відселення незаможних, джентрифікації, комерціалізації публічних просторів та збитків для довкілля [13], а Müller називає комплекс таких негативних для міста наслідків «синдромом мега-подій» [31].

Структуризацію впливів неолібералізації на рівні міст здійснили Moulaert з колегами [28-30]. Взаємодія «неоліберальної економічної політики», «нової міської політики» і «міських проектів» відповідає за зміну режиму роботи міського розвитку. «Нова економічна політика» стосується політики лібералізації, дерегуляції та приватизації, що постійно висувуються політичними діячами, які приймають рішення в епоху глобалізації. Ця ситуація супроводжується «новою міською політикою», в якій коаліції між державним і приватним секторами, а також політичні та економічні течії вступили у сферу міського планування і розвитку. Міста змушені брати активну участь у руйнівній політиці в сфері міського маркетингу, завдяки якій транснаціональний капітал звільняється від відповідальності за місцеве соціальне життя [33]. Замість планування соціально-просторового розвитку, розвиток міст усе частіше розглядається як засіб максимізації прибутку. Великі проекти міського розвитку модифікуються для задоволення інтересів інвесторів і набувають все більшого значення в процесі міського планування, при цьому значна кількість населення втрачає можливості для участі в процесах прийняття рішень. Основною метою такого «міського планування» є створення ренти від об'єктів нерухомості. Міський простір сам по собі визначається джерелом додаткової вартості, «вбудованої» у світову економіку [1].

Багато постсоціалістичних міст негайно почали застосовувати саме цей підхід планування у своїх практиках управління міськими ресурсами відразу після краху Радянського Союзу. Відповідно, у країнах Центральної та Східної Європи виникають нові дослідження присвячені саме цим питанням щодо розвитку міст пострадянського простору та трансформаціям, які у них відбуваються [3; 22; 44; 47].

Неолібералізм широко визнається домінуючою ідеологією, що нині веде за собою постсоціалізм [45]. Golubchikov та його співавтори коментують постсоціалістичний міський розвиток через поняття гібридних просторів та процесів, що виникають з взаємної втіленості неолібералізму та соціалістичного спадку. На їх думку соціалістична спадщина була відчужена від своєї історії та стала «інфраструктурою» неолібералізації [14]. Міські ландшафти, сформовані в умовах соціалізму, адаптуються до нових умов, що конструюються політичним, економічним та культурним переходом до капіталізму [46].

Отже, важливим є дослідження різних видів неолібералізму в залежності від регуляторного середовища, у якому він виникає. За Robinson і Parnell фактично існуючий неолібералізм («actually existing neoliberalism») [33] експлуатує і продукує соціально-просторові відмінності коли ініціативи неоліберальних реформ нав'язуються в контексті специфічних інституційних ландшафтів і історичного політичного середовища [37]. На думку авторів, елементи соціалістичного спадку, національних економічних реформ і місцевих

неоліберальних практик доцільно розглядати у поєднанні, що надасть можливість ідентифікувати різні гібридні форми неолібералізму в залежності від шляхів його розвитку («path dependency neoliberalism»).

Chelcea і Druță стверджують, що ключовим компонентом сучасного капіталізму у країнах Центральної та Східної Європи є суміш антикомуністичних настроїв і неоліберальної гегемонії, яку використовують місцеві економічні і політичні коаліції в якості дисциплінарного механізму та ідеологічного інструменту примусу. Вони назвали це явище «зомбі соціалізмом» («zombie socialism»), що створює асоціації між минулим і соціальною справедливістю, а тому допомагає уникнути розмов про сучасні соціальні нерівності [8]. Страх привида соціалізму зробив деякі з постсоціалістичних країн «більш» капіталістичними, ніж країни з тривалішою історією капіталістичних відносин. Поняття «зомбі соціалізму» ще більше підіймає значення ідеологічного і політичного дискурсу у дослідженнях міст [36].

Сучасні перетворення в українських містах нерідко призводять до деградації та супроводжуються багатьма негативними проявами і процесами, зокрема поляризацією та розмиванням просторових структур [52]. Приватно-владні коаліції з метою досягнення своїх економічних інтересів втручаються у сферу міського планування і розвитку. Конкуренція між містами руйнує налагоджені стосунки між ними, малі монофункціональні міста держави вимирають, не витримуючи суперництва. Надзвичайно важливим є питання «кому належить місто?». Різноманітні громадські ініціативи намагаються його вирішити й відстояти/відновити окремі міські простори з «застосуванням найкращих урбаністичних практик». Для цього необхідно сформувати розуміння всієї системи того коріння, яке спричинює виникнення проблем, роль географів у цьому процесі вважається незамінною. Власне, з цією метою і здійснений даний науковий пошук.

Література:

1. Al-Hamarnah, A., Margraff, J., & Scharfenort, N. (Eds.). (2019). *Neoliberale Urbanisierung: Stadtentwicklungsprozesse in der arabischen Welt*. transcript Verlag.
2. Birch, K. (2017). *A research agenda for neoliberalism*. Edward Elgar Publishing.
3. Birch, K., and Mykhnenko, V. (eds), (2010). *The Rise and Fall of Neoliberalism: The Collapse of an Economic Order?* London & New York: Zed Books
4. Brenner, N. & Theodore N. (2002): *Cities and the Geographies of “Actually Existing Neoliberalism”*. *Antipode*, 34 (3), p. 349-379.
5. Brenner, N. & Theodore N. (ed.) (2003): *Spaces of Neoliberalism. Urban Restructuring in North America and Western Europe*. Malden, Blackwell Publishing.
6. Brenner, N. and Schmid, C. (2014) «The Urban Age» in Question. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(3): 731-766
7. Castells, M. (1977): *The Urban Question. A Marxist Approach*. London.
8. Chelcea, L., & Druță, O. (2016). *Zombie socialism and the rise of neoliberalism in post-socialist Central and Eastern Europe*. *Eurasian Geography and Economics*, 57(4-5), 521-544.
9. Davis, M. (2006): *City of Quartz. Excavating the Future in Los Angeles*. London.

10. Dronova O., Maruniak E. (2019) Changing the Symbolic Language of the Urban Landscape: Post-socialist Transformation in Kyiv. In: Brunn S., Kehrein R. (eds) Handbook of the Changing World Language Map. Springer, Cham
11. Foucault, M. (1967): "Andere Räume". In: Barck, Karlheinz (Hrsg.): Aisthesis: Wahrnehmung heute oder Perspektiven einer anderen Ästhetik. Leipzig: 34-46.
12. Fukuyama F., The End of History and the Last Man (London: Penguin, 1992).
13. Gaffney, C. (2010). Mega-events and socio-spatial dynamics in Rio de Janeiro, 1919–2016. *Journal of Latin American Geography*, 9, 7–29.10.1353/lag.0.0068
14. Golubchikov, O., Badyina, A., & Makhrova, A. (2014). The hybrid spatialities of transition: Capitalism, legacy and uneven urban economic restructuring. *Urban Studies*, 51(4), pp. 617-633.
15. Harvey, D. (1973): *Social Justice and the City*. London.
16. Harvey, D. (1989): *From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism*. *Geografiska Annaler* 71 (1): 3-17.
17. Harvey, D. (2001): *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. New York.
18. Harvey, D. (2006): *Spaces of Neoliberalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development*. London and New York.
19. Harvey, D. (2010). *Social justice and the city* (Vol. 1). University of Georgia Press.
20. Häußermann, H. Dieter Läßle und Walter Siebel (2008): *Stadtpolitik*. Frankfurt.
21. Häußermann, H. und Simons K. (2000): Die Politik der großen Projekte – eine Politik der großen Risiken? Zu neuen Formen der Stadtentwicklungspolitik am Beispiel des Entwicklungsgebietes Berlin-Adlershof. *Archiv für Kommunalwissenschaften* 39 (1): 56-71.
22. Hirt, S. A. (2012). *Iron curtains: Gates, suburbs and privatization of space in the post-socialist city* (Vol. 27). John Wiley & Sons.
23. Jacobs, J. (1970): *The Economy of Cities*. London.
24. Lefebvre, H. (1968): *Le Droit à la Ville*. Paris
25. Lefebvre H. (1996) *Writings on Cities*. Translated and edited by E Kofman and E Lebas. Oxford: Blackwell
26. Marcuse, P & Van Kempen, R. (2000) 'Introduction' in *Globalizing Cities: A New Spatial Order?* Oxford, Blackwell Publishing.
27. Moody, K. (2007): *From Welfare State to Real Estate: Regime Change in New York City, 1974 to the Present*. New York.
28. Moulaert, F. (2000) *Globalization and Integrated Area Development in European Cities*. Oxford and New York, Oxford University Press.
29. Moulaert, F., Swyngedouw, E., Rodriguez, A. (2001) *Social Polarization in Metropolitan Areas: The Role of New Urban Policy*. *European Urban and Regional Studies*, 8 (2), pp. 99-102.
30. Moulaert, F., Swyngedouw, E., Rodriguez, A. (2001) *Large-Scale Urban Development Projects and Local Governance: From Democratic Urban Planning to Besieged Local Governance*. *Geographische Zeitschrift*, 89 (2+3), pp. 71-84.
31. Müller, M. (2014). *The mega-event syndrome: Why so many things go wrong in mega-event planning – And what to do about it* (Working Paper). Retrieved
32. Peck, J., & Tickell, A. (2002). *Neoliberalizing space*. *Antipode*, 34(3), 380-404.
33. Peck, J., Theodore, N., & Brenner, N. (2009). *Neoliberal urbanism: Models, moments, mutations*. *SAIS Review of International Affairs*, 29(1), 49-66.
34. Peck, J., Theodore, N., & Brenner, N. (2013). *Neoliberal urbanism redux?* *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(3), pp. 1091-1099
35. Peck, J., Brenner, N., & Theodore, N. (2017). *Actually existing neoliberalism*. In: D. Cahill, et al. (eds.) *Sage Handbook of Neoliberalism*. (pp. 3-16). Washington DC: Sage Publications.
36. Robinson, J. (2016). *Starting from anywhere, making connections: globalizing urban theory*. *Eurasian Geography and Economics*, 57(4-5), 643-657.

37. Robinson, J. and Parnell I. 2011. Traveling Theory: Embracing Post-Neoliberalism through Southern Cities. In *The New Blackwell Companion to the City*, edited by G. Bridge and S. Watson. Chichester: Wiley-Blackwell, pgs 521-531.
38. Scott, A. (2000): *The Cultural Economy of Cities*. London.
39. Simons, K. (2003): *Politische Steuerung großer Projekte*. Berlin Adlershof, Neue Mitte Oberhausen und Euralille im Vergleich. Opladen.
40. Smith, N. (2008): *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*. Athens, Georgia.
41. Smith, A. (2012). *Events and urban regeneration: The strategic use of events to revitalise cities*. London: Routledge.
42. Soja, E., W. (1996): *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Malden et al.
43. Soja, E., W. (2009): Vom „Zeitgeist“ zum „Raumgeist“. *New Twist on the Spatial Turn*. In: Döring, Jörg und Tristan Thielmann (Hrsg.): *Spatial Turn. Das Raumparadigma in den Kultur- und Sozialwissenschaften*. Bielefeld: 241-262.
44. Stanilov, K. (2007). *Urban development policies in Central and Eastern Europe during the transition period and their impact on urban form*. In *The post-socialist city* (pp. 347-359). Springer, Dordrecht.
45. Stenning, A., Smith, A., Rochovska, A. and Swiatek, D. (2010) *Domesticating Neoliberalism: Spaces of Economic Practice and Social Reproduction in Post-socialist Cities*. Oxford: Wiley-Blackwell.
46. Sýkora, L. (2009) *Post-socialist cities*, in: R. Kitchin and N. Thrift (Eds) *International Encyclopedia of Human Geography*, 8, pp. 387–395.
47. Sýkora, L., & Bouzarovski, S. (2012). *Multiple transformations: Conceptualising the post-communist urban transition*. *Urban Studies*, 49(1), pp. 43-60.
48. Taylor, P., Ni, P., Derudder, B., Hoyler, M., Huang, J., Witlox, F. (eds.) (2010) *Global Urban Analysis: a Survey of Cities in Globalization*. London, Earthscan.
49. Von Weizsäcker, E. U., & Wijkman, A. (2017). *Come on!: capitalism, short-termism, population and the destruction of the planet*. Springer.
50. Weaver, T.P.R. (2016) *By Design or by Default: Varieties of Neoliberal Urban Development*. *Urban Affairs Review*, 54(2): 234-266.
51. Weber, R. (2002): *Extracting Value from the City: Neoliberalism and Urban Redevelopment*. *Antipode* 34 (3): 519-540.
52. Мезенцев, К. В., & Денисенко, О. О. (2018). Міста на постсоціалістичному просторі: підходи до концептуалізації та місце в урбаністичному дискурсі. *Український географічний журнал*. 2018. № 4 с. 15-24
53. Трубина, Е. Г. (2011). *Город в теории*. *Novoe literaturnoe obozrenie*.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ STEM НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

К. В. Ковальська, В. В. Іщук,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав, Україна)

Проаналізовано основні аспекти застосування STEM-освіти в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти. Розкрито основні особливості та суть STEM освіти. Визначено вимоги, що ставляться перед вчителем географії для успішного використання STEM-освіти на уроках. Обґрунтовано ефективність використання STEM-методик на уроках географії.

Ключові слова: STEM-освіта, компетентнісний підхід, урок географії.

FEATURES OF USING STEM IN GEOGRAPHY LESSONS

K. V. Kowalska

The main aspects of the application of STEM-education in the educational process in general secondary education are analyzed. The main features and essence of STEM education are revealed. The requirements for a geography teacher for the successful use of STEM education in lessons are defined. The effectiveness of the use of STEM-methods in geography lessons is substantiated.

Key words: *STEM-education, competence approach, geography lesson.*

Упровадження STEM в освітній процес ґрунтується на компетентнісному підході. За К. Рудніцькою компетентнісний підхід передбачає «не лише трансляцію знань, умінь і навичок від учителя до учня, а формування відповідних компетентностей» [4]. Також дослідниця зазначає, що «реалізація такого підходу передбачає використання відповідних освітніх технологій у навчанні, рефлексію учнів, самостійність застосування у практичній діяльності відповідних умінь і навичок» [4].

«Класична» освіта ґрунтується на здобутті нормативно визначених знань, умінь і навичок. Унаслідок упровадження компетентнісного підходу відбувається формування творчого мислення особистості й уміння практично застосовувати здобуті знання та навички під час вирішення поставленого завдання.

Розставлення таких акцентів у сучасній освітній галузі, зумовлює зміну навчально-виховної діяльності вчителя з інформаційної (вчитель відіграє роль «ретранслятора знань») на організаційно-управлінську (вчитель виконує роль організатора освітньої діяльності). У результаті цього змінюється і модель поведінки учня. Тобто учень переходить до самостійної, дослідницької і самоосвітньої діяльності.

STEM-освіта ґрунтується на:

- сприйнятті учнями сучасних технологічних інновацій;
- інтегрованому підході до вивчення природничих дисциплін (рис. 1);
- демонстрації учням практичного застосування набутих науково-технічних знань, умінь і навичок у повсякденному житті;
- проєктній діяльності.

Нині існує необхідність посилення ролі шкільної географії, оскільки під час її проходження учні вивчають:

- географічну оболонку Землі;
- наукові основи досліджень;
- роль туристсько-краєзнавчої діяльності;
- розроблення туристських маршрутів;
- основи прогнозування природних і антропогенних явищ.

Завдяки цьому в учні формується:

- продуктивні інтелектуальні здібності;
- емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього середовища;
- усвідомленість відповідальності за свої дії;

- уміння визначити власну позицію щодо певного питання чи проблеми;
- уміння відстояти власну позицію.

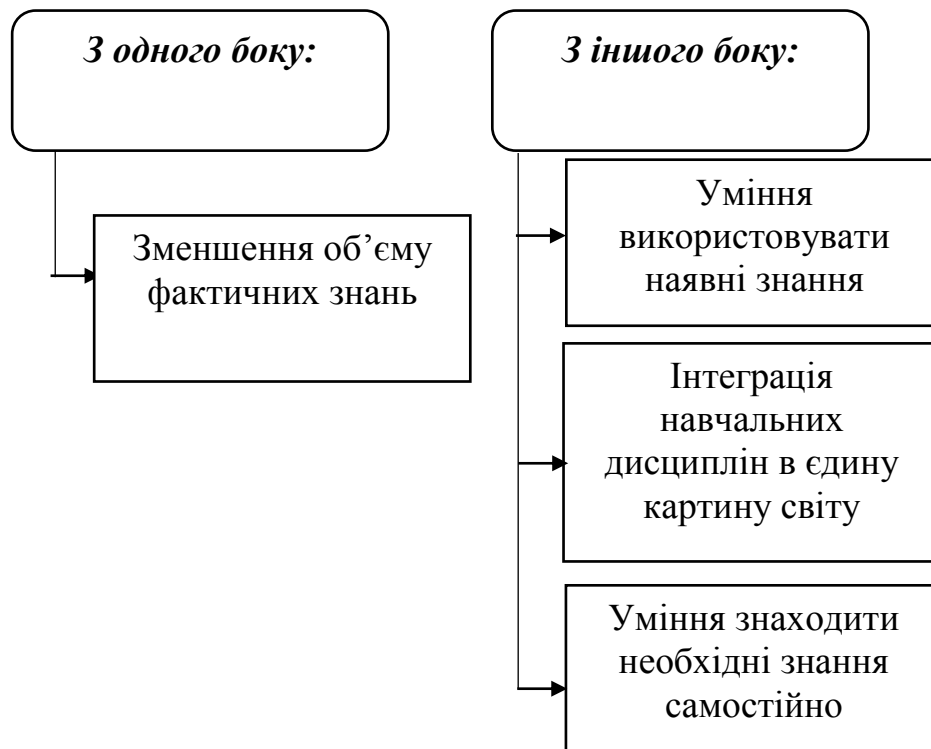

Рис. 1. Сучасний урок

Підґрунтям реорганізації географічної освіти повинні бути методичні засади, які б повністю відповідали сучасним тенденціям в освітній галузі. Саме методичні засади є основою змісту дисципліни, що зумовлює формування в учнів відповідних якостей для самореалізації у сучасному світі. До таких здібностей відносять:

- творче і самостійне мислення;
- уміння практично застосовувати здобуті знання;
- генерування нових ідей;
- розвиток інтелектуальних здібностей;
- уміння адаптуватися до будь-яких ситуацій.

Географія – це інтегрована наука, що ґрунтується на специфічних наукових інструментах з метою моделювання і прогнозування розвитку географічної оболонки. Географія є базовим світоглядним навчальним предметом у закладах загальної середньої освіти. Особливістю цієї науки є поєднання фізичної і соціальної складової. У Проекті Концепції географічної освіти в основній школі зазначено, що здобуті у процесі навчання відповідні географічні знання, уміння і навички, сприятимуть орієнтуванню учнів у складних глобалізаційних процесах, дадуть змогу суспільству уникнути непродуманих кроків, а особистості – національно ідентифікуватися у сучасному світі [1].

З метою ефективного використання на уроках географії відповідних STEM-методик, учитель повинен:

1. Співпрацювати з іншими учителями-предметниками (деякі поняття є спільними для багатьох навчальних предметів);
2. Знати програмний матеріал інших предметів;
3. Проводити виховні та позакласні заходи;
4. Застосовувати різноманітні прийоми та методи для успішної реалізації освітнього процесу.

Головною вимогою є навчити учнів бачити взаємозв'язок між дисциплінами, інтегрувати свої знання та уміти практично їх застосовувати.

Завдяки використанню STEM-методики на уроці географії, учні стають більш активними і зацікавленими у самоосвіті і пізнавальній діяльності. STEM-методика ґрунтується на використанні під час уроку практичного завдання чи проблеми, що сприяє:

- самостійному знаходженню учнями їх вирішення;
- формуванню уміння аналізувати;
- формуванню уміння робити висновки.

Учитель повинен зосереджувати увагу на формуванні практичних знань, умінь і навичок. З цією метою учитель може використовувати онлайн-середовища [2]:

- науково-популярні канали на YouTube;
- WEB–2,0 (онлайн-карти, схеми, діаграми);
- DIY-підхід (робототехніка, мейкерство);
- практикувати метод перевернутого навчання.

Структура уроку повинна бути такою: основні предметні знання + узагальнені поняття + інтегровані поняття + науково-інженерні навички.

Навчальна програма з географії ґрунтується на успішній соціалізації і самореалізації учнів, формуванні розуміння необхідності неперервної освіти, практичному застосуванні набутих знань, умінь і навичок, з метою вирішення повсякденних проблем і різних життєвих ситуацій. Зміст навчального матеріалу з географії зумовлений потребами особистості у майбутній професійній діяльності та повсякденному житті. Оскільки зміст освіти стає прикладним, то навчальна програма спрямована на формування предметних і ключових компетентностей.

Вивчення географії ґрунтується на комплексному підході, за допомогою якого є можливість розглядати природо-економіко-соціальні чинники, що формують навколишнє середовище, як взаємообумовлені. Цей підхід сприяє формуванню соціокультурних, гео економічних, гео екологічних поглядів, цінностей і відносин учнів як на емоційному, так і на раціональному рівні. Тому основою шкільної географії є значення географічного середовища для життєдіяльності суспільства. Під час вивчення географії в учнів формуються основи географічного простору на різних рівнях (місцевому, регіональному і глобальному) і вміння правильно орієнтуватися у просторі [3].

У зміст шкільної географії необхідно упроваджувати практичні заняття, як: конференції, семінари, екскурсії, диспути, зустрічі та дебати. Це дасть можливість сформувати в учнів відповідне ставлення до прийняття власних

рішень і нести відповідальність за їх можливі наслідки та навчити розумінню і прогнозуванню власного впливу на навколишнє середовище.

У сучасній освітній галузі вчитель є організатором навчальної діяльності учнів на всіх етапах уроку. Тому він повинен використовувати такі сучасні технології і методики навчання:

- проектно-дослідницьку;
- диференційованого навчання;
- інформаційну;
- особистісно-орієнтованого навчання;
- критичного мислення;
- модульну;
- проблемного навчання.

Ці прийоми необхідні для організації активної навчально-пізнавальної діяльності учнів під час засвоєння учнями навчального матеріалу.

Також, для підвищення творчої і пізнавальної активності учнів на уроках географії, доцільно використовувати сучасні хмарні технології, тобто технології розподіленої обробки цифрових даних, за допомогою яких комп'ютерні ресурси надаються інтернет-користувачеві як онлайн-сервіс. Перевагами хмарного освітнього середовища є: використання комп'ютерної інфраструктури без додаткових залучень коштів; наявність необхідних програм у сервері; висока швидкість обробки даних; збереження необхідних даних у мережі; певний рівень безпеки; використання власних комп'ютерних пристроїв учителів, учнів та їх батьків під час здійснення освітнього процесу.

Створити хмарну інфраструктуру можна за допомогою таких сервісів: OneDrive, Copy.com, Google, Vox.net, DropBox тощо [3].

Отже, вивчення шкільної географії за допомогою STEM-підходів зумовлює: розуміння процесу глобалізації; набуття знань про соціально-економічні процеси; формування географічної культури учнів; розуміння природничо-географічних процесів; усвідомлення механізму національної ідентифікації.

Література:

1. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) (від 5 серпня 2020 р. № 960-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text>.
2. Корнус О. Г., Пугач А. С. Впровадження STEM-освіти на уроках географії. *Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки*. 2018. Вип. 9. С. 225–229.
3. Методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/568/56860/metod_rekom_2017.pdf.
4. Рудніцька К. Сутність понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1. С. 241–244.

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

І.І. Костащук, Р.В. Кісіль,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

У статті розглянуто етнокультурний потенціал Чернівецької області з позицій регіонального розвитку території та просторового планування розвитку туризму. Особливістю області є те, що вона вирізняється своєю поліетнічністю та поліконфесійністю, а також етноконтактністю, що має помітне відображення на наявності етнокультурного потенціалу.

Ключові слова: етнокультурний потенціал, етнокультурний розвиток, поліетнічність, поліконфесійність, регіональний розвиток.

ETHNOCULTURAL POTENTIAL OF CHERNIVTSI REGION AS AN IMPORTANT ASPECT OF REGIONAL DEVELOPMENT

I.I. Kostashchuk, R.V. Kisil

The article considers the ethnocultural potential of Chernivtsi region from the standpoint of regional development and spatial planning of tourism development. The peculiarity of the region is that it is distinguished by its polyethnicity and polyconfessionalism, as well as ethnocontact, which has a noticeable effect on the presence of ethnocultural potential.

Key words: ethnocultural potential, ethnocultural development, polyethnicity, polyconfessionalism, regional development.

Етнокультурний потенціал регіонів України, в умовах децентралізації, набуває нового значення та розуміння як важливого аспекту можливості подальшого розвитку туристичного іміджу та промоції тих чи інших регіонів, використання надбань різних етносів у матеріальному виробництві, наприклад художніх промислах, підвищення рівня економічної конкурентоспроможності сформованих територіальних громад.

У Законі України «Про засади державної регіональної політики» принцип регіонального розвитку, поняття етнокультурний розвиток регіону трактується як «відродження етнічної самосвідомості та збереження духовної і матеріальної культури етносів, сприяння розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності» (стаття 3, пункт 9) [1].

У наших дослідженнях під терміном етнокультурний розвиток регіону розуміємо рівень розвитку духовної і матеріальної етнічної культури, яка полягає в збереженні історико-архітектурних, мистецьких (художніх, музичних, театральних тощо), культурно-побутових, етнографічно-обрядових та інших цінностей, а також етнічній, культурній, мовній та релігійній самобутності. Такий розвиток регіону формує його етнокультурний потенціал

Опираючись на таке визначення, розглядатимемо такі складові етнокультурного розвитку регіону:

I. Матеріальна етнічна культура:

1) історико-культурні об'єкти як надбань етнічних груп населення;

2) мистецькі етнорелігійні цінності;

3) їжа, одяг, та інші старожитності етнічних груп населення на певній території.

II. Нематеріальна (духовна) культура:

4) календарно-побутова обрядовість та її етнічне забарвлення;

5) роль інших галузей духовного життя населення у відтворення етнічної самобутності населення.

Також важливу роль варто приділити поняттю «етнокультурний ландшафт» як складне синергетичне поєднання природного та культурного (антропогенного) ландшафту, а також із його духовним та ідейним змістом.

Одним із найцікавіших регіонів для проведення досліджень етнокультурного потенціалу є Чернівецька область, яка і за рівнем національної структури населення є поліетнічною, і за конфесійною структурою також поліконфесійною, що свідчить про значну кількість етнічних груп населення та зареєстрованих конфесій. Важливість таких досліджень пояснюється також і транскордонністю даного регіону [3]. Найчисельнішими на території області є представники 7 національних груп населення: українців (75,0 %), румунів (12,7 %), молдован (7,3 %), росіян (4,1 %), поляків (0,3 %), білорусів (0,2 %) та євреїв (0,2 %) [4].

Однією із основних особливостей географічного положення Чернівецької області є те, що вона розміщена на стику територій розселення трьох націй – українців, румунів і молдован. Регіон займає територію двох історико-географічних країв – Північної Буковини і Північної Бессарабії, на південному заході – частину історико-етнографічної області Гуцульщини, що входять до українських етнічних земель, та невелику частину румунської етнічної території – Дорогойщини (Герцаївський район) [4].

Для аналізу ми обрали найбільш чисельнішу групу історико-культурних об'єктів, а саме культові (релігійні) споруди. На території Чернівецької області на державному (60 об'єктів) та місцевому (122 об'єкти) реєстрі охорони пам'яток архітектури перебуває досить багато релігійних культових споруд різних віросповідань, а також один об'єкт – Резиденція митрополитів Буковини і Далмації, внесена до списку світової спадщини ЮНЕСКО.

Звичайно, що кожен з історико-архітектурних об'єктів побудований тією чи іншою етнічною спільнотою. Найбільше на території області збудовано пам'яток архітектури національного і місцевого значення титульною нацією – українцями (табл. 1). Досить помітний внесок в розвиток сакрального будівництва внесли румуни (31 об'єкт), молдовани (12). Найменше об'єктів збудовано сприянням вірмен (1 об'єкт), поляків (5) та росіян-старообрядників (6).

Визначними пам'ятками сакральної архітектури, на думку респондентів, які визначали унікальність за фотоматеріалами усіх об'єктів є: Резиденція митрополитів Буковини і Далмації, Вірменська церква, Костел Пречистого Серця Ісуса, дерев'яна Миколаївська церква, Церква Різдва Богородиці (Гореча); Свято-Успенський собор у с. Біла Криниця, Спиридонівська церква у м. Герца, Монастир Івана Богослова у с. Хрещатик, Церква Вознесіння

Господнього у смт Лужани, церква святого Олександра Невського та Замкова церква (м. Хотин), церква святого Димитрія у с. Дихтинець.

Таблиця 1

Розподіл пам'яток архітектури національного та місцевого значення між етнічними групами населення, які їх зводили

Етнічна група населення	Кількість побудованих об'єктів		Всього об'єктів
	Національного значення	Місцевого значення	
українці	36	91	127
румуні	15	16	31
молдовани	2	10	12
росіяни	3	3	6
поляки	3	2	5
вірмени	1	0	1
Всього	60	122	182

Серед духовної культури варто відмітити етнофестивалі, які збирають чимало туристів. В області проводиться чимало фестивалів як міжнародного, національного, так і місцевого рівня. Особливу увагу варто приділити популярному молодіжному етнофестивалю, що щорічно на зелені свята проводиться в м. Чернівці і організовується УГКЦ «Обнова-Фест». Фестиваль збирає в Музеї під відкритим небом десятки тисяч городян та гостей міста із різних регіонів України та інших держав. Цікавими фестивалями, що проводяться в місті і приурочені до релігійних свят, є «Від Різдва до Івана», який традиційно проводиться в січні та висвітлює традиції святкування різдвяних свят етнічними групами населення, що проживають на території області. Перед святом Петра і Павла (12 липня) в місті проводиться «Петрівський ярмарок», який також відтворює етнокультурні традиції регіону. У січні традиційно проводиться етнографічний фестиваль до свята святого Василя «Маланка фест». Румуні області проводять щорічне традиційне дійство «Флоріле далбе» – фестиваль різдвяних звичаїв та колядок.

Формування етнокультурного середовища в регіоні, є одним із пріоритетних завдань в регіональній політиці держави та створює багатий колорит і підґрунтя для розвитку туризму різних напрямів. В Законі України «Про туризм» регламентується роль різних аспектів, в тому числі і складових етнокультурного потенціалу в процесі формування міжнародних туристичних потоків різних напрямів та видів [2]. Проте є багато не вирішених проблем, які потрібно подолати як органам державної політики, так і місцевого самоврядування. Серед них варто відмітити транспортну доступність об'єктів, їх вигляд та ступінь збереження, наявність інфраструктури поряд з ними та багато інших.

Слід також відмітити, що етнокультурний розвиток окремих регіонів, що формується під впливом релігійного простору, сприяє збільшенню релігійно-туристичного потенціалу, який є основою для розвитку релігійного туризму.

Література:

1. Закон України «Про засади державної регіональної політики». Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19/ed20150205#n29>.
2. Закон України «Про туризм». Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.
3. Бучко Ж.І. Транскордонний туризм у контексті євроінтеграції України. Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. Вип. 744-745. Серія : Географія. С. 109-111.
4. Джаман В.О., Костащук І.І. Національна структура населення етноконтактних зон : монографія. Чернівці : ЧНУ, 2009. 288 с.

САДОВО-ПАРКОВІ ЛАНДШАФТИ ЯК МІСЦЯ ЗМІНИ ГЕОГРАФІЧНИХ ОЗНАК ТЕРИТОРІЇ

І. В. Кравцова,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
(м. Умань, Україна)

У матеріалах доповіді представлені дослідження садово-паркових ландшафтів як особливих територій, групи антропогенних ландшафтів, при організації яких людина може «змінити», «заперечити», «урізноманітнити» географічність тієї території, в межах якої проживає. Як приклад зміни географічності території представлені антропогенні ландшафтні елементи, які були побудовані при організації Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України.

Ключові слова: садово-парковий ландшафт; антропогенний ландшафт; Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України.

GARDEN AND PARK LANDSCAPES AS PLACES OF CHANGE OF GEOGRAPHICAL FEATURES OF THE TERRITORY

I. V. Kravtsova

The report presents studies of garden and park landscapes as special areas, a group of man-made landscapes, in the organization of which a person can «change», «deny», «diversify» the geography of the territory within which he lives. Man-made landscape elements have been presented as an example of changing the geography of the territory, which were built during the organization of the National dendrological park «Sofiyivka» of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Key words: garden and park landscape; man-made landscape; National dendrological park «Sofiyivka» of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Людина – це потужний фактор трансформації речовини та енергії в сучасній ландшафтній оболонці Землі. Вона невпинно впливає на всі компоненти та елементи натуральних ландшафтів, чим самим зумовила формування, функціонування та розвиток антропогенних ландшафтів.

Антропогенні ландшафти ми можемо з впевненістю називати «історичним обличчям» людини, адже вони несуть інформацію про рівень соціально-економічного розвитку, рівень світосприйняття, матеріальну та духовну культуру тощо. Антропогенний ландшафт – це не лише зміна природних компонентів та формування системи господарських структур, це зміна вихідного стану ландшафту та його структури.

Здійснюючи перебудову вихідного ландшафту, людина переслідує певну мету: отримати сировину, створити комфортні умови для свого життя та діяльності або «заперечити» чи «змінити» свою географію. Ці дієслова «заперечити» / «змінити» беремо в лапки, адже розуміємо, що довести чи спростувати хорологічну аксіому не можливо, але людина все ж таки намагається...

На нашу думку, серед великої кількості антропогенних ландшафтів, які створила сучасна людина, ландшафтами, у структурі яких вона намагається «змінити», «заперечити», «урізноманітнити» свою географію, є садово-паркові ландшафти. Садово-паркові ландшафти – це особлива, полігенетична і складна група антропогенних ландшафтів. Вона у своїй будові поєднує природні та технічні компоненти, натуральні ландшафти та відповідні типи антропогенних ландшафтів, ландшафтно-технічних систем. Це група антропогенних ландшафтів, формування яких зумовлено таким видом діяльності людини як мистецтво. Садово-парковий ландшафт – це антропогенний ландшафт, в межах якого просторово організовані природні компоненти (гірські породи та їх поверхневі форми, вода, повітря, ґрунти, рослинність та тваринний світ) у поєднанні з антропогенними компонентами (малі архітектурні форми, споруди, дорожньо-лінійна мережа) утворюють взаємообумовлену та взаємопов'язану єдність, в якій відображені особливості суспільного світосприйняття через призму соціального, економічного та політичного розвитку.

Зміна географії відбувається через перебудову ландшафтної структури території об'єкту. Розглянемо «зміну» географічності природного ландшафту на прикладі Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України (м. Умань, Черкаська обл., Україна).

Садово-парковий ландшафт Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України знаходиться в межах Центральнопридніпровської височинної області Дністерсько-Дніпровського лісостепового краю Східноєвропейської рівнинної ландшафтної країни. Географічні координати об'єкту дослідження – 48⁰ 45' пн. ш., 30⁰ 13' сх. д.

Садово-парковий ландшафт був організований в межах типового лісостепу Правобережної України, а саме Придніпровської височини. Поверхня хвиляста, розчленована річковими долинами та яружно-балковою сіткою. Середня висота фізичної поверхні – 200–220 м. У натуральній ландшафтній будові – це лесові височини з антропогеновим покривом на докембрійських і палеозойських породах, перекритих палеоген-неогеновими відкладами, розчленовані ярами та балками, врізаними до кристалічних порід, із сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, з грабовими дібровами [3].

Рис. 1. Садово-парковий ландшафт Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України

Садово-парковий ландшафт «Софіївки» був організований в місцевості, яка утворена урочищами руслового, заплавного та схилового типів місцевостей долини річки Кам'янка (до спорудження парку р. Багно), та складними урочищами схилового типу місцевостей Грекової балки та балки Звіринець. Основна композиційна вісь садово-паркового ландшафту визначається долиною річки Кам'янка, яка витягнута в межах цього садово-паркового ландшафту з північного сходу на південний захід і з півночі на південь. До створення садово-паркового ландшафту Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України (1796 р.) це була безліса територія, вкрита остепненими луками, з виходами кристалічних порід в долині річки Кам'янка. О. Роготченко у своїй книзі «Уманское чудо», описуючи історію створення парку, зазначає: «... пустынная, усеянная глыбами дикого гранита возвышенность, поросшая одинокими деревьями, где из-под камня просачивалось множество ключей, а посредине протекала Каменка – это естественные пейзажи, созданные самой природой, были положены в основу композиции парка» [4, с. 40]. У 1856 році польський історик К. Войницький опублікував у Варшаві роботу «Цментаж Повонзковський», в якій він зазначав, що до будівництва «Софіївки» це була пустка, безліса місцевість, де були розкидані кам'яні глиби, а між ними протікала річка, що починалася поблизу с. Війтівки. На скелястих берегах росли дванадцять в'язів, неподалік від них колона, дві старі липи, дикі груші та десятки верб. У долині між скелями розкинулося пасовище.

Річка Кам'янка – притока р. Уманки (басейн р. Південний Буг). Це невеликий природний потік, який мав низькі заболочені береги. Середня ширина річища – 1,0–1,5 м, глибина 30–50 см. З метою організації садово-паркового ландшафту в долині р. Кам'янка були споруджені такі ландшафтнотехнічні системи: каскад із трьох ставків: Краснопільський, Верхній та Нижній; побудовані водоспади: 5 водоспадів в річищі р. Кам'янка та Великий водоспад

(висота 15 м); багатоступеневий канал (відрізок Амстердамський шлюз – Ахеронтійське озеро – Великий водоспад). Канал витягнутий з північного сходу на південний захід, прокладений паралельно річищу р. Кам'янки в межах вододільного та схилового типів місцевостей. Канал складається із таких частин: підземна річка Ахеронт, Амстердамський шлюз, Ахеронтійське озеро, багатоступеневий канал (р. Коцита) та Великий водоспад. Для організації Великого водоспаду архітектор Людвіг Метцель використав природні особливості території: основу водоспаду формує гранітна брила, над якої побудований перехід під каналом. Площа Верхнього ставу становить 8,6 га. Він виконує функцію резервуару для роботи гідротехнічних споруд парку. Знаходиться на абсолютній висоті 200 – 205 м. Має звивисту форму, розширений у нижній частині. Є острів Кохання (Анти-Цирцеї) – насипаний острів, який має овальну форму; довжина – 65 м, ширина – 40 м, площа – близько 2300 м². Острів засаджений деревами, є міст, який сполучає острів із парковою частиною; на острові побудований Рожевий павільйон. Нижній став був побудований в долині річки Кам'янка, яка тече в напрямку з півночі на південь. Площа – 1,1 га. Ложе Нижнього ставка вирубано в гранітній скелі. Береги укріплені, організована Кавказька гірка, бельведери, посеред ставка – фонтан Змія, вода до якого подається з Верхнього ставка по підземному водогону вздовж дороги від оранжереї до павільйону Флори. Абсолютна висота поверхні Нижнього ставу – 191–195 м. Загалом, з метою організації садово-паркового ландшафту сучасного Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України за часів Станіслава Щенсного Потоцького було: заліснені схили балок та долини річки Кам'янка, побудована система гідротехнічних споруд, створені нагромадження гранітних брил (долина Велетнів, Критський лабіринт), організовані гроти (грот Західний, грот Тантала (страхів та сумнівів), грот Локетек, грот Каліпсо (Левовий грот), грот Фетіди, грот Діани тощо), підземні лабіринти, альтанки тощо. Сучасний садово-парковий ландшафт «Софіївка» – це Женевське озеро, мала Швейцарія, Кавказ, англійський парк. Таким чином, садово-паркові ландшафти – це антропогенні ландшафти, які дозволяють людині «змінити», «заперечити» або «урізноманітнити» свою «географію».

Література:

1. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина І. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця: ПП «ГД «Едельвейс і К», 2012. 336 с.
2. Косенко І.С. Дендрологічний парк «Софіївка»: монографія. Умань: ТОВ «ПРОНІКС», 2003. 230 с.
3. Національний атлас України. URL: <http://wdc.org.ua/atlas/>. (дата звернення 01.03.2021).
4. Роготченко О.П. Уманское чудо. К.: Будівельник, 1980. 96 с.
5. Google Планета Земля. URL: <https://www.google.com.ua/intl/ru/earth/>. (дата звернення: 01.03.2021).

СУЧАСНІ РИСИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ПОЛЯ ОБЛАСТЕЙ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ (СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ)

А. В. Кузишин,

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка
(м. Тернопіль, Україна)

На основі опрацювання вітчизняних та закордонних джерел, здійснено дослідження особливостей формування електорального поля. Проведено аналіз існуючих підходів дослідження згаданої проблематики. У проведеному дослідженні врахована електоральна прихильність до всіх основних політичних партій. Групування адміністративних одиниць було здійснено відповідно до рівня формування виборчої культури, що орієнтується на певний ідеологічний напрям.

Наші дослідження дозволяють відзначити тенденцію поступового вирівнювання виборчої активності і поступової узгодженості регіональної оцінки характеру виборчого процесу, який передбачає формування спільної проблемної області електоральної культури.

Ключові слова: *Західноукраїнський регіон, електоральне поле, вибори, електоральна активність, ідеологічна прихильність, партії парламентського рівня.*

MODERN DRAWINGS OF THE ELECTORAL FIELD AREAS OF THE WESTERN UKRAINIAN REGION (SOCIAL-GEOGRAPHICAL ANALYSIS)

A. V. Kuzyshyn

Based on the study of national and foreign sources, the peculiarities of electoral field formation were investigated. The article reveals the behaviour of the voters of a certain territory in the context of ideological commitment, electoral activity, conditions and factors that influence the choice of people. Thus a tradition of electoral activity and the collective memory of the party favour is formed. The analysis of existing approaches to the study of the mentioned problems was carried out. Four electoral cadences were chosen for investigation over the period 2006-2019 years. Grouping of administrative units was implemented according to the level of electoral culture formation based on certain ideological direction.

Our studies allow to note a tendency of electoral activity gradual alignment and consistency of regional character assessment of the electoral process, which suggests the formation of a common problem field of electoral culture.

Key words: *West Ukrainian region, electoral field, elections, electoral activity, ideological commitment, party level parliamentary.*

Дослідження регіонального електорального досвіду дозволяє формувати цілісне суспільно-географічне уявлення про формування електорального поля в межах всієї держави або її великих регіонів. Оцінюючи часові проміжки можна відслідкувати зміну електорального поля певної території.

В країнах світу електоральні поля базуються на кластичних теоретико-методологічних підходах (екологічний, соціологічний, соціально-психологічний, раціонально-інструментальний). Щоправда, такий підхід не завжди підходить для пострадянських держав, що слід пов'язати з нестабільною партійною ідентифікацією, нестійкою соціальною структурою та регіональною диференціацією.

Територіальні особливості електоральної поведінки, що є основою для формування електорального поля в регіональному розрізі вивчаються багатьма фахівцями. Серед цих праць слід відзначити роботи Ю. Брайчевського [1], О. Вишняка [2], М. Ковальського [8], А. Колодія [3], А. Кузишина [3], А. Черкашина [6], Л. Хайдукевича [7] та ін., що стосуються поведінки виборців як окремих регіонів чи окремих виборчих кампаній, так і території України в цілому або всього періоду української незалежності.

Виклад основного матеріалу. Територія, яка сьогодні ідентифікується із Західною Україною (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Вінницька) за роки Незалежності в певній мірі змінилася, хоча ці зміни не такі колосальні, як на прикладі Східної чи Північної частини України.

Історично регіон зазнав кілька суттєвих потрясінь в ХХ ст., які, щоправда, були підготовлені попередніми історичними епохами та політичними впливами. Традиційно найбільш політично стабільними в поглядах є області Галицького субрегіону (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська області). В них історично закладено давні традиції парламентаризму та демократичних свобод (вибори, формування представницьких органів, національна самоідентифікація); ймовірно, відчувається вплив колишніх державних утворень, до складу яких входили означені території та загальна традиція освіченості та проукраїнської позиції. Специфічною слід вважати територію Закарпатської області, яка відноситься до найбільш поліетнічних в Україні, а також територією, яка має найвищу в Україні контактність із країнами-сусідами та піддається їх соціокультурному, економічному, політичному та етнічному впливам.

На основі аналізу даних ЦВК [9] можна зробити певні узагальнення, які дозволять судити про формування електорального поля Західноукраїнського регіону.

Однією з складових цього процесу є явка виборців. Оцінюючи її, варто наголосити, що населення областей даного регіону відзначається активною громадською позицією. Щоправда, спостерігається стійка тенденція до зменшення числа тих, хто висловив свою думку в ході голосування – в виборах до Верховної Ради 2006 р. участь брали 70 % електорату досліджуваного регіону, в виборах 2007 р. – 67,1 %, у виборах 2012 р. – 66,1 %, у виборах 2014 р. – 59,1 %, 2019 р. – 49,3 %. Водночас, ці показники є суттєво вищими у порівнянні з пересічноукраїнськими (за виключенням показника 2019 р., адже вибори відбувалися в сезон відпусток й перебування місцевого населення за кордоном, а тому значна частина виборців фізично не могла взяти участь у виборах, так як перебувала за межами постійного місця реєстрації) (рис.1).

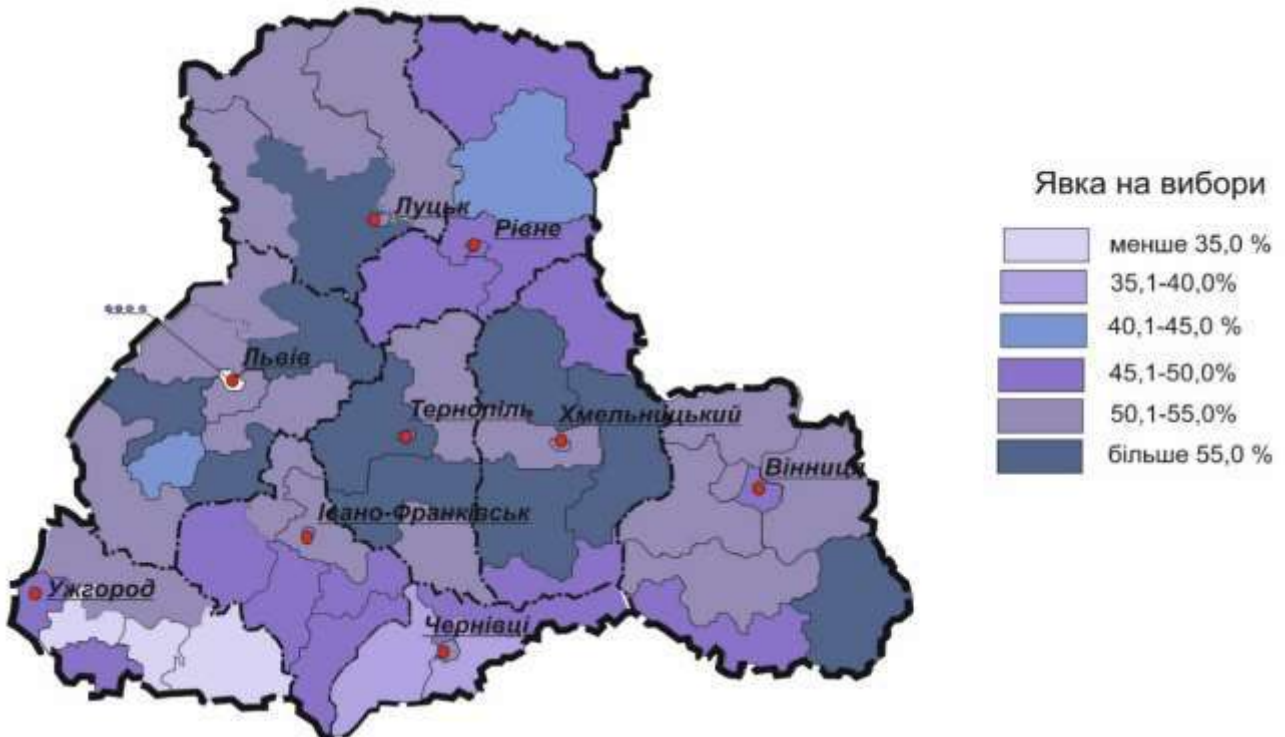

Рис. 1. Показники явки виборців в ході виборів до Верховної Ради 2019 року в межах Західноукраїнського регіону (в розрізі виборчих округів).

*Розраховано нами за [9]

Дані показники є ознакою чітких трендів, властивих для Західноукраїнського регіону і підтвердженням, що досліджуване електоральне поле відзначаються традиціями участі або абсентентеїзму щодо виборчого процесу як такого.

Електоральне поле в значній мірі залежить від певної ідеологічної орієнтації.

Західноукраїнський регіон традиційно відзначається низькою підтримкою *лівих поглядів* і відповідних політичних угруповань. Вже на початку Незалежності в областях цього регіону електорат різко почав відходити від цих ідеологічних поглядів. Дана тенденція була дотримана і на виборах 2019 р., коли тільки в межах виборчих округів Чернівецької області ця ідеологія отримала підтримку більш ніж 1 %.

Ліберальні погляди населення зазвичай тяжіють до міських населених пунктів. На територіях, де домінують ліберальні та популістські традиційно зміни в розвитку та суспільстві загалом є уповільненими.

Вибори до парламенту 2019 р. вперше продемонстрували домінуючу підтримку саме цих поглядів навіть в електорату Західної України, який традиційно досить консервативний та зорієнтований на інші політичні уподобання. В Україні загалом в ході цих виборів підтримку даній ідеології продемонстрували 65,5 % виборців.

У досліджуваному регіоні цей поріг досягли Закарпатська (68,3 %) та Чернівецька (68,66 %) області. Найнижча підтримка цих партій була характерна для Львівської (30,08 %), Івано-Франківської (42,21 %) та Тернопільської (43,11 %) областей, що цілком природно, зважаючи на їх традиційну ідеологічну прихильність.

Для територій, які підтримують *праві політичні погляди*, властивим є високий показник релігійності населення та вплив церкви загалом. Це особливо відчувається на прикладі Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. Досить поміркований вплив таких партій в політехнічних областях Західної України (Закарпатській та Чернівецькій). Хоча навіть ці партії, які можуть представляти одну ідеологічну лінію, мають часто локальну підтримку на певних територіях досліджуваного регіону.

Також цікавим з позиції аналізу електорального поля є підтримка тих партій, які пройшли до парламенту за результатами голосування.

В 2019 р. партія «Слуга народу» отримала переконливу підтримку практично в усіх обласних регіонах країни і Західноукраїнський регіон не був винятком, хоча ці показники були дещо нижчими, від пересічноукраїнських (43,16 % проти 39,58 % в Західноукраїнському регіоні). Лише в трьох областях даної території (Закарпатська, Хмельницька, Чернівецька) показник підтримки був вищим, від пересічноукраїнського, а в Львівській області він був найнижчим в Україні (22,03 %); в межах Західноукраїнського регіону тільки в цій області ця партія не отримала підтримки переважної більшості виборців). Соціологічні дослідження свідчать, що це єдина партія серед пулу переможців, яку набагато більше підтримували жінки ніж чоловіки (48 % проти 42 %).

Дуже серйозний дисонанс відносно загальноукраїнських результатів Західноукраїнський регіон має щодо підтримки партії «Опозиційна платформа – за життя» (в середньому по державі – 13,05 %). В жодній з областей цей показник не було досягнуто навіть наближено (найвища підтримка в Закарпатській та Чернівецькій областях – в межах 8-9 %), а в Івано-Франківській області показник був мінімальний (1,37 %) в загальнодержавних масштабах. Такі результати варто вважати реакцією на ідеологію ліберального спрямування, що базується на олігархічній підтримці та несприйнятті тих обличь, що уособлюють вказану партійну структуру.

Якщо в державі загалом партія «Батьківщина» отримала загальну третю позицію, то в межах Західноукраїнського регіону в неї було тверде друге місце. В усіх областях регіону пересічнодержавний показник (8,18 %) було перевищено (від 14,67 % в Івано-Франківській області до 9,44 % в Львівській області).

Сільське населення представлено в значній мірі в даному регіоні (є області, в яких воно навіть переважає) і саме воно є основним електоратом підтримки партії «Батьківщина» (приблизно 42 %). Слід нагадати, що області досліджуваного регіону традиційно підтримували цю партійну структуру та завжди з прихильністю ставилися до її лідера, що і відобразилося в отриманих результатах.

Близькою ідеологічно та за кількістю прихильників є партія «Європейська солідарність». В Україні загалом вона отримала дещо більше 8 % голосів виборців, а в даному регіоні цей показник складав 9,84 %. Хоча підтримка електорату цієї партії була досить полярною – з однієї сторони є Закарпатська область, в межах якої партія не пододала прохідний бар'єр (4,58 %), з іншої сторони Львівська область стала лідером регіону і України загалом за показником підтримки цієї партії (19,87 %), а в Івано-Франківській та Тернопільській областях підтримка була в межах 12 % виборців. Такі показники можна обґрунтовувати переконливою вірою та відданістю «свого» електорату даній партії та її ідеології. Також слід відзначити, що в основному прихильники цієї партії мешкають в містах (близько 46 %).

Слід відзначити, що молода партійна структура – «Голос», загалом знайшла свою підтримку в Західноукраїнському регіоні. «Мала батьківщина» лідера партії (Львівська область) надала максимальну підтримку (23,09 %), що є абсолютним результатом в межах України, в той час як в багатьох областях регіону (Вінницька, Закарпатська, Хмельницька) 5-ти відсотковий бар'єр не було подолано, – слід констатувати, що погляди цієї партії ще не сформували тут свого електорального поля. Загальні результати, оприлюднені ЦВК твердять, що в межах західноукраїнського регіону цю партію підтримало майже 52 % її прихильників [9].

У регіональному розрізі формування електорального поля є одним з найважливіших чинників формування політичної сцени, що безпосередньо впливає на баланс сил в обласних регіонах та місцевому самоврядуванні (громадах чи адміністративних районах).

Для формування електорального поля важливим є співставлення економічних та соціальних чинників з політичною активністю, що відображається участю у виборах.

Важливим складником оцінки електорального поля є електоральна активність у виборах, – на рівні України цей показник є найвищим в Західноукраїнському регіоні; водночас і тут є області, які мають традиції низької явки (Закарпатська та Чернівецька області).

Ідеологічно регіон є прихильним до правих ідеологій, але остання виборча кампанія продемонструвала можливість популяризації ліберальних ідеологій.

За партії, які пройшли до парламенту (їх було п'ять) в 2019 р. проголосувало майже 76 % виборців Західноукраїнського регіону, що є дещо нижчим від загальноукраїнського показника (понад 78 %), але дозволяє твердити, що кількість електорату, який підтримує партії парламентського рівня практично зрівноважена з загальноукраїнським показником.

Література:

1. Брайчевський Ю.С. Концепція місця як чинника електоральної поведінки та регіональна політична поляризація в Україні. *Економічна та соціальна географія*. 2013. Вип. 2 (67). С. 67-74.

2. Вишняк О. Політична типологія регіонів України: динаміка та фактори змін / Олександр Вишняк. *Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг*. Київ : Ін-т соціол. НАН України, 2008. С. 331–342.
3. Колодій А. Український регіоналізм як стан культурно-політичної поляризованості. АГОРА. Випуск 3: Україна – регіональний вимір. Київ: Стилос, 2006. С. 69-91.
4. Кузишин А.В. Прояви електоральної культури на виборчому полі областей Карпатсько-Подільського регіону. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки*. Одеса, 2017. Том 22. № 30. С. 162-172.
5. Кузишин А.В. Суспільно-географічний аналіз електорального поля Західноукраїнського регіону. *Наукові записки. Серія: Географія*. Тернопіль: СМП «Тайп», 2019. № 2 (47). С. 59-66. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.19.3.7>.
6. Черкашин К.В. Електоральна поведінка населення незалежної України в регіональних зрізах : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Кирил Валерійович Черкашин ; Тавр. нац. ун-т ім. В.І.Вернадського. Сімф., 2005. 19 с.
7. Haydukiewicz L. Electoral geography as a new mean of analyzing social change Krakow city and Malopolskie Voivodship case study. *Bulletin of Geography socio-economic. Series. No. 15/2011*. P. 95-115. DOI: <http://dx.doi.org/10.2478/v10089-011-0007-8>.
8. Kowalski, M. 2003: Polaryzacja zachowań wyborczych w Polsce jako rezultat cywilizacyjnego rozdarcia kraju. In: Kowalski, M. editor, *Przestrzeń wyborcza Polski*, Warszawa: PTG, PAN IGiPZ, pp. 11-48.
9. Центральна виборча комісія України. URL: cvk.gov.ua.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В СВІТЛІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ ОБЛАСТІ

Г. О. Лисичарова¹, Т. В. Ніколаєва²,

¹Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
(м. Дніпро, Україна),

²НВК «Європейська гімназія» ДМР
(м. Дніпро, Україна)

У статті розглядається вплив адміністративної реформи на просторовий розподіл закладів загальної середньої освіти Дніпропетровської області, візуалізація трансформації освітнього простору регіону за допомогою картографічного методу.

Ключові слова: адміністративна реформа, заклади загальної середньої освіти, трансформація освітнього простору, картографічна візуалізація.

TRANSFORMATION OF THE EDUCATIONAL SPACE OF DNIPROPETROVSK REGION IN THE LIGHT OF ADMINISTRATIVE REFORM OF THE REGION

H. O. Lysycharova, T. V. Nikolaieva

The article considers the impact of administrative reform on the spatial distribution of general secondary education institutions of Dnipropetrovsk region, visualization of the transformation of the educational space of the region using the cartographic method.

Key words: administrative reform, general secondary education institutions, transformation of educational space, cartographic visualization.

Згідно остаточного варіанту реформування адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (районів), прийнятого Верховною Радою України від 17.07.2020 р. територія Дніпропетровської області поділена на 7 адміністративних одиниць натомість колишніх 22 районів та 13 міськрад, що були підпорядковані обласній раді [1].

В наслідок адміністративної реформи зазнає трансформації і освітній простір досліджуваного регіону. За даними інформаційної системи управління освітою (ІСОУ) в Дніпропетровській області функціонують 954 заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО) [2].

Для візуалізації регіональної трансформації освітнього простору систематизовано відомості ІСОУ, на основі яких побудовано тематичні карти: «Сучасна просторова структура ЗЗСО Дніпропетровської області» (рис. 1), «Просторовий розподіл ЗЗСО та здобувачів середньої освіти за новим варіантом адміністративного поділу Дніпропетровської області» (рис. 2), «Просторовий розподіл персоналу ЗЗСО Дніпропетровської області (станом на 2020/2021 н. р.)» (рис. 3).

На карті рис. 1 відображено:

- 1) питому вагу ЗЗСО кожного сучасного району від загальнообласної кількості (у %);
- 2) кількісне співвідношення та типи міських та сільських ЗЗСО для кожного району області;
- 3) структуру ЗЗСО за ступенями на початок 2020/2021 н. р.

На карті рис. 2 передано:

- 1) питому вагу учнів кожного адміністративного району від їх загальної кількості в області на початок 2020/2021 н. р.;
- 2) кількісне співвідношення спроможності закладів з реальною кількістю учнів, що в них навчаються;
- 3) просторовий розподіл кількості класів в ЗЗСО області та їх середню наповнюваність в кожному адміністративному районі.

Карта рис. 3 висвітлює:

- 1) питому вагу персоналу ЗЗСО кожного адміністративного району від їх загальної кількості в області на початок 2020/2021 н. р.;
- 2) просторовий розподіл персоналу та його навантаження (кількість учнів на 1 особу) за адміністративними одиницями;
- 3) мову викладання в ЗЗСО (частку шкіл в районі російськомовного навчання).

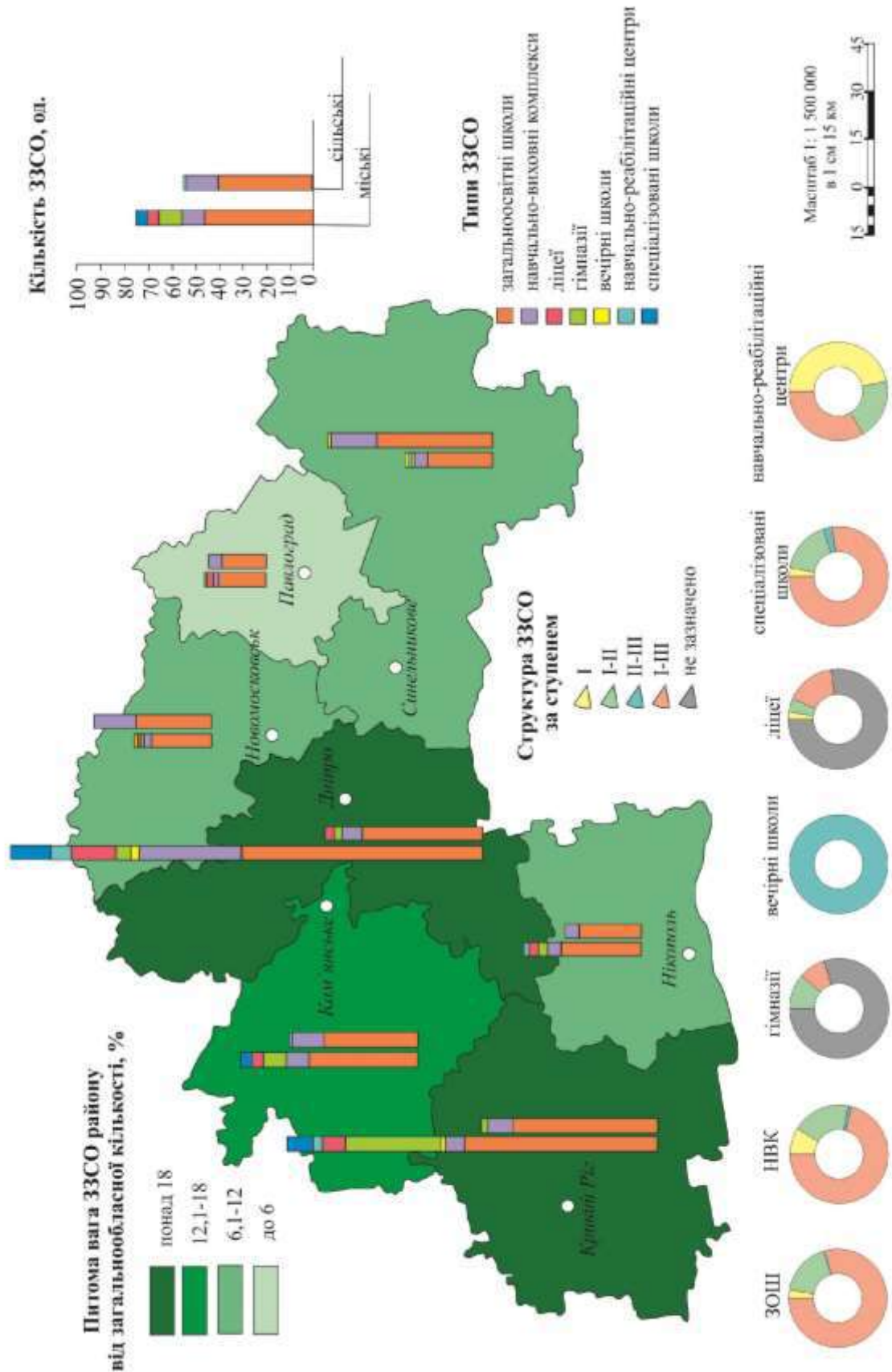

Рис. 1. Сучасна просторова структура ЗСО Дніпропетровської області (станом на 2020/2021 н.р.)

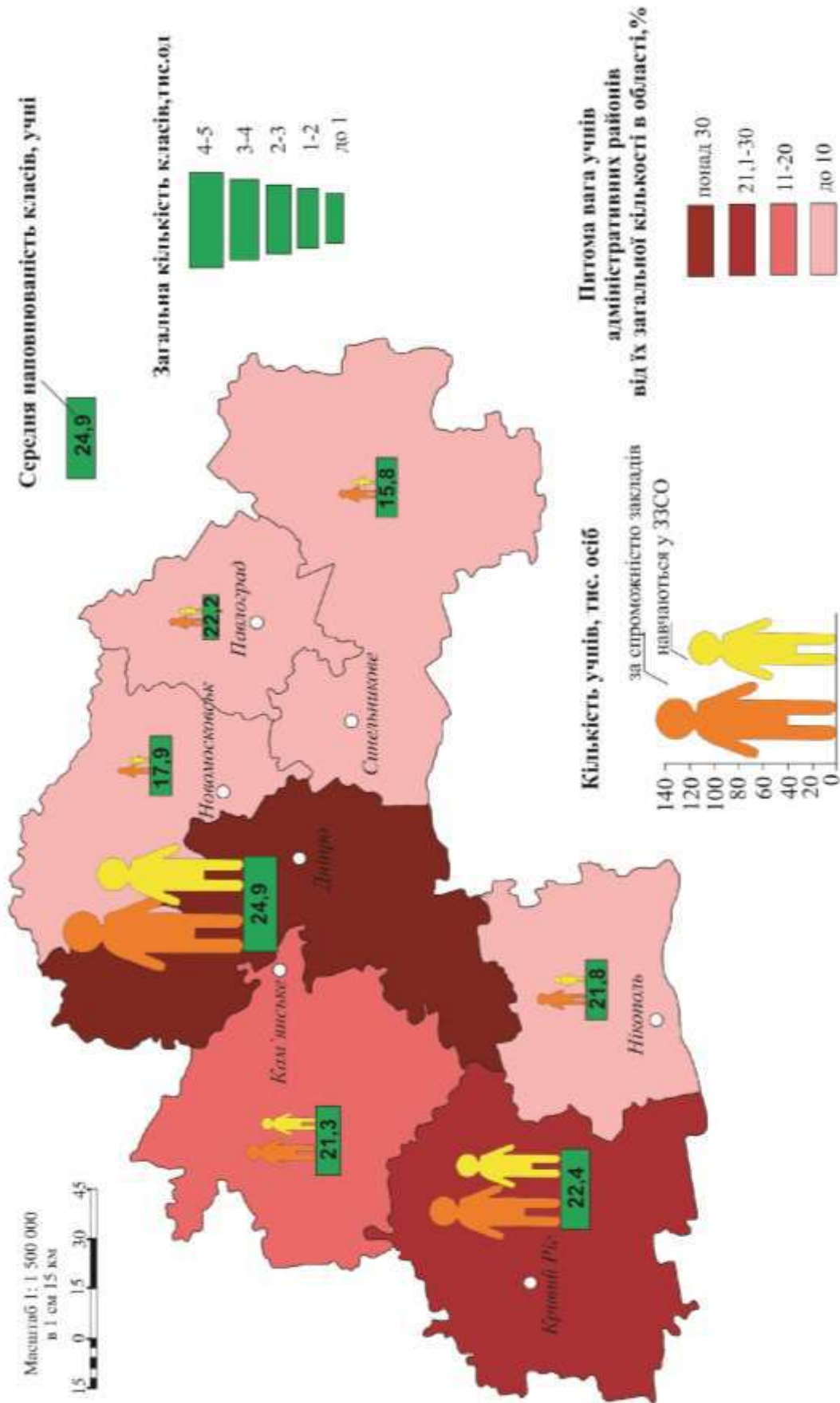

Рис. 2. Просторовий розподіл ЗЗСО та здобувачів середньої освіти за новим варіантом адміністративного поділу Дніпропетровської області

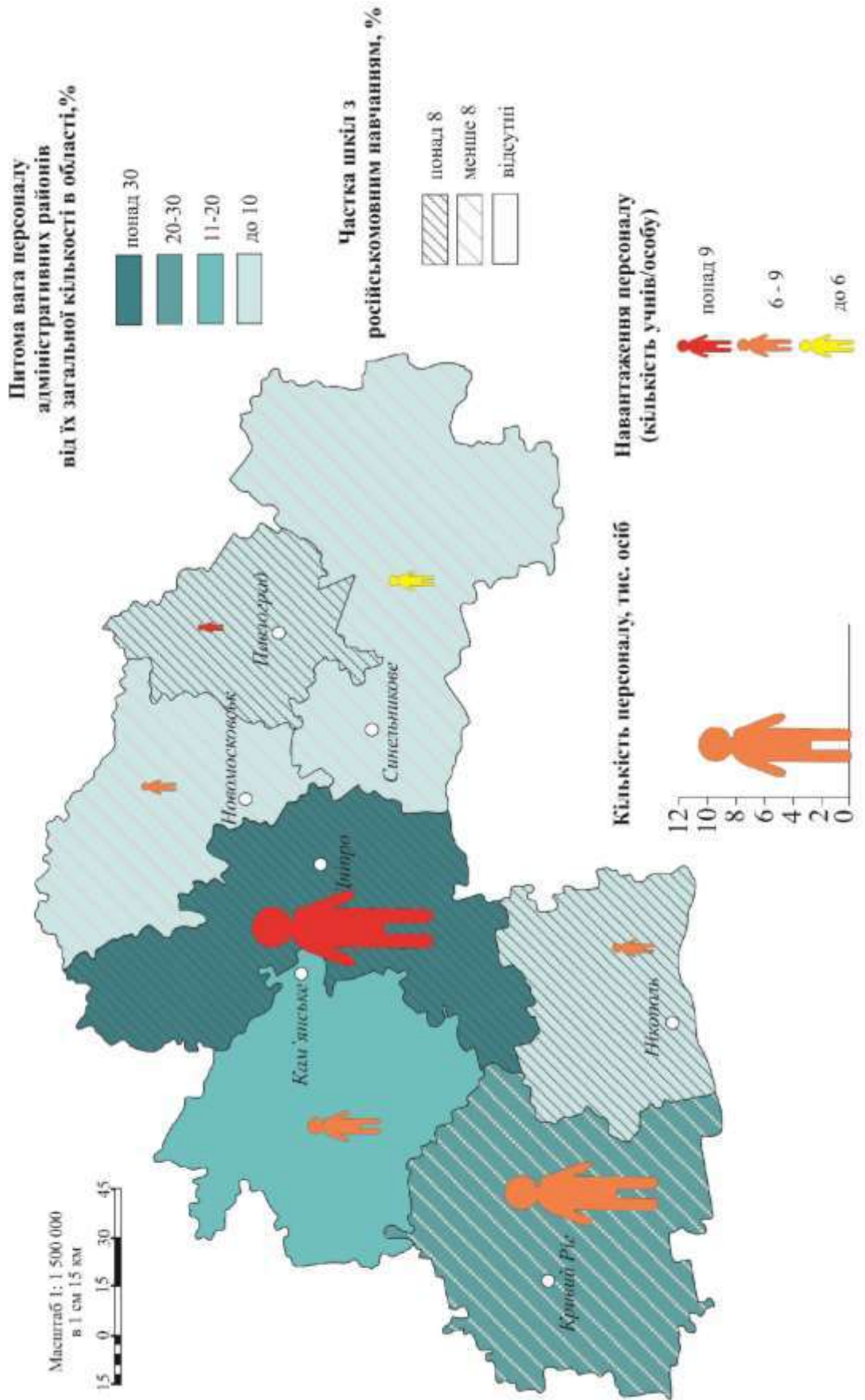

Рис. 3. Просторовий розподіл персоналу ЗЗСО Дніпропетровської області (станом на 2020/2021 н.р.)

Побудовані карти передають проміжний етап трансформації освітнього простору Дніпропетровської області. Заклади загальної середньої освіти очікує перепрофілювання. В обласному центрі, м. Дніпро, створено проект мапи ліцеїв та гімназій [3], яку оприлюднено на колегії управління освіти та профільній депутатській комісії міськради й проведено зустрічі з батьківською громадськістю кожного закладу щодо роз'яснення тонкощів перепрофілювання шкіл.

Література:

1. URL: <https://decentralization.gov.ua/new-rayons/dnipropetrovska>.
2. URL: <https://dp.isuo.org/authorities/schools-list/id/60>.
3. URL: <https://humpolitic.dniprorada.gov.ua/2021/03/16/oriientovna-mapa-liceiv-ta-gimnazij>.

ВИВЧЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ВЧЕНИХ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

А. О. Логінова,

Інститут педагогіки НАПН України
(м. Київ, Україна)

У статті наголошено на актуальності та важливості використання наукової спадщини у навчанні географії. Відповідно до мети дослідження автором запропоновано сучасні технології та хмарні сервіси для вивчення наукової спадщини вчених в умовах дистанційного навчання географії. Встановлено можливості цих онлайн-платформ на прикладі залучення наукової спадщини вчених в зміст географічної освіти.

Ключові слова: географія, дистанційна освіта, зміст освіти, наукова спадщина.

STUDY OF THE SCIENTIFIC HERITAGE IN DISTANCE LESSONS OF GEOGRAPHY

A. O. Lohinova

The article emphasizes the relevance and importance of using scientific heritage in teaching geography. In accordance with the purpose of the study, the author proposed modern technologies and cloud services to study the scientific heritage of scientists in terms of distance learning of geography. The possibilities of these online platforms are established on the example of involving the scientific heritage of scientists in the content of geographical education.

Keywords: geography, distance education, content of education, scientific heritage.

Умови карантину, в які потрапила наша країна, вимагають від вчителів швидкої реакції, гнучкості, пошуку нових методів і підходів у викладанні географії. Тому саме дистанційне навчання стало домінуючою ланкою у світовому освітньому процесі, що покликано забезпечити високу якість навчання не зважаючи на екстремальні умови. Завдяки своїй зручності, модульності та інтерактивності дистанційне навчання дозволяє вивчати будь-який об'єм географічної інформації з великою групою учнів одночасно. До того ж залучення інтерактивних технологій в освітній процес спряє формуванню в учнів інформаційно-цифрової компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що нині дистанційна освіта географічного спрямування проходить етап свого активного розвитку: розробляються дистанційні курси, формується база практичних робіт, створюються електронні підручники та карти. Методичним забезпеченням у питаннях створення дистанційних курсів займались В. Кухаренко, Н. Сиротенко, історичний розвиток дистанційної освіти в Україні досліджували В. Косика, О. Іванів, І. Бацуровська визначила змістове наповнення терміну «дистанційна освіта». Але основною метою даного дослідження є встановлення можливості вивчення наукової спадщини в умовах дистанційного навчання географії.

«Навчатись має бути цікаво! Хоча, що в географії є нецікавим?» – писав у своїй статті «Думки про географію» відомий письменник Микола Гоголь [3]. Дійсно, процес вивчення географії має бути не тільки інформаційно наповненим, а й цікавим, оскільки утримати увагу учнів дистанційно набагато важче. Так, створення яскравого образу вченого за допомогою його наукової спадщини, визначення її впливу на процеси формування географічної думки допомагає учням із захопленням, більш продуктивно вивчати і засвоювати навчальний матеріал. Цікавим засобом для вивчення наукової спадщини вчених на уроках географії онлайн є анімовані презентації «Prezi» [6]. Prezi – це хмарний сервіс, який служить для створення інтерактивних презентацій. Його головна мета – допомогти вчителю донести інформацію сучасним, найбільш ефективним і наочним способом. Наприклад, для створення анімованої презентації за мотивами наукової спадщини М. Миклухо-Маклая «Мандрі Новою Гвінеєю (Щоденники мандрів 1872–1885). Том 1» необхідно продумати сценарій анімації [1]. Потім, підготувати уривки з текстом, що підходять до теми уроку. Надалі, за допомогою реєстрації в сервісі prezi.com обрати шаблон майбутньої анімації та наповнити його необхідним текстом, образами або малюнками. Важливо, що готову презентацію можливо надіслати через мережу Інтернет, продивитись її онлайн, завантажити у форматі pdf або зберегти на комп'ютері.

Для генерування, відображення, структурування та класифікації ідей під час уроку доцільно використовувати онлайн ментальні карти MindMeister [5]. Ментальна карта (асоціативна карта, мапа пам'яті) – це метод розповіді чи пояснення, який супроводжується графічною ілюстрацією головного змісту сказаного. Будь-яка робота з ментальною картою починається з формування основної центральної теми (або проблеми) у центрі мапи думок. Вона формулюється якнайточніше, та/або представляється у вигляді зображення. Далі, назовні проводимо розгалуження до підрозділів від яких, в свою чергу, відходять розгалуження до інших під-підрозділів, що розкривають відповідну тему. Для прикладу, під час вивчення теми «Дослідження Геродота, Гійома Боплана, Степана Рудницького, сучасні географічні дослідження» у 8 класі ми можемо створити ментальну карту їх наукових досягнень та спадщини. У центрі ментальної карти фіксуємо основну тему уроку – «Дослідження території України». Потім від центру проводимо розгалуження з іменами відомих дослідників України: Геродота, Гійома Боплана, Степана Рудницького,

Павла Тутковського, Володимира Кубійовича і т.д. Наступним відгалуженням будуть короткі описи їх географічних досягнень та приклади наукової спадщини.

У межах вивчення теми «Національна економіка України» у 9 класі необхідну статистичну інформацію можливо подати у вигляді онлайн інфографіки. Скажімо, необхідно презентувати відсоток експортної та імпоротної продукції України. Далі, створюємо смислову концепцію: збираємо необхідну літературу, аналізуємо дані та систематизуємо. Наступний крок – побудова «скелету» інфографіки (блоків тексту з певною інформацією) та розробка графічного ескізу інфографіки в сервісі easel.ly [4]. Закріпити отримані знання можливо за допомогою залучення наукової праці українського географа О. Шаблія «Соціально-економічна географія України» [2]. Наприклад, створити дві інфографіки та порівняти сучасний стан зовнішньої торгівлі України та на початку незалежності з праці Олега Шаблія. Тим самим відслідкувати цифрові зміни в кількості продукції, а також встановити причину таких змін (географічну, політичну, соціальну, демографічну).

Отже, дистанційна освіта стрімко проникає в освітній курс географії через: обмін навчальними матеріалами (не тільки текстовими, але і аудіо, відео); контроль рівня засвоєння навчального матеріалу (за допомогою комп'ютерного тестування і обробки інформації); розширення обсягу пропонованого матеріалу, супровід в процесі самовдосконалення учня; формування компетентностей дитини. Важливо організувати урок таким чином, щоб залишалось місце для творчості, самостійної роботи, визначення проблеми, пошуку, аналізу різних географічних джерел.

Література:

1. Миклухо-Маклай Н.Н. Путешествия на Новую Гвинею (Дневники путешествий 1872 -1875). Том 1. «Наука», 1990. 472 с.
2. Социально-экономическая география Украины: Пер. с укр. / Под ред. О.И. Шабля. Львов: Свит, 1995. 640 с.
3. Янов Г. Несколько мыслей о преподавании детям географии («Мысли о географии»). Петербург: «Литературная газета», 1831, № 1, стр. 4-7.
4. Easel.ly. URL: <https://www.easel.ly>.
5. MindMeister. URL: <https://www.mindmeister.com>.
6. Prezi. URL: <https://prezi.com>.

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

Л. В. Лозова,
Херсонський державний університет
(м. Херсон, Україна)

У статті розглянуті історичні етапи розвитку міського простору: стародавнє, середньовічне місто, міста «Відродження», індустріальне, модерністичне, та постіндустріальне. Визначено, що просторова трансформація міст на сьогодні є основним проявом динамічного розвитку людства, зокрема в технологічному спектрі.

Ключові слова: міський простір, трансформація, урбанізація, населення.

HISTORICAL STAGES OF URBAN SPACE DEVELOPMENT

L. V. Lozova

The article considers the historical stages of development of urban space: ancient, medieval city, the city of «Renaissance», industrial, modernist, and post-industrial. It is determined that the spatial transformation of cities today is the main manifestation of the dynamic development of mankind, in particular in the technological spectrum.

Key words: urban space, transformation, urbanization, population.

Динаміка міст, спричинена постійними соціальними, економічними, політичними коливаннями, призводить до історичного та соціально-економічного розвитку міської місцевості. Економіка впливає безпосередньо не лише на життя людей, але й на соціальну сферу людини в цілому. Наприклад, міста України в кінці 1990-х років зіткнулися з гострою проблемою деіндустріалізації, що спричинило велику конкуренцію між містами, та втрати державного управління міст. Відбулася поступова комерціалізація публічних просторів міст як основної сфери впливу населення. Процес просторової трансформації міст цікавить протягом останніх десятиліть велику когорту науковців. Окрему увагу заслуговують роботи: Пітера Холла [1], серед вітчизняних науковців Л. Руденка [5; 6], К. Мезенцева [2], О. Топчієва [4] тощо.

Основним чинником розвитку міста є економіка. Саме завдяки аналізу розвитку економічного середовища найбільш явно можна прослідкувати етапи та динаміку розвитку міста, як окремого суцільного «організму». Історики під впливом низки таких чинників, як: історичний, політичний, релігійний, та економічний виокремлюють наступні етапи розвитку міського простору: стародавнє, середньовічне, міста «Відродження», індустріальне, модерністичне, та постіндустріальне.

Стародавнє місто на межі до IV ст. до н.е. це – період розквіту міст Античної Греції, Стародавнього Риму. Для таких міст-полісів, характерним ядром було зосередження в центрі міста фортеці, як головного аспекту оборони. Найголовнішим об'єктом охорони був палац правителя. Також на території міста обов'язково мали розташовуватися базиліки, храми. За стінами мурів розташовувалися житлові будинки, вузькі вулиці ніби павутиною простягалися до центральної площі. Таке розташування отримало назву «Гіпподамова сітка» в честь архітектора Гіпподама із Мілету [2; 7].

Середньовічне місто V-XIII ст. період формування більшості європейських міст, що збереглися понині. Для міст того періоду було характерним два осередка влади замок і собор. Пізніше собор поділився первинством влади з ратушою. Головним спектром розвитку економіки став поділ праці. З'явилися дві головні гілки: сільське господарство та ремісництво. Отже, в цей період візуально міста виглядали наступним чином: в центрі (можливо навіть на височині), замок, собор, а нижче формувалися мережі ремісничих споруд та житлові поселення. Міста обромлялися яром [2].

Міста «Відродження» XIII-XVII це період вишуканих італійських міст. Прикладом такого міста сьогодні є П'єнцу, «ідеальне» місто Італійської Тоскани. Воно побудоване на замовлення Папи Римського Пія II, архітектором

Бернардо Росаллінно. Ідеальне місто Ренесансу виглядало наступним чином: в центрі міста головна площа, на якій збудована головна будівля (палац), довкола якої радіальними вулицями поєднанні всі необхідні споруди (собори, мерії). Таке місто мало форму «зірки». В Україні прикладом «ідеального міста» є м. Жовка Львівської області[3,4].

Індустріальне місто середина XVIII. На зміну ремісничого виробництва прийшло машинне виробництво. Перехід до автоматизованої роботи від ручної спричинив стрімке зростання міст. Технічна революція назавжди змінила хід розвитку людської праці. Для індустріальних міст характерним стало: збільшення чисельності населення, виникнення транспорту, тобто засобу мобільності, регенерація міста. Тобто всі попередні поселення були майже знищені, а на їхньому місці з'являлися зовсім нові осередки людського життя. В Європі міста все ще мали радіально-кільцева схема, в Америці ортогональна планувальна сітка. Це період – капіталізму. Як наслідок виникнення різних соціально забезпечених груп. Житлові будинки, почали масово здаватися в оренду завдяки трудовій міграції. Відповідно в залежності від привабливості району та його унікальності оренда на житло відрізнялася, що збереглося і до сьогодні. Заможні люди, жили, як можна далі від робочих кварталів, найнижчої якості житло було у робочих груп. З'явилися так звані соціальні кластери. Отже, бідні мешкали в центрі в робочих районах, а заможні люди будували свої маєтки на периферії на значній відстані від промислових районів. Таким чином сформувалася модель концентричних зон: внутрішня зона характеризувалася найбільш високою щільністю і крайньою убогістю, друга зона була менш переповнена і бідна, ніж внутрішня, в той час як третя зона була населена в основному середнім класом, а четверта зона належала виключно багатим. Також в індустріальному епоху міський простір мав тенденцію розвитку вздовж залізничної дороги, яка відходила назовні від центру, створюючи коридори промисловості та житлові спільноти, розвинуті між радіальними коридорами [1; 6].

«Місто модернізму» XX ст. Головна мета – ефективне розселення населення. З'явилися структур планування (райони, мікрорайони, житлові комплекси). Головними чинниками таких міст стали питання : гігієни, озеленення, каналізація, електропостачання, доступність житла, транспортне сполучення. Усі ці ідеї та підходи було узагальнено і викладено в Афінійській хартії, затвердженій на 4-му з'їзді Міжнародного Конгресу Архітекторів-Модерністів, який відбувся в 1933 році в Афінах, де обговорювалися питання майбутнього міст; матеріали, зібрані в книгу "Афінійська хартія" з коментарями Ле Корбюзьє опубліковано в Парижі у 1943 році. Головною тезою Афінійської хартії серед 111 пунктів був принцип функціонального зонування, тобто базовими функціями міста є житло, праця та відпочинок, які мають бути скомпоновані у територіальні ланки, відокремлені одна від одної, але поєднанні транспортним зв'язком [7].

Найвідомішим був французький архітектор Ле Корбюзьє, що розробив власні «житлові одиниці» (величезні будівлі з безліччю квартир) і запропонував будувати такими висотками міста. У 1922 році Ле Корбюзьє представив

свій перший великий містобудівний проект «Променисте місто» – прообраз сучасних мегаполісів серед саду. Виробив наступні містобудівні принципи:

- ефективність високої щільності населення при низькій щільності забудови;
- важливість санітарних умов та впровадження ідеї вертикального міста-саду;
- обширні зелені зони як на землі, так і на рівнях балконів;
- застосування пілонів для звільнення першого поверху;
- чітка ієрархія доріг, розділення транспорту і пішоходів [6; 7].

Постіндустріальне місто як етап розвитку міського простору бере свій початок в 1972 році. Виникло, як протиставлення модернізму в галузях містобудування і планування. Постіндустріальне місто вже не має чітких планувальних розробок, лише генеральні плани окремих частин міста. Відбувся перехід до розробки планів стратегічного розвитку міста і регіонального планування. Одними з головних наслідків міських змін в постіндустріальну добу було те, що набагато менше людей було задіяно для виробництва продукції. Результатом стала масова деіндустріалізація і, як наслідок, трансформація класичного індустріального міста [4; 5; 6; 7].

Сьогодні гострим стоїть питання стосовно динаміки розвитку міст. Все більше населення, яке досягло економічної незалежності прагне мешкати на периферії великих міст. Бажаючи зберегти притаманне динамічне життя міста з його економічними та соціальними можливостями. При цьому отримати екологічно чисте середовище та менш трафік транспорту та мобільності людей.

Література:

1. Peter H. Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century. Oxford, 2002. Vol.14. P.178-214.
2. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку : Монографія. Київ, 2005. 253 с.
3. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: Навчальний посібник. Київ, 1996. 231 с.
4. Руденко Л. Г., Савчук І. Г. Изменения городского пространств. Український географічний журнал. 2013 Вип. 2. С.42-56.
5. Функции городов и их влияние на пространство / за ред. Л. Г. Руденко. Київ: Фенікс, 2015. 292 с.
6. Колотуха І. П. Методические основы общественно-географического транспорта // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Випуск Географія*. 2016. № 2. URL: <https://visnyk-geo.knu.ua/wp-content/uploads/2016/12/15-65.pdf> (дата звернення: 28.10.2016).

НЕЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

П. О. Макаренко,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

Недосконалість зовнішньоторговельної сфери України обмежує можливості своєчасного та ефективного реагування на внутрішні та зовнішні виклики, що в сучасних складних політичних та економічних умовах призвело до значних складнощів із забезпеченням зовнішньоторговельної безпеки. На сучасному етапі розвитку структура експорту України сильно залежить від ситуації на глобальних сировинних ринках в результаті значної сировинної орієнтації, а продукція машинобудування й високотехнологічних галузей займає відносно незначну частку.

Ключові слова: зовнішньоторговельна діяльність України, сировинна орієнтація експорту, збалансований економічний розвиток.

IMPERFECT FOREIGN TRADE ACTIVITY OF UKRAINE

P. O. Makarenko

The imperfection of Ukraine's foreign trade sphere limits the ability to respond to internal and external challenges in a timely and effective manner, which in today's difficult political and economic conditions has led to considerable difficulties in ensuring foreign trade security. At the present stage of development, the structure of Ukraine's exports strongly depends on the situation on the global commodity markets as a result of significant raw material orientation, and the products of mechanical engineering and high-tech industries occupy a relatively small share.

Keywords: foreign trade activity of Ukraine, commodity orientation of export, sustainable economic development.

Аналіз динаміки зовнішньоторговельної діяльності України за період 2015-2019 років показав, що в 2015 році експорт та імпорт дорівнював \$38127 млн та \$37516 млн, відповідно. В наступні роки обидва показники поступово зростали, проте в 2019 році показали незначне падіння в абсолютних значеннях. В порівнянні з 2015 роком експорт та імпорт товарів в 2019 році зросли на 17,05% (до \$45963 млн) та 32,20% (до \$55337 млн), відповідно. Сальдо торговельного балансу було позитивним тільки в 2015 році (+\$610,70 млн). Середнє сальдо балансу за 2015-2019 рр. було негативним (-\$5569,24 млн).

Проведений аналіз товарної структури експорту України показав, що найбільшу частку займають продукція сільського господарства та недорогочінні метали та вироби з них. Це підкреслює сировинну орієнтацію економіки. Так, в середньому за 2015-2019 рр., ці товарні групи займали 34,54% та 23,24% експорту всіх товарів відповідно [2]. Слід зазначити, що в групі недорогочінних металів найбільшу частину займають чорні метали та вироби з них. Водночас, частки експорту продукції хімічної промисловості та високотехнологічних галузей машинобудування поступово зменшилися з 5,6% та 10,3% в 2015 році до 3,9% та 8,9% в 2019 році, відповідно.

Група продукції сільського господарства значною мірою складається з продукції рослинного походження, а саме зернових культур та насіння і плодів

олійних рослин. Так, Україна впродовж останніх років є світовим лідером з виробництва та експорту соняшникової олії. Решту ключових позицій займають зернові культури (кукурудза, пшениця, ячмінь), а також олійні (соєві боби) і продукти переробки олійних (макуха соняшникова). Ці продукти разом з м'ясом птиці, цигарками та цукром становили 81% всього експорту агропродовольчих продуктів в 2018 році [6]. Окремо слід зауважити збільшення обсягів вирощування ріпаку, який не переробляється в Україні та використовується як сировина для виробництва біодизелю [5].

Відсутність інституціональних основ для реорганізації структурних диспропорцій не дозволяє переламати наявний тренд в експорті. Деформація та незбалансованість товарної структури зовнішньоторговельної діяльності свідчить про необхідність реформування системи заходів державного регулювання для подолання накопичених економічних проблем держави [1].

Так, значна частка сільськогосподарських земель зосереджена у великих інтегрованих агропромислових холдингах; водночас, відсутні умови надання фінансової допомоги суб'єктам малого й середнього аграрного бізнесу [5].

Аналіз товарної структури імпорту України показав традиційно високу залежність від імпорту мінеральних продуктів (в середньому за 2015-2019 рр. 24,84% від всього імпорту) та машин, обладнання тощо (19,92%) [2]. Проте, частка групи мінеральних продуктів, серед яких основну частину займають мінеральне паливо, нафта та продукти її перегонки, поступово знижувалася з 31,2% в 2015 році до 21,4% в 2019 році, тобто на 9,8 відсоткових пункти.

Слід зазначити, що частка в імпорті товарної групи машин і обладнання, а також групи наземного транспорту, літальних апаратів та плавучих засобів зросла з 16,7% та 4,7% в 2015 році до 21,9% та 10,2% за 11 місяців 2019 р., відповідно.

Аналіз географічної структури експорту товарів в 2015-2019 рр. показав, що експорт в країни ЄС був вищим на \$9429,22 млн або на 58,09% у порівнянні з експортом в країни СНД. Він поступово збільшувався з 2015 року, досягнувши максимальних значень в \$20157,0 млн в 2018 році, що дорівнювало експорту в усі інші країни світу за виключенням країн СНД. Експорт в країни СНД зменшився після 2015 року і його середній рівень за період 2016-2019 рр. дорівнював \$6550,43 млн.

Географічна структура імпорту товарів у 2015-2019 рр. відрізнялась високим рівнем імпорту з країн ЄС, який зростав з 2015 по 2018 рік, досягнувши \$23216,5 млн. Проте, в 2019 році імпорт товарів з країн ЄС зменшився на 9,81%, а імпорт з інших країн світу, за виключенням країн СНД, зріс на 13,13%. Імпорт товарів з країн СНД за період 2015-2019 рр. в середньому дорівнював \$10929,75 млн. в рік.

Проте, негативне сальдо торгівельного балансу з країнами СНД у 2015-2019 рр. дорівнювало -\$4128,18 млн, що було більше на \$874,11 млн та \$5941,21 млн в порівнянні з сальдо торгівельного балансу з країнами ЄС та іншими країнами, відповідно.

Слід відмітити щорічне зменшення сальдо з іншими країнами світу (окрім ЄС та СНД) – з +\$5605,1 млн в 2015 році до -\$706,1 млн у 2019 році.

Отримані після аналізу статистичних даних результати свідчать про збереження існуючих тенденцій у зовнішньоторговельній діяльності України, які розпочалися ще в 1990-х роках. Висока частка окремих категорій товарів в структурі експорту призводить до надмірної чутливості економіки країни до коливань кон'юнктури зовнішніх ринків [3; 1]. Так, аналіз рівня цін на сировину та курсових коливань, починаючи з 1990-х років показав, що валютні кризи в Україні співпадали за часом з падінням світових цін на сировину. У зв'язку з цим, українська економіка та гривня не змогли протистояти жодній сировинній рецесії; а економічний ріст та валютна стійкість пов'язана тільки зі зростанням світових цін на експортну сировину [4].

У 2017 році цінова кон'юнктура на сировинних ринках склалася на користь українських виробників, що в свою чергу збільшило експорт сільськогосподарських товарів з низькою доданою вартістю, посилило сировинну орієнтацію економіки та скоротило розмір доданої вартості, що отримала національна економіка [5].

Головними загрозами існуючого дисбалансу зовнішньоторговельної структури, що полягає в експорті сировини та імпорті високотехнологічних товарів, полягає у:

- зменшення частки доданої вартості в структурі ВВП та, відповідно, купівельної спроможності населення;
- посилення корупції в результаті привілейованого доступу до природних ресурсів та погіршення якості економічної політики (різноманітні пільги провокують конкуренцію з отримання таких привілеїв, що тільки стимулює дисбаланс в економічній системі);
- руйнування суспільних інститутів як наслідок недосконалого ринку, правових структур, невизначених прав власності та в результаті отримання величезної ренти з природних ресурсів.

Надмірна сировинна залежність гальмує економічне зростання і погіршує структуру виробничого сектору, перешкоджає скороченню дефіциту бюджету та лібералізації зовнішньої торгівлі [7].

Аналіз динаміки зовнішньоторговельної діяльності України за період 2015-2019 років показав продовження існуючих тенденцій: сировинна орієнтація експорту, головним чином, продукції сільського господарства та чорної металургії, експорт яких за досліджений період сумарно складав в середньому 57,78%, залежність від імпорту енергоносіїв та продукції високотехнологічних галузей: машинобудування, виробництва транспортних засобів, обладнання, апаратів. Висока частка окремих категорій товарів в структурі експорту призводить до надмірної чутливості економіки країни до коливань кон'юнктури зовнішніх ринків, робить курс валют залежним від рівня світових цін на сировину, зменшує частку доданої вартості в структурі ВВП.

Література:

1. Власюк Т. О. Стан і тенденції зовнішньоторговельної діяльності України: виклики для економічної безпеки та способи їх подолання. *Стратегічні пріоритети. Серія: Економіка*. 2015. №4. С. 48-58.

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> Дата перегляду: 3.03.2020.
3. Козюк В., Шиманська О. Глобальна економіка в умовах спадного тренда сировинних цін: виклики та можливості для України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. №1. С.128-135.
4. Кораблін С. О. Україна: економічна нестійкість та вади сировинної спеціалізації (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 13 вересня 2017 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2017. №10. С. 10-21.
5. Петруха Н., Кузьменко С. Сировинна орієнтація аграрного сектора України: інституціональне підґрунтя та секторальні особливості. *Економіст*. 2017. №2. С.29-32.
6. *Український клуб аграрного бізнесу* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ucab.ua/> Дата перегляду: 3.03.2020.
7. Черкас Н. І. Структурно-секторальна модель експорту: об'єктивні чинники економічного зростання України. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. №. 1. С. 111-119.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ПЛОЩ ЗЕЛЕНИХ ЗОН КИЄВА ЗА ДОПОМОГОЮ ДАНИХ ДЗЗ

А. В. Марущинець,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

За допомогою даних дистанційного зондування Землі визначено площі зелених насаджень міста Київ за 1986 та 2018 роки. Проаналізовано зміни в площах зелених зон за кожен з років та побудовано відповідні картосхеми з використанням засобів ГІС-технологій.

Ключові слова: дистанційне зондування Землі, урбанізація, зелені зони, мультиспектральні знімки, спектральний індекс, дешифрування.

STUDY OF DYNAMICS OF AREAS OF GREEN ZONES OF KYIV USING DATA OF REMOTE SENSING OF THE EARTH

A. Marushchynets

According to the remote sensing of the Earth, the areas of green zones of the city of Kyiv for 1986 and 2018 have been determined. Changes in the size of green areas for each of the years are analyzed and the corresponding maps are built using GIS-technologies.

Keywords: Earth remote sensing, urbanization, green areas, multispectral snapshots, spectral index, decryption.

Однією з тенденцій сучасного розвитку суспільства є стрімкий розвиток міст та урбанізованих територій. На цих територіях збільшується вулично-дорожня мережа, ущільнюється житлова та громадська забудова, збільшується кількість підприємств, інтенсивність та кількість транспорту. Це, в свою чергу, призводить до забруднення повітря, погіршення температурного та водного режимів, збільшення міського шуму. Ці несприятливі впливи значною мірою компенсують зелені насадження, які в сучасних умовах є невід'ємною складовою будь-якого міста. Крім збереження природного середовища, зелені зони на урбанізованих територіях сприяють підвищенню якості життя, рівня

здоров'я і благополуччя міських жителів. Для нашого дослідження ми взяли поняття Всесвітньої організації охорони здоров'я – *міська зелена зона*, під якою розуміється будь-яка міська територія, покрита рослинністю будь-якого виду, як на приватній так і на громадській територіях, незалежно від її розміру та функцій, яка також може охоплювати невеликі водойми, такі як ставки, озера або струмки [5].

Однак при дослідженні міської зеленої зони міста Київ, ми зіткнулися з проблемою актуальності статистичної інформації (останні офіційні статистичні дані, які комплексно відображають площі зелених насаджень міста, 2005 року [2]). Тому постало питання актуальних, достовірних та зіставних даних для аналізу розвитку міської зеленої зони та її сучасного стану в межах міста.

Як показав аналіз публікацій, присвячених даним тематиці, широкі можливості для вирішення цього завдання мають дані дистанційного зондування землі (ДЗЗ), як джерела отримання інформації про земну поверхню, зокрема про рослинний покрив. Дані ДЗЗ, на відміну від статистичної інформації, несуть інформацію про реальний стан розвитку зелених насаджень на чітко визначений момент часу. Дані ДЗЗ є оперативними, об'єктивними та незалежними і несуть інформацію на великі за площею території, охоплюють значний часовий проміжок (з 70-х років ХХ ст. і по наш час) і дозволяють здійснювати дослідження не контактуючи безпосередньо з територією. За допомогою ГІС-технологій є можливість обробки даних ДЗЗ та побудови картосхем.

Як і в попередньому нашому дослідженні [1], джерелами даних ДЗЗ були взяті мультиспектральні космічні знімки американської космічної програми Landsat. Однак, замість виділення забудованих територій, нами було виділено зелені насадження (території покриті рослинністю). Для цього був розрахований індекс NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) – індекс нормалізованої різниці рослинності. Індекс дає можливість оцінити наявність фотосинтетично активної біомаси на знімках та дозволяє легко відокремлювати рослинність від інших об'єктів.

Цей індекс широко використовується для визначення та оцінки рослинного покриття та обчислюється за формулою:

$$NDVI = \frac{NIR - RED}{NIR + RED}$$

Де NIR - відбиття в ближній інфрачервоній зоні спектра; RED - відбиття в червоній зоні спектра.

В якості вихідних даних для дешифрування та аналізу площ зелених насаджень було використано безхмарні супутникові знімки за 1985 рік (Landsat 5 TM) та 2018 рік (Landsat 8 OLI), які були зроблені в червні – в період найбільшої вегетації рослин.

Варто зауважити, що перед обрахунком індексу NDVI, для отримання достовірних та зіставних даних було проведено корекцію світності та відбивальності використаних каналів супутникових знімків [3; 4].

На наступному етапі дослідження було обраховано індекси NDVI за кожен з досліджуваних років, здійснена класифікація, та побудовані картосхеми за кожен з досліджуваних років. Дешифрування та автоматизована обробка космічних знімків проводилися засобами ГІС технологій, зокрема, ArcGis.

На картосхемах нами було виділено зелені насадження, водні, об'єкти, та інші території (забудова, транспортні шляхи, відкритий ґрунт тощо), а засоби ГІС дали змогу прорахувати площу зелених насаджень за кожен з досліджуваних років (Рис. 1).

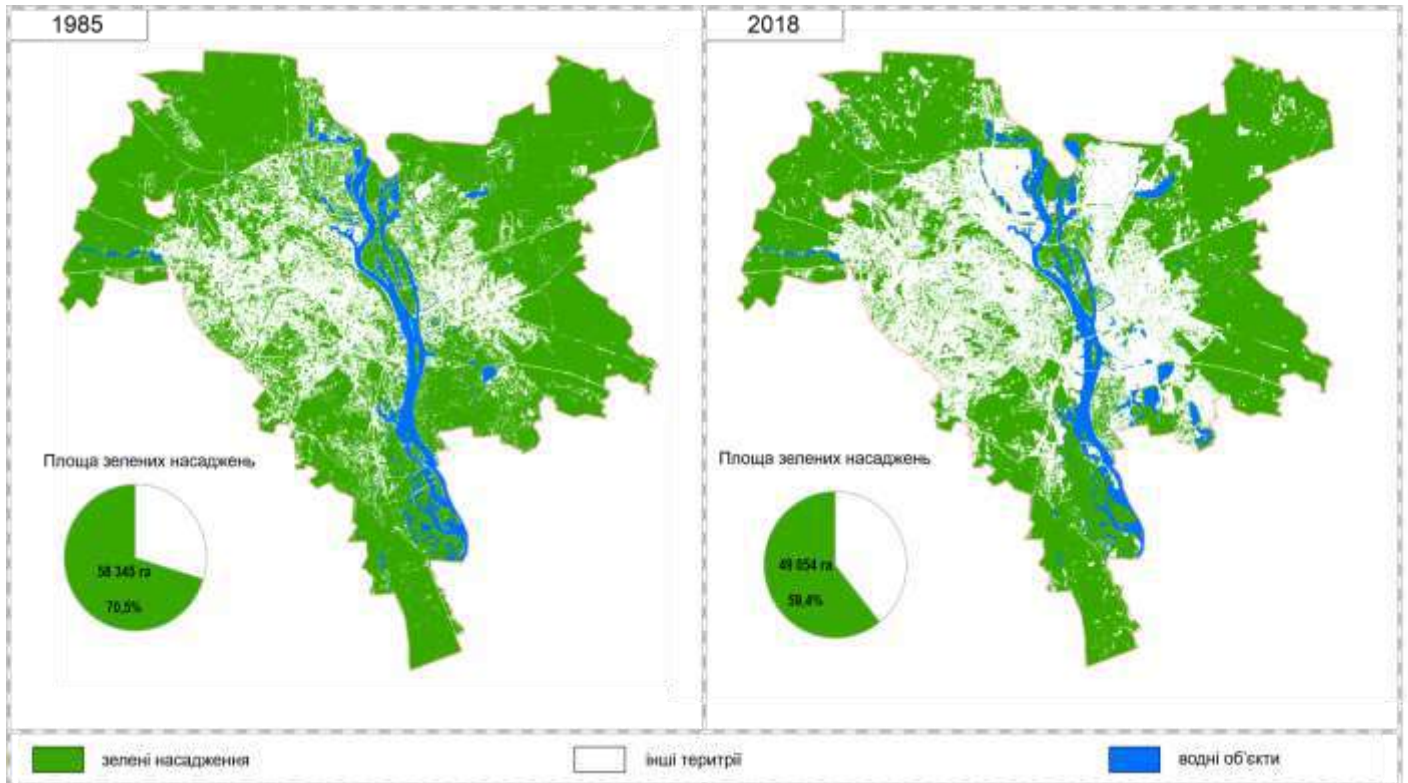

Рис. 1. Зелені насадження Києва 1985 – 2018 роки

У 1985 році площа озелених територій в сучасних адміністративних межах Києва, становила 58 345 га або 70,5% від загальної площі міста. У 2018 році територія, покрита рослинністю, в межах Києва дещо скоротилася і становила 49 054 га, або 60% від загальної площі міста. З картосхеми видно, що площа зелених насаджень змінилася як за рахунок збільшення забудови на переферійних територіях Києва, так і за рахунок її ущільнення в центральній частині міста.

Загалом, площа міської зеленої зони в сучасних межах Києва за досліджуваний період (1985-2018 рр.) скоротилася на 9 291 га, або на 16%. У першу чергу зниження площі зелених насаджень відбулося внаслідок активних урбанізаційних процесів в Києві, зокрема, інтенсивного будівництва нових житлових районів, будівництва і реконструкції транспортних магістралей, складських приміщень, торгівельно-розважальних центрів тощо.

Також, проведене дослідження дало змогу виявити якісні зміни в стані зелених зон Києва. Наприклад, аналізуючи лісові масиви в північній частині міста можемо констатувати, що значною мірою зменшилася щільність зелених насаджень. З супутникового знімку помітні значні площі вирубаних лісових масивів.

Дані дистанційного зондування Землі є ефективними для аналізу просторового розвитку урбанізованих територій, зокрема при дослідженні динаміки рослинного покриву міста. Нами було виділено площу міської зеленої зони Києва за 1985 та 2018 роки побудовано відповідні картосхеми. Встановлено, що за 1985-2018 рр. площа міської зеленої зони в сучасних межах Києва скоротилася на 16%.

Література:

1. Марущинець А. Визначення меж та динаміки суцільної забудови урбанізованих територій за даними ДЗЗ. *Економічна та соціальна географія*. 2020. Вип. 83. С. 46–52.
2. Програма розвитку зеленої зони міста Києва до 2010 року та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста затверджені рішенням київської міської ради від 19.07.2005 року №806/3381. Київ. 2005.
3. Свідзінська Д.В. Методи геоекологічних досліджень: геоінформаційний практикум на основі відкритої ГІС SAGA: навчальний посібник. Київ. 2014.
4. Chander G., Markham B. Revised Landsat-5 TM radiometric calibration procedures and postcalibration dynamic ranges. *IEEE Transactions on Geoscience and Remote Sensing*. 2003, Vol 41, pp. 2674 – 2677.
5. WHO Europe Urban Green Space expert panel. Urban green spaces: a brief for action: Copenhagen. Denmark. 2017. URL: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/urban-health/publications/2017/urban-green-spaces-a-brief-for-action-2017>.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОПНИХ ҐРУНТІВ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТКАХ СМТ. СЕДНЄВА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

Ж. М. Матвіїшина¹, О. Г. Пархоменко², В. Скороход², Ю. Ситий²

¹Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна),

²Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна)

У статті представлено результати палеopedологічного дослідження давніх ґрунтів в межах археологічних об'єктів на Чернігівщині. Ґрунти X, XV та XVII століть в давньому поселенні Орешня та під захисними насипними валами XV та XVII століть було досліджено у порівнянні із сучасними фоновими ґрунтами і в них виявлено риси їх змін. В розкопі на території давнього поселення біля Георгіївської церкви XVII століття зафіксовано стадії ґрунтового розвитку від X до XX століття.

Ключові слова: голоцен, ґрунти, ландшафт.

**INVESTIGATION OF THE BURIED SOILS IN ARCHEOLOGICAL MONUMENTS
OF CHERNIGIVSTCHYNA**

Zh. M. Matviishyna, O. G. Parkhomenko, V. Skorokhod, Y. Sytyi

The results of paleopedological investigation of ancient soils in the archeological object of Chernigivstchyna are represented. The soils of X, XV and XVII centuries in the ancient settlement Oreshnja and under defended bank walls of XV and XVII centuries were studying in comparing with phone modern soils and the features of their changing were tacked. In the excitation on the territory of ancient settlement near George church of XVIII century the soils development were observed soils development from X to XX centuries.

Keywords: *holocene, soils, landscape.*

У наш час все більшої уваги заслуговують пам'ятки культури. Всебічне вивчення археологічних комплексів дає нам можливість більш точно відтворити умови формування та еволюції давнього суспільства. В останні десятиріччя проводяться дослідження археологічних об'єктів методами археології та палеогеографії з метою реконструкції характеру змін ландшафтів району дослідження. Важливу роль в інтерпретації даних з археологічних об'єктів з використанням педологічних методів відіграли дослідження І. Іванова [1], В. Дьомкіна [2], О. Александровського [3], Ю. Чендева [4], а в Україні – Ж. Матвіїшиної [5], Н. Герасименко [6], Ю. Дмитрука [7], О. Пархоменка [8], С. Дорошкевича [9], С. Кармазиненка [10], А. Кушніра [11] та ін. [12-19]. Методики палеопедологічних, у т.ч. мікроморфологічних, досліджень детально подані в монографії М. Веклича, Ж. Матвіїшиної, В. Медведєва та ін. [20]. Останнім часом палеопедологічний підхід, а також метод хронорядів (геоархеологічний напрямок) активно використовуються під час палеогеографічних досліджень для реконструкції умов природного середовища проживання давньої людини на конкретних археологічних пам'ятках. У цьому контексті цікавим для дослідження є ґрунти давніх поселень, в яких у первинних ознаках зафіксовано особливості профілю ґрунту часу існування поселення, що дозволяє дослідити антропогенну еволюцію ґрунтів. На території дослідження ґрунти вивчалися з використанням комплексу палеопедологічних методів (насамперед, макро- та мікроморфологічного). Отримані дані дають інформацію про трансформації ґрунтового профілю під впливом природних та антропогенних факторів. Досить цікавими у цьому відношенні є пам'ятки смт. Седнів та його околиць на Чернігівщині, на яких ми проводили палеопедологічні дослідження за запрошенням керівника Седнівської археологічної експедиції В. Скорохода. У статті ми зупинимося на пам'ятках у охоронних зонах смт. Седнів (рис. 1).

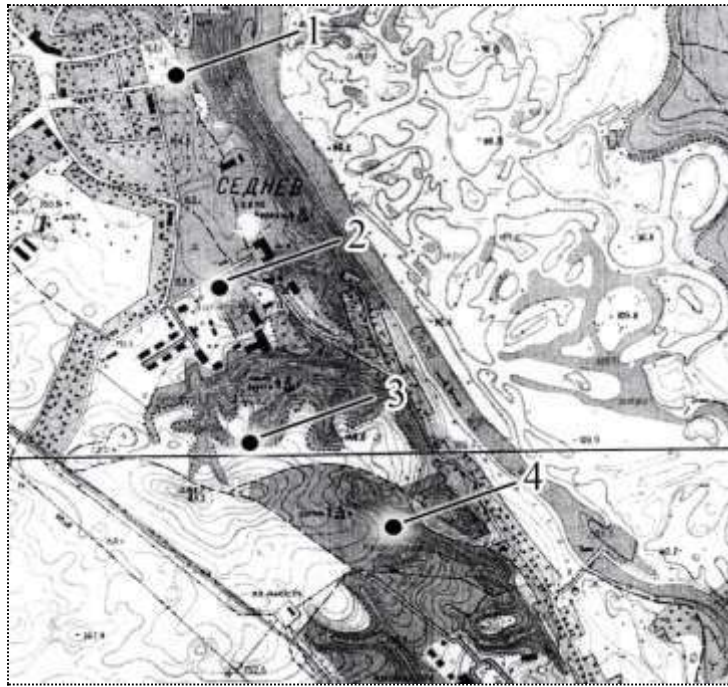

Рис. 1. Схематичне зображення розташування ключових ділянок дослідження археологічних пам'яток: 1 – Коронний Замок (розчистка №5); 2 – Батиев вал (розчистка №1-2); 3 – посад городища Трифановщина (розчистка №3); 4 – посад городища Орешня (розчистка №4).

Досліджено ґрунти археологічних пам'яток: фортеці XVII ст. під підшовою захисного Батиевого валу (розчистка №1), городища XV ст. н.е. в ур. Трифановщина (розчистка №2), X ст. давнього посаду городища Орешня (розчистка №4), а також відклади дитинця літописного Сновська в ур. Коронний Замок, що знаходяться південніше Георгієвської церкви XVIII ст. (розчистка №5). Для порівняння нами досліджено фоновий (сучасний) дерновий ґрунт (розчистка №3) на високій терасі р. Снов.

Під валом XVII ст. біля території садиби Лизогубів (розчистка 2 м висоти та 3 м ширини) на високій терасі р. Снов лесові породи насипу валу перебивають давній ґрунт XVII ст. з добре вираженим профілем. У верхній частині валу представлений сучасний ґрунт до 0,3 м потужністю, який можна визначити як дерново-слабопідзолистий. Шар насипки (0,3-0,9 м) – створений лесовими відкладами, під якими помітні шари дернини давнього ґрунту. Ґрунт XVII ст. має потужний профіль розвинутого дернового слабо підзолистого легкосуглинистого ґрунту, сформований при активному розвитку гумусово-аккумулятивних процесів, значною мірою перероблений діяльністю землеріїв з численними кротовинами, відображає дещо тепліші за сучасні умови клімату з переміщенням природних зон на північ.

Захисні укріплення городища XV ст. в ур. Трифановщина з давнім ґрунтом збудований на високому геоморфологічному рівні. Зверху валу 0,0-0,43 м простежено світлий дерново-підзолистий піщаний ґрунт з ортзандовими смугами і з великою кількістю кротовин. Відклади зандрових пісків, ймовірно, дніпровського часу накладають свій відбиток на характер ґрунтоутворення. Ґрунти сформувалися при нерозвиненому трав'яному покриві під лісом.

Верхній ґрунт – дерново-підзолистий з ініціальними смугами ортзандів. Ґрунт XV ст. коротко профільний (0,3 м), дерновий, мало гумусний, сформований на алювіальних пісках. Тривалий час формування поверхневого ґрунту призвів до розвитку більш оформленого профілю під лісом з нерозвинутим травостоєм.

У розчистці на посаді городища Орешня, закладеній на вододільній ділянці р. Снов, де поверхня розсічена урвищами, ґрунт X ст. і має потужність 0,25-0,57 м, сформований на шарі еолового піску. У ньому виявлено значну кількість артефактів. Ґрунт за характером генетичних горизонтів можна визначити як дерновий коротко профільний і є найбільш гумусованим (як і в інших пам'ятках цього віку), ймовірно за все сформувався під високотравними луками. Після X ст. ґрунт продовжував розвиватися під високо травною рослинністю, але судячи з посвітлення гумусового горизонту і наявністю ортзандового бурого горизонту клімат змінився в межах лісової зони на вологіший, навіяний піщаний прошарок в інтервалі 0,5-0,57 м проявив себе елювіальний горизонт і в основі сучасного ґрунту сформувався щільніший і більш озалізнений з ортзандовими прошарками ілювіальний горизонт. Сучасний ґрунт характеризується як дерново-слабо-підзолистий, дрібнозернистий, сформований на алювіальних пісках.

У розкопі біля Георгієвської церкви XVIII ст. простежено: 1) гумусовий шар сучасного ґрунту (0,0-0,27 м); 2) насип валу XVII-XVIII ст. (0,27-0,5 м); 3) культурний шар XVII ст. (0,5-0,71 м) зі знахідками кераміки; 4) шар XVI ст. (0,71-0,86 м) з вуглинками від пожеж та фрагментами кераміки; 5) культурний шар XIII-XII ст. XII – середини XIII ст. (0,88-1,27 м) (найпотужніший у розчистці), де серед знахідок – піщина з обпаленої глини, кераміка XII – XIII ст., вуглинки від пожежі 1239 р.; 6) шар XI ст. (1,27-1,4 м), в якому серед артефактів помітні вуглинки від пожеж; 7) шар X ст. (1,4-1,5 м); 8) шар породи (1,5-1,6 м). Ґрунт у розчистці визначено як дерновий. В історії відмічалось, що з 1239 року до XVII ст. на території було запустіння, пов'язане з наслідками татаро-монгольської навали. Шар вуглинок, що відноситься до 1239 р. є наслідком потужної пожежі. Згодом культурне життя поновлюється, артефакти свідчать про майже неперервне перебування тут людини і це підтверджується знахідками вуглинок, решток кісток людини, фрагментів кераміки і цеглинок.

Детальні дослідження палеопедологів у співпраці з археологами дозволили виявити зміни у ландшафтах завдяки знанням про ґрунти з елементами реконструкцій давньої природи в окремі короткі інтервали часу.

Література:

1. Иванов И.В. Эволюция почв лесостепной зоны в голоцене. М.: Наука, 1992. 143 с.
2. Дёмкин В.А. Палеопочвоведение и археология: интерпретация в изучении природы и общества. Пущино, 1997. 212 с.
3. Александровский А.Л. Эволюция почв Восточно-Европейской равнины в голоцене. М.: Наука, 1983. 150 с.
4. Чендев Ю.Г. Эволюция лесостепных почв Среднерусской возвышенности в голоцене. М.: ГЕОС, 2008. 212 с.
5. Матвіїшина Ж.М. Палеоґрунтознавство в Інституті географії національної академії наук України. *Український географічний журнал*, №1. К. 2017. С.12-19.

6. Герасименко Н.П. Зміни положення ландшафтних зон на території України у плейстоцені і голоцені. *Український географічний журнал*. 2004. №3. С. 20-28.
7. Дмитрук Ю.М., Матвіїшина Ж.М., Слюсарчук І.І. Ґрунти Троянових валів: еволюційний та еколого-генетичний аналіз. Чернівці: Рута, 2008. 228 с.
8. Пархоменко О.Г. Методичні основи дослідження голоценових ґрунтів як індикаторів змін природних умов минулого: геоархеологічний аспект. *Фізична географія та геоморфологія*. 2015. Вип. 2(78). С. 16-21.
9. Дорошкевич С.П. Природа Середнього Побужжя у плейстоцені за даними вивчення викопних ґрунтів. Відп. ред. д. геогр. н., проф. Ж.М. Матвіїшина. К.: Наукова думка, 2018. 175 с.
10. Кармазиненко С.П. Мікроморфологічні дослідження викопних і сучасних ґрунтів України. Київ: Наукова думка, 2010. 111 с.
11. Кушнір А.С. Природні умови проживання людини на території сучасного Лівобережнодніпровського лісостепу України у пізньому плейстоцені-голоцені (за палеопедологічними даними): дис. ...канд. геогр. наук: спец. 11.00.04. Київ: Ін-т географії НАН України, 2016. 316 с.
12. Матвіїшина Ж.М., Герасименко Н.П., Передерій В.І. Просторово-часова кореляція палеогеографічних умов четвертинного періоду на території. Київ: Наукова думка, 2010. 168 с.
13. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г., Скороход В.М. Еволюція ґрунтів та ландшафтів території давньоруського городища біля с. Виповзів на Чернігівщині. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Географія. 2019. Вип.31, №1-2. Вінниця, 2019. С. 20-32.
14. Matviishyna Zh.M., Doroshkevych S.P. Micromorphological peculiarities of the Pleistocene soils in the Middle Pobuzhzhya (Ukraine) and their significance for paleogeographic reconstructions. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2019. 28 (2). P. 327-347.
15. Матвіїшина Ж.М., Кармазиненко С.П., Дорошкевич С.П., Мацібора О.В., Кушнір А.С., Передерій В.І. Палеогеографічні передумови та чинники змін умов проживання людини на території України у плейстоцені та голоцені. *Український географічний журнал*. 2017. № 1. С. 19-29.
16. Матвіїшина Ж.М., Дорошкевич С.П. Реконструкції природних умов атлантичного етапу голоцену за даними палеоґрунтознавчих досліджень трипільського поселення. *Український географічний журнал*. 2016 № 2. С. 19-25.
17. Матвіїшина Ж.М., Кушнір А.С., Дорошкевич С.П. Сучасні і давні ландшафти ранньослов'янського городища (VIII ст. н.е.) поблизу смт Опішне. *Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), м. Херсон, 3-4 жовтня 2019 р. / За заг. ред. І. Пилипенка, Д. Мальчикової. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 154-157.
18. Матвіїшина Ж.М., Кушнір А.С. Геоархеологічний підхід у палеоґрунтознавчих дослідженнях археологічних пам'яток. К.: 2018. №4. С. 10-15.
19. Степанчук В.М., Матвіїшина Ж.М., Рижов С.М., Кармазиненко С.П. Давня людина (палеогеографія та археологія). Київ: Наукова думка, 2013. 190 с.
20. Веклич М.Ф., Матвиішина Ж.Н., Медведєв В.В. Методика палеопедологіческих исследований. К.: Наук. думка, 1979. 176с.

ТРУБІЗЬКА РЕГІОНАЛЬНА ОСУШУВАЛЬНО-ЗВОЛОЖУВАЛЬНА ЛАНДШАФТНО-ТЕХНІЧНА СИСТЕМА

С. К. Мізіна,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського
(м. Вінниця, Україна)

Запропоновано можливі заходи з раціонального використання меліоративних систем на прикладі Трубізької регіональної осушувально-зволожувальної ландшафтно-технічної системи. Зазначено, що розробку регіональних планів щодо раціонального використання цієї системи необхідно здійснювати на основі аналізу історії господарського освоєння басейну річки Трубіж та врахування специфіки ландшафтно-структури канално-заплавного типу місцевості. Рекомендовано проведення реконструкції меліоративної системи у два етапи: перший ґрунтується на модернізації гідротехнічних споруд і магістрального каналу, другий – внутрішньогосподарської і ландшафтно-структури системи; підтверджено доцільність часткової перебудови відкритої мережі на закритий дренаж та створення тимчасових осушувальних каналів, що дасть можливість раціональніше використовувати ресурси Трубізької меліоративної ландшафтно-технічної системи.

Ключові слова: *регіон, гідротехнічна меліорація, Трубізька осушувально-зволожувальна ландшафтно-технічна система, заходи, раціональне використання.*

REGIONAL RECLAMATION LANDSCAPE TECHNICAL SYSTEMS

S. K. Mizina

Possible measures for the rational use of reclamation systems on the example of the Trubizh regional drainage and humidification landscape technical system are proposed. It is noted that the development of regional plans for the rational use of this system should be based on the analysis of the history of economic development of the Trubizh river basin and taking into account the specifics of the landscape structure of the canal-floodplain type. It is recommended to reconstruct the reclamation system in two stages: the first is based on the modernization of hydraulic structures and the main canal, the second - the internal and landscape structure of the system; confirmed the feasibility of partial restructuring of the open network for closed drainage and the creation of temporary drainage canals, which will allow more efficient use of resources of the Trubizh reclamation landscape-technical system.

Key words: *region, hydraulic reclamation, Trubizh drainage-humidification landscape-technical system, measures, rational use.*

Однією з головних умов розвитку економіки України є підвищення рентабельності і конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, створення високорозвинених агропромислових комплексів для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловість сировиною. Нині площа зрошувальних земель становить 600 тис. га з наявних майже 2,2 млн га. Осушувальні системи характеризується замуленням відвідних каналів, результатом чого є підтоплення територій, які заросли різнотрав'ям і чагарниками. Усе разом вимагає вирішення низки проблем, серед яких: розробка ефективних заходів щодо оптимізації меліоративної мережі та реконструкції гідротехнічних споруд; екологічне обґрунтування проведення сучасних меліоративних заходів; детальніші дослідження проблем меліорації на регіональному рівні. Вирішення цих проблем зробить можливим

інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва і покращення екологічної ситуації на меліорованих землях.

Трубізька осушувально-зволожувальна система – це регіональна польдерна ландшафтно-технічна система двосторонньої дії, що охоплює частини територій Київської і Чернігівської областей. Побудована у 1954 – 1962 рр. з метою збільшення площі земель для вирощування овочевих та кормових культур згідно з «Великим планом перетворення природи». Річище Трубіжу було трансформоване у магістральний канал, довжина якого становить 124,6 км (доречно зазначити, що довжина річки становить 113 км), а у поперечному перерізі утворює параболу з параметрами $P = 6 - 18$ м, де верхня ширина каналу коливається у межах 9,2 – 29 м, а глибина – 2,6 – 3,8 м [2]. За даними Географічної енциклопедії України площа меліорованих земель становить 37,6 тис. га [1].

Трубізька меліоративна ландшафтно-технічна система складається з таких частин: регулювальної, огорожувальної і випускної. На цій системі споруджено 1125 гідротехнічних споруд, серед яких 827 шлюзів-регуляторів, 18 мостів і 128 переїздів. На магістральному каналі збудовано 19 шлюзів для подачі води у бокову регулюючу мережу і 12 мостів. За конструкцією Трубізька меліоративна система належить до змішаного типу. Осушення і зволоження відбувається за рахунок відкритих каналів (загальною довжиною 1238 км) і закритого дренажу (площею 12,5 тис. га) [1]. У 1983 р. проведено реконструкцію системи, що передбачала часткову перебудову відкритої мережі на закритий дренаж площею 25 тис. га.

Унаслідок відсутності належного догляду за меліоративною мережею і гідротехнічними спорудами відбувається повторне заболочення території, а нерациональне використання меліорованих земель призвело до виснаження ґрунту і зміни рослинного покриву (поширення чагарників). Тому раціональне використання Трубізької регіональної осушувально-зволожувальної ландшафтно-технічної системи має ґрунтуватися на реконструкції самої системи та проведенні меліоративних заходів з умовою врахування специфіки ландшафтних комплексів, що меліоруються.

З метою раціонального використання Трубізької регіональної осушувально-зволожувальної ландшафтно-технічної системи необхідно здійснити аналіз специфіки природи басейну р. Трубіж, сучасного стану ландшафтних комплексів, рівня антропогенного навантаження і взаємодію меліоративної системи із суміжними ландшафтами. Враховуючи зазначене, доцільними є такі заходи щодо раціонального використання меліоративних систем:

- розробка регіональних планів та проектів з відновлення Трубізької меліоративної системи, на основі врахування історії освоєння річки та специфіки канално-заплавного типу місцевості. Значна частина меліоративної мережі втратила свою ефективність унаслідок замулення і заростання водно-болотною рослинністю, результатом чого є збільшення площі заболочення і зменшення родючості земель;

- проведення модернізаційних заходів на дренажних системах, що перебувають у незадовільному стані. Модернізація має здійснюватися на основі використання технології шлюзування, що дозволить розширити функціональні можливості дренажних систем, а саме: регулювання водного режиму впродовж вегетаційного періоду сільськогосподарських культур. Модернізація непрацюючих дренажних систем має ґрунтуватися на ремонтно-відновлюваних роботах: розчищенні каналів, реконструкції водорегулюючих споруд, промивці і частковому відновленні дренажу;

- переконструювання відкритої регулювальної мережі частково у закритий дренаж. Відкрита мережа простіша і дешевша у плані будівництва, однак вимагає великих експлуатаційних витрат та часто займає території, які доцільно використати для сільськогосподарського виробництва. Закритий дренаж дорожчий у плані будівництва, однак здешевлює експлуатаційні витрати і займає невелику корисну площу землі;

- будівництво тимчасових осушувальних каналів (за необхідності) з метою раціонального використання площі під сільськогосподарські угіддя. Ці канали будуються на короткий період (як правило на один сезон), щорічно нарізаються і зарівнюються, що робить можливим регулювання осушення території залежно від погоди;

- проведення розчищення магістрального каналу від замулення з метою створення реофільних умов (наявність течії) і уникнення подальшого заболочення.

Отже, науково обґрунтовано, що осушувально-зволожувальні системи є найбільш ефективними і забезпечують регулювання надмірної вологи або її дефіциту. Прикладом такої системи є одна з найпотужніших в Україні Трубізька регіональна польдерна осушувально-зволожувальна ландшафтно-технічна система. Заходи з раціонального використання цієї меліоративної системи доцільно проводити з урахуванням особливостей стану і розвитку сучасних ландшафтних комплексів та рівня антропогенного навантаження на них. Серед таких заходів варто виокремити: розробку проекту відновлення досліджуваної системи; проведення реконструювання гідротехнічних споруд та часткове переконструювання відкритої меліоративної мережі у закритий дренаж; створення тимчасових осушувальних каналів, що дадуть змогу раціонального використання площі під сільськогосподарські угіддя; здійснення коригування меліоративного впливу на ландшафтні комплекси Трубіжу через урахування особливостей структури ґрунтів і рівня ґрунтових вод.

Література:

1. Географічна енциклопедія України. Т. 3. Трубізька осушувально-зволожувальна система / В. Д. Дупляк. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1993. С. 308.
2. Запольский И. А. Влияние мелиорации на водный баланс Украинского Полесья (на примере бассейна р. Трубеж). Київ : Наук. думка, 1991. 166 с.

РОЛЬ ГРУНТОВЫХ ВОД В ПРОЦЕССЕ ОПУСТЫНИВАНИЯ ЛАНДШАФТОВ МУГАНО-САЛЬЯНСКОЙ РАВНИНЫ

А. М. Микаилов,
Бакинский Государственный Университет
(г. Баку, Азербайджан)

Было выявлено, что близость подземных вод к поверхности на исследуемой территории, их высокая минерализация и практически полное отсутствие стока оказывают прямое влияние на формирование и развитие засоления почв и очагов опустынивания. Анализ космических снимков местности показывает, что современные участки очагов опустынивания в основном распространены соответственно с площадями засоленных почв. От всей общей площади 45,6% ландшафтных комплексов подверглись разной степени опустынивания.

***Ключевые слова:** антропогенное воздействие, грунтовые воды, засоление, ландшафт, опустынивание*

THE ROLE OF GROUNDWATER IN THE DESERTIFICATION PROCESS IN THE LANDSCAPES OF MUGAN-SALYAN PLAIN

A. M. Mikayilov

It was determined that the location close to the surface, the high mineral content, and practically the lack of flow of groundwater in the research area have a direct impact on the formation and development of desertification by causing the salinization of soils in various degrees. The analysis of space images reflecting the description of area indicates that the current areas of desertification hotspots are mainly distributed according to the areas of saline soils. 45.6% of the landscape complexes in the total area have been exposed to desertification in various degrees.

***Key words:** anthropogenic impacts, groundwater, salinization, landscape, desertification.*

Полупустынные ландшафты исследуемой территории были преобразованы в результате многолетних антропогенных воздействий и заменены современными агроорошением, зимними пастбищами, селитебными комплексами. Глубина залегания грунтовых вод на равнинах является одним из основных факторов, способствующих формированию и развитию опустынивания.

Уровень грунтовых вод на территории носит динамичный характер, что резко отражается на природном и антропогенном воздействии. Наряду с такими недостатками как заземленная система орошения, не спроектированное водораспределения, длительная нечистка каналов, розничное потребление воды низкая водопропускная способность коллекторно-дренажной системы и качество эксплуатации и др., применение традиционных методов затопления при орошении, неучет вегетативных характеристик растений, невыполнение выравнивающих работ на участках с неровной поверхностью относятся к числу антропогенных факторов, вызывающих изменение уровня грунтовых вод. Несоблюдение вышеуказанных агротехнических правил привело к засолению и деградации ландшафтов на разных территориях и появлению очагов опустынивания разного размера.

Доминирующая глубина залегания грунтовых вод исследуемой территории достигает опасного уровня до 2 м и непосредственно участвует в процессе опустынивания.

Анализ проведенный на основе данных Управления Мелиорации и Водного Хозяйства по кадастру мелиорации орошаемых земель показывает, что на 3,9% орошаемых площадей равнины преобладающая глубина залегания грунтовых вод составляет менее 1 м, а на 93,7% она колеблется в пределах 1-3 м. Глубина залегания грунтовых вод на общей площади представлена в таблице 1.

Таблица 1.

**Площадь залегания грунтовых вод
Мугано-Сальянской равнины по глубине**

Глубина залегания грунтовых вод (м)	Площадь (га)	
	га	%
<1	68159	10
1-2	436606	63,8
2-5	179166	26,2
Всего	683931	100

Как видно из таблицы, преобладающая глубина залегания грунтовых вод на всей исследуемой территории 504765 га (до 2 м) составляет (73,8%), и на этой глубине, подземные воды напрямую участвуют в опустынивании почвенно-растительного покрова.

Анализ карт глубины залегания грунтовых вод и степени минерализации [1, с. 78; 2, с. 77] показывает, что в ландшафтах основные очаги опустынивания соответствуют впадинам, практически не имеющих стока, напрямую подверженных орошению и где высоко-минерализованные грунтовые воды расположены близко к поверхности.

Подземные воды исследуемой территории практически застаиваются и используются в основном для испарения и транспирации с поверхности почвы. Испарение минерализованных грунтовых вод приводит к накоплению солей в почве. Расположение минеральных грунтовых вод даже на высоте 1,5-1,8 м приводит к накоплению солей в почве [6, с. 95]. Годовая амплитуда уровня грунтовых вод вокруг оросительных каналов равнины составляет 1,5-2 м [4, с. 81; 5, с. 65].

Воздействие грунтовых вод в основном вызывает образование очагов галофитной растительности в пустыне. Данный процесс происходит не только на орошаемых землях, но и на окружающих зимних пастбищах приводя к снижению продуктивности.

**Распределение грунтовых вод Мугано-Сальянской равнины
по степени минерализации**

Минерализация грунтовых вод г/л	Площадь (га)	%
1-2	129045,8	18,9
2-5	145662,6	21,3
5-10	173190,3	25,3
10-50	236032,3	34,5
Всего	683931	100

В результате изменения уровня грунтовых вод на исследуемой территории невозможно устойчивое развитие ландшафта и происходит разнонаправленная динамика биоконпонентов. Этот процесс создает оптимальные условия для развития опустынивания.

Анализ данных о минерализации подземных вод исследуемой территории показывает, что существует тесная связь между этим процессом с засолением почв и опустыниванием.

Таблица 2 показывает, что подземные воды, вовлеченные в процесс опустынивания и с минерализацией более 5 г/л, преобладают на территории и покрывают площадь 409222,6 га (59,8%). Ареалы подземных вод с минерализацией более 10 г/л, характеризующиеся сильно засоленными почвами, состоят в основном из полупустынных ландшафтов с сильным опустыниванием.

Анализ материалов стока подземных вод на исследуемой территории показывает, что степень минерализации напрямую связана со стоком и характеризуется в основном засоленными почвами. С этой точки зрения территория имеет равнинный рельеф и характеризуется отсутствием грунтовых вод.

Степень засоления почв является одним из основных показателей опустынивания ландшафтов. Соли, попадающие в ткани растений в результате засоления, приводят к нарушению фотосинтеза и развитию деградации.

Анализ проведенный на основе данных Управления Мелиорации и Водного Хозяйства по кадастру мелиорации орошаемых земель показывает, что из 159 583 га агроирригационных ландшафтов на исследуемой территории 55,9% подверглись различной степени засоления.

В начале XX века 89% общей площади исследуемой территории Муганской равнины и 98% Сальянской равнины были в той или иной степени засолены [3, с. 25]. В последующие годы регулирование стока рек Кура и Араз и проведение мелиоративных мероприятий снизили развитие этого процесса и расширили площади плодородных земель.

**Распределение ландшафтов Мугано-Сальянской равнины
по степени опустынивания**

Площадь исследуемых ландшафтов га/%	Площадь степени опустынивания га/%				
	Не подверженные опустыниванию	Подверженные опустыниванию	Опустынивание слабой степени	Опустынивание средней степени	Опустынивание сильной степени
683931	<u>372330</u> 54,4	<u>311601</u> 45,6	<u>29910</u> 4,4	<u>162811</u> 23,8	<u>118880</u> 17,4

В настоящее время в пределах полупустынных ландшафтов территории высокозасоленные почвы представляют собой в основном районы среднего и резкого опустынивания. Учитывая другие природные и антропогенные факторы, вызывающих опустынивание на исследуемой территории, с использованием современных космических снимков, крупномасштабных топографических карт и данных наблюдений с выбранных участков в ландшафтах на разных стадиях опустынивания (Таблица 3), была составлена карта степени опустынивания в масштабе 1:100000 с использованием программного обеспечения ArcGis.

Как видно из таблицы 3, площадь темпов опустынивания на территории варьируется в зависимости от характера воздействия факторов опустынивания, структурных и генетических характеристик ландшафта. 45,6% ландшафтных комплексов от общей площади подверглись разной степени опустынивания, из них 4,4% слабопустынные, 23,8% средне опустыненные и 17,4% сильно опустыненные.

Анализ космических снимков показывает, что территории от среднего до сильного опустынивания соответствуют участкам сильно засоленных ландшафтов из за воздействия грунтовых вод.

В комплексах с резким опустыниванием более 75% растительности деградировано, видовой состав и численность очень бедны, почвенный горизонт слаб и теряет продуктивность. Эти слабоустойчивые ландшафты являются типичными очагами опустынивания и достигли состояния экологического кризиса. На этих территориях, которые в основном используются в качестве зимних пастбищ, постепенная потеря биологической продуктивности может привести к возникновению пустынных условий.

Литература:

1. Азизов Г.З., Алиев Ф.Ш., Аскеров Н.Б., Мусаев Н.А. Общая минерализация грунтовых вод 1:1500000. Почвенный атлас Азербайджанской Республики. Баку: ВКФ, 2007, с. 78.

2. Азизов Г.З., Алиев Ф.Ш., Аскеров Н.Б. Глубина залегания грунтовых вод 1:1500000. Почвенный атлас Азербайджанской Республики. Баку: ВКФ, 2007, с. 77.
3. Будагов Б.А., Гарибов Я.А., Кулиева С.Ю. Антропогенные очаги опустынивания в аридных геосистемах Азербайджана // Проблем Освоения Пустынь. Ашхабад: Ылым, 1997, №3, с. 22-28.
4. Гарибов Я.А. Антропогенное преобразование аридных ландшафтов Азербайджанской ССР // Известия АН Аз.ССР. Серия наук о земле, 1986, №6, с. 77-84.
5. Гарибов Я.А., Кулиева С.Ю. Особенности урегулирования процессов формирования агроландшафтов Азербайджана // Географическое общество Азербайджана VI том. Баку: 1999, Издательство Исмаил с. 63-67.
6. Юнусов М. И. Влияние ирригации на формирование агроирригационных ландшафтов Кура-Араксинской низменности // Географическое общество Азербайджана VIII том. Баку: Издательство Араз, 2003, с. 93-98.

УНІКАЛЬНІ ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ: ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ПРИКЛАДИ

С. В. Міхелі,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)

Зроблений стислий аналіз стану проблеми наукового обґрунтування поняття «унікальні об'єкти природи». Наведені авторські варіанти визначення поняття «унікальні об'єкти природи» та їх класифікації на прикладі природних об'єктів України. Акцентована увага на необхідності розрізняти природні та антропогенні (культурні) унікальні об'єкти.

Ключові слова: унікальні об'єкти природи, об'єкти природної і культурної спадщини.

UNIQUE NATURAL OBJECTS: THE CONCEPT, CLASSIFICATIONS, EXAMPLES

S. V. Mikheli

This article briefly reviews the problem status of the scientific basis for the concept of «unique natural objects». The author's variants of definition of the concept of «unique natural objects» and their classifications on the example of natural objects of Ukraine are reproduced. The attention is focused on the need to distinguish between natural and man-made (cultural) unique objects.

Key words: unique natural objects, objects of natural and cultural heritage.

У вітчизняній географічній літературі відсутнє визначення поняття «унікальні об'єкти природи». Відсутня і класифікація подібних об'єктів. Між тим термін поширений у вжитку і використовується ЮНЕСКО для захисту Всесвітньої культурної і природної спадщини – видатних культурних і природних об'єктів, які є унікальними у своєму роді. Таким чином, склалася парадоксальна ситуація, коли термін «унікальний об'єкт природи» існує та активно використовується, а його наукове обґрунтування відсутнє.

Відсутність аналізу поняття унікальності у географічній науці Г. Денисик і Г. Мудрак цілком справедливо пояснюють тією обставиною, що «унікальне сприймається як інтуїтивно зрозуміле, ясне та очевидне у своєму емпіричному

існуванні» [2, с. 67]. Проте звертають увагу на актуальність дослідження поняття унікальності для виявлення, збереження і раціонального використання унікальних природних об'єктів загалом і ландшафтів зокрема.

Досі поняття унікальності було поширено переважно у сфері охорони природи. К.І.Геренчук із співавторами [1, с. 35-36] використовують поняття унікальності як виявлення крайньої міри індивідуальних, специфічних рис географічних ландшафтів, що не мають аналогів (ландшафти-унікуми), тобто як загальнонаукове. Проте кінцевою метою їх виявлення називають потребу їх особливого оберігання. В. Єна для характеристики заповідних ландшафтів Криму використовує терміни «унікальні об'єкти природи», «природні унікуми», «ландшафтні унікуми», «унікальний природний ландшафт» [3]. Їх визначення не наводить і користується класифікацією, що була розроблена для природоохоронних територій та об'єктів.

Перше і поки єдине визначення поняття «унікальний ландшафт» надали Г. Денисик і Г. Мудрак. Унікальним ландшафтом вони пропонують називати «ландшафт натурального або антропогенного походження з неповторними або рідкісними ознаками і є найкращим природним зразком, еталоном, що має значну цінність (природну, наукову, історичну, пізнавальну, господарську, естетичну), втрата якого може виявитися незамінною» [2, с. 67].

Вони же розробили і першу класифікацію унікальних ландшафтів. Унікальні ландшафти пропонується класифікувати за трьома ознаками – походженням, просторовими рівнями і типами. За походженням унікальні ландшафти Г. Денисик і Г. Мудрак поділяють на натуральні та антропогенні. Ми не погоджуємось з таким поділом. За відсутністю можливостей обґрунтування (обсяг тез обмежений), позначимо лише свою позицію: будь-які антропогенні об'єкти (сільськогосподарські, промислові, селитебні тощо) є рукотворними і мають розглядатися як об'єкти не природної, а культурної спадщини.

Пропонуємо власне визначення і власну концепцію класифікації унікальних об'єктів природи.

Унікальними об'єктами природи пропонуємо називати надзвичайні у якомусь відношенні об'єкти природного походження, що мають значну наукову, пізнавальну, естетичну та природоохоронну цінність.

Класифікацію унікальних природних об'єктів пропонуємо будувати на двох рівнях та за двома ознаками: 1) відношенням до одного з природних компонентів або природних комплексів; 2) походженням. На першому рівні усі унікальні об'єкти природи можна поділити на п'ять груп у відповідність з природними компонентами або природними комплексами, які вони представляють: літогенні (типи і види гірських порід), геоморфогенні (типи і види форм рельєфу), гідрогенні (види водойм і водотоків), біогенні (типи і види рослинності і тваринного світу) і полігенні (типи і види природних комплексів). Подібний поділ вже існує у заповідній справі, де пам'ятки природи поділяють на геологічні, гідрологічні, ботанічні, зоологічні і комплексні.

На другому рівні унікальні об'єкти природи розрізнялись за походженням у відповідності з активними та пасивними чинниками їх формування.

Активними, тобто рушійними чинниками формування природних об'єктів, або чинниками безпосередньої дії, є ендегенні (тектогенні, вулканогенні, сейсмічні) та екзогенні (кліматогенні, гляціогенні, гідрогенні, біогенні, антропогенні) процеси. Пасивними чинниками формування природних об'єктів, що не є рушійними силами, але впливають на цей процес і визначають його наслідки, є склад і будова земної кори або літогенна основа. Оскільки у природі не існує об'єктів, які були б сформовані в результаті дії лише одного чинника впливу, назви усіх таксонів є складними словосполученнями. За цими критеріями усі унікальні природні об'єкти були поділені на 16 груп:

1) тектогенно-літогенні. Літогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок дії ендегенних геологічних процесів. Прикладом є геологічна пам'ятка природи «Базальтові стовпи Івано-Долинського родовища»;

2) біогенно-гідрогенно-літогенні. Літогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок процесів скам'яніння стовбурів дерев, повалених ураганом, під впливом морської води. Прикладом є геологічна пам'ятка природи «Дружківський скам'янілий ліс»;

3) гляціогенно-геоморфогенні. Геоморфогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок дії процесів плейстоценового покривного зледеніння. Прикладом є геологічна пам'ятка природи «Кам'яне село»;

4) тектогенно-літогенно-геоморфогенні. Геоморфогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок ефузивно-магматичних, ендегенно-екзогенних рельєфотвірних процесів. Прикладом є Карадазький природний заповідник;

5) літогенно-геоморфогенні. Геоморфогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок сумісної дії ендегенних та екзогенних рельєфотвірних процесів. Прикладом є геологічна пам'ятка природи «Урицькі скелі»;

6) гідрогенно-тектогенно-геоморфогенні. Геоморфогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок сумісної дії ендегенних (рухи земної кори) та екзогенних (річкова ерозія) рельєфотвірних процесів. Прикладом є регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя»;

7) біогенно-гідрогенно-геоморфогенні. Геоморфогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок сумісної дії біогенних (акумулятивна діяльність колоніальних коралових поліпів) і гідрогенних (абразивно-акумулятивна діяльність морських вод) рельєфотвірних процесів. Прикладом є Національний природний парк «Подільські Товтри»;

8) гідрогенно-літогенно-геоморфогенні. Геоморфогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок абразивно-акумулятивної, наливної діяльності морських вод. Прикладом є Національний природний парк «Острів Джарилгач».

9) тектогенно-геоморфогенно-гідрогенні. Гідрогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок сумісної дії ендегенних та екзогенних рельєфотвірних і гідрогенних процесів. Прикладом є озеро Синевир на території Національного природного парку «Синевир»;

10) літогенно-геоморфогенно-гідрогенні. Гідрогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок процесів розчинення і вимивання гірських порід і формування карстових улоговин, які заповнюються водами джерел і струмків

та утворюють карстові озера. Прикладом є озеро Світязь на території Шацького національного природного парку;

11) літогенно-геоморфогенно-гідрогенні. Гідрогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок ендогенних (складчасто-орогенні рухи земної кори) та екзогенних (річкова ерозія) рельєфотвірних процесів. Прикладом є гідрологічна пам'ятка природи «Водоспад Шипіт»;

12) тектогенно-гідрогенні. Гідрогенні об'єкти природи, що утворились внаслідок від'ємних тектонічних рухів і формування бухти внаслідок трансгресії моря. Прикладом є Балаклавська бухта;

13) біогенно-гідрогенні. Гідрогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок сумісної дії біогенних і гідрогенних процесів. Прикладом є гідрологічно-ботанічний заказник «Болото Глуханя» на території Національного природного парку «Синевир»;

14) тектогенно-кліматогенно-біогенні. Біогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок сумісної дії тектогенних, кліматогенних і біогенних процесів. Прикладом є ботанічна пам'ятка природи «Долина нарцисів» у складі Карпатського біосферного заповідника;

15) кліматогенно-біогенні. Біогенні об'єкти природи, що сформувались внаслідок сумісної дії кліматогенних і біогенних процесів. Прикладом є біосферний заповідник «Асканія-Нова»;

16) гідрогенно-літогенно-антропогенно-кліматогенні. Комплексні об'єкти природи, що сформувались внаслідок сумісної дії гідрогенних, літогенних, антропогенних і кліматогенних процесів. Прикладом таких об'єктів є національний природний парк «Олешківські піски».

Література:

1. Геренчук К. І., Раковська Е. М., Топчієв О. Г. Польові географічні дослідження. Київ: Вища школа, 1975. 248 с.
2. Денисик Г. І., Мудрак Г. В. Унікальні ландшафти Середнього Придністер'я. Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2014. 262 с.
3. Ена В. Г. Заповедные ландшафты Крыма: Справочник. Симферополь : Таврия, 1989. 136 с.

ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

В. В. Мічуда,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав, Україна)

У статті досліджено готовність вчителів до здійснення освітньої інноваційної діяльності, зокрема використання інформаційно-комп'ютерних технологій на уроках.

Ключові слова: комп'ютеризація, інноваційні технології, навчальний процес.

READINESS OF GEOGRAPHY TEACHER TO USE INFORMATION AND COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

V. V. Michuda

The article examines the readiness of teachers to carry out educational innovation, in particular the use of information and computer technology in the classroom.

Keywords: *computerization, innovative technologies, educational process.*

Бути вчителем сьогодні означає володіти мистецтвом створення особистості за допомогою свого предмета, особистості учня як нового типу людини з гнучким нестандартним мисленням, стабільною внутрішньою мотивацією, здатністю конструктивно вирішувати проблеми, адекватно оцінювати ризики, приймати зважені рішення. Не формувати, а розвивати особистість у процесі свідомої мотивованої, індивідуальної діяльності, зробити навчання невимушеним і побудувати його так, щоб учень сам захотів отримати знання – це і є головним завданням, яке потрібно ставити, упроваджуючи сучасні технології в навчанні географії [4, с. 48].

Сьогодні комп'ютеризація навчального процесу розглядається як один із найперспективніших напрямків підвищення якості освіти. Цій проблемі приділяється значна увага як на рівні центральних органів управління освітою, так і на рівні навчальних закладів. Однак широкомасштабна комп'ютеризація навчального процесу є складною проблемою, яка вимагає тривалої цілеспрямованої роботи та постійної уваги.

Однією з умов здійснення освітньої інноваційної діяльності є готовність педагогічних працівників до її здійснення. Ефективність інноваційної роботи вчителя залежить від його особистісних рис, інноваційного потенціалу: високого професійного рівня, здатності до сприйняття й розуміння найрізноманітніших думок, ідей, творчого їх осмислення і втілення в практичну діяльність [1, с. 9].

Науковці (В. Макарчук, Н. Потапова та ін.), які займаються вивченням питань, пов'язаних з необхідністю впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи з метою розв'язання завдань її реформування, однією з головних причин, що гальмують цей процес, називають поширений серед значної кількості шкільних учителів усталений консерватизм. Це зумовлено тим що, як правило, досвід педагогів-новаторів впроваджується не системно (запозичуються лише окремі прийоми, форми та методи роботи) і нетривалий час; поступово бере гору особистий погляд на процес навчання з незначними залишками від передового педагогічного досвіду.

Консерватизм також призводить до низької психологічної готовності вчителів розуміти та правильно сприймати діалектичний характер розвитку систем, у тому числі педагогічних. Відсутність науково обґрунтованих систем роботи на індивідуальному рівні педагогічної діяльності призвела до того, що вчитель не має чіткого уявлення про концептуальні засади, принципи та основні ідеї, на яких ґрунтуються особисті педагогічні ідеї; не встановлює

органічних взаємозв'язків між формами, методами та прийомами роботи, змістом класної та позакласної навчальної діяльності; особистий досвід ототожнюється із впровадженням передовим педагогічним досвідом [1, с. 9].

Визначення стратегічних пріоритетів вчителя географії передбачає широкий пошук нових підходів, педагогічних технологій, комп'ютерну підтримку викладання предмету. В умовах швидкого накопичення інформації змінюється роль вчителя, який повинен не лише дати учням базові знання та сформувати базові вміння, а й навчити їх самостійно шукати необхідну інформацію. Одним із способів активізації пізнавальної діяльності учня на уроці є застосування інноваційних технологій. Тому необхідно використовувати прогресивні методи навчання, які можуть забезпечити високий рівень засвоєння вивченого матеріалу учнями; переконалися, що навчання для дітей не є тягарем, а диктується їхньою внутрішньою потребою та бажанням здобувати знання. Немає сумнівів, що серед таких методів провідне місце займають інформаційні та телекомунікаційні технології. Сучасний учень отримує велику кількість наукової інформації поза школою, поза уроками. У той же час він стає більш вимогливим до поданого матеріалу. Крім того, використання інформаційних технологій стимулює інтерес та допитливість учнів. Вчитель, який володіє комп'ютером, у свою чергу, має унікальну можливість активізувати процес навчання, зробити його більш наочним та динамічним [2, с. 335].

Сучасна педагогічна дійсність свідчить, що традиційна система навчання не є спроможною задовольнити збільшені вимоги до географічної освіти випускників шкіл, оскільки не створює умов для формування вмінь і навичок самостійної пізнавальної діяльності, не сприяє розвитку творчих здібностей, активності й ініціативності. Тому на сучасному етапі одним із перспективних шляхів покращення рівня географічної підготовки учнів є розроблення нових концепцій та впровадження нових технологій навчання, в основу яких покладено педагогічну взаємодію та групові форми роботи. Це стосується змісту географічної освіти, методів, форм навчання й виховання, організації та управління роботи освітніх закладів. Сучасний учитель географії, щоб досягти високого професіоналізму в своїй діяльності має оволодіти педагогічними технологіями [1, с. 11].

Використання ІКТ на уроках дає можливість сформулювати рекомендації для учителів щодо визначення основних пріоритетів у залученні учнів до навчання в інформаційному середовищі.

Вміння учителя користуватися комп'ютерною технікою.

Запроваджувати нові інформаційні технології може лише той учитель, котрий володіє навичками кваліфікованого користувача комп'ютерної техніки [3, с. 36].

Для сучасних школярів комп'ютерна техніка – буденна річ. А чи стала вона такою для учителів? Так, якщо професія учителя є його покликанням, тоді він навчається упродовж усієї своєї педагогічної діяльності. Потреба в навчанні – це сенс його життя, шлях до вдосконалення професійної майстерності, проблемне питання для самоосвіти, мотивація для участі у навчальних

семінарах, тренінгах, програмах, у спілкуванні з колегами з питань оволодіння комп'ютерною грамотністю. Підтверджується думка видатного мислителя Конфуція: «Тільки, розпочавши навчатися, дізнаєшся про власну недосконалість; тільки, розпочавши навчати, усвідомлюєш, що таке труднощі».

Оволодіння учителем методикою використання ІКТ.

Наявність найсучасніших засобів не забезпечує позитивних результатів навчальної діяльності. Тільки вчитель, який добре володіє методикою використання ІКТ у навчальному процесі, бачить їх місце в системі засобів навчання, знає особливості використання на уроках різних типів і на різних їх етапах, розуміє переваги застосування ІКТ для реалізації цілей навчання і виховання, зможе не тільки домогтися позитивних результатів у навчанні молодших школярів, але й підготувати їх до викликів сучасного інформаційного суспільства і майбутнього суспільства знань. Необхідно поповнювати власне портфолію методами, прийомами, формами використання ІКТ, переліком опрацьованих інформаційних джерел та таких, які планується дослідити, діючими електронними ресурсами навчального призначення та особисто створеними.

Учитель повинен володіти навичками роботи з різноманітним прикладним програмним забезпеченням, призначеним для обробки текстової, графічної, звукової інформації, калькуляторів, баз даних, реалізації мережевих технологій, а також для структурування та представлення цієї інформації у різних формах. Засвоєні навички він повинен уміти використовувати для розв'язання своїх професійних завдань [3, с. 37].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі відповідно до основної мети навчання, конкретних завдань, які вирішує вчитель у ході навчального заняття.

Кожен навчальний предмет, кожна тема уроку має потенційні можливості щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій на різних етапах уроку. Від майстерності учителя, його творчості залежить, який саме інформаційний ресурс він використає для досягнення конкретної мети і завдань навчального заняття.

Врахування факторів і умов, які впливають на навчальний процес, забезпечення дотримання санітарно-гігієнічних умов та техніки безпеки.

Обов'язковою умовою є формування захищеного хмаро орієнтованого навчального середовища, правильна організація особистої діяльності учня в Інтернет-середовищі.

Спрямування учнів на пошук навчального контенту, заохочування їх до створення власних електронних ресурсів.

На уроці важливо створити атмосферу творчості, активізувати пізнавальну діяльність учнів, вмотивувати їх діяльність до саморозвитку і самоствердження, розміщуючи посилання на додаткові тематичні Інтернет-ресурси. Успішне навчання – це коли кожен учень досяг результату своєї праці. Нехай це буде виконана учнем мультимедійна презентація, повідомлення з використанням Інтернет-джерел, складений тест, гра тощо. Поступово такі

завдання варто ускладнювати, по черзі доручати учням ролі помічника вчителя, створити для учнів класу та їх батьків власну спільноту.

Постійний аналіз роботи з використання ІКТ на уроках.

Важливо з'ясувати, які методи, прийоми та форми, які матеріали та електронні ресурси викликають найбільший інтерес в учнів. Для цього проводиться анкетування, за наслідками якого провести навчання, консультації для учнів, удосконалити інструкції для здійснення тих чи інших дій тощо.

Таким чином, стрімкий інформаційний і технологічний прогрес сучасного суспільства зумовив появу різних методик і технологій навчання за допомогою комп'ютера. Сьогодні оволодіння комп'ютером, вміння використовувати ІТ-середовище у навчальній і практичній діяльності є такою ж важливою необхідністю, як звичайне вміння читати і писати сто років тому. Без володіння комп'ютерною грамотністю людина є неконкурентоспроможною у більшості сфер життєдіяльності. Завдяки використанню ІКТ можна кардинально покращити якість середньої освіти, підготувати конкурентоспроможного випускника, успішну людину XXI століття, затребувану на ринку праці в сучасному суспільстві. Створення в рамках навчального заняття відповідного медіасередовища є відповіддю на виклики сучасного глобалізованого світу, де зміни відбуваються дуже швидко, й, отже, загальноосвітня школа утверджується як місце для особистісного і соціального розвитку.

Література:

1. Криловець М. Г., Ісаєва Г. М., Кравчук О. П. Інтерактивне навчання географії, 7 кл. Лабораторія географічної і економічної освіти Інституту педагогіки НАПН України. Київ 2014. 275 с.
2. Недяк Н. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (24-25 жовтня 2016 р.)*. Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 334–339.
3. Сарієнко В. Особливості використання інформаційних технологій у початковій школі. *Молодь і ринок*. 2015. № 7. С. 36-40.
4. Чернякова С. М. Із досвіду впровадження сучасних технологій навчання географії в загальноосвітній школі. *Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій, післядипломній освіті: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару*. Полтава: ПОППО, 2006. С. 48–54.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕКТРАЛЬНИХ ЗНІМКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ЛІСІВ

Р. С. Молікевич, І. В. Охременко,
Херсонський державний університет
(м. Херсон, Україна)

У тезах розглянуто використання спектральних знімків задля екологічного моніторингу лісів із застосуванням таких спектральних індексів, як NDVI, NBRT, NDWI. Як приклад взято найбільш постраждалий внаслідок масштабної пожежі 2007 року лісовий масив урочища Карабаї.

Ключові слова: спектральні індекси, екологічний моніторинг, NDVI, NBRT, NDWI.

SOME ASPECTS OF SPECTRAL PHOTOS AS A TOOL OF ENVIRONMENTAL MONITORING OF FORESTS

R. S. Molikevych, I. V. Okhremenko

The thesis deals with the use of spectral images for ecological monitoring of forests using spectral indices such as NDVI, NBRT and NDWI. The worst affected by the massive fire of the Karabai tract in 2007 is taken as an example.

Keywords: spectral indices, environmental monitoring, NDVI, NBRT, NDWI.

У сучасних реаліях застосування дистанційних методів моніторингу є не лише науково доцільним, але і значно економить час та капітальні ресурси на дослідження. Особливої ваги дані методи набули при посиленні екологічного контролю за природними та природно-господарськими системами. Не виключенням є і застосування дистанційних методів для контролю за станом лісових масивів. Оцінка стану лісів способом дистанційних спостережень здійснюється шляхом дешифрування матеріалів супутникового знімання (СЗ), розпізнавання на них ознак пошкодження та загибелі лісових насаджень. Дешифрування матеріалів СЗ проводиться із залученням результатів наземних спостережень за станом об'єктів державного моніторингу.

На основі обробки космічних зображень здійснюється [3]:

- 1) виявлення ділянок загибелі і пошкодження лісу;
- 2) уточнення фактичних меж ділянок загибелі і пошкодження лісу;
- 3) попередня оцінка стану лісів (виокремлення ділянок сухостою та динаміки його утворення, оцінка продуктивності);
- 4) оцінка ризиків виникнення лісових пожеж та наслідків від них.

Останній пункт є одним з найбільш важливих, оскільки саме методи дистанційного моніторингу не лише дозволяють виявляти наслідки лісових пожеж, але і вчасно виявляти осередки загоряння та оцінити ризики виникнення пожеж. Для оцінки екологічних ризиків лісових пожеж застосовують методи спектральних індексів. Наведемо приклади найпоширеніших індексів та особливості їх застосування в екологічному моніторингу.

Рис. 1. Схема та приклади застосування спектральних індексів для екологічного моніторингу лісів

На рисунку 1 QR-кодом позначено посилання на приклади знімків з розрахованими індексами для території соснового лісового масиву урочища Карабаї (Олешківське лісо-мисливське господарство), який найсильніше постраждав від наймасштабнішої в Херсонській області лісової пожежі у серпні 2007 року (площа знищеного лісу – 23,06 км²). Перший індекс – NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) – нормалізований відносний індекс рослинності - простий кількісний показник кількості фотосинтезуючої активної біомаси (зазвичай називається вегетаційним індексом). Один з найпоширеніших і найбільш використовуваних індексів для вирішення завдань кількісної оцінки рослинного покриву. За допомогою даного індексу встановлюються наслідки пожеж, а також відслідковуються процеси відновлення (заростання) пошкоджених ділянок. Також NDVI використовується для моніторингу засихання лісу та шкоди, заподіяної шкідниками. На прикладі, позначеному на рис.1, відображено чіткі межі вигорілої ділянки та постраждалої рослинності в центральній частині лісового масиву внаслідок пожежі.

Наступним індексом для моніторингу території був використаний NBRT-індекс (Normalized Burn Ratio Thermal), або індекс нормалізованого теплового коефіцієнта горіння, який генерується з діапазонів ближнього інфрачервоного, середнього інфрачервоного та теплового діапазону [2]. Індекс застосовується для виявлення осередків початку та поширення пожеж, контролю температурного режиму горіння тощо. У нашому випадку за допомогою індексу NBRT зафіксовано осередок виникнення пожежі у серпні 2007 року на території лісового масиву урочища Карабаї (рис. 1). Технологія передбачає також інтерактивний процес моніторингу у погодинному та подобовому розрізі, але виконання такого роду спостереження потребує фіксації супутника над конкретною територією, або використання мережі супутників. Даний метод застосовувався зокрема для моніторингу нещодавніх австралійських та каліфорнійських лісових пожеж.

Індексом, який широко використовується у моніторингу лісових масивів, є також NDWI-індекс. Нормалізований показник водного індексу (нормалізована різниця водного індексу - NDWI) розраховується за формулою $NDWI = (NIR - SWIR) / (NIR + SWIR)$, де NIR і SWIR – значення спектральної яскравості у ближній та середній інфрачервоній областях спектру відповідно. Сумісне використання значень характеристик яскравості у ближній інфрачервоній області (4 канал Landsat 5 TM, 0,75–0,90 мкм) і середньої інфрачервоної області (5 каналу Landsat 5 TM, 1,55–1,75 мкм) дозволяє виявляти варіації рослинного покриву, пов'язані з умовами зволоження [1]. Найбільші знання індексу NDWI характерні для угруповань з гідрофітною рослинністю - боліт, луків і т. п. Найбільш низькі значення по вмісту вологи відмічені в ксерофітних угрупованнях. Відповідно індекс може використовуватись для моніторингу усихання лісових масивів. Крім того, у літні пожежонебезпечні періоди за допомогою дистанційного моніторингу з використанням даного індексу можна встановлювати потенційно ризиковані до виникнення пожеж ділянки. На знімках, приведених на рис.1, при порівнянні індексних поверхонь NBRT та NDWI досить чітко видно, що осередок займання знаходиться у найбільш посушливій зоні лісового масиву, що є свідченням можливого природного характеру займання.

Із прикладів використання спектральних індексів можна зробити висновок, що дистанційне зондування є досить вдалим та зручним інструментом для контролю за лісовими ресурсами, який дозволяє не лише фіксувати перебіг несприятливих процесів, але і оперативно їх попереджувати.

Література:

1. Ceccato P., Flasse S., Tarantola S. et al. Detecting vegetation leaf water content using reflectance in the optical domain. *Remote Sensing of Environment*. 2001. Vol. 77. Is. 1. P. 22–33.
2. Holden Z. A., Smith A. M. S., Morgan P., Rollins M. G. & Gessler P. E. Evaluation of novel thermally enhanced spectral indices for mapping fire perimeters and comparisons with fire atlas data. *International Journal of Remote Sensing*. 26:21. 2005. 4801-4808. DOI: 10.1080/01431160500239008.
3. Шовенгердт Р.А. Дистанционное зондирование. Модели и методы обработки изображений. М.: Техносфера, 2010. 560 с.

ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОГЕННОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ БЕРЕГОВОЇ ЗОНИ ЧОРНОГО МОРЯ НА ПІВНІЧ ВІД ОДЕСИ

О. Б. Муркалов,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(м. Одеса, Україна)

Вивчено вплив антропогенного фактору в береговій зоні північно-західної частини Чорного моря між мисами Північний Одеський і Аджияск. Зміни торкнулися 43,2% довжини берегів, що призвело до скорочення продуктивності абразійного джерела живлення наносами берегової зони на 17,1%.

Ключові слова: антропогенний фактор, берегова зона, рельєф, наноси.

ANTHROPOGENOUS TRANSFORMATION'S FEATURES OF THE BLACK SEA COASTAL ZONE TO THE NORTH FROM ODESSA

O. B. Murkalov

Summary. Influence of the anthropogenous factor in a coastal zone of a northwest part of the Black sea between the capes Northern Odessa and Adzhiask is studied. Changes have sunk 43,2% coast's length that has led to efficiency reduction abrasion the power supply deposits of a coastal zone on 17,1 %.

Keywords: *the anthropogenous factor, coastal zone, relief, sediment.*

Вплив антропогенного фактору на природу берегової зони північно-західної частини Чорного моря нерівномірний в часі та по її довжині. Найбільший вплив антропогенного фактору відзначається в межах привабливих для господарської діяльності ділянок [3; 5]. Відомо, що штучні форми рельєфу в береговій зоні характеризуються морфологічними і морфо метричними параметрами, які визначаються їхньою проектною стійкістю до екстремальних природних процесів заданої забезпеченості [1; 2; 6]. Ця стійкість нерідко порушується при експлуатації їх в конкретних природних умовах.

У літературі виконаний докладний аналіз впливу антропогенного фактору в береговій зоні північно-західної частини на південь від Одеси [3; 4]. Роль антропогенного фактору в розвитку берегової зони на північ від Одеси проаналізована в недостатньому ступені, результати досліджень характеризують тільки окремі ділянки [7].

Активна господарська діяльність та обмежений аналіз ролі антропогенного фактору в розвитку берегової зони на північ від Одеси характеризують проведені дослідження з позицій актуальності та новизни.

Дослідження штучних форм та впливу антропогенного фактору проведене відповідно до загальних положень методу балансів [1; 8]:

1) з'ясування різноманітності й типізація штучних форм рельєфу в береговій зоні;

2) встановлення просторового розміщення штучних форм рельєфу і їх картографування;

3) вимір довжини природніх, мало змінених, зайнятих штучними формами рельєфу ділянок берега;

4) облік приуроченості штучних форм рельєфу до типів берегів, форм берегового рельєфу та геоморфологічним процесам, які протікають в береговій зоні;

5) визначення впливу антропогенного фактору, тенденцій і закономірностей розвитку берегової зони на ділянках розвитку потоків наносів і локально.

Зазначені положення є завданнями дослідження, розв'язання яких досягається польовими спостереженнями і застосуванням геоінформаційних методів (ГИС).

Ділянка досліджень берегової зони розташована в північно-західній частині Чорного моря між мисами Аджияск на північному сході та Північним Одеським на південному заході. Довжина берегової лінії дорівнює 44,2 км.

У межах розглянутої ділянки берегової зони переважає переміщення наносів у бік Одеської затоки на південний захід. У середині року відзначається сезонна перебудова потоку наносів, яка характеризується розвитком різноспрямованих рухів на трьох ділянках: мис Північний Одеський – пересип Малого Аджаликського лиману, пересип Малого Аджаликського лиману – пересип Тилігульського лиману, пересип Тилігульського лиману – мис Аджияск [8].

Відмінності морфо метричних характеристик кліфів і зміни гідрометеорологічного режиму створюють пульсуючий характер надходження наносів у берегову зону. На цій тлі відбувається її антропогенне перетворення. На розглянутій ділянці берегової зони створені різноманітні штучні форми рельєфу (рис. 1):

- 1) пасивні гідротехнічні й берегозахисні споруди: причали, буни, хвиле відбійні стінки, мисові форми, камінна накидка;
- 2) активні гідротехнічні й берегозахисні споруди: ґрунтові тераси, штучні пляжі;
- 3) портові й навігаційні споруди: огорожувальні шпори, підхідні канали;
- 4) об'єкти господарської діяльності та інфраструктури: водозабори і водовипуски, житлова й курортна забудова, дороги та насипи.

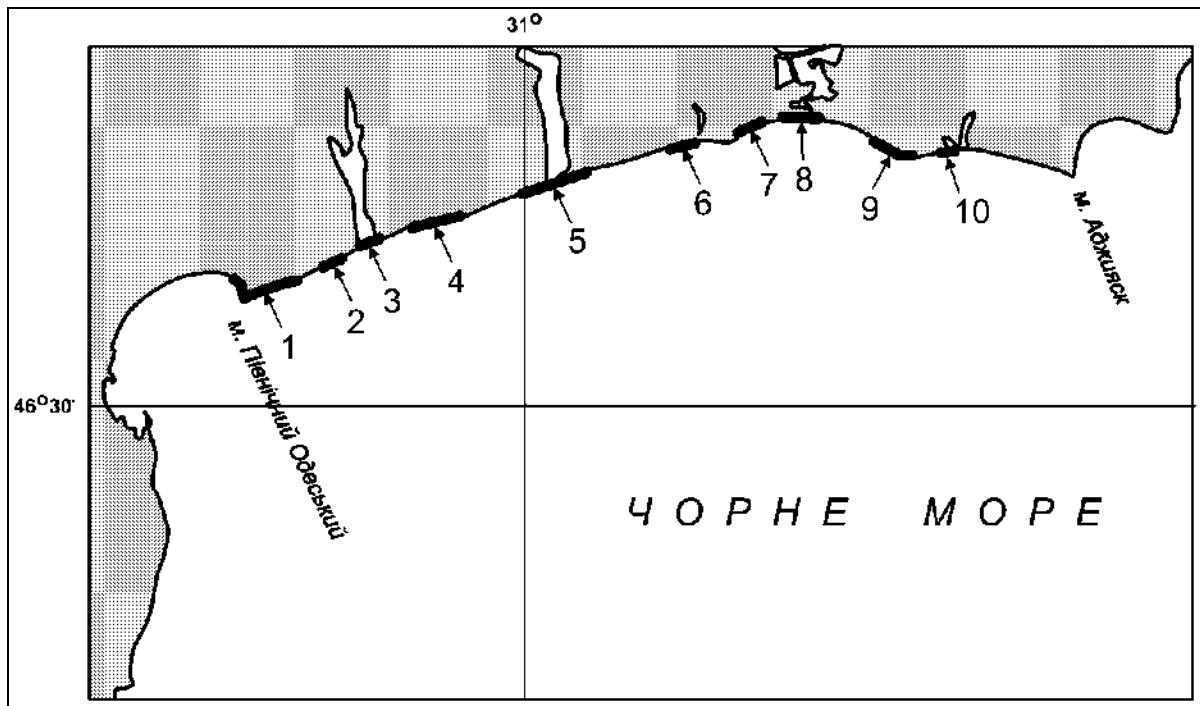

Рис. 1. Карта-Схема розташування штучних форм рельєфу по ділянках:
1 – мис Північний Одеський, 2, 3 – Дофінівська, 4, 5 – Григорівська,
6 – Сичавська, 7, 8, 9 – Тилігульська, 10 – Карабушська

Загальна довжина штучних і перетворених берегів дорівнює 19,1 км, що становить 43,2% від усієї берегової лінії досліджуваної ділянки. Довжина та типи штучних форм рельєфу відрізняються на окремих ділянках берега.

Аналіз поширення штучних форм рельєфу та перетворень берегового рельєфу показав, що навіть у межах розглянутої ділянки узбережжя є відмінності. На ділянці берега від м. Північний Одеський до Малого

Аджаликського лиману перетворено 78,5% довжини берега. Від Малого Аджаликського лиману до мису Аджияск перетворено 29,3% довжини берега. Мало зміненою залишилась Аджияська абразійна ділянка.

Таблиця 1.

Зміни обсягів надходження наносів хвильового поля (W_e – природні умови, W_a – антропогенно перетворені) з абразійного джерела по ділянках

Ділянка	W_e , м ³ /рік	W_a , м ³ /рік	$(W_e - W_a)$, %
Дофінівська	168684,9	81434,1	51,7
Григорівська	214234,0	146306,2	31,7
Сичавська	525557,8	492710,4	6,3
Карабушська	87338,2	67616,6	22,6
Аджияська	221357,5	221357,5	0,0
Разом:	1217172,4	1009424,8	17,1

Під впливом господарської діяльності відбулася перебудова продуктивності джерел живлення берегової зони наносами хвильового поля. Як показали розрахунки, у результаті впливу антропогенного фактору продуктивність абразійного джерела живлення берегової зони наносами хвильового поля скоротилася на 17,1%, змінюючись на окремих ділянках від 6,3% до 51,7% (табл. 1).

Необхідно враховувати, що в межах досліджуваного ділянки штучні форми рельєфу не стосуються підводного схилу. Виключення становить негативна форма рельєфу похідного каналу порту Південний. Відповідно в розрахунках урахувалася тільки продуктивність кліфів.

Література:

1. Айбулатов Н. А. Динамика твердого вещества в шельфовой зоне. Ленинград: Гидрометеоздат, 1990. 272 с.
2. Антропогенная геоморфология / отв. ред. Э. А. Лихачева. Москва: МедиаПРЕСС, 2013. 416 с.
3. Выхованец Г. В., Панкратенкова Д. О. Влияние антропогенного фактора на современное состояние аккумулятивных форм рельефа северо-западной части Черного моря. Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2018. Т. 23, вип. 1. С. 11-32
4. Выхованец Г. В., Стоян А. А. Природные и антропогенные факторы формирования и развития береговых природных систем на Черном и Азовском морях в пределах Украины. Вісник ОНУ. Географія. 2012. Т. 17, в. 3 (16). С. 32-47
5. Давидов О. В., Котовський І. М., Роскос Н. А., Зінченко М. О. Особливості еволюції вздовжберегової літодинамічної системи «Тендра-Джарилгач» в умовах антропогенного перетворення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. 2018. Вип. 9. С. 105-114.
6. С. А. Патин Антропогенное воздействие на морские экосистемы и биоресурсы: источники, последствия, проблемы. Труды ВНИРО Контроль и охрана состояния водной среды и биоресурсов. 2015. Т. 154. С. 85-104.
7. Ю. Д. Шуйский Портовые сооружения и их влияние на береговую зону Черного моря. Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2019. Т. 24, вип. 1. С. 53-82.
8. Шуйский Ю. Д., Выхованец Г. В. Экзогенные процессы развития аккумулятивных берегов в северо-западной части Черного моря. Москва: Недрa, 1989. 198 с.

КИЇВСЬКИЙ МЕТРОПОЛІС – ДОМІНАНТА РОЗВИТКУ ПРИМІСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ (ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ, НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМИН)

В. П. Нагірна,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

Київський метрополіс визначено як домінанту у розвитку приміської сільської місцевості, сформульовано основні напрями його впливу. Виділено головні функції приміської зони, зроблено акцент на агропродовольчій функції. Окреслено позитивні й негативні сторони впливу метрополісу на прилеглу сільську місцевість. Особливу увагу звернено на використання приміських земель як сільськогосподарського ресурсу і як територіальної основи для розселення населення, спорудження різноманітних об'єктів. Значну увагу приділено екологічним проблемам приміської сільської місцевості. Виділено найважливіші напрями її розвитку з урахуванням взаємин з метрополісом.

Ключові слова: метрополіс, приміська сільська місцевість, агропродовольча функція, землегосподарювання, екологічна ситуація.

KYIV METROPOLIS - DOMINANT OF DEVELOPMENT OF SUBURBAN RURAL AREAS (FEATURES OF INFLUENCE, DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF RELATIONSHIP)

V. P. Nagirna

The Kyiv metropolis is defined as a dominant in the development of suburban countryside, the main directions of its influence are formulated. The main functions of the suburban zone are highlighted, the emphasis is on the agri-food function. The positive and negative sides of the metropolis' influence on the surrounding countryside are outlined. Particular attention is paid to the use of suburban lands as an agricultural resource and as a territorial basis for the settlement of the population, the construction of various facilities. Considerable attention is paid to the environmental problems of suburban rural areas. The most important directions of development taking into account the relationship with the metropolis are highlighted.

Key words: metropolis, suburban countryside, agri-food function, agriculture, ecological situation.

Сільська місцевість, що безпосередньо прилягає до Київського метрополісу, зазнає потужного впливу столичного міста. Сюди відносяться території Києво-Святошинського, Вишгородського, Броварського, Бориспільського, Обухівського та Васильківського районів. У межах приміської сільської місцевості склалися інтенсивні системоформуючі зв'язки з міським середовищем на базі використання трудових, земельних, водних, лісових, рекреаційних та інших ресурсів, а також транспортної системи і логістики. Київський метрополіс є рушійною силою розвитку господарської діяльності, соціальної сфери, впровадження інновацій, підвищення конкурентоспроможності виробництва. У сільському передмісті порівняно з віддаленими територіями інтенсивніше відбуваються зміни у життєдіяльності населення – житловій забудові, соціальному розвитку поселень, сфері

обслуговування населення, використання принципів екістики у планувальній структурі поселень.

Наявність метрополісу як потужного споживчого ринку товарів та послуг притягує до себе сільських виробників продукції. Завдяки скороченню транспортних витрат це дає додаткові економічні переваги в отриманні прибутків, збільшенні статків, покращенні побуту порівняно з периферійними районами. Значні можливості для розвитку і працевлаштування сільських мешканців мають приміські поселення, в яких розміщені транспортно-складські комплекси, автосервіси й логістичні центри, регіональні промислові і продовольчі ринки, рекреаційні та лікувальні заклади. Високий рівень концентрації міського населення зумовлює масовий попит на продовольчу продукцію, стимулюючи розвиток сільського господарства.

Основними функціями сільської місцевості у зоні впливу метрополісу є: виробнича; агропродовольча; соціально-демографічна; працересурсна; транспортно-комунікаційна і логістична; розселенська; природоохоронна; рекреаційна; духовно-культурна. Внаслідок інтенсивного впливу метрополісу функції приміських територій змінюються, відбувається трансформація демографічної ситуації, зростає транспортна доступність до сільських поселень і малих міст, посилюється капіталізація сільського простору, активніше залучаються до господарської та суспільної діяльності трудові ресурси. Особливо інтенсивно зростає роль приміської сільської місцевості як територіального ресурсу.

З переходом до ринкової системи господарювання, посиленням глобалізації, інтенсивним розвитком великотоварного виробництва відбулися зміни в аграрному секторі приміської сільської місцевості, хоча основною галуззю виробничої діяльності тут залишається сільське господарство. Найістотніші зміни сталися у структурі й спеціалізації виробництва, посівних площах сільськогосподарських культур, змінилося співвідношення категорій виробників. [1, с. 39-47]. За умов активізації експортної діяльності, посилення впливу кон'юнктури зовнішніх ринків змінився статус і напрями землегосподарювання у приміській зоні. Нині перевага надається високоінтенсивному землеробству, виробництву експортоорієнтованої продукції, підвищенню прибутковості у сільському господарстві. Серед категорій виробників зросла роль агрохолдингів. Вони є основними експортерами сільськогосподарської сировини і продуктів харчування, що не сприяє посиленню агропродовольчої функції приміської зони. В експорті переважає сировина, на яку є постійний попит на світових ринках, у той же час значні обсяги продукції глибокої переробки (борошняні вироби, плодоовочеві, м'ясні й молочні продукти) імпортуються. Причому ці продукти є дорожчими від місцевого виробництва. Таким чином, основна додана вартість утворюється за межами приміської зони метрополісу. Агрохолдинги спричиняють негативний вплив на земельні ресурси, екологічну ситуацію у приміському сільському господарстві.

Інтенсивний соціально-економічний розвиток метрополісу, поява нових виробничих структур істотно впливають на використання приміських земель як

територіального ресурсу. Сюди, зокрема, відносяться збільшення житлової та господарської забудови, розширення товарних і продовольчих ринків, спорудження АЗС, торгово-розважальних закладів, рекреаційно-оздоровчих, спортивних центрів, що вимагає узгодження (з боку міста і сільської місцевості) та скоординованого вирішення проблем раціонального використання земельних ресурсів. Земля приміської сільської місцевості стає простором багатофункціонального розвитку, економічним ресурсом, що впливає на всі сфери життєдіяльності метрополісу і передмістя. Приміська сільська місцевість часто стає полем взаємодії, іноді конфліктів між столицею і сільськими поселеннями щодо використання землі для житлової забудови, при обґрунтуванні потреб підприємницьких і громадських організацій, установ та закладів соціальної сфери, культурно-духовних цілей тощо. В результаті розвитку обслуговуючих виробництв, транспортної системи, посилення капіталізації приміського сільського простору приміська сільська місцевість є об'єктом інтенсивного використання землі не лише як сільськогосподарського, а й територіального ресурсу. Ця тенденція зростає з наближенням до метрополісу[2, с. 59-67].

Таким чином, вплив метрополісу можна оцінювати двозначно: з одного боку, відбувається позитивний вплив міста на сільську місцевість, її виробничу діяльність, розвиток інфраструктури, впровадження інновацій, підвищення рівня життєдіяльності сільського населення. З другого боку, посилюється антропогенне навантаження на земельні ресурси, відбуваються зміни у цільовому призначенні земель, значно погіршується екологічна ситуація. В результаті територіальної експансії метрополісу з'являється небезпека виникнення негативних процесів і явищ, що супроводжується значними втратами матеріальних і фінансових ресурсів, соціальних ризиків у приміській зоні. Розширення впливу метрополісу зумовлює виснаження ресурсів приміської сільської місцевості – трудових, сільськогосподарських, природно-техногенних, спричиняє знецінення людського капіталу сільських поселень. У багатьох із них зростає безробіття, посилюється депресивність, інтенсивно розвиваються міграційні процеси.

У результаті аналізу впливу Київського метрополісу на приміську сільську місцевість визначено напрями її розвитку з урахуванням цих взаємовідносин і сучасних викликів.

Найважливіші з них:

- застосування нових підходів до управління системою взаємозв'язків між метрополісом і прилеглою сільською місцевістю на засадах раціонального використання природних, у тому числі земельних, ресурсів, обмеження експансії міського середовища на сільський простір;
- підвищення ролі приміської сільської місцевості у виробництві продовольства для населення метрополісу;
- істотне вдосконалення системи землегосподарювання, перехід від ґрунтовиснажливого землеробства до збереження і підвищення родючості ґрунтів;

- зміна структури і спеціалізації сільського господарства приміської зони, істотного зменшення посівів ґрунтовиснажливих експортоорієнтованих культур (соняшнику, ріпаку, сої);
- обмеження розвитку агрохолдингів у приміській зоні;
- зменшення негативного впливу підприємництва, дорожнього транспорту, численних заміських споруд на екологічну ситуацію;
- гармонізація економічного, екологічного і соціального напрямів розвитку приміської сільської місцевості з урахуванням впливу метрополісу.

Література:

1. Нагірна В.П., Руденко Л.Г. Сільська місцевість України у контексті трансформаційних процесів в аграрній сфері. *Український географічний журнал*. Київ, 2016, № 2. С. 39-47.
2. Функции городов и их влияние на пространство / под ред. Л.Г. Руденко. Київ: Реферат, 2013. 160 с.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ПОНЯТЬ В ШКІЛЬНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ КУРСАХ

Т. Г. Назаренко,
Інститут педагогіки НАПН України
(м. Київ, Україна)

Вивчаючи багато років проблему формування наукових географічних понять в шкільних курсах географії, дослідниця виділяє з них окрему просторову категорію «українознавчі» поняття та пропонує методику компетентнісного навчання при їх формуванні згідно Концепції НУШ.

***Ключові слова:** наукові поняття; географічні поняття; українознавчі поняття; компетентнісне навчання; Нова українська школа.*

METHODS OF THE FORMING UKRAINE KNOWING CONCEPT IN SCHOOL GEOGRAPHICAL COURSES

T. G. Nazarenko

Having studied for many years the problem of forming scientific-geographical concepts in school courses of geography, the researcher singles out a separate spatial category of «Ukrainian concepts» and offers a method of competence approach in their formation according to the NUS Concept.

***Keywords:** scientific concepts; geographical concepts; Ukrainian studies concepts; competence training; New Ukrainian school.*

Географічна освіта сьогодні потребує подальшої гуманізації, розроблення сучасної методики та технологій в освітньому процесі. Концепція Нової української школи (НУШ), запроваджує нові критерії оцінювання якості знань. Створюються нові навчальні програми, підручники та посібники, які змістовно орієнтовані на компетентнісний підхід. Засаднича мета Нової української школи – підтримати сучасне покоління учнів у їх прагненні стати знаючими

людьми через систему предметних та ключових компетентностей, це надасть молодим людям можливість зорієнтуватися в сучасному суспільстві, свідомо зайняти відповідну соціальну і громадянську позицію, підвищити рівень духовної культури, культури спілкування і практичної діяльності, формувати соціально зрілу, працелюбну, патріотичну та творчу особистість [1].

Змістова поліструктурність освітнього процесу з географії дозволила здійснити її системний аналіз, що передбачав вивчення не лише теоретичного географічного змісту, але й надавав інформацію українознавчого характеру, що базувалась на географічному змісті.

Задля формування географічної культури в учнів недостатньо використовується інваріантна частина навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема, дещо нівельовано потужний потенціал українознавчих понять географічного змісту. Усе це дає підстави стверджувати, що розроблення і впровадження географічної інформації українознавчого спрямування на красназничому матеріалі сприятиме розв'язуванню проблеми диференційованого навчання та формування наукових понять через компетентнісний підхід.

Зауважимо, що серед науковців фігурують деякі розбіжності щодо трактування терміну українознавство. Як правило в науково-методичній літературі паралельно вживається термін народознавство, яке часто виступає синонімом українознавства. Проблеми українознавчої складової в змісті освіти були в центрі уваги багатьох наукових досліджень як минулого так і сучасності. В діяльності М. Драгоманова, М. Грушевського, П. Куліша, І. Огієнка, С. Русової, Я. Чепізі та інших спостерігалась увага на велике значення підготовки вчителя українознавства як виразника кращих змагань і устремлінь. Праці О. Єфименка, С. Єфремова, М. Стельмаховича, М. Ярмаченка, В. Майбороди, О. Сухомлинської, П. Кононенка, В. Крисаченка та інших аргументували теоретико-методологічні основи українознавства як науки, розкрили деякі історико-педагогічні аспекти його розвитку та впровадження в систему національної освіти. Видатні вітчизняні педагоги минулого основні принципи побудови національної системи освіти обґрунтовували українознавчими чинниками: здійснення навчання рідною мовою, врахування національних особливостей при розробці програм, підручників і посібників тощо.

Після проголошення УНР в освітні програми вперше були введені українознавчі предмети: історія України, українська мова і література, географія України. Однак починаючи з трагічних для України часів українознавство зазнає утисків з боку держави. Термін українознавство штучно вилучається з ужитку, його заміниками виступають країно-крає-народо-суспільство-знавство тощо. Новий спалах національного відродження, розбудова української суверенної держави зумовили ренесанс науково-освітнього українознавства в тому числі й в шкільній географії.

Розвиток науки про Україну та українство відбувається у нерозривній єдності із самоусвідомленням, консолідацією, самоствердженням українського народу, формуванням суспільних і державних форм його буття. Виходячи з

цього українознавство як окремий предмет і як інтегративна система знань мала би стати основою всіх ланок нової системи освіти. Особливо це спостерігається саме на уроках географії, адже учень отримує окремі елементи географічних знань починаючи з початкової школи в курсі «Я і Україна», де через українознавчу інформацію формуються локальні географічні поняття і знання. Поглиблення цих знань відбувається в 5-му класі під час вивчення пропедевтичного курсу «Природознавство», в якому на доступному для учнів рівні формуються початкові уявлення про Землю та про країну в якій мешкає учень.

Географія 6-го класу – є першим систематичним курсом нового шкільного предмета. У процесі вивчення загальної географії в учнів формуються уявлення про Землю як природний комплекс, про особливості земних оболонок та їх взаємозв'язки, про кількість і розміщення населення земної кулі, людські раси, положення України та окремих держав на політичній карті світу. Таким чином, у 6-му класі розпочинається формування загальної географічної культури школяра та поступове навчання картографічній мові. Учні оволодівають основними географічними уявленнями та поняттями релевантними з Україною.

Шкільний географічний курс, що вивчається в 7-му класі має назву «Географія материків і океанів», здавалось мало що є спільного з Україною, але аналізуючи навчальну програму [2], знаходимо таке речення: «У новій програмі посилено українознавчу спрямованість курсу 7-го класу, тобто вивчення територій та об'єктів здійснюється з урахуванням їх зв'язків з Україною, із сучасними пріоритетами нашої держави, що значно розширює загальнокультурну компетентність учнів». Отже через українознавчий зміст регіональної географії навчальні програми з географії для 7-го класу містять відповідну інформацію.

Вивчення географії у 8-му класі – Географія України: природа, населення, господарство – спрямоване на формування цілісної науково-географічної картини своєї держави на основі комплексного її вивчення. Цей курс допомагає учневі усвідомити себе громадянином України, закласти знання про природу та сформувати в учнів знання та уявлення про Україну як цілісну країну, в якій відбуваються різноманітні глобальні та регіональні процеси. Українознавче навчання, зокрема під час вивчення географії, полягає не тільки в поінформованості учнів, а й у засвоєнні наукових географічних знань про закономірності розвитку природи як основи для прийняття оптимальних рішень із спостереження просторово-часових географічних закономірностей. Оволодіння понятійно-термінологічним апаратом науки географія відбивається у визначеннях в підручниках, таким чином учні створюють власний активний словниковий науковий географічний словник, котрим послуговуються протягом навчального часу, все це впливає на інтелектуальний розвиток школярів [3, с. 71].

У працях відомого фундатора української географії С. Рудницького, говориться як раз про те, що до засадничих географічних понять, що несуть в собі українознавчу змістову складову слід віднести «простір», «територія»,

«регіон», «країна», «нація», «природа», «етнос». Всі ці поняття присутні в понятійній базі природничої і суспільної галузях географії, а поняття «Україна» є системоутворюючим для курсу «Українознавство» [4, с. 52].

Для всіх фундаментальних географічних понять доповнюючи будуть їх регіональні аналоги. Якщо ми формуємо поняття «територія», то його регіональним аналогом стане конкретизоване поняття про територію країни, в нашому випадку – України. Вивчаючи будь-яку територію, регіон чи материк робимо акцент в прив'язці до України. Таким же чином, розкривається регіональний зміст понять «територія».

Порядок подання українознавчого змісту в шкільних курсах географії має певну специфіку, обумовлену метою навчання і змістом цієї дисципліни. Методичні шляхи формування українознавчих понять в курсах шкільної географії відбираються з врахуванням рівня розумового розвитку учнів і раніш отриманої ними підготовки з попередніх шкільних географічних курсів.

Запропонована нами методика формування українознавчих понять в шкільних курсах географії, шляхом самостійного опрацювання учнями краєзнавчих дидактичних завдань, навчальних екскурсій, використання проектної діяльності засобами ІКТ у процесі застосування компетентнісного підходу, сприяють міцному засвоєнню географічних знань і прищепленні любові до рідного краю і своєї батьківщини – України.

Література:

1. Концепція Нової української школи.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Навчальні програми <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
3. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). Харків : ВГ «Основа», 2016. 112 с.: іл., табл. Серія «Бібліотека журналу «Географія». Вип. 11 (155). URL: <http://lib/sstta.gov.ua/id/eprint/707431>
4. Рудницький С. До основ українського націоналізму. Відень, 1920. 98 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОBOB'ЯЗКІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Г. Ю. Нападовська,
Херсонський державний університет
(м. Херсон, Україна)

У статті розглянуті особливості функціональних обов'язків органів місцевого самоврядування. Проаналізований проект закону змін до Конституції України щодо децентралізації влади. Розглянуті повноваження префекта, голови об'єднаної територіальної громади та старости. Встановлені основні розбіжності та подібності між функціональними обов'язками голови ОТГ та старости.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, префект, голова ОТГ, староста.

PECULIARITIES OF FUNCTIONAL DUTIES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT UNDER MODERN DECENTRALIZATION CONDITIONS

H. Yu. Napadovskaya

The article deals with the peculiarities of the functional responsibilities of local governments. The draft law of change to the Constitution of Ukraine on decentralization of power have been analyzed. The powers of the prefect, the chairman of the united territorial community and the elder are considered. The main differences and similarities between the functional responsibilities of the head and the elder are established.

Key words: decentralization, local self-government, prefect, head of the united territorial community, elder.

Реформа децентралізації передбачає передачу повноважень, фінансів на їх реалізацію та відповідальності за їх виконання від центральної влади органам місцевого самоврядування, тобто тому керівництву (місцевим радам та їх головам), яке жителі територіальних громад самі собі виберуть. Вихідним пунктом реформи є усвідомлення, того що на локальному рівні краще орієнтуються в місцевих проблемах і ефективніше можуть використати кошти на їх вирішення [4].

У грудні 2019 року до Верховної Ради був поданий проєкт закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади [7]. У січні 2020 року, після дискусій в експертному середовищі, у місцевому самоврядуванні і у суспільстві, запропоновані зміни були відкликани з Парламенту для доопрацювання.

Особливо цікавими змінами щодо органів місцевого самоврядування є стаття 118 Конституція України [3]:

Чинна редакція	Проєкт змін
Стаття 118. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.	Стаття 118. Виконавчу владу в округах і областях, містах Києві та Севастополі здійснюють префекти та територіальні органи центральних органів виконавчої влади.

Інститут префектів з'являється після набрання чинності змінами до Конституції щодо децентралізації та, відповідно, після ліквідації місцевих держадміністрацій.

Основна мета запровадження – створення ефективного нагляду за конституційністю та законністю рішень органів місцевого самоврядування.

Префект: є місцевим органом виконавчої влади; є державним службовцем; не належить до політичних посад; не змінюється зі зміною Президента чи Уряду; не залежить від місцевих політичних еліт.

Повноваження: наглядає за конституційністю та законністю рішень ОМС; не може оцінювати доцільність та ефективність рішень ОМС; зупиняє дію незаконних актів ОМС і одночасно звертається до суду; не приймає остаточного рішення про законність актів ОМС, це може вирішувати виключно суд; не одразу зупиняє дію акту і звертається до суду; може порадити місцевій раді привести своє рішення у відповідність Конституції та законам;

оприлюднює повідомлення про зупинку акту ОМС; має менше повноважень, ніж нинішні місцеві держадміністрації [1].

Важливо також розмежувати повноваження голів об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та старост сіл, які увійшли до ОТГ.

З набуттям чинності Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [2], в системі місцевого самоврядування з'явилася нова посадова особа – староста. З її появою в об'єднаній громаді виник і новий вид службових відносин: голова ОТГ – староста.

Староста – це лідер, якому громада села виказала підтримку; нова посадова особа місцевого самоврядування, нова інституція, створена для того, щоб інтереси всіх жителів сіл в об'єднаних територіальних громадах були належним чином представлені.

Староста обирається на 5 років, є членом виконавчого комітету громади, представляє в ньому інтереси жителів села, здійснює комунікацію між владою та громадою села.

Староста наділений низкою повноважень, визначених Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5]. Староста також може бути уповноважений радою ОТГ чи її виконавчим комітетом на здійснення інших повноважень, які передбачені іншими законами. Наприклад, на складання протоколів про адміністративні правопорушення, надання безоплатної первинної правової допомоги тощо.

Спільним між головою ОТГ і старостою є те, що посада і голови, і старости є виборною. Голова обирається усією об'єднаною територіальною громадою, а староста – жителями відповідного старостинського округу. Як голові, так і старості закон визначив чіткий перелік повноважень. Вони разом із наявними у кожного з них нормативно встановленими правами, утворюють їх правовий статус, що визначає напрями та зміст службових відносин голови ОТГ і старости в системі місцевого самоврядування.

Спільним між головою і старостою щодо участі у засіданнях виконавчого комітету, на яких головує сільський, селищний, міський голова, є те, що кожен з них має право лише одного ухвального голосу. Іншими словами, голова ОТГ, не зважаючи на його головування на засіданні виконкому, не має будь-яких інших переваг відносно решти членів виконкому, включаючи й старосту.

Відмінним між головою ОТГ і старостою є обсяг їхніх повноважень, що визначені законодавством про місцеве самоврядування, та територія, на яку поширюється їхня юрисдикція. Так, повноваження голови дозволяють їх реалізовувати на усій території об'єднаної громади, тоді як юрисдикція старости здебільшого обмежується територією старостинського округу. Хоча староста має декілька повноважень, які він здійснює за межами старостинського округу, зокрема: участь у пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради та засіданнях її постійних комісій; право гарантованого виступу на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради, засіданнях її постійних комісій з питань, що стосуються інтересів жителів відповідного села, селища; представлення інтересів жителів відповідного села, селища у

виконавчих органах сільської, селищної, міської ради шляхом участі у засіданнях виконавчого комітету [6].

Староста помилково вважається підлеглим голові ОТГ, оскільки:

По-перше, що стосується рішень ради та виконкому, підписаних головою, то вони є актами колегіального органу влади, а не голови як суб'єкта одноосібної влади.

По-друге, розглядаючи розпорядження голови, варто звернути увагу, що вони за своїм змістом та юридичними наслідками переважно є внутрішньо організаційними, тобто їх головним призначенням є унормування службових відносин всередині органу місцевого самоврядування та/чи стосується процедурних питань (призначити, звільнити, уповноважити, відрядити, накладити дисциплінарне стягнення тощо), або як спосіб правового реагування голови на прийняті радою чи виконкомом рішення щодо їх зупинення.

По-третє, якщо голова, наприклад, видав розпорядження про проведення позачергового засідання виконкому, а староста прибув на нього, то це не означає, що староста є підлеглим голови, бо він виконав його розпорядчий акт. Це є лише свідченням того, що староста вчинив дії, спрямовані на реалізацію покладеного на нього повноваження щодо представлення інтересів жителів відповідного села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради шляхом участі у засіданнях виконавчого комітету [1].

Підлеглими голови необхідно вважати виключно призначених ним на посади керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, крім керівників дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів.

Голова ОТГ при потребі може звертати увагу старост на необхідність належного здійснення ними тих чи інших повноважень, але ні в якому разі не вимагати, оскільки це суперечитиме принципам етики службового спілкування.

Література:

1. Геопортал адміністративно-територіального устрою України [Електронний ресурс]. URL: <http://atu.minregion.gov.ua/ua/united-communitates>.
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
3. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. Київ: Преса України, 1997. 80 с.
4. Нападовська Г.Ю. Відміни в управлінні видами природних ресурсів органів місцевого та державного рівня. *Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференція, 3-4 жовтня 2019 р.* / За заг. ред. І. Пилипенка, Д. Мальчикової. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 173-176.
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України: прийнятий 21 травня 1997 р.: № 280/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. 1997. № 24. С. 170.
6. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
7. Проект закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади [Електронний ресурс]. – URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644.

УДОСКОНАЛЕННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

В. М. Носаченко,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
(м. Переяслав, Україна)

Стаття присвячена оновленню картографічної складової у підготовці майбутніх учителів географії в системі вищої освіти України. Запропоновано не лише комплексно оновити зміст картографічної підготовки в педагогічних ЗВО України, а й якісно змінити деякі складники такої підготовки. Акцентовано увагу на необхідності збільшення обсягів практики та уведення до вибіркової частини освітніх програм спецкурсів для формування картографічної компетентності.

Ключові слова: картографічна компетентність, картографія, майбутній учитель географії, заклад вищої освіти.

IMPROVEMENT OF CARTOGRAPHIC PREPARATION IN INSTITUTIONS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION OF UKRAINE

V. M. Nosachenko

The article is devoted to updating the cartographic component in the training of future teachers of geography in the system of higher education in Ukraine. It is proposed not only to comprehensively update the content of cartographic training in pedagogical free economic zones of Ukraine, but also to qualitatively change some components of such training. Emphasis is placed on the need to increase the volume of practice and the introduction of a special part of educational programs of special courses for the formation of cartographic competence.

Key words: cartographic competence, cartography, future teacher of geography, institution of higher education.

Географічна карта не може бути замінена ні текстом, ні живим словом, оскільки вони не дають просторового образу території, який би настільки досконало дозволяв одночасно оглядати і зіставляти у просторі властивості потрібних об'єктів. Вона володіє особливою мовою, якій властиві зручність у використанні, візуальний вплив і наочність, лаконічність інформації, суворість і точність. Тому в умовах сучасного інформаційного простору, який вимагає стислої, але повної і доступної передачі необхідних даних, мова карт визнана як одна з найдосконаліших, оскільки демонструє цілісну і наукову характеристику світу [2; 3; 4].

Удосконалення картографічної науки і освіти, підвищення рівня картографічної компетентності фахівців, майбутніх учителів географії в закладах вищої освіти були предметом дослідження вітчизняних учених: В. Барановського, А. Божок, О. Браславської, Т. Гільберг, Л. Даценко, Т. Дудун, Л. Зеленської, М. Елькіна, С. Коберніка, І. Ковальчука, Т. Козаченко, М. Криловця, Д. Ляшенка, Є. Маруняк, А. Молочка, О. Надтоки, Т. Назаренко, В. Остроуха, В. Пересадько, К. Поливач, Л. Руденка, І. Савчука, Р. Сосси, О. Топузова, С. Хведчені, Б. Чернова, В. Шевченка та ін. [6].

Разом з тим, незважаючи на розширення напрямів досліджень, картографічна теорія і практика щодо модернізації системи у галузі

педагогічної освіти постійно потребує переформатування відповідно сучасних викликів і подальшого розвитку, а саме: формування світогляду майбутнього вчителя географії; формування географічної і картографічної компетентності здобувачів вищої освіти спеціальності «Середня освіта (Географія)» закладів вищої освіти; вивчення особистісних чинників, які впливають на рівень професійного становлення і постійного самовдосконалення учителя географії в розрізі його картографічних знань та умінь; створення у педагогічних закладах вищої освіти умов для реалізації фундаментальних картографічних проєктів, посилення практичної підготовки з картографії та топографії [5].

Підготовка майбутніх учителів географії в аспекті їх картографічної компетентності стає найбільш ефективною, якщо освітній процес забезпечується достатнім обсягом наочних матеріалів, навчально-методичних комплексів, картографічних творів, ліцензійним програмним забезпеченням, мультимедійним оснащенням, приладами, що необхідні в навчально-практичній діяльності здобувачам вищої освіти; враховує різноманітність форм і методів навчання, безперервність й наступність вивчення освітніх компонентів; додаткових лекційних та практичних занять від професіоналів-практиків та експертів у галузі картографії; розширення обсягів існуючих навчально-польових практик та упровадження нових; упровадження спецкурсів вузького спрямування для здобувачів вищої освіти [1; 3].

Сприяння ефективному формуванню картографічної компетентності в здобувачів вищої освіти повинні стати спецкурси. Програми спецкурсів, мають бути спрямовані на досягнення основної мети – формування картографічної компетентності у здобувачів вищої освіти. Такі спецкурси мають бути запропоновані здобувачам вищої освіти в циклі вибіркового освітніх компонентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Доцільним можуть бути освітні компоненти, присвячені ретельному аналізу картографічних матеріалів в шкільному курсі «Географія» для різних класів, застосування знімків ДЗЗ, «Google Планета» для шкільної географії, орієнтація на практичне створення проєктів, пов'язаних з картографією чи топографією («Шкільна картографія», «Упровадження інформаційних картографічних технологій у шкільну географічну освіту», «Застосування знімків дистанційного зондування Землі у шкільній географії», «Картографічні проєкти в школі» тощо). Тематику спеціалізованих курсів доцільно формувати, враховуючи наявну матеріально-технічну базу, програмне забезпечення закладу вищої освіти і близькістю потужних центрів картографічної освіти та науки. Пропонується встановити обсяг таких спеціалізованих курсів на рівні 3 кредитів ЄКТС.

Оскільки минуло майже 20 років з того моменту, коли кількість карт, що розповсюджуються щодня в Інтернеті перевищили кількість карт, що друкуються, актуальність ГІС-містких додатків є надважливою (Google Maps, Easy Way, Кадастр UA та ін.). Застосування таких додатків може мати широке застосування під час навчально-польових практик з «Картографії» («Картографії з основами топографії») та інших загальногеографічних практик.

Також важливим засобом популяризації картографічних знань, які швидко оновлюються в сучасному інформаційному світі, задля підвищення

картографічної компетентності студентів вважаємо соціальні мережі. Створення картографічних груп у соціальних мережах та залучення до них науковців та майбутніх учителів географії має стати новим майданчиком для обговорень актуальних питань вивчення, створення і використання карт. Зокрема, потужним середовищем картографічної освіти сьогодні є Facebook-сторінки геоінформаційної тематики, картографічні спільноти та групи професіоналів-картографів, топографів, геодезистів («Cartography», «Online Maps Blog», «Kartografia ekstremalna», «Cartografia Digital», «Kartografia.pl» та інші), сторінки профільних географічних кафедр вітчизняних закладів вищої освіти [3].

Отже, сьогодні важливим є не лише оновлення змісту освітніх компонентів для підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Середня освіта (Географія)» в контексті формування їх картографічної компетентності, але й упровадження в освітній процес нових ГІС-технологій, урізноманітнення форм і методів навчання, розширення практичної підготовки, введення спеціалізованих освітніх компонентів картографічного спрямування.

Література:

1. Ooms K., De Maeyer P., Dupont L., Van der Veken N., Van de Weghe N., Verplaetse S. Education in Cartography: What is the Status of Young People's Map-reading Skills? *Cartography and Geographic Information Science*. 2016. 43 (2). P. 134-153.
2. Ilovan O.R., Dulama M.E., Andron D. Balan P.M., Muntean D.O., Toderas A., Ciocan M. Developing Students' Competence to Analyse Landscapes During Geography University Studies. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. 2019. 63. P. 398-408. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.06.49>.
3. Dulama M.E., Ilovan O.R., Bus R.M. Cultural Landscapes and Geography University Students' Learning on Facebook Discussion Groups. 11th International Conference on Virtual Learning: Proceedings of the International Conference on Virtual learning. 2016. P. 50-57.
4. Miranda R.F.R., Barrios O.C. The Map: an Important tool to Develop Skills Related to the Work with Cartographic Materials. *Revista Conrado*. 11(51). P. 106-110. URL: <https://conrado.ucf.edu.cu/index.php/conrado/article/view/229/229>.
5. Носаченко В. М., Розсоха А. П. Професійна підготовка майбутніх учителів географії: картографічна складова. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.); Київ : Кравченко Я. О., 2018. 383 с.
6. Теоретико-методологічна і методична сутність географії : колективна монографія / Носаченко В. М., Воловик Л. М., Чернов Б. О. та ін. Київ : Вид-во міленіум, 2020. 502 с.

МІКРОГЕОГРАФІЯ ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

С. А. Покляцький,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

Розглянуто історію розвитку суспільної географії з позиції об'єктного поля. Піднято питання формування нового етапу досліджень в суспільній географії. Обґрунтовується важливість переходу до мікрогеографії.

Ключові слова: *урбаністика, міста, область, економічний район, мікрогеографія.*

MICROGEOGRAPHY AS A TREND OF HUMAN GEOGRAPHY

S.A. Pokliatskyi

The history of the development of social geography from the point of view of the object field is considered. The question of forming a new stage of research in social geography is raised. The importance of the transition to microgeography is substantiated.

Keywords: *urban studies, cities, region, economic district, microgeography.*

Проблематика вивчення міст в українській суспільно-географічній науці упродовж останніх десятиріч стрімко увірвалася на п'єдестал топових тем дослідження. Цей ажіотаж, безумовно, викликаний низкою причин. У першу чергу це пов'язано зі світовими трендами розвитку нашої науки. «Хвиля урбаністики», яка наприкінці ХХ століття охопила Північну Америку і Західну Європу, нарешті дійшла і до нас. З іншої сторони, географи-науковці підлаштовуються під запити суспільства, проявляючи маневреність та мобільність в переосмисленні об'єктно-предметного поля.

Фактично, кількість опублікованих праць, захищених кандидатських та докторських робіт, реалізованих наукових проектів, тем та грантів, проведених конференцій і навіть відкриття окремих спеціальностей у закладах вищої освіти перетворили урбаністичний напрям в мейнстрим географічної науки. Масштаби проведених робіт беззаперечно вражають, але з іншої сторони цілком логічно постає питання, а що далі?

Для осмислення майбутніх перспектив, напевно, слід зазирнути в історію розвитку суспільної географії незалежної України. Цей період фактично нараховує три десятиліття, які умовно можна розділити на три етапи і кожен з них має своє чітко виражене об'єктне поле.

I етап або так звані 90-і, по суті був відголосом радянської моделі розвитку науки. Ключову увагу суспільні географи приділяли дослідженню «економічних районів», які були актуальними у Радянському Союзі. З часом стало зрозуміло, що модель управління «зверху-вниз», тобто від більших територіальних одиниць до менших, підходить або ж для високорозвинених країн, або ж для тих, які мають проблеми з демократією. Україна, як молода держава, досі перебуває в процесі побудови демократичного суспільства, а економічний стан нашої країни бажає бути кращим. Тому, цілком зрозуміло, що актуальність дослідження даної одиниці була під питанням, як тоді, так і наразі,

оскільки в адміністративно-територіальному устрої нашої країни «економічні райони» не сформовані до сих пір.

II етап або ж перше десятиліття 2000-х, означився намаганнями визначити вектор розвитку як української науки, так і економіки країни в цілому. У цих пошуках суспільні географи здебільшого переорієнтовувалися на «область» як ключовий об'єкт дослідження. Одиниця, зафіксована лише в думках, а і на папері, мала би дати новий поштовх. Водночас, проблема економічного розвитку країни не була вирішена, а тому і подібні дослідження попри їх реальну актуальність були не затребувані. Цей етап дав чітке розуміння (особливо для старшого покоління науковців) того, що найближчими десятиліттями не варто очікувати замовлень з боку держави.

III етап або ж 2010-2020 рр. – перший період у новітній українській суспільній географії, коли ми намагалися піти на випередження загальнодержавним процесам у країні. Цьому сприяла низка причин, є зокрема, розуміння економічного стану країни, вектору української науки, а також глибокий аналіз розвитку географії у світі.

По-перше, ми дійшли розуміння, що вирішення більшості проблем у нашій країні відтермінуються на невизначений період у зв'язку з постійними економічними проблемами. У такому випадку питання впровадження реформ «зверху-вниз» апріорі не можливі. Для нашої країни ідеальним є впровадження реформ на місцях, які б з часом давали позитивний ефект на більші територіальні одиниці.

По-друге, реформування науки, про яке вже серйозно велася мова, вказувало нам на переорієнтацію у бік досліджень, які були б затребувані з боку держави. Питання реальних впроваджень поставало все більш гостро. Це, в свою чергу, безумовно наводило на думку про те, що менший територіальний об'єкт дає більше шансів на практичне втілення результатів.

По-третє, технічний прогрес дав змогу суттєво покращити знання з розвитку світової географії. Доступний інтернет, онлайн-перекладачі та в цілому відкриття різноманітних баз даних дозволили ознайомитися з актуальними темами дослідження в європейському та північноамериканському просторах.

Відповідно, моментами розуміючи, моментами інтуїтивно, ми зазначили вектор об'єктного поля в суспільній географії – від більших територіальних одиниць до менших. По суті, зробивши аналіз, ми фактично оминули дослідження «районів» і відразу ж перейшли до категорії «місто».

Здавалося, що ми нарешті потрапили в «яблучко» і йдемо в ногу з тими реформами, які почали відбуватися в Україні. У державі було створено Міністерство розвитку громад та територій, проводиться адміністративно-територіальна реформа, в ході якої продовжується процес утворення об'єднаних територіальних громад, а також розглядається законопроект про агломерації. Власне, акцент на менших територіальних одиницях з боку держави важко не помітити.

Водночас, саме в цей період МОН України нарешті вибудувало «модель» розвитку української науки. Згідно даної моделі наука поступово позбувається

державного фінансування і бере курс на комерціалізацію. Постає мова про дослідження, які приносять прибутки і як мінімум дають соціальну значущість [1]. А це в свою чергу відкриває для суспільної географії новий етап досліджень, який для нас моментами не зрозумілий і суперечливий.

Окрім великого багажу теоретико-методологічних напрацювань на третьому етапі географи почали налагоджувати співпрацю з певними урядовими і неурядовими організаціями. Ми змогли серйозно перелаштуватися в плані функціональних обов'язків, більшість відкрила для себе світ наукового менеджменту і маркетингу. Проте, нам ще дуже далеко від простої співпраці до реальних проектів з управлінськими структурами в контексті практичних застосувань результатів досліджень. Низька ефективність впровадження результатів суспільно-географічних досліджень поряд із конкуренцією з боку регіональної економіки не дозволяють представникам суспільної географії гідно конкурувати на ринку наукових вітчизняних і міжнародних проектів [2].

Географи знову перебувають в ситуації коли слід рухатися далі. Хочемо ми того чи ні, але процес перегортання сторінки вже запущений. Аналізуючи попередні дані, ситуацію у світі та в країні загалом, не важко здогадатися, що вектор залишається вірним і незмінним – «від більших територіальних одиниць до менших». Фактично, наразі ми вже говоримо про повноцінний перехід до «мікрогеографії». Цей напрям дозволить: відкрити нові можливості в практичному втіленні результатів; покращити візуальний контакт з досліджуваним об'єктом; збагатити методичну основу; підсилити менеджерську та маркетингову функції сучасних науковців. Даний перехід безумовно відкриє перед нами нові перспективи.

Література:

1. Руденко Л.Г., Маруняк Є.О., Черваньов І. Г. Географія: актуалізації на тлі світових трендів. *Український географічний журнал*. 2018. № 2. С. 17-25.
2. Барановський М.О. Сучасні проблеми розвитку суспільної географії: криза ідей чи власні прорахунки. *Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму: Зб. наук. праць*. Київ, 2018. С. 15-17.

ВІДОБРАЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СПАДЩИНИ В ЕЛЕКТРОННОМУ АТЛАСІ «НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЙОГО КУЛЬТУРНА І ПРИРОДНА СПАДЩИНА»

К. А. Поливач,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

Викладені основні методичні підходи до розгляду релігійної спадщини як самостійного об'єкту картографування та результати їх впровадження в електронному атласі «Населення України та його культурна і природна спадщина».

Ключові слова: електронний атлас, релігійна спадщина, тематичне картографування.

**REPRESENTATION OF RELIGIOUS HERITAGE IN THE ELECTRONIC ATLAS
«POPULATION OF UKRAINE AND ITS NATURAL AND CULTURAL HERITAGE»**

K. A. Polyvach

The main methodological approaches to the consideration of religious heritage as an independent object of mapping and the results of their implementation in the electronic atlas «Population of Ukraine and its natural and cultural heritage» are presented.

Key words: *electronic atlas, religious heritage, thematic mapping.*

Електронний тематичний атлас «Населення України та його природна і культурна спадщина», багаторічне розроблення якого у 2020 році завершив Інститут географії НАНУ, засвідчив про перехід до нового етапу у вітчизняній тематичній картографії. Вперше в Україні на основі зібраної, систематизованої та наочно представлені ґрунтовної та всебічної інформації показана цілісна картина природної та культурної спадщини країни і окремих її частин.

Робота зі створення атласу, що полягала в картографуванні значної кількості об'єктів та територій природної і культурної спадщини (ПіКС) різних видів, типів та категорій на базі створеної атласної геоінформаційної системи, трансформувалась у складний і багатогранний процес, який базувався на комплексі теоретичних, методологічних та методичних підходів з різних сфер пізнання цього важливого суспільного явища. При цьому ситуацію ускладнювала відсутність комплексних (кодіфікованих) законів з питань ПіКС у вітчизняному природоохоронному та пам'яткоохоронному законодавстві, в цілому, та офіційно визначених багатьох загальноприйнятих у міжнародному праві та науковому середовищі понять та термінів, зокрема, та необхідністю врахування сучасних світових тенденцій, пов'язаних з появою нових та розвитку існуючих складових ПіКС тощо.

Результатом проведеної пошукової та відповідної інформаційної роботи з інтегрування широкого спектру об'єктів культурної і природної, матеріальної і нематеріальної, рухомої і нерухомої спадщини за окремими дослідницькими областями та їх наступного картографування, стали карти Атласу релігійної, етнокультурної і науково-технічної спадщини.

Зокрема, виділення такої категорії як «Релігійна спадщина» було обумовлено багатьма чинниками. Зазначений термін, як окрема категорія не має офіційного визначення у міжнародних правових документах та вітчизняному пам'яткоохоронному законодавстві, але широко застосовується у всьому світі, оскільки дозволяє чітко виокремити цей аспект культурної спадщини та означити предмет дослідження.

Так, за даними Центру всесвітньої спадщини, об'єкти, що мають релігійний чи духовний характер, є найбільшою тематичною категорією у Списку всесвітньої спадщини та становлять приблизно 20 відсотків від їх загальної кількості.

Широкий сплеск інтересу до таких об'єктів всесвітньої спадщини, як живі релігійні (та священні або сакральні) місця спостерігається, починаючи з Женевської конвенції 1949 року – спочатку, як відповідь на потребу посилення захисту «місць відправлення культу, які є культурною або духовною

спадщиною народів», а з початку 2000-х років – для вироблення конкретної політики щодо їх охорони та управління з урахуванням культурної, сакральної чи духовної цінності як одного з ключових факторів збереження.

Тому ЮНЕСКО, відповідно до рішення Комітету всесвітньої спадщини, постанови Генеральної асамблеї ІКОМОС про охорону та покращення об'єктів сакральної спадщини, будівель та ландшафтів у 2011 році та інших документів, реалізує Ініціативу щодо спадщини, що представляє релігійний інтерес (Initiative on Heritage of Religious Interest). Тобто, з 2011 року ЮНЕСКО відіграє провідну роль у розробленні керівного тематичного документу, що пропонуватиме державам-учасницям Конвенції про охорону всесвітньої ПiКС вказівки щодо управління об'єктами ПiКС релігійного призначення з дотриманням національних особливостей [1].

Україна є державою з багатовіковою історією і великою кількістю конфесій, на території якої знаходяться святині багатьох релігій. Саме тому, знакові події в рамках вищезазначеної ініціативи ЮНЕСКО відбувалися у Києві: міжнародні семінари «Роль релігійних громад в управлінні об'єктами світової спадщини» у листопаді 2010 року, та «Жива релігійна світова спадщина: спільне управління та стале використання» у жовтні-листопаді 2018 року. Зокрема, Київська заява про захист релігійних цінностей у рамках Конвенції про охорону всесвітньої ПiКС у 2010 році стала першим важливим документом, що надав загальні рекомендації з цього питання та сприяв започаткуванню нового процесу у цій царині.

Інтерес до релігійних центрів весь час зростає, адже це місця, пов'язані з найважливішими подіями в релігійній історії України, які не тільки зберігають у найбільш цілісному вигляді історичні та природні ландшафти, пам'ятки культової архітектури й містобудування, а й є центрами релігійного туризму та відродження паломницького руху.

Невипадково, що більшість об'єктів від України у Списку всесвітньої спадщини також має релігійний характер. Це Собор Святої Софії з прилеглими монастирськими спорудами та Києво-Печерська лавра в Києві (внесені у 1990 році); ансамбль історичного центру м. Львів зі всесвітньо відомими Архикафедральним собором святого великомученика Юрія та Катедральним собором Успіння Пресвятої Богородиці (1998); резиденція митрополитів Буковини і Далмації у Чернівцях (2011); дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі (в Україні - церква святого Юра в Дрогобичі, церква Пресвятої Трійці в Жовкві, церква Собору Пресвятої Богородиці в Маткові, церква Святого Духа в Потеличі Львівської області, церква Різдва Пресвятої Богородиці в Нижньому Вербіжі і церква Святого Духа в Рогатині Івано-Франківської області, церква Собору св. Архистратига Михайла в с. Ужку и церква Вознесіння Господнього в смт. Ясіня Закарпатської області) (2013).

У попередній Список всесвітньої спадщини внесені Борисоглібський та Спасо-Преображенський собори у складі номінації «Історичний центр м. Чернігова IX-XIII століть» (1989), Кирилівська та Андріївська церкви в Києві (2009).

Загалом, за даними Мінкультури України станом на 1 січня 2018 року 4046 культових будівель мали статус пам'ятки архітектури або 21,9 відсотка від їх загальної кількості.

Відсутність в Україні повної офіційної інформаційної картини щодо обсягів та стану об'єктів культурної спадщини, яких, за даними Державної служби статистики, на кінець 2016 року налічувалось 125,7 тис., з них 4145 - національного значення, викликало необхідність створення відповідної інформаційно-аналітичної бази з наступним геокодуванням, візуалізацією топографічного розташування та документальним описом пам'яток культурної спадщини національного (та, частково, місцевого) значення.

Завдання створення такої бази із застосуванням апарату геоінформаційних технологій вирішувалось шляхом всебічного вивчення структурних компонентів релігійної спадщини, їх систематизації та класифікації, встановлення та використання багаточисельних інформаційних джерел, що дало можливість сформуванню цілісної картини релігійної спадщини країни, відобразити геопросторові закономірності її формування та сучасний стан, як результат релігійних та культурних процесів, що відбувалися та відбуваються на території країни.

Виходячи із розробленого в роботі авторського визначення релігійної спадщини як сукупності матеріальних і нематеріальних культурних цінностей та пам'яток – культових споруд, творів мистецтва, реліквій (святинь) різних конфесій, сакральних місць та ландшафтів, місць здійснення релігійних ритуалів (обрядів), традицій, які мають історичну, архітектурну, естетичну або мистецьку унікальність, цей підрозділ в Атласі складається з трьох багаторівневих та високоінформативних електронних карт:

– «Головні та визначні культові споруди», які включають собори (кафедральні храми та головні церкви монастирів) та церкви різних конфесій (православні, греко-католицькі, вірменські, протестантські), собори та костели - римо-католицькі, мечеті мусульманські, синагоги та кенаси іудейські;

– «Монастирські комплекси», які включають монастирі різних конфесій (православні, греко-католицькі, вірменські, римо-католицькі). Більшість з них – не тільки видатні пам'ятки культової архітектури, це місце збереження національних та релігійних святинь, традицій та звичаїв тощо. Чудотворні ікони, цінні книги, мощі святих, інші святі речі, чудотворні джерела на їх території з давнини привертають до них паломників з звідусіль;

– «Сакральні місця», які включають місця поховання святих (праведників) та видатних релігійних діячів різних конфесій (православні, греко-католицькі, римо-католицькі, іудейські) та сакральні місця: джерела, скелі, гори, долини, печери та печерні храми.

Представлені в Атласі перші в Україні спеціалізовані карти подібної тематики та масштабу охоплення, можуть не тільки сприяти введенню у наукову практику такої категорії як «Релігійна спадщина», вони дозволяють значно розширити предметне поле досліджень культурної та природної спадщини. Зібрана, систематизована та наочно представлена в Атласі ґрунтовна та всебічна інформація має забезпечити наукову, методичну та інформаційну

підтримку загальнодержавним та регіональним програмам і проектам в галузі вивчення, охорони та комплексного використання складових релігійної спадщини; включенні цієї проблематики до стратегій сталого розвитку та соціально-економічного розвитку держави, регіонів, районів та міст; як джерела знань та інструменту освіти населення та популяризації релігійної спадщини.

Література:

1. UNESCO Initiative on Heritage of Religious Interest [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://whc.unesco.org/en/religious-sacred-heritage>.

**ЗАСТОСУВАННЯ КУЛЬТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО ПІДХОДУ
В ОХОРОНІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ**

К. А. Поливач,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

Вивчено досвід застосування культурно-ландшафтного підходу у сфері охорони та збереження культурної і природної спадщини. Розроблені пропозиції щодо основних напрямів його нормативно-правового та практичного застосування.

***Ключові слова:** культурний ландшафт, культурно-ландшафтний підхід, культурна та природна спадщина.*

**APPLICATION OF CULTURAL AND LANDSCAPE APPROACH IN THE PROTECTION
OF CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE**

K. A. Polyvach

The experience of applying the cultural-landscape approach in the field of protection and preservation of cultural and natural heritage is studied. Proposals for the main directions of its legal and practical application have been developed.

***Key words:** cultural landscape, cultural landscape approach, cultural and natural heritage.*

З початку 1990-х років у міжнародному праві спостерігається стала тенденція щодо законодавчого визнання культурного ландшафту як особливого типу культурної та природної спадщини та активну динаміку впровадження культурно-ландшафтного підходу до охорони всесвітньої спадщини. Поняття «культурний ландшафт» є одним із засадничих в географії, однак до сфери охорони культурної та природної спадщини було введено після включення цієї дефініції в 1992 році в Керівні настанови до реалізації Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року (далі – Конвенції ВКПС).

Зазначені Керівні настанови визначили культурні ландшафти як об'єкти культурної спадщини, що представляють собою спільні творіння людини і природи, які ілюструють еволюцію людської спільноти і поселень з плином часу, що відбувалася під впливом фізичних обмежень і / або можливостей, що накладаються або надаються природним місцем існування людини, а також

соціальних, економічних і культурних чинників, що змінюють один одного, як зовнішніх, так і внутрішніх [1].

Включення культурних ландшафтів, як окремої номінації до Списку всесвітньої спадщини, та їх інтенсивне зростаюча кількість (станом на кінець 2020 року номінація включала 112 об'єктів з 62 держав або 10 відсотків від загальної кількості об'єктів Списку) [2], засвідчили про велику зацікавленість урядів, широкої громадськості та місцевих спільнот до збереження культурної та природної спадщини на засадах їх взаємозв'язку та взаємодії та застосування культурного ландшафту як однієї з кращих форм збереження спадщини.

У чинному законодавстві України відсутній термін «культурний ландшафт», прийнятий у Конвенції ВКПС. Натомість, виділяються «визначні місця» – зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.

З 2000 року в окремий вид культурної спадщини виділяються «ландшафтні об'єкти», під якими розуміються природні території, які мають історичну цінність, однак, з тих пір до Державного реєстру нерухомих пам'яток України внесені лише 7 ландшафтних об'єктів, які є об'єктом охорони як окреме територіальне утворення. Загалом це неприпустимо мало, однак при цьому слід зважати на наявність на державному обліку ще понад 320 пам'яток садово-паркового мистецтва, які можуть бути віднесені до категорії культурних ландшафтів, оскільки характеризуються поєднанням паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами та серед яких є видатні об'єкти національного значення – парки «Софіївка» в Умані, «Олександрія» у Білій Церкві, «Качанівка» та «Тростянець» на Чернігівщині та інші.

Крім того, збереження ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною є одним із завдань законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Основними формами правової охорони і регулювання використання ландшафтів виступають парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (понад 570 об'єктів, з них 89 – загальнодержавного значення) регіональні ландшафтні парки, ландшафтні заказники, дендрологічні парки.

В той же час, Україна, попри величезний історико-культурний та природний потенціал, в Списку всесвітньої спадщини представлена лише одним культурним ландшафтом – стародавнім містом Херсонесом Таврійським і його Хорою (2013). У попередній Список (Tentative List) станом на кінець 2020 року внесені наступні об'єкти культурної спадщини та змішаного типу (культурно-природної спадщини), які можуть вважатися культурними ландшафтами: історичний центр м. Чернігова IX-XIII століть (з 1989 року); могила Тараса Шевченка і Шевченківський національний заповідник (1989); культурний ландшафт та каньйон м. Кам'янець-Подільський (1989); дендрологічний парк «Софіївка» (2000); археологічний комплекс «Кам'яна могила» (2006). Згідно з дат включення цих національних об'єктів до попереднього Списку, діяльність з їх просування здійснюється вкрай незадовільними темпами, причиною яких стали проблеми з підготовкою номінаційних документів. Зважаючи на аналіз сучасних тенденцій розвитку

Списку, було би доцільне розпочати процес реноменування цих об'єктів за категорією «культурний ландшафт». Цим шляхом йдуть, наприклад, органи місцевого самоврядування Чернігівської області та м. Чернігова, які в 2017 році ініціювали зміну назви поданої номінації на «Культурний ландшафт м. Чернігова» та запланували розроблення номінаційного дос'є згідно з вимогами ЮНЕСКО на 2019-2025 роки.

Однак, в цілому існуючий стан в Україні з виявлення культурних ландшафтів, подальшого взяття їх на облік для охорони та збереження свідчить про суттєве відставання України у застосуванні культурно-ландшафтного підходу, причини якого полягають не тільки у відсутності зацікавленості з боку державних та місцевих органів влади щодо активного його просування. Проблему слід розглядати у більш широкому контексті: суспільний запит щодо розвитку культурно-ландшафтної проблематики в країні не реалізується в повній мірі внаслідок як відсутності комплексного наукового вивчення цього виду культурної спадщини в Україні, так і розроблених на їх основі та прийнятих відповідних законодавчих, нормативно-правових, методичних та практичних механізмів.

Відсутність цілісної картини культурно-ландшафтної спадщини країни з відображенням її сучасного стану та геопросторових закономірностей формування обумовлює такі завдання перспективних досліджень, як створення комплексної інформаційно-аналітичної бази культурних ландшафтів із застосуванням апарату геоінформаційних технологій шляхом всебічного вивчення структурних компонентів культурно-ландшафтної спадщини, їх систематизації та класифікації з метою подальшого електронного картографування.

Інші загальні напрями подальшого впровадження та розвитку культурно-ландшафтного підходу можуть полягати в наступному:

- розроблення загальнодержавних стратегічних документів (концепцій, планів, програм) з виявлення, ідентифікації, охорони, збереження та використання культурних ландшафтів України як об'єктів культурної та природної спадщини, в тому числі зі впровадженням відповідного понятійного апарату згідно міжнародного законодавства та встановленням необхідних захисних механізмів у національному пам'яткоохоронному та природоохоронному законодавстві;

- інтеграція питань охорони та збереження культурного ландшафту в загальнодержавне та регіональне планування просторового розвитку та до діючої системи містобудівної нормативної та планувальної документації;

- проведення досліджень з комплексного вивчення території, картографування та розроблення культурно-ландшафтного районування регіонів та адміністративних районів з метою виявлення культурних ландшафтів національного та місцевого значення, їх охорони та збереження, тенденцій формування сучасних культурних ландшафтів регіону тощо;

- уточнення існуючих номінацій від України для включення до Списку Всесвітньої культурної спадщини та підготовка номінаційних документів для нових об'єктів на засадах концепції культурного ландшафту.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме:

- приверненню уваги суспільства до цінності та значення культурних ландшафтів у збереженні спадщини, їх великому просвітницькому, виховному і

туристичному потенціалу та можливому суттєвому внеску до соціально-економічного розвитку регіонів, міст, районів та громад;

– врахуванню питань розвитку культурно-ландшафтного підходу в цілях охорони та збереження культурної та природної спадщини при формуванні державної культурної та екологічної політики в пам'яткоохоронній та природоохоронній сфері;

– зростанню інтересу та обсягів науково-дослідних та прикладних робіт з вивчення культурних ландшафтів як об'єктів культурної та природної спадщини з боку географічного наукового середовища.

Ігнорування або недооцінка культурних ландшафтів як культурної та природної спадщини при реалізації державної культурної та екологічної політики, в стратегічному та просторовому плануванні, містобудівній та господарській діяльності, може привести до їх деградації, руйнування та загрози безповоротної втрати.

Література:

1. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention / WHC.17/01 12 July 2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://whc.unesco.org/document/163852>.

2. World Heritage List [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://whc.unesco.org/en/list>.

ПРОБЛЕМАТИКА ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ

Н. В. Попович, А. Д. Ачкасов,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
(м. Харків, Україна)

У статті розглянуто головні чинники і проблеми незгодженості понятійно-термінологічного апарату просторового планування в Україні, зокрема його картографічного забезпечення. Висвітлено сутність і відмінність понять «просторове планування», «територіальне планування», «районне планування».

Ключові слова: просторове планування, територіальне планування, понятійно-термінологічний апарат, картографічне забезпечення.

PROBLEMS OF CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL SPATIAL PLANNING APPARATUS

N. V. Popovych, A. D. Achkasov

The article deals with the main factors and problems of inconsistency of the conceptual and terminological apparatus of spatial planning in Ukraine, in particular its cartographic support. The essence and difference of such concepts as «spatial planning», «territorial planning» and «district planning» have been covered.

Key words: spatial planning, territorial planning, conceptual and terminological apparatus, cartographic support.

Починаючи з 2014 року, активно проходить процес децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні. Станом на зараз реформа вже пройшла підготовчий етап: в ОТГ проводяться місцеві вибори, майже вся територія країни вже вкрита перспективними планами, створено і прийнято новий районний поділ. Разом із цим активно здійснюється просторове планування територій ОТГ в різних регіонах країни. Враховуючи ухвалення нового законодавства з цих питань, актуальним стає завдання переосмислення теоретико-методологічної бази планувальної діяльності в усьому обсязі.

Досі стосовно понятійно-термінологічного апарату з просторового планування спостерігається певна невизначеність, що негативно впливає на розроблення теоретичних і методологічних аспектів планування територій в цілому. Як наслідок, у сучасних наукових джерелах є термінологічна неузгодженість: одне й те саме поняття може трактуватися науковцями по-різному. Відповідно, вагому роль грає і неузгодженість понять у нормативно-правовій базі.

Можна виділити кілька факторів, що спричиняють неузгодженість понятійно-термінологічного апарату просторового планування:

1. Просторове планування є комплексним, знаходиться у полі інтересу різних наукових галузей, які вже мають свою окрему усталену термінологію.

2. Неузгодженість законодавства у різних документах породжує подальшу плутанину в укладенні стрункої системи понять.

3. Сучасна система територіального планування в Україні склалася під впливом ряду факторів і на сьогодні об'єднує досвід радянського, пострадянського планування і деякі елементи європейських практик.

Так, Світлана Щеглюк, розглядаючи проблему у ракурсі інституційного забезпечення, наводить таблицю, де порівнює тотожні між собою поняття просторового планування із законодавства України. Вона вказує на безсистемність у законодавчих ініціативах та незавершеність процесу реформування через неузгодженість законодавчого забезпечення просторового планування в Україні на місцевому рівні [4].

Наприклад, за проектом Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», просторове планування визначається як сукупність дій органів місцевого самоврядування та виконавчої влади щодо визначення територій для розселення, місць застосування праці, відпочинку та оздоровлення, інженерно-транспортної інфраструктури, інших об'єктів шляхом розроблення, затвердження відповідної документації та дотримання її рішень [3]. За Європейською Хартією, просторове планування – це діяльність, яка впливає на територіальну структуру для управління територіальним розвитком і здійснення координації секторальних (галузевих) політик з метою недопущення зіткнення їх інтересів [1].

Планування на регіональному рівні в Україні на сьогоднішній день прийнято поділяти за двома напрямками: територіальне та стратегічне. При цьому поняття «територіальне планування» і «просторове планування» вважаються зазвичай повними аналогами, що не є повністю вірним, бо простір є поняттям ширшим, ніж територія.

Осторонь стоїть «ландшафтне планування», що прийшло з Європи і є інноваційним для України. Досі не до кінця зрозуміле місце цього поняття у вітчизняній понятійно-термінологічній системі та його межі. Це є одним із факторів того, що ландшафтне планування в країні досі не має прямого впливу на прийняття управлінських рішень. Відповідно, матеріали з ландшафтного планування потребують адаптування до термінології, підходів, законодавчої бази, прийнятої в Україні.

З цього приводу Світлана Щеглюк зазначає, що у фаховій літературі з просторового планування часто вживають поняття «територіальне планування», «планування територій», «просторово-територіальне планування», «регіональне планування», що призводить до термінологічної невпорядкованості та підміни понять [4]. Так, окремі фахівці у сфері просторового планування вважають просторове і територіальне планування тотожними поняттями, тоді як інші вважають, що просторове планування більше тяжіє до стратегічного планування.

Аналогічну проблему виділяє і Дар'я Мальчикова, зазначаючи, що в деяких випадках просторове і територіальне планування виступають синонімами, а в інших, навпаки, – несумісними поняттями, які не можуть корелювати між собою. На думку автора, таке жонгливання поняттями є некоректним, тому що розроблення теоретико-методологічних і методичних засад планування територій потребує, в першу чергу, певної понятійно-термінологічної та концептуальної визначеності [2].

Також потрібно звернути увагу на змістове навантаження та розрізнення понять «просторове планування» і «планування територій». У радянські часи у контексті планування територій використовувались поняття «містобудування» і «районне планування». І хоча районне планування (що має під собою планування не лише міст, а й регіонів у цілому) первісно вийшло з містобудування, вже на початку ХХ ст. вони разом утворювали єдину науку і сферу прикладної діяльності, яка мала довгу і не зовсім точну назву – містобудування і районне планування. Районне планування включало в себе одразу три аспекти: це і наука, і власне процес планування, і державний документ, що визначає довгострокову стратегію розвитку та розміщення продуктивних сил на території певного регіону, узгоджену з містобудуванням, природними та соціально-економічними умовами. І хоча зараз цей термін законодавчо не закріплений, його досі можна зустріти у науковій літературі.

Якщо зосередити увагу на понятійно-термінологічному апараті картографічного забезпечення просторового планування в Україні, тут теж є спірні питання. Наприклад, згідно методичних рекомендацій, більшість картографічних додатків до просторового плану ОТГ виконуються в масштабі 1:50 000, але план існуючого стану території і проектний план мають виконуватись у крупнішому масштабі, а саме 1:10 000. В існуючих нормативних документах всі ці картографічні твори, незалежно від їх масштабу, прийнято називати схемами або планами. У класичній картографії плани зазвичай укладаються у масштабі 1: 5 000 і крупніше. Ті картографічні

твори, які виконуються в процесі просторового планування ОТГ, мають всі ознаки географічних карт, відповідно, і мають називатися картами.

Таким чином, понятійно-термінологічний апарат просторового планування в Україні не є усталеним. Так, частина науковців розглядають «просторове планування» і «територіальне планування» як тотожні поняття, однак ми вважаємо такий підхід не цілком коректним. На окрему увагу заслуговує ландшафтне планування, місце якого в понятійно-термінологічній системі не є чітким.

Література:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
2. Мальчикова Д. С. Планування території регіону: суспільно-географічна концептуалізація. Український географічний журнал. 2012. № 1. С. 23–29.
3. Про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»: Проект Закону України від 21.04.2017 № 6403. Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/JH4XV00A?an=835>.
4. Щеглюк С. Д. Інституційне забезпечення просторового планування об'єднаних територіальних громад. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 3. С. 10–21.

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖ У СУЧАСНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ НАУЦІ

С. О. Пугач,

Волинський національний університет імені Лесі Українки
(м. Луцьк, Україна)

Розглянуто основні проблеми дослідження просторово-орієнтованих соціальних інтернет-мереж у сучасній географічній науці. Вказані перспективні напрямки дослідження соцмереж та кіберпростору загалом з позицій просторового підходу.

Ключові слова: соціальна інтернет-мережа, ГІС, географія.

PROBLEMS OF SOCIAL NETWORKING SERVICES STUDIES IN MODERN GEOGRAPHICAL SCIENCE

S. O. Puhach

The main problems of the study of spatial-oriented social networking services in modern geographical science are considered. The perspective directions of research of social networks and cyberspace from the point of spatial approach are indicated.

Keywords: social networking service, GIS, geography.

Не дивлячись на значний прогрес геоінформаційних технологій, широке розповсюдження феномену соціальних інтернет-мереж та, як наслідок, появи великої кількості просторово локалізованої інформації про людських індивідів, невирішеними залишається ряд соціальних, політичних, економічних та екологічних проблем. Географічна спільнота повинна пам'ятати, що нинішній ентузіазм та захоплення великими масивами просторових даних (Big Data) та

інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) повинен поєднуватися з пошуком нових теорій. Наші знання «ніколи не є абсолютними, а завжди плавають у континуумі невпевненості та невизначеності» [2]. Актуальним і сьогодні залишається сократівський вислів «я знаю, що я нічого не знаю». Нинішній поступ Big Data, не повинен затінювати від нас той факт, що наше розуміння світу не може повністю визначатися лише кількістю та якістю даних. Деякі аспекти світу за своєю суттю невідомі або непізнавані через обмеження нашого логічного апарату та когнітивних можливостей. Навіть для величезного масиву просторових даних OpenStreetMap, зібраного за допомогою механізму краудсорсингу, дія закону Лінуса [4] прослідковується лише до певної межі, поза якою додавання більшої кількості волонтерів (т.з. «очі» закону Лінуса) призводить до незначного подальшого покращення якості даних.

Ще до недавнього часу наші моделі просторових даних та структури їх представлення базувалися майже виключно на одинарній просторовій інформації. Наприклад, інформація про властивості z , присутніх у місцях x , часто зображується у вигляді карт. Розвиток обчислювальної техніки, поява соцмереж призвели до великої кількості інформації про властивості z пар місць x_1, x_2 (бінарна просторова інформація). Наприклад, хто за ким слідкує у Instagram, потоки інформації між великими містами тощо. Навіть ці відносно прості бінарні властивості, що включають пари локацій, викликають труднощі при картографуванні. Завдання ще більше ускладнюється, якщо зображувати на карті не відрізки (пари об'єктів), а багатокутники, полілінійні траєкторії чи інші просторові форми [6]. Географічна наука повинна дати відповіді на запитання чи існує спосіб використання просторової інформації для узагальнення складних соціальних мереж, як географія та картографія можуть сприяти осмисленню сучасного феномену соціальних інтернет-мереж?

Донедавна у географії цілковито домінували просторові підходи, які базувалися основі декартових координат згідно евклідової геометрії. Великі масиви просторової інформації, у т.ч. створеної на основі принципу wiki, дані соціальних інтернет-мереж із геоприв'язкою (geotag), надають нових барв підходу до розуміння світу з точки зору місця (локації), майже досягаючи гіперлокалізму, в якому панує «тиранія місця» [3]. Процеси конвергенції ГІС та соціальних медіа [1] вимагають від географічної науки нових теоретичних розробок щодо співвідношень понять «простір» (традиційні ГІС) та «місце» (соціальні інтернет-мережі). Вчені з різних галузей протягом тривалого періоду розробили широкий репертуар концептуалізацій місця. Простір (географічний простір) можна трактувати «згори вниз», коли потужні актори (науковці, політики, митці) транслують своє світосприйняття широкому загалу. Місце (локацію) можна розглядати «знизу вгору», як репрезентації світоглядів та дій звичайних пересічних людей. У новій географічній літературі прослідковується поступове зміщення фокусу від простору до місця з його багатими культурними вимірами, проте багато дослідників усе ще не до кінця розуміють як працювати із цими концептами та розуміють місце і простір як синоніми.

Зараз формується новий світ локацій (місць), який у все більшій мірі представлений поєднанням текстів та блогів, фотографій, звуків, відео та інших

засобів репрезентацій людини, як реальних, так і уявних. Іншими словами, локація (місце) стає тим, що про нього говорять. Журналісти покладаються на ці репрезентації (іноді помилково) для створення просторово-локалізованих новин. Так виникають різноманітні стереотипи щодо окремих територій, які є досить стійкими у часі.

Кожна локація має тисячі історій (наративів). Проте про деякі території у інтернеті є значно більше інформації, ніж про інші, хоча за фізичними характеристиками вони мало відрізняються між собою. Виникають своєрідні території – «інформаційні пустелі» – про які відомо малій кількості людей, і які практично «не існують» для широкого загалу. Наприклад: сьогодні ми мало що знаємо про Африку південніше Сахари, оскільки про ці території є дуже мало статей у Вікіпедії [7]. З урахуванням зростання просторово-локалізованих технологій, якими методами та моделями нам потрібно користуватися, щоб поєднати вище згадані мультимедійні наративи із реальним станом речей, ліквідувати «цифрові пустелі», краще репрезентувати поверхню Землі.

Л. Манович [5] передбачає, що у суспільстві великих даних люди будуть поділені на три групи: 1) хто створює дані (свідомо або ж просто залишаючи цифровий слід); 2) хто має засоби для збору цих даних; 3) хто має компетенції для їх аналізу. Сьогодні до першої групи входять майже усі, хто користується Інтернетом або смартфонами. Друга група значно менша, й контрольована кількома великими корпораціями (Google, Facebook, Microsoft, Amazon, Yandex), які можуть дозволити собі потужну інфраструктуру для розміщення різноманітних безкоштовних сервісів, за допомогою яких вони не лише збирають, але й зберігають та обробляють величезну кількість даних. Третя група ще менша й тісно пов'язана з вище згаданими корпораціями. Такий поділ суспільства викличе ряд соціальних та політичних проблем. Великі корпорації будуть володіти великими масивами даних. Розпоряджатися ними, швидше за все, вони будуть згідно власної вигоди, а не ради загального суспільного блага. До яких наслідків це призведе? Чи й надалі зростатиме популярність соціальних інтернет-мереж, чи й надалі користувачі будуть вказувати місце своєї локалізації, чи буде й далі зростати цифровий розвив між людьми? Наразі науковці не можуть дати відповіді на запитання: коли доцільно збирати інформацію та вивчати людей без їх відома та згоди; у яких моментах необхідна обов'язкова згода людей – об'єктів дослідження; чи є спосіб зберегти просторово-часові зразки соціальних мереж для дослідження, але захистити їх конфіденційність; які методики просторової вибірки слід використовувати для релевантного картографічного представлення даних соціальних мереж; як уникнути використання особистих просторово-локалізованих даних у корисливих цілях (приклад: скандал з Cambridge Analytica). Відкритим залишається питання стосовно ступеня доступності інформації щодо різних груп людей. Як можна охопити дослідженнями людей, які не мають доступу до мобільних телефонів, комп'ютерів та Інтернету? Враховуючи той факт, що не всі користувачі Інтернету обов'язково є користувачами соцмереж (або ж користуються специфічними соціальними мережами), а соціальні інтернет-мережі – лише частина від загального набору реальних соціальних мереж, як ми

можемо збирати дані в соціальних групах, які не представлені в цифровому світі?

Не слід забувати, що сучасні ІКТ (Інтернет, GPS, мобільний зв'язок тощо) виникли у військовій сфері. Тобто ми зараз намагаємося побудувати громадянське суспільство (цифрову державу, е-демократію, е-навчання та ін.) на основі військової інфраструктури цифрових медіа. Чи не призведе це до процесів милітаризації у суспільстві?

Глибокого осмислення географами потребують питання впливу цифрового суспільства на навколишнє природне середовище. Чи зросте мобільність населення внаслідок зростання первинних он-лайн-контактів (тим самим це може завдати значної шкоди навколишньому середовищу). Чи зменшиться кількість екологічних катастроф на Землі, якщо усі події будуть висвітлюватися перед широким загалом. Чи є технології соціальних інтернет-мереж «зеленими» в тому сенсі, що вони здійснюють менший негативний вплив на природу, ніж замінені ними технології?

Від вирішення цих та багатьох інших проблем залежить подальша доля людства. Від внеску конкретної науки у дослідження цих проблем буде залежати її статус у суспільстві. Географам слід активізувати свої дослідження у даній царині, переглянути проблематику, коло наукових інтересів для того щоб наша наука займала гідне місце серед галузей знань.

Література:

1. Пугач С. Зближення соціальних інтернет-мереж та геоінформаційних систем: виклики для географічної науки. *Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення* : матеріали VIII Всеукр. наук-практ. конф., м. Херсон, 3-4 жовт. 2019 р. Херсон, 2019. С. 208–210.
2. Charles S. Peirce *Philosophy of Mathematics : Selected Writing*. Indiana University Press, 2010. 336 p.
3. Haklay M., Basiouka S., Antoniou V., Ather A. How many volunteers does it take to map an area well? The validity of Linus' law to volunteered geographic information. *The Cartographic Journal*. 2010. 47 (4). P. 315–322.
4. Linus's law // *Wikipedia, the free encyclopedia* : site. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Linus%27s_law (date 6.04.2020).
5. Manovich L. Trending: the promises and the challenges of big social data [online]. 2011. URL: <http://manovich.net/content/04-projects/067-trending-the-promises-and-the-challenges-of-big-social-data/64-article-2011.pdf> (date 8.04.2020).
6. Sui D., Goodchild M. The convergence of GIS and social media : challenges for GIScience. *International Journal of Geographical Information Science*. 2011. 25:11. P. 1737–1748.
7. Simonite T. The Decline of Wikipedia. *MIT Technology Review*. 2013. 116. P. 50–56.

ВІДКЛАДЕННЯ ПАМОРОЗІ КАТЕГОРІЇ НЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ 1991-2000 та 2001-2010 рр.

С. І. Пясецька,

Український гідрометеорологічний інститут ДСНС України та НАН України
(м. Київ, Україна)

Обговорюється стан просторово-часового розповсюдження відкладень паморозі небезпечних розмірів (категорія НЯ) на території України протягом двох десятиріч 1991-2000 та 2001-2010 рр. Встановлено особливості їх розповсюдження у місяці холодного періоду року по території України та виявлено основні тенденції, які характеризують ці десятирічні періоди.

Ключові слова: небезпечні явища, відкладення паморозі, критерії небезпеки відкладень паморозі, просторово-часовий розподіл небезпечних відкладень паморозі на території України.

DEFERRATION OF FROST CATEGORIES ON THE TERRITORY OF UKRAINE DURING 1991-2000 AND 2001-2010

S. I. Pyasetska

The state of spatio-temporal distribution of frost deposits of dangerous size (DP category) on the territory of Ukraine during the two decades 1991-2000 and 2001-2010 is discussed. The peculiarities of their distribution in the month of the cold period of the year on the territory of Ukraine are established and the main tendencies that characterize these ten-year periods are revealed.

Key words: dangerous phenomena frost deposits, hazard criteria for frost deposits, spatio-temporal distribution of dangerous frost deposits on the territory of Ukraine.

Згідно до [1] під випадками відкладення паморозі категорії НЯ (небезпечна) розуміється відкладення паморозі (кристалічної та/або зернистої) на дротах стандартного ожеледного станка, який встановлений на мережі метеорологічних станцій (МС) України, діаметром ≥ 50 мм. Згідно «Настанов гідрометеорологічним станціям і постам Ч. II, Вип. 1» [2] (розділ з проведення спостережень за ожеледо-паморозевими явищами) із виміряного діаметру відкладення вилучається діаметр дроту у 5 мм, яким оснащено стандартний ожеледний станок. Здебільшого відкладення паморозі у зимові місяці, але за сприятливих умов вони можуть виникати наприкінці весни та протягом передзим'я. Відповідно до імплементації нових визначень небезпечних та стихійних явищ та попередження про їх виникнення, згідно до «Роз'яснень...» [3] такі відкладення паморозі відносяться до небезпечних метеорологічних явищ I рівня небезпеки, та позначаються жовтим кольором при передачі відповідних повідомлень. Згідно до [4; 5] передумовою для виникнення паморозі є - для зернистої слабкі переохолоджені опади (мряка) та щільний туман, слабкий вітер переважно західного та північно-західного напрямку, а також температури близької до 0°C , а для кристалічної необхідні осередки вологи для сублімації водяної пари при значно нижчій його температурі ближче до -10°C та наявність улоговини холоду на поверхні 850 гПа. Такі відкладення можуть перешкоджати безперебійній роботі ряду галузей економіки, які є

залежними від ожеледо-паморозевих відкладень - енергетика, дротовий зв'язок, транспорт.

Період 1991-2000 рр. Протягом цього десятиріччя такі відкладення неодноразово спостерігались на території України, що загалом становило 70 випадків. Вони спостерігались майже на половині областей України на території 12 областей на 14 станціях - Закарпатської (Плаї), Хмельницької (Ямпіль), Тернопільська (Тернопіль, Чортків), Чернівецької (Новодністровськ), Київської (Біла Церква, Чорнобиль), Харківської (Великий Бурлук), Донецької (Дебальцеве), Кіровоградської (Долинська), Дніпропетровської (Синельнікове), Одеської (Любашівка), Миколаївської (Баштанка), АР Крим (Ай-Петрі). Найбільш часто такі відкладення спостерігались у січні – 24 випадки (34,3 %), лютому – 14 випадків (20,0 %) та у грудні – 16 випадків (22,9 %). Внесок інших місяців у загальну кількість таких випадків протягом 1991-2000 рр. був незначний – у березні 7,1 %, квітні 1,4 %, жовтні 2,9 %, листопаді 11,4 %.

Січень. Відкладення паморозі категорії НЯ спостерігалось на території України майже кожного року за виключенням 1996 р. Їх загальна кількість становила 24 випадки, які спостерігались у 9 областях – Закарпатській (Плаї), Хмельницькій (Ямпіль), Тернопільській (Тернопіль, Чортків), Чернівецькій (Новодністровськ), Одеській (Любашівка), Кіровоградській (Долинська), Миколаївській (Баштанка), Дніпропетровській (Синельнікове) та АР Крим (Ай-Петрі). Здебільшого у областях відкладення були поодинокі за виключенням Тернопільської області, де таких станцій було 2, їх внесок становив 4,2 та 8,3 % від загалу. Проте на Закарпатті (Плаї) та у АР Крим (Ай-Петрі) їх було значно більше, відповідно 11 та 5 випадків, що становило 45,8 та 20,8 % від загалу за цей місяць протягом 1991-2000 рр. По окремих роках найбільше таких випадків спостерігалось у 1992 та 1999 рр., що становило відповідно 6 та 7 випадків (відповідно 25,0 та 29,2 %).

Лютий. У цей період відкладення паморозі категорії НЯ спостерігались лише на – Закарпатті (Плаї) та АР Крим (Ай-Петрі), загальною кількістю 14 випадків. Такі відкладення на території України спостерігались майже кожного року за виключенням 1995, 1997 та 1998 рр. Здебільшого вони були поодинокими 1-2 випадки, але у 1993 р. на МС Плаї їх спостерігалось 3 випадки (21,4 %). Загалом на МС Плаї протягом лютого 1991-2000 рр. встановлено 13 випадків відкладень паморозі категорії НЯ, що складає 92,9 % від загальної кількості таких відкладень за цей період.

Березень. Протягом 1991-2000 рр. на території України, так само як і у лютому відкладення паморозі категорії НЯ спостерігались на Закарпатті (Плаї), та АР Крим (Ай-Петрі) у кількості 5 випадків. Вони спостерігались лише у 1995, 1998 та 2000 р. У 1995 та 1998 рр. таких випадків було 2 у кожному з них, і усі вони спостерігались на МС Плаї. Загалом на Закарпатську область та МС Плаї припало 80,0 % випадків відкладень паморозі категорії НЯ, а на АР Крим та Ай-Петрі 20,0 %.

Квітень. У квітні протягом 1991-2000 рр. випадки відкладень паморозі категорії НЯ спостерігались виключно у Плаю у 1997 р. (1 випадок). Внесок

цього місяця у загальну кількість таких випадків відкладень паморозі найменший – 1,4 %.

Жовтень. Відкладення паморозі категорії НЯ на території України спостерігались лише на Закарпатті на МС Плай у кількості 2 випадків у 1991 та 1999 рр. Внесок у загальну кількість таких випадків протягом 1991-2000 рр. становив 2,9 %.

Листопад. У цьому місяці так само як і у квітні та жовтні такі відкладення спостерігались лише на МС Плай загальною кількістю 8 випадків (11,4 %), від загалу за це десятиріччя. Вони спостерігались у 1992-1996, 1998 та 1999 рр.

Грудень. Відкладення паморозі категорії НЯ спостерігались на території 5 областей – Закарпатської (Плай), Київської (Біла Церква, Чорнобиль), Харківської (Великий Бурлук), Донецької (Дебальцеве) та АР Крим (Ай-Петрі) загальною кількістю 16 випадків, або 22,9 % від загалу. Вони спостерігались лише у 1991-1994, 1997-1999 рр. Здебільшого такі випадки були поодинокі 1-2 випадки, але на МС Плай їх було 11, що склало 68,8 %.

Період 2001-2010 рр. Загалом спостерігалось 72 випадки відкладень паморозі категорії НЯ на території України. Вони спостерігались на території 7 областей - Хмельницької (Хмельницький), Тернопільської (Тернопіль), Закарпатської (Плай), Донецької (Дебальцеве), Івано-Франківської (Пожежевська), Запорізької (Пришиб) та АР Крим (Ай-Петрі). Найчастіше спостерігались у січні – 15 випадків (20,8 %) та у грудні – 17 випадків (23,6 %). На лютий, березень та листопад за цей проміжок часу припадало по 12 випадків, що склало 16,7 % на кожний з цих місяців. У квітні та жовтні такі відкладення були поодинокі, у квітні їх було 3, а у жовтні лише 1. У ці місяці випадки відкладень паморозі категорії НЯ спостерігались лише на МС Плай. Найбільший внесок за цей період у загальну кількість випадків із такими відкладеннями має Закарпатська область та МС Плай (88,9 %).

Січень. Загальна кількість випадків відкладень паморозі категорії НЯ становила 15 випадків, які спостерігались на території 6 областей - Хмельницькій (Хмельницький), Тернопільській (Тернопіль), Івано-Франківській (Пожежевська), Закарпатській (Плай), Донецькій (Дебальцеве), Запорізькій (Пришиб). Вони мали місце у 2002-2006, 2009 та 2010 рр., Здебільшого випадки відкладень паморозі категорії НЯ спостерігались поодинокі, але їх найбільша кількість спостерігалась у 2002, 2005 та 2010 рр. і становила 3 випадки у кожному з цих років. Найбільша їх кількість спостерігалась на МС Плай та становила 10 випадків (66,7 %).

Лютий. Відкладення паморозі категорії НЯ у цей час спостерігались лише на території 2-х областей - на Закарпатті на МС Плай та у АР Крим на Ай-Петрі. Загальна кількість подібних випадків склала 12, або 16,7 % від їх загальної кількості за період. Внесок цих областей становив відповідно - 91,7 % та 8,3 % для АР Крим. Такі відкладення спостерігались у роках - 2001, 2003, 2005-2009 рр.

Березень. Відкладення паморозі категорії НЯ спостерігались виключно у Закарпатській області на МС Плай. загалом 12. Вони спостерігались у 2003 та

2005-2010 рр. Найбільша їх кількість 4 випадки спостерігалась у 2009 р., що склало 33,3 %.

Квітень. Протягом 2001-2010 рр. відкладення паморозі категорії НЯ, як і у березні спостерігались лише на Закарпатті на МС Плай загальною кількістю 3 випадки, що становило 4,2 %. Здебільшого вони були поодинокі та спостерігались у 2005, 2006 та 2008 рр.

Жовтень. Такі відкладення також як у березні та квітні спостерігались лише на МС Плай кількістю 1 випадок у 2005 р., або 1,4 %.

Листопад. Відкладення паморозі категорії НЯ спостерігались тільки на МС Плай загальною кількістю 12 випадків. Вони спостерігались у 2001, 2002, 2005-2008 рр. Здебільшого вони були поодинокі, проте у 2007 та 2010 рр. таких випадків було по 3 у кожному з вищезгаданих років, що становило по 25,0 % кожний.

Грудень. Відкладення паморозі категорії НЯ спостерігались на території Закарпатської (Плай), Івано-Франківської (Пожежевська) областей та АР Крим (Ай-Петрі). Загальна кількість випадків становила 17 (23,6 %) від загальної кількості за десятиріччя. Такі відкладення спостерігались майже кожного року за виключенням 2001, 2009 та 2010 рр. Найбільша кількість випадків припала на 2004, 2005, 2007 рр. – відповідно 3 та по 4 випадки що склала відповідно 17,6 % для 2004 р. та по 23,5 % у 2005 та 2007 рр.

Отже, можна сказати, що у 1991-2000 рр. та 2001-2010 рр. найбільша кількість випадків відкладень паморозі категорії НЯ на території України спостерігалась у січні, лютому та грудні, причому на січень припадає переважна кількість випадків. Протягом січня відкладення паморозі категорії НЯ були достатньо широко представлені на території України у 9 областях. Протягом лютого та березня вони спостерігались лише у гірських місцевостях – на Закарпатті та у АР Крим. У квітні, жовтні та листопаді такі відкладення спостерігались лише на Закарпатті. У грудні ареал їх поширення розширився і вони спостерігались не тільки у гірській місцевості, а й на півночі, північному сході та сході країни на території 5 областей. На відміну від періоду 1991-2000 рр. відбулось збільшення кількості випадків у березні та листопаді, а також дещо зросла кількість таких відкладень у квітні.

Література:

1. Настанова по службі прогнозів та попереджень про небезпечні і стихійні явища погоди. Державна гідрометеорологічна служба. Київ, 2003. 30 с.
2. Настанова гідрометеорологічним станціям і постам. Вип. 3. Ч.І. Метеорологічні спостереження на станціях. К.: Державна гідрометеорологічна служба. 2011. 279 с.
3. Роз'яснення «Настанови з метеорологічного прогнозування» від 01.01.2019 р. на заміну КД 52.4.3.01-03 (Державна гідрометеорологічна служба, Київ, 2003). Полтава. Полтавський обласний центр з гідрометеорології. Державна гідрометеорологічна служба. 2018. 6с.
4. Руководство по краткосрочным прогнозам погоды. Ч. I. Л.: Гидрометеиздат. 1986. 701 с.
5. Руководство по краткосрочным прогнозам погоды. Ч. II. Вып.1. Европейская часть СССР и Закавказье. Л.: Гидрометеиздат. 1987. 298 с.

**ВІДКЛАДЕННЯ ПАМОРОЗІ КАТЕГОРІЇ НЯ (НЕБЕЗПЕЧНА)
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЗМІНИ КЛІМАТУ
2011-2018 рр.**

С. І. Пясецька,

Український гідрометеорологічний інститут ДСНС України та НАН України
(м. Київ, Україна)

Подано аналіз результатів дослідження з просторово-часового розповсюдження випадків небезпечних відкладень паморозі (категорія НЯ) на території України у місяці холодного періоду року протягом сучасного етапу зміни клімату 2011-2018 рр. Встановлено, що протягом останніх років збільшується кількість таких відкладень у січні та лютому відносно попереднього періоду 2001-2010 рр. Виявлено більш чітку їх локалізацію на території Закарпаття.

***Ключові слова:** небезпечні явища, відкладення паморозі, критерії небезпеки відкладень паморозі, просторово-часовий розподіл небезпечних відкладень паморозі на території України.*

**DEFERRATION OF FROST DEPOSITS OF CATEGORY DP (DANGEROUS
PHENOMENA) ON THE TERRITORY OF UKRAINE AT THE CURRENT STAGE
OF CLIMATE CHANGE 2011-2018**

S. I. Pyasetska

An analysis of the results of a study on the spatio-temporal distribution of cases of dangerous frost deposits (DP category) in Ukraine in the cold period of the year during the current stage of climate change 2011-2018 is presented of the previous period 2001-2010. Their clearer localization on the territory of Transcarpathia is revealed.

***Key words:** dangerous phenomena frost deposits, hazard criteria for frost deposits, spatio-temporal distribution of dangerous frost deposits on the territory of Ukraine.*

Під випадками відкладення паморозі категорії НЯ (небезпечна) розуміється відкладення паморозі (кристалічної та/або зернистої) на дротах стандартного ожеледного станка, який встановлений на кожній із метеорологічних станцій (МС) України, діаметром 50 мм та більше, причому із виміряного діаметру відкладення вилучається діаметр дроту у 5 мм, яким оснащено стандартний ожеледний станок [1; 2]. Натепер, відповідно до імплементації нових визначень небезпечних та стихійних явищ та попередження про їх виникнення, згідно до «Роз'яснень...» [3] відкладення паморозі діаметром ≥ 50 мм відносяться до небезпечних метеорологічних явищ І рівня небезпеки, та позначаються жовтим кольором при передачі відповідних повідомлень. Зазвичай такі відкладення здебільшого спостерігаються у зимові місяці – січень, лютий, грудень. Проте, вони можуть виникати за певних сприятливих умов наприкінці весни та у передзимовий період. Згідно до [4; 5] виникнення зернистої паморозі дуже часто спостерігається приблизно при тих самих умовах, що і внутрішньомасова ожеледь при анитициклональному баричному полі. При цьому на висотах спостерігаються осередки тепла та підвищений вміст вологи, та інверсії у пограничному шарі повітря або ізотермія температури та вологості. Найбільш сприятливими умовами для виникнення

для зернистої паморозі є слабкі переохолоджені опади (мряка), або щільний туман при малих швидкостях вітру та температури близької до 0°C , а для кристалічної – значна вологість повітря для сублімації водяної пари при значно нижчій температурі повітря, яка ближча до -10°C та при штилі, або дуже слабкому вітрі. Найкращі умови для кристалічної паморозі виявляються в центральних частинах антициклонів, у циклонах що заповнюються та баричних улоговинах при зменшенні хмарності. Також для її виникнення необхідна інверсія, здебільшого приземна. Кристалічна паморозь виникає при радіаційному вихолодженні повітря та адвекції холоду біля поверхні Землі та на висотах. Найбільш характерним для виникнення паморозі є термічне поле на ізобаричній поверхні 850 гПа [4; 5]. Практика доводить. Що досить часто відкладення зернистої паморозі поєднується із відкладенням кристалічної, причому здебільшого спочатку утворюється зерниста паморозь. Істотно впливає на розмір відкладення час його наростання. Для зернистої паморозі суттєве значення має розмір часток вологи, найсприятливішими для її виникнення є більш дрібнодисперсні частки вологи, розмір часток якої становить ≤ 20 мкм.

Вважається, що такі відкладення можуть перешкоджати безперебійній роботі ряду галузей економіки у першу чергу такі як енергетика, дротовий зв'язок, транспорт, що використовує електричну енергію. В окремих випадках при значному навантаженні таких відкладень та поєднанні їх дії з вітровим напором можуть бути пошкоджені або зруйновані окремі види обладнання, які чуттєві до такого впливу.

Загальна характеристика періоду 2011-2018 рр. Протягом цього періоду відкладення паморозі категорії НЯ спостерігались на території України переважно на території Закарпатської області на метеостанції МС Плай. Лише 1 випадок таких відкладень у січні зареєстровано у Київській області на МС Баришівка та ще 1 на МС Пожежевська у березні. Загальна кількість таких відкладень за цей період становила 64 випадки (з них 62 на МС Плай), що наближається до кількості таких відкладень протягом 1991-2000 рр. (70 випадків). По окремих місяцях 2011-2018 рр. випадки відкладень паморозі категорії НЯ спостерігались у січні - квітні, листопаді та грудні, у жовтні цього періоду вони не спостерігались на території України. Так, у січні спостерігалось 22 випадки, або 34,5 %, лютому 13 випадків – 20,3 %, березні 9 випадків – 14,4 %, квітні – 2 випадки – 3,1 %, листопаді – 7 випадків – 10,9 % та грудні 11 випадків – 17,2 %.

Січень. У січні 2011-2018 рр. відкладення паморозі категорії НЯ спостерігались кожного року, причому майже усі випадки спостерігались на Закарпатті на МС Плай – 21 випадок або 95,4 % від загалу за цей місяць. Лише 1 випадок таких відкладень було встановлено на території Київської області на метеостанції Баришівка. По окремих роках найбільша кількість випадків із такими відкладеннями спостерігалась у 2011 та 2018 рр., а саме у 2011 – 4-и випадки, або 18,2 % від загалу у цьому місяці та у 2018 р. – 5 випадків, що становило 22,7 %.

Лютий. У цьому місяці випадків відкладень паморозі категорії НЯ спостерігалось 13 випадків. Усі вони спостерігались виключно на МС Плай, що на Закарпатті. Внесок лютого у загальну кількість таких випадків протягом 2011-2018 рр. становив 20,3 %. Випадки таких відкладень траплялись майже кожного року цього проміжку часу за виключенням 2012 та 2014 рр. коли вони не спостерігались на території України. По окремих роках найбільше таких випадків спостерігалось у 2018 р., що становило 23,1 % від загалу за цей місяць.

Березень. У березні 2011-2018 рр. спостерігалось 9 випадків відкладень паморозі категорії НЯ. З них 8 випадків спостерігалась на МС Плай на Закарпатті, що становило 88,9 % та 1 випадок у Івано-Франківській області на МС Пожежевська. По окремих роках періоду такі відкладення спостерігались майже кожного року за виключенням 2012, 2016 та 2018 рр. Відкладення паморозі категорії НЯ були поодинокі, найбільша кількість їх в окремі роки становила 2 випадки (2011, 2013, 2014, 2017 рр.), що становило 22,2 % у кожному з них від загальної кількості за цей місяць.

Квітень. Протягом квітня 2011-2018 рр. випадки відкладень паморозі категорії НЯ були мало чисельні – лише 2 випадки і тільки на Закарпатті на МС Плай. Вони спостерігались у 2-х роках – 2012 та 2016.

Жовтень. У цьому місяці відкладень паморозі категорії НЯ на території України не спостерігалось.

Листопад. Наприкінці осені протягом досліджуваного періоду на території України спостерігалось 7 випадків відкладень паморозі категорії НЯ, що становило відповідно 10,9 % від загальної кількості за 2011-2018 рр. Усі вони спостерігались тільки в одному місці на Закарпатті на МС Плай. По окремих роках такі відкладення відмічались у 2011, 2014-2017 рр.

Грудень. Протягом грудня 2011-2018 рр. відкладення паморозі категорії НЯ так само, як і у більшості досліджуваних місяців спостерігались на Закарпатті (Плай), загальною кількістю 11 випадків, або 17,2 % від загалу за цей період. Вони спостерігались майже кожного року за виключенням 2017 та 2018 рр. У 2011-2013, 2015 та 2016 рр. кількість випадків становила по 2-а кожного року, що склало 18,2 % для кожного з них.

Отже, зважаючи на отримані результати дослідження можна сказати, що

Протягом 2011-2018 рр. помічено збільшення кількості випадків відкладень паморозі категорії НЯ у січні та лютому відносно 2001-2010 рр. та деяке зменшення цих відкладень у листопаді та грудні. Також для цього періоду встановлено більшу локалізацію таких відкладень на Закарпатті в усіх досліджуваних місяців відносно попередніх досліджуваних періодів, коли особливо у січні та грудні такі відкладення були досить широко розповсюджені по території України.

Література:

1. Настанова по службі прогнозів та попереджень про небезпечні і стихійні явища погоди. Державна гідрометеорологічна служба. Київ, 2003. 30 с.
2. Настанова гідрометеорологічним станціям і постам. Вип. 3. Ч.І. Метеорологічні спостереження на станціях. К.: Державна гідрометеорологічна служба. 2011. 279 с.

3. Роз'яснення «Настанови з метеорологічного прогнозування» від 01.01.2019 р. на заміну КД 52.4.3.01-03 (Державна гідрометеорологічна служба, Київ, 2003). Полтава. Полтавський обласний центр з гідрометеорології. Державна гідрометеорологічна служба. 2018. 6 с.

4. Руководство по краткосрочным прогнозам погоды. Ч. I. Л.: Гидрометеоиздат. 1986. 701 с.

5. Руководство по краткосрочным прогнозам погоды. Ч. II. Вып.1. Европейская часть СССР и Закавказье. Л.: Гидрометеоиздат. 1987. 298 с.

ІННОВАЦІЙНІ РОЗРОБКИ ГЕОГРАФІВ НАН УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВИКЛИКІВ ХХІ СТ.

Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, С. А. Лісовський,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

Окреслено основні виклики, що виникають в площині сталого розвитку. Розкрито зміст розробок, здійснених географами НАН України в напрямі подолання наслідків незбалансованого природокористування, інтеграції екологічної складової в процес інтегрованого просторового планування.

Ключові слова: сталий розвиток, ризики та загрози, просторове планування, стратегічна екологічна оцінка.

INNOVATIVE DEVELOPMENTS OF GEOGRAPHERS OF THE UKRAINIAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES THROUGH THE PRISM OF THE XXI CENTURY CHALLENGES

L. G. Rudenko, E. O. Maruniak, S. A. Lisovskyi

The main challenges arising within sustainable development promotion have been outlined. The content of the developments carried out by geographers of the National Academy of Sciences of Ukraine toward overcoming the consequences of unbalanced nature management, integration of the ecological component into the process of integrated spatial planning has been revealed.

Key words: sustainable development, risks and hazards, spatial planning, Strategic Environmental Assessment.

Негативні наслідки взаємодії суспільства і природи стали очевидними вже у другій половині ХХ століття та обумовили формування глобальної політики сталого розвитку, зростання дослідницького інтересу до процесів природокористування та управління ними, а також зміни суспільної свідомості.

Говорячи про сучасні виклики слід назвати такі їхні групи як:

- критичний стан навколишнього природного середовища та зміна клімату.
- обмеженість природних ресурсів на тлі економічного та демографічного зростання та, особливо, потреб енергетики.
- міжцивілізаційні та міжрелігійні зіткнення і конфлікти, тероризм.
- бідність та злидні, соціально-економічна нерівність.
- небезпеки технологічного розвитку.

Географічна наука, предметна область якої сприяє якнайглибшому розумінню проблем суспільно-природної взаємодії, масштабів трансформації геосистем, була однією з перших, представники якої звернули увагу на конфлікти природокористування, а також пошук можливих шляхів їх вирішення за різних соціально-економічних умов.

Зокрема, в Інституті географії НАН України, з 1991 року були затверджені такі напрями наукових досліджень, як розробка географічної концепції збалансованого соціального, економічного та екологічного розвитку регіонів України та картографічні дослідження природи, суспільства та їх взаємодії для обґрунтування збалансованого розвитку регіонів України. Окремо увага приділялась трансформації господарства України, ландшафтознавчим дослідженням в контексті забезпечення раціонального природокористування.

Відповідно, на основі проведених досліджень, підготовлено та видано Національний атлас України та монографію “Ukraine on Maps”, монографію про географічні аспекти основних тенденцій взаємодії суспільства і природи у ХХ ст., доповіді про стан виконання в Україні положень «Порядку денного на ХХІ століття», посібник «Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку» опрацьовувались проекти концепцій та стратегій сталого розвитку України [1].

Зважаючи на той факт, що реагування на виклики значною мірою стосується тематики управління ризиками та загрозами, їх упередження, прогнозування та візуалізації, а також відповідних рішень в рамках просторового планування, такі розробки також були здійснені та впроваджені географами.

У контексті рішень всесвітніх конференцій з питань зменшення небезпеки стихійних лих (Йокогама, 1994 р., Хіого, 2005 р.) [2; 5], у 2014 р. в Інституті географії вперше на територію України створено Атлас природних, техногенних і соціальних небезпек виникнення надзвичайних ситуацій, що включав 143 карти і тексти. Його структура передбачала шість розділів: передумови потенційних витоків надзвичайних ситуацій, природні небезпеки, техногенні небезпеки, соціальні небезпеки, надзвичайні ситуації в Україні, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій. Основним призначенням Атласу стало надання просторової і систематизованої інтерпретації знань про умови виникнення надзвичайних ситуацій для розроблення попереджувальних заходів, інформування громадян про можливості виникнення надзвичайних ситуацій на території їх проживання, оцінки відхилень від нормального стану природних чи технічних об'єктів, загроз їхніх руйнацій, впливів на життя людей, прямих і опосередкованих матеріальних збитків, погіршення екологічних властивостей компонентів природи. Згодом було також розроблено динамічну версію цього атласу.

Після прийняття нового Порядку денного та Цілей розвитку 2030, а також Сендайської рамкової програми [4] зі зниження ризику катастроф на 2015-2030 роки, питання ризиків та загроз набули ще більшої актуальності. Тож, були проведені подальші дослідження щодо оцінювання ризиків надзвичайних ситуацій природного, природно-антропогенного і соціального характеру в

Україні, створено інтерактивні карти розміщення потенційно небезпечних об'єктів токсичних відходів, отрутохімікатів та об'єктів пожежовибухової небезпеки, які надають можливість визначення точної географічної прив'язки об'єктів та можливий ступінь небезпеки для життя людей.

Крім того, отримала розвиток геоінформаційна система загроз збалансованому розвитку регіонів України. В контексті забезпечення національної безпеки та збалансованого управління розвиток територій доцільно брати до уваги такі сектори, як: військова сфера, територіальна цілісність держави; культурний та інформаційний простір, збереження української мови та мовного різноманіття; економічне зростання та безпека, зокрема енергетична; наука та інновації; стале виробництво і раціональне використання природних ресурсів; збереження і захист довкілля; адаптація до зміни клімату; здоров'я нації; боротьба з бідністю і соціальне благополуччя; сталий розвиток міст і громад; гендерна рівність; громадська безпека; боротьба з корупцією. Зазначені сектори охоплюють практично всі 17 Цілей сталого розвитку Україна-2030, 7 Цілей проекту Стратегії сталого розвитку до 2030 року, та висвітлюють всі сфери загроз національній безпеці України, сформульовані в «Стратегії національної безпеки України».

Зважаючи на те, що спільне управління ризиками, особливо з урахуванням різних географічних особливостей, як і інші заходи, пов'язані зі збереженням природних та культурних цінностей, було одним з пріоритетних завдань Територіального порядку денного ЄС до 2020 р. [3], вдосконалення процесу просторового планування в Україні, посилення уваги до окремих типів територій – сільської місцевості та урбанізованих територій стало іншим важливим напрямом географічних досліджень останніх років. Особливе значення мали роботи з екологізації планувальних рішень, що здійснювались у широкому колі стейкхолдерів та за консультативної підтримки урядових та наукових структур Німеччини. Розробки, розпочаті у 2011 р., здійснювались на рівні регіону, району, а зрештою – місцевих громад, були спрямовані на розробку просторових та ландшафтних планів модельних територій, а також на підготовку методичних рекомендацій, які б сприяли кращому урахуванню особливостей різних компонентів навколишнього середовища при здійсненні містобудівної діяльності. Йдеться про вдосконалення підходів щодо визначення та оцінки територій, що мають особливу екологічну, рекреаційно-оздоровчу, наукову, естетичну, історико-культурну цінність, встановлення передбачених законодавством обмежень на їх планування, забудову та інше використання. Це - нові можливості, серед яких «перезавантаження» планувальних орієнтирів на принципах сталого розвитку (локалізація Цілей 2030).

Для місцевих громад концепція цілей і заходів ландшафтного плану створює надійний фундамент реалізації цілей сталого розвитку, обґрунтованої локалізації інвестиційних проектів, пріоретизації екологічних завдань в стратегіях і програмах соціально-економічного розвитку. Крім того, наявність ландшафтного плану значною мірою сприяє швидкому і професійного проведення процедури стратегічної екологічної оцінки (СЕО).

В цьому контексті слід також зауважити розробки географів в сфері оцінки впливів на довкілля, що є важливою складовою упередження ризиків та загроз, а також пом'якшення наслідків їх прояву. В широкому сенсі, оцінка впливів на довкілля здійснювалась в Україні протягом багатьох років, а відповідні методики розроблялись екологами, географами, фахівцями з територіального планування. Водночас, ці методики та індикатори лише частково відповідають сучасним стандартам і мають бути адаптовані до вимог процедури СЕО в її європейському контексті. Застосування методик ландшафтного планування щодо оцінки значимості та чутливості всіх компонентів навколишнього середовища – ґрунтів, поверхневих та підземних вод, видів та біотопів, клімату та атмосферного повітря, культурних та природних ландшафтів має суттєво підвищити якість звітів про СЕО для всіх рівнів містобудівної документації, а також сприятиме покращенню стану довкілля в країні та регіонах.

У підсумках зазначимо, що розробки, здійснені географами, зокрема і в рамках міждисциплінарної, міждержавної співпраці мають високу цінність для реалізації національної та регіональної політики в різних секторах. Це підтверджено і кількома наведеними в цій публікації прикладами, і результатами багатьох інших досліджень, окремі з яких вже впроваджуються в діяльності міністерств та відомств України. Водночас, необхідною є подальша гармонізація і термінології, і тематичних напрямів з пріоритетами європейського та глобального рівнів.

Література:

1. Гречко Т.К., Лісовський С.А., Романюк С.А., Руденко Л.Г. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку. <https://igu.org.ua/uk/node/22049>.
2. Hyogo Framework for Action 2005-2015: Strategy for Disaster Reduction. Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters <https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf>.
3. Territorial Agenda of the European Union 2020. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2011/territorial-agenda-of-the-european-union-2020.
4. The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030. <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>.
5. Yokohama Strategy and Plan of Action for a Safer World: guidelines for natural disaster prevention, preparedness and mitigation <https://www.undrr.org/publication/yokohama-strategy-and-plan-action-safer-world-guidelines-natural-disaster-prevention>.

ЗМІНИ КЛІМАТУ І ЗБАЛАНСОВАНЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

О. О. Світличний, А. В. П'яткова,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(м. Одеса, Україна)

Розглянуто проблеми використання земельних ресурсів в умовах активного прояву водної ерозії ґрунту як одного із основних факторів, що лімітують досягнення стійкого збалансованого розвитку майже у всіх регіонах України. На основі фізико-статистичної математичної моделі змиву-аккумуляції ґрунту, розробленої в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, розроблено прогноз на 2031-2050 рр. змін інтенсивності та внутрішньорічного розподілу ерозійних втрат ґрунту для одного з адміністративних районів Тернопольської області. Окреслено шляхи оптимізації використання земельних ресурсів в нових умовах.

Ключові слова: водна ерозія ґрунту, зміни клімату, збалансоване землекористування.

CLIMATE CHANGE AND SUSTAINABLE LAND USE

O. O. Svitlychnyi, A. V. Piatkova

The problems of using land resources under the conditions of active manifestation of water soil erosion as one of the main factors limiting the achievement of sustainable balanced development in all regions of Ukraine. Based on the physico-statistical mathematical model of soil flushing-accumulation developed at Odesa I. I. Mechnikov National University the forecast for 2031-2050 of changes in the intensity and intra-annual distribution of erosion soil losses for one of the administrative districts of the Ternopol region is developed. The ways of optimizing the use of land resources in the new conditions are outlined.

Keywords: water soil erosion, climate change, sustainable land use.

Водна ерозія ґрунтів негативно та різнобічно впливає практично на всі компоненти ландшафту, завдаючи величезних екологічних і економічних збитків. В результаті водної ерозії знижується родючість ґрунту, погіршуються його фізичні і хімічні властивості, підвищується посушливість ґрунту і мікрокліматичних умов, знижується активність ґрунтової флори і фауни, збільшується максимальний стік річок і тимчасових водотоків, знижується меженний стік. Продукти ерозійного руйнування ґрунту, потрапляючи до гідрографічної мережі, погіршують якість поверхневих вод, сприяють замуленню ставків і водосховищ, долин малих річок, стаючи однією з основних причин зникнення або трансформації річок у тимчасові водотоки.

Відповідно до [4] поточного часу в Україні еродовані 38,4 % площі сільськогосподарських земель і 39,9 % площі ріллі. Водна ерозія поширена у всіх природних зонах країни, але особливо – на півдні Лісостепу і півночі Степу, де проходить так званий «пояс максимальної ерозії» [6]. Сталий збалансований розвиток практично у всіх регіонах України і в даний час, і, як впливає з кліматичних прогнозів, в найближчі десятиліття буде неможливим без вирішення проблеми водної ерозії ґрунтів.

Відповідно до прогнозу основних кліматичних показників, виконаного в Українському науково-дослідному гідрометеорологічному інституті (УкрНДГМІ) [1; 2] у середині нашого століття (протягом 2031-2050 рр.) для

всієї території країни очікується збільшення річних сум опадів. У середньому по Україні прогнозується збільшення річної суми опадів у порівнянні з 1991-2010 рр. на 8%, а опадів за найбільш ерозійнонебезпечний період (травень-вересень) – на 4 %. При цьому для західних областей України це збільшення і річних опадів, і опадів ерозійнонебезпечного періоду складе 13%. На півночі країни збільшення річних опадів відповідно до [2] буде дорівнювати 9 %, а для ерозійнонебезпечного періоду – близько 6%. У центральних, східних і південних областях збільшення річної суми опадів буде змінюватися від 3 до 9%, а для періоду травень-вересень буде практично нульовим і навіть негативним для липня-серпня. При цьому принаймні на півдні країни у зв'язку із потеплінням клімату ерозійнонебезпечним буде і квітень, для якого прогнозується збільшення опадів на 27 %.

Таким чином, в межах України вже до середини поточного сторіччя, тобто через 10-30 років відповідно до авторитетного кліматичного прогнозу очікуються суттєві і по-різному виражені в різних регіонах країни зміни кліматичних і, отже, гідрометеорологічних умов водної ерозії, оскільки водна ерозія – це процес, що протікає під впливом крапель дощу і поверхневого стоку в теплий період року і стоку талих вод – навесні.

Кількісна оцінка обумовлених кліматом змін інтенсивності водної ерозії і, відповідно, ерозійних втрат ґрунту, може бути виконана на основі математичних моделей, які адекватно описують вплив гідрометеорологічних умов водної ерозії. При цьому сучасний рівень ґрунтозахисної практики вимагає від таких моделей просторово-розподіленої оцінки ерозійної небезпеки, яка враховує особливості схилового ерозійно-аккумулятивного процесу на схилах різної довжини, форми та експозиції для того, щоб виконана оцінка могла бути основою ґрунтозахисного проектування в тому числі і ґрунтозахисних ландшафтно-адаптивних систем землеробства.

В Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова розроблені профільна (1D) і просторова (2D) версії фізико-математичної математичної моделі змиву-аккумуляції ґрунту, які дозволяють з урахуванням результатів досліджень останніх років [7] виконувати не лише розрахунок, але і прогноз ерозійних втрат ґрунту на основі стандартних кліматичних даних. ГІС-реалізація просторової версії моделі виконана з використанням пакета моделювання навколишнього середовища PCRaster, розробленого в Університеті м. Утрехта (Нідерланди). Математична модель пройшла успішну верифікацію з використанням даних спостережень за зливом ґрунту на стокових майданчиках і експериментальних мікроводозборах стокових і водно-балансових станцій України і Молдови, а також з використанням методу радіоцезієвих і магнітних трасерів.

Застосування цієї моделі для прогнозу ерозійних втрат ґрунту в межах Підгаєцького району Тернопільської області з використанням прогнозу атмосферних опадів на 2031-2050 рр. [2] показало, що у середині поточного століття при збереженні існуючого землекористування на орних землях району очікується помітне (в середньому на 24%) збільшення інтенсивності водної ерозії у теплу пору року. Ерозійні ж втрати ґрунту у період весняного

сніготанення у зв'язку з підвищенням на $0,9 \dots 2,1^{\circ} \text{C}$ середніх місячних температур зимових місяців [1] знизяться до практично незначущих величин. При незмінному землекористуванні в результаті інтенсифікації зливового змиву ґрунту площа умовно ерозійнонебезпечних орних земель (із середньорічним зливом ґрунту менше 2 т/га) у районі зменшиться на 1,5 тис. га (5,3%). Приблизно на стільки ж збільшиться площа ріллі з дуже високою ерозійною небезпекою.

Тобто, на території Підгаєцького району та в цілому в межах Західного регіону України у зв'язку з прогнозованими змінами клімату зміниться не лише інтенсивність ерозійної деградації агроландшафтів, а і перерозподіл ерозійної небезпеки всередині року у бік її концентрації у травні-вересні. Це потребує істотних змін у стратегії і тактиці захисту ґрунтів від ерозії. Землі з дуже високим ступенем ерозійної небезпеки повинні бути виведені з інтенсивного сільськогосподарського використання і трансформовані у природні кормові угіддя, ліси, заповідні території. На схилових землях з помірною та високою ерозійною небезпекою (середньорічні втрати ґрунту 5-20 т/га) повинні впроваджуватися ґрунтозахисні ландшафтно-адаптивні (контурно-меліоративні, ландшафтно-екологічні та ін.) системи землеробства, протиерозійна ефективність яких пропорційна ступеню ерозійної небезпеки території і в цілому, і в межах її окремих частин.

Література:

1. Краковська С. В., Гнатюк Н. В., Шпиталь Т. М., Паламарчук Л. В. Проекції змін температури повітря за даними ансамблю регіональних кліматичних моделей в регіонах України в XXI столітті. *Наукові праці УкрНДДГМІ*. 2016. Вип. 268. С. 33-44.
2. Краковська С. В., Паламарчук Л. В., Гнатюк Н. В., Шпиталь Т. М., Шедемєнко І. П. Зміни поля опадів в Україні у XXI ст. за даними ансамблю регіональних кліматичних моделей. *GEOINFORMATIKA*. 2017. № 4 (64). С. 62-74.
3. Кульбіда М. І., Єлістратова Л. О., Барабаш М. Б. Сучасний стан клімату України. Проблеми охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки. 2013. Вип. 35. С. 118-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ponp_2013_35_14 (дата звернення 29.03.2020).
4. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України / редкол.: Балюк С. А., Медведєв В. В., Тараріко О. Г., Греков В.О., Балаєв А.Д. Київ: ТОВ «ВИК ПРИНТ», 2010. 111 с.
5. Светличный А. А. Оценка изменений гидрометеорологических условий ливневой эрозии почвы в Степи и Лесостепи Украины в связи с изменениями климата. *Вісник ОНУ. Географічні та геологічні науки*. 2018. Том 23. Вип. 1 (32). С. 53-71.
6. Швєбс Г. И. Формирование водной эрозии, стока наносов и их оценка Ленинград: Гидрометеоздат, 1974. 184 с.
7. Svetlitchnyi A. A., Piatkova A. V. Spatially distributed GIS-realized mathematical model of rainstorm erosion losses of soil. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2019. 28(3). P. 562-571.

МІСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Л. Б. Сікорська,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

Міська ідентичність стає важливим об'єктом вивчення в сучасній українській суспільній географії. Зростання інтересу до урбаністичних досліджень разом із успішним застосуванням міждисциплінарних підходів відкриває нові можливості пошуку відповідей на наявні суспільно-політичні виклики, що стоять перед державою та суспільством. В роботі розглянуто підходи до розуміння поняття міської ідентичності та особливості його наукового застосування.

Ключові слова: міська ідентичність, територіальна ідентичність, місто.

URBAN IDENTITY AS AN OBJECT OF HUMAN GEOGRAPHICAL RESEARCH

L. B. Sikorska

Urban identity is becoming an important object of study in modern Ukrainian human geography. The growing interest in urban research together with the successful application of interdisciplinary approaches opens up new opportunities to find answers to existing socio-political challenges facing the state and society. The paper considers approaches to understanding the concept of urban identity and features of its scientific application.

Key words: urban identity, territorial identity, city.

Територіальна ідентичність населення – важливий об'єкт сучасних досліджень багатьох наук, насамперед тих, які займаються вивченням різних сторін життя і функціонування суспільства. Міська ідентичність, як один із вимірів територіальної ідентичності, є сферою особливого міждисциплінарного інтересу цілої низки науковців. З одного боку, ідентичність міських мешканців є проявом їх відчуття приналежності до єдиної спільноти (об'єкт вивчення у психології, соціології), а з іншого – є результатом історичного процесу розвитку самого міського поселення і суспільства, що проживає в ньому (об'єкт вивчення історії, географії).

Дослідження міської ідентичності є новими для української географічної науки. Сучасні дослідники розглядають міста не лише як певні локалізовані економічні, політичні та соціальні простори, а і як простори «із специфічною аурую, колоритом, що сприймаються через власні асоціативні образи та стереотипи». Переосмислення ролі міст і міського простору стали наслідком пошуку відповідей на актуальні проблеми міського розвитку, коли важливу роль відіграє як економічне наповнення міста, так і суспільство (міська спільнота), яке якраз і є основною рушійною силою просторових та політичних змін у місті [7, с. 5–6].

Бачення та інтерпретації поняття «міської ідентичності» прийшли в географію із соціології. Класична соціологія (праці М. Вебера, Е. Дюркгейма, Ф. Тенніса) вбачає основою формування міської ідентичності наявність міської

спільноти та міського способу життя, які протиставляються традиційним, сільським спільнотам. Г. Зіммель звертає увагу на існування специфічної форми соціальних зв'язків всередині міста [4].

На думку соціологів, в сучасних умовах поняття міської ідентичності необхідно інтерпретувати, опираючись на концепцію «уявлених спільнот» Б. Андерсона. Зокрема О. Мусієздов вважає, що в основі міської ідентичності лежить «певна система уявлень про те, що являє собою місто» (його специфіка, культурні та геополітичні контексти, сучасна та історична роль та значення міста в розрізі регіону/держави тощо). Схожої думки дотримується і Н. Міхно, наголошуючи, що «міська ідентичність складається в ході символічного виробництва міських смислів, вона сконструйована з репертуару тих значень, з якими стикається людина» [2; 3].

У соціально-психологічних дослідженнях ключову роль у формуванні та артикуляції ідентичності відіграє соціальний простір та розуміння індивідом свого місця в ньому. При цьому наголошують на існуванні психологічного та емоційного зв'язку людини з територією проживання, переживанням приналежності, прив'язаності до неї, а також ментальною і ціннісною спільністю особи з тим соціумом, який проживає на цій території. Розглядаючи територіальну ідентичність з соціально-психологічної точки зору І. Самошкіна виділяє при цьому два її основні типи: 1) особистісну ідентичність (персональний простір, ставлення до місця) та 2) соціальну ідентичність, яку передусім розглядає як територіальну ідентичність індивідів у міському середовищі [6].

У географічній науці важливу роль у інтерпретації усіх рівнів ідентичності (національного, регіонального, локального) відіграють поняття простору, території, місця. Як зазначає І. Гукалова, в сучасній суспільній географії просторова (територіальна) ідентичність тісно пов'язана з поняттям «територіальна спільність людей», до яких відносяться регіональні та локальні соціуми, місцева громада тощо. Ці соціуми являють собою спільноти, «члени яких пов'язані узами загальних відносин до території, на якій вони проживають, і тих відносин, які витікають з факту проживання на спільній території» [1].

О. Гнатюк також розуміє територіальну ідентичність як «комплекс індивідуальних або колективних уявлень, які характеризують особливий ментальний зв'язок індивіда чи спільноти з певною територією і/або відповідною територіальною спільнотою, та пов'язані із процесом інтерпретації місцевої специфіки...» [5, с. 21].

Отже, міська ідентичність з одного боку є важливою складовою територіальної ідентичності (просторово-територіальній вимір, взаємодія індивідуума з середовищем свого проживання – містом), а з іншого – є компонентом соціальної ідентичності індивіда (взаємодія та самоідентифікація з соціумом, що проживає на конкретній території/місті). Дослідження міської ідентичності є особливо актуальними в сучасних соціально-політичних умовах, адже разом із адміністративними, економічними та культурними функціями міста виступають вагомими центрами суспільно-просторової трансформації,

центрами ідей та можливостей, коли успішність трансформації напряму залежить від активності мешканців громад та усвідомлення ними відповідальності за середовище свого проживання.

Література:

1. Гукалова І. В. Просторова ідентичність населення у руслі нових напрямів дослідження у суспільній географії. Український географічний журнал. Київ, 2015. № 4. С. 24–30.
2. Mikhno N. K. Miska VS Rehionalna Identychnist: do Pytannia Kharakteru Formuvannia/Aktualizatsii/Protystavlennia v Umovakh Suchasnoho Ukrainskoho Suspilstva. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 2020. 2(23). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/28022020/6951
3. Мусієздов О. Місто як уявлена спільнота. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. Львів, 2010. Вип. 4. С. 178–182.
4. Мусієздов О. Проблематика міської ідентичності у соціологічній класиці. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Харків, 2019. № 1045. С. 30–36.
5. Олійник Я.Б., Гнатюк О. М. Територіальна ідентичність населення Подільського регіону : монографія. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2017. 223 с.
6. Самошкина И.С. Территориальная идентичность как предмет социально-психологического исследования. Вестник РГГУ. Серия «Психология». Москва, 2008. № 3. С. 43-53.
7. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

М. С. Томаш,

Учреждение образования «Гомельский госуниверситет им. Ф. Скорины»
(г. Гомель, Республика Беларусь)

В статье рассматриваются современные образовательные технологии, анализируется эффективность их применения в процессе обучения географии в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: география, мультимедиа, компьютерные технологии.

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN GEOGRAPHY LESSONS

M. S. Tomash.

Annotation. The article considers modern educational technologies, analyzes the effectiveness of their use in the process of teaching geography in a general education school.

Keywords: geography, multimedia, computer technologies.

Обучение географии, как известно, невозможно без применения средств наглядности, так как большая часть объектов и природных явлений, представленных для изучения, не может наблюдаться в естественных условиях,

и в этом смысле изучение географии требует от учащихся развитого воображения и приемов отвлечения. Формирование абстрактного мышления требует необходимость разработки учителем мультимедийных презентаций, которые позволят демонстрировать сложные природные процессы (сход горных лавин, землетрясение, наводнение и др.).

«За» в пользу мультимедийных презентаций и интерактивной доски имеет место в том случае, когда учащийся не только осмысливает, запоминает и воспроизводит знания, но и самостоятельно раскрывает новые стороны и связи изучаемых явлений. В такого рода деятельности наблюдается творческое начало, искание нового в раскрытии изучаемого вопроса, проведение наблюдений, анализ природных процессов и т.д. Подготовка мультимедийных презентаций требует привлечения дополнительного материала, новых источников знаний. Изобразительный ряд, включая образное мышление, помогает ученику целостно воспринимать предлагаемый материал. Появляется возможность совмещать теоретический и демонстрационный материалы [1, с. 85].

Однако, при разработке мультимедиа следует учитывать значение презентаций как средства для развития наблюдательности и мышления учащихся с учетом их психофизиологических особенностей и успеваемости. Немаловажную роль играет соответствующая мотивация и оценка полученных учащимися результатов.

Использование мультимедиа-презентаций в процессе обучения географии положительно отражается на качестве усвоения и продуктивности реализации географических знаний, создает благоприятные условия для развития личности учащегося, подготовки его к продуктивной деятельности в условиях информационного общества. Использование мультимедиа технологий положительно влияет на повышение качества подготовки учащихся, поэтому следует ориентировать учащихся на разнообразные формы участия в разработке информационно – образовательных электронных ресурсов, связанных не только с учебным, но и профессиональным содержанием деятельности будущих специалистов [1, с. 86].

С целью проверки эффективности применения современных образовательных технологий были разработаны и проведены уроки географии в 11«А» классе ГУО «Гимназии № 51 г. Гомеля. В экспериментальной модели одним из методических условий успешного усвоения учащимися информации было заявлено использование ИКТ (информационно-коммуникационных технологий) в обучении. Исходя из этого, в эксперименте было проведено сравнение двух различных методик обучения географии – традиционной и с использованием мультимедиа и интерактивной доски.

Таким образом, если в содержание школьных уроков географии внедрять знания при помощи компьютерных технологий обучения (на базе цифровых образовательных ресурсов), то это активизирует интерес учащихся к географии в целом, а также стимулирует научно-исследовательскую деятельность учащихся. На уроках географии использование компьютерных технологий обучения оказывает воздействие на разные виды памяти учащихся, а также на

эмоциональную сферу. Наглядность способствует развитию образного мышления, а информация, представленная в виде образов, эффективнее усваивается. Немаловажным является то, что при использовании динамичных изображений легче удерживать внимание учеников на уроке. Мотивация учащихся на овладение практическими навыками работы с компьютерными программами также значительно выше, чем при работе с учебным пособием. Психолого-педагогическая основа данному утверждению базируется на том, что человек лучше усваивает ту информацию, которая является лично значимой и может быть использована в будущем – а умение работать с компьютером в современном информационном обществе выходит на одно из первых мест в системе личных приоритетов учащихся [1, с. 87].

В соответствии с задачами исследования был разработан план педагогического эксперимента, включающий три этапа.

Эксперимент проводился на базе ГУО «Гимназии № 51 г. Гомеля» в 11«А» классе. На первом этапе прохождения практики осуществлялось изучение литературы по проблеме исследования; разрабатывались идеи, гипотеза, задачи исследования, основные теоретические положения.

На втором этапе была проведена беседа с учителем географии об особенностях поведения, уровне географических знаний и интересах учеников 11 класса; разработаны планы уроков и методика экспериментальной работы, ее техническое обеспечение. На этом этапе была реализована основная программа экспериментальной работы.

На третьем этапе была проведена статистическая обработка данных, полученных в ходе исследования, теоретически осмыслены, обобщены и оформлены результаты, сформулированы результаты по сопоставлению двух методик, проведенных уроков, сделаны выводы и рекомендации по совершенствованию процесса.

В эксперименте участвовала одна группа школьников 11 класса. В ходе практики были внедрены два экспериментально разработанных урока. Уроки были составлены с использованием различных средств обучения. Первый экспериментальный урок по теме «Металлургия» был проведен в традиционной форме, с использованием следующих наглядных средств обучения: политическая карта, опорный конспект, записанный на доске; второй урок по теме «Машиностроение» был разработан с использованием мультимедиа и интерактивной доски. Оба урока носили четкую направленность, различными были средства обучения, задействованные при проведении уроков.

На третьем этапе исследования было произведено сравнение уровня усвоения знаний и умений после каждого из экспериментальных уроков, проанализирован интерес учащихся при проведении уроков, степень активного участия и вовлечения в деятельный компонент занятий. После проведения двух уроков было проведено анкетирование класса на предмет выявления индивидуальных предпочтений учащихся, степени интереса к урокам с применяемым средствам обучения.

Таким образом, по мнению большинства, объяснения учителя с применение мультимедиа, наиболее помогли ученикам в усвоении новой темы

«Металлургия», так ответили 20 учеников из 26, вместе с тем учебное пособие не оказывает существенной помощи в запоминании нового материала.

Абсолютное большинство учеников (95 %) считают, что применение компьютера и представление материала в виде презентации на уроке помогает лучшему усвоению. Около 85 % учеников ответили, что экспериментальный урок с использованием ИКТ вызвал у них больший интерес, чем первый урок, проведенный в традиционной форме.

Более половины учеников пользуются при подготовке уроков географии различными Интернет-ресурсами, другие же наряду с компьютерными технологиями используют в подготовке другие источники информации в виде пособий, атласов и материалов периодических изданий (рисунок 1).

В основном были перечислены следующие ресурсы: www.google.com; www.yandex.by; www.ru.wikipedia.org. Среди прочих способов подготовки были предложены различные хрестоматии по географии, справочники, атласы и материалы периодических изданий, таких как: журналы «Вокруг света» и «GEO». Также ученикам было предложено написать свое мнение о проведенных экспериментальных уроках. В целом большинству все понравилось, были отмечены лаконичность, точность и понятность предоставленного материала.

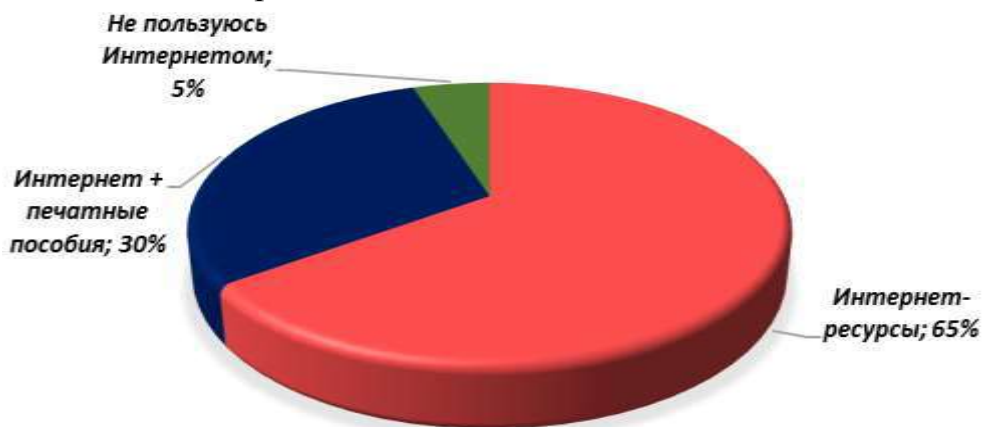

Рис. 1. Ответы на вопрос анкеты «Пользуетесь ли вы при подготовке к урокам географии различными Интернет-ресурсами или совмещаете Интернет с печатными пособиями?»

Все рассмотренные в работе технологии возможно применять на уроках географии. Часто, на практике, происходит сочетание элементов разных педагогических методик. Педагог должен быть готов к развитию различных вариантов занятия, исходя из заинтересованности учащимися какой-либо темой, или видя какие-то проблемы в усвоении материала. Современный личностно-ориентированный подход в образовании предусматривает задания различного уровня сложности для различных групп обучающихся. Это позволяет создать ситуацию успеха и не оттолкнуть слабых учеников.

Результатом использования современных образовательных технологий на уроке географии является повышение интереса к изучению предмета

географія, підвищення рівня знань, так як урок проходить в інтересній для учасників формі з використанням інтерактивного і мультимедійного супроводження.

Література:

1. Томаш, М.С., Сакунова Ю.В. Мультимедійна презентація в навчанні географії: «за» і «проти». *Географія ХХІ століття: наука і практика: матеріали республіканської науково-практичної конференції, присв. 25-літтю кафедри географії ВГУ ім. П. М. Маширова*, Витебськ, 27 листопада 2015 р. С.85-87.

СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

О. Г. Топчієв¹, Д. С. Мальчикова², І. О. Пилипенко²,

¹Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(м. Одеса, Україна)

²Херсонський державний університет
(м. Херсон, Україна)

У статті розглянуті складові сучасної методологічної трансформації української географії. Обговорюються головні напрямки участі географічної науки у розробленні сучасних запитів суспільства на раціональну організацію та збереження ландшафтної оболонки Землі.

Ключові слова: географічна оболонка, ландшафтна оболонка, предметна область географії, методологічна трансформація.

MODERN METHODOLOGICAL TRANSFORMATION OF UKRAINIAN GEOGRAPHY AND ITS COMPONENTS

Topchiiev O. H, Malchykova D. S., Pylypenko I. O

The article reviews the components of modern methodological transformation of ukrainian geography. The main directions of geographical science participation in the development of modern society's requests for rational organization and the conservation of the Earth landscape envelope are discussed.

Key words: geographical envelope, landscape envelope, subject area of geography, methodological transformation.

Як і всі інші науки, географія постійно і регулярно переглядає і оновлює власні методологічні принципи і засади відповідно до всіх нових запитів суспільства і зростання загального рівня науки. Важливою складовою сучасного перегляду засад вітчизняної географії виступає критичний перегляд радянських ідеологем, зумовлених певним протистоянням радянського ладу «недружньому» Заходу та культом всього радянського. Згадаємо В. Маяковського: «У советских собственная гордость. На буржуев смотрим свысока». А ще згадаємо долю генетики, кібернетики, теорії систем, ринкової економіки, соціології, інформатики та багатьох інших наукових напрямків, які з відставанням і запізненням буквально продиралися до радянської науки.

Для вітчизняної географії найбільші наслідки мали наступні ідеологізовані погляди і позиції радянських теоретиків та методологів. Істотно переважала природнича географія на противагу її соціально-економічній «половині», яку намагались вивести із системи географічних наук взагалі. Наслідком такої «деформації» стало проголошення об'єктом географії географічної оболонки Землі, яку визначали як суто природний комплекс. Населення з його виробничою та духовною діяльністю, а також матеріальний світ, створений людиною, залишались поза предметною областю географії. Було поширене вкрай спрощена і примітивна дефініція економічної географії як «науки про розміщення виробництва». Традиційний погляд на земну оболонку, що поєднує і природні, і соціально-економічні компоненти, просто відкидався. Про історичний монізм і цілісність географічної науки писали іронічно (у лапках) – так звана «единая география».

Подібні методологічні деформації мали місце і в інших науках, безпосередньо пов'язаних з географією. Вітчизняна економічна наука розробляла доволі своєрідні положення і концепції, від яких пострадянські країни не можуть вивільнитись і нині. Головними економічними показниками були горезвісна валова продукція та національний дохід, які допускали повторний – подвійний, потрійний і т. д. залік виробленої продукції і буквально спотворювали реальну економічну ситуацію. Один з тогочасних партійних ідеологів називав таку ситуацію «економікою абсурду» [1]. Вважалося, що національний дохід створюють лише галузі матеріального виробництва. Звідси абсолютний пріоритет виробничої сфери у стратегіях розвитку та наукових розробках. Сфера послуг мала статус «надбудови» і «утриманки». Результати таких ідеологем відомі: вітчизняні науковці і політики «прогавили» початок постіндустріальної цивілізації, революцію послуг, виявились не готовими до новітніх викликів цивілізаційного поступу. Зрозуміло, що всі зазначені ідеологеми мали величезний вплив на розвиток науки в цілому і географії, зокрема.

Новітні запити до географічної науки, пов'язані зі становленням державності, курсом на євроінтеграцію, входженням у світовий цивілізаційний простір [6] активно обговорюються і дискутуються. Акцентуємо, що основою цих змін у науковому полі вітчизняної географії є перш за все трансформація поглядів на її предметну область та інші сучасні методологічні трансформації. Відбулась предметна перебудова соціально-економічної гілки географії: «економічна географія» стала «соціально-економічною», а потім – за світовими нормами – «суспільною». Поглибилось розуміння предметної цілісності географії на засадах єдності об'єкту географічних досліджень. Поряд з традиційною «географічною оболонкою» розроблене поняття «ландшафтна оболонка» з таким змістовним розмежуванням: географічна оболонка – природний комплекс, що його вивчає фізична географія; ландшафтна оболонка - соціо- природний комплекс, об'єкт досліджень для всієї системи географічних наук та її нового напрямку – загальної (моністичної) географії [7]. Зауважимо, що поширене використання цих понять як синонімів – географічна (ландшафтна) оболонка Землі. Але є потреба у їх термінологічному

розмежуванні, оскільки земну оболонку досліджують і у природно-географічному аспекті, і комплексно як соціо-природну цілісність. Термінологічна дискусія триває, але необхідність використання обох понять вже очевидна.

Радянські географи стримано ставились до хорологічної концепції, не зважаючи на її інтегруючу роль для всієї системи різноякісних і доволі розпорошених географічних наук. Знов-таки, її звинувачували в ідеалізмі, який не сприймався матеріалістичною діалектикою. Пройшов час, і на засадах хорології розроблений географічний метод для потреб просторової і територіальної систематики об'єктів і процесів, який вже має міждисциплінарний, загальнонауковий статус подібно до історичного методу. І тут термінологічний різнобій: метод – географічний, територіальний, просторовий. Здається, базовий термін – «географічний метод», а територіальні систематики слід називати «геопросторовими», оскільки така назва зберігає предметну специфіку географічних досліджень.

У світовій географії у другій половині минулого століття істотно посилюється інтерес до проблем геопросторової організації населення і господарства, до територіальних принципів управління. В. Айзард і його школа розробили концепцію регіональної економіки як новий науковий напрям, що певною мірою протистояв традиційному галузевому управлінню і доповнював його територіальними принципами і критеріями. Показово, що радянська (і пострадянська) економічна наука, яка зростала на суто галузевих підходах, цей напрям не сприймала. Разом з тим, регіональна економіка та регіональна політика стали світовим стандартом управління. Згадаймо як приклад могутню Асоціацію європейських регіонів і вимогу ЄС до всіх країн – кандидатів до євроінтеграції перевести управління на засади регіональної економіки та регіональної політики і на законодавчому рівні регіоналізувати свої країни. В Україні державна регіональна політика започаткована у 2001 р., а регіоналізація країни в умовах геополітичного і військового протиборства з Росією лишається поки що нездійсненою [9].

У 1970-х роках Р. Морілл і його послідовники розробили концепцію територіальної організації суспільства, яка незабаром була визнана світовою географічною спільнотою. Нині цю концепцію розглядають як першооснову для розроблення будь-яких стратегій і програм соціально-економічного розвитку країн, регіонів, міст і поселень. Територіальну організацію населення і господарства у наш час розглядають як фундаментальну закономірність життєдіяльності людей, можливо, як гіпотетичний загальногеографічний закон. На засадах територіальної організації розроблений новітній науковий напрям формування природних каркасів екологічної безпеки країн і регіонів. Поряд з традиційним нормуванням та регламентацією забруднень і викидів почали створювати так звані екологічні мережі, що являють собою цілісні територіальні структури природоохоронних територій, що забезпечують екологічну безпеку населення. Наголосимо, що Україна швидко запозичила цей європейський досвід і затвердила програми формування національної

еологічної мережі та регіональних екомереж відповідними законами (2000 р. та 2004 р.).

Ще один напрям географічних (геопросторових) досліджень, пов'язаний з плануванням територій, започаткований європейськими країнами протягом 1990-х років. Світова господарська практика має давні традиції планування територій («Land use planning» - у Великій Британії, «Landnutzungsplanung» - у Німеччині), орієнтованого на впорядкування природного середовища та раціональне використання земельних угідь. Країни ЄС розробили "Європейську хартію регіонального/просторового планування» [11] і затвердили «Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту» [4]. У цих документах регіональне/просторове планування визначене як «географічний вираз економічної, соціальної, культурної та екологічної політики суспільства».

Такий підхід Україна імплементувала, починаючи від 1997 р., коли була розроблена і затверджена законом України (2002 р.) «Генеральна схема планування території України» [2]. Зауважимо, що вітчизняна географія дещо уповільнено сприймає цей напрям: відповідних дисциплін та науково-дослідних тем на географічних факультетах ще вкрай мало. Відомі пропозиції і розробки новітнього напрямку вітчизняної конструктивної географії – геопланування, що об'єднує планування міст (розроблення генеральних планів), районні планування (традиційна назва – «планіровки») та планування територій регіонів і країн [8]. І термінологічна дискусія: окремі географи вживають термін «територіальне планування», забуваючи, що це поняття розроблене в економічних науках з принципово іншим змістом. Отже, правильно - «планування територій» або його певний аналог, у якому посилена природно-географічна складова, – «ландшафтне планування» [5].

Ще один напрям методологічної перебудови географічної науки. У вітчизняній географії практично не позначений розгляд земної оболонки як єдиної й цілісної геосфери. Традиційна і жорстка розмежованість географії на дві гілки – географію фізичну та географію суспільну (раніше – економічну) доведена до краю. У переліку університетських спеціальностей і спеціалізацій, у назвах кафедр і лабораторій відсутні назви і напрямки, що розглядають земну оболонку як єдину й цілісну геосферу, як складну соціо-природну геосистему. Показово, що всі географи знову й знов декларують комплексність своїх розробок. Показово також, що всі сучасні запити суспільства на географічні дослідження потребують саме комплексних і навіть інтегрованих підходів. Першим і головним кроком до розв'язання даної проблеми видається критичний перегляд загальної системи географічних наук у вітчизняній географії. Поряд з традиційним поділом географії на фізичну (природничу) та суспільну (соціально-економічну) необхідно виділити географію загальну (моністичну), що розглядає закономірності будови, функціонування та геопросторової організації єдиної і цілісної земної оболонки, яку ми називаємо «ландшафтною оболонкою Землі».

Ще одним кроком до формування загальногеографічного (моністичного) напрямку досліджень повинна стати оновлена концепція географічного

середовища. Поняття «географічне середовище», розроблене представниками французької школи «географії людини» в останній третині 19 ст., набуло значного поширення. На його засадах розроблений інвайронменталізм, що визначає предметну область географії у багатьох країнах світу. З часом це поняття поступилося новомодному терміну «навколишнє середовище», а в екологічних розробках – «навколишнє природне середовище». Приходить час повернутися до першооснови – географічного середовища, що поєднує всі складові земної оболонки: природу, населення з його виробничою та духовною діяльністю і штучний матеріальний світ, зроблений людиною. Вже є пропозиції і перші розробки, що започатковують новий напрям географічних досліджень – середовищезнавство [3; 7]. Замість запозиченого терміну «навколишнє середовище» розробляється українськомовний термін «довкілля» і концепція довкіллезнавства [7]. Наголосимо багатоаспектність та багатокомпонентність географічного середовища, що потребують його вивчення за різними компонентами – середовище природне, соціальне, господарське, політичне, культурне та ін., а також інтегровано, як середовище життєдіяльності суспільства. Саме ця властивість географічного середовища (багатоаспектність та багатокомпонентність) як об'єкта досліджень формує монізм природничої і суспільної географії, їх «об'єднання... через їх дочірні дисципліни» [10].

Наведений огляд схематично представляє проблему методологічної трансформації вітчизняної географії, наголошуючи її актуальність і необхідність. Попереду цілеспрямована і організована робота всіх географів України з її вирішення.

Література:

1. Валовой Д. Экономика абсурдов и парадоксов. Москва: Политиздат, 1991. 432 с.
2. Генеральна схема планування території України. Пояснювальна записка: в 2 т. / Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України, Державний інститут проектування міст ДІПРОМІСТО. Київ: 2000.
3. Голубець М. А. Середовищезнавство (інвайронментологія). Львів : Манускрипт, 2010. 176 с.
4. Керівні Принципи Збалансованого Просторового Розвитку Європейського Континенту [Електронний ресурс] / Матер. 12-ї сесії Європейської Конференції Міністрів, відповідальних за регіональне планування (7-8 вересня 2000 року, Ганновер). Режим доступу до документу: <http://www.aokornus.at.ua/BOOKS/sustainable.pdf>.
5. Ландшафтне планування в Україні: методичні настанови / Л.Г. Руденко, Є.О. Маруняк, О.Г. Голубцов та ін. [Під ред. академіка НАН України Л.Г. Руденка]. Київ : «Реферат», 2014. 144 с.
6. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII // Відомості Верховної Ради. 2015. №13. ст. 90.
7. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Пилипенко І.О., Яворська В.В. Концепція довкілля – сучасний напрям інтеграції природничо- та суспільно-географічних досліджень / О. Г. Топчієв, Д. Український географічний журнал. 2017. № 3(99). С.64-70.
8. Топчієв О.Г., Мальчикова Д. С. Планування територій: навч. посіб. Херсон: Грінь Д.С., 2014. 268 с.
9. Топчієв О.Г., Мальчикова Д. С., Яворська В. В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Херсон: ОЛДІ ПЛЮС, 2015. 372 с.

10. Чернов Б. О. Єдність географії: міф чи реальність? *Український географічний журнал*. 2017. № 1 С. 66-71.

11. European Charter for Regional/Spatial Planning, 20 May 1983 in Torremolinos, Spain: Council of Europe, European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (CEMAT). [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <https://www.worldcat.org/title/european-regional-spatial-planning-charter-torremolinos-charter-adopted-on-20-may-1983-at-torremolinos-spain/oclc/254970256>.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В. Р. Торущанко,
Інститут географії НАН України
(м. Київ, Україна)

У роботі досліджено вплив соціокультурної складової на можливості досягнення збалансованого розвитку регіону. З позиції системної цілісності, запропоновано розглянути етнокультурне середовище в якості каталізатора збалансованості регіонального розвитку і одночасно фактора ризику для поліетнічних, етноконтактних регіонів. Проаналізована структура соціокультурної складової збалансованого розвитку і запропонований новий підхід до вивчення етнокультурного простору. Обґрунтовано значення нового типу суспільної свідомості, запрограмованої на парадигму збалансованого розвитку.

Ключові слова: збалансований розвиток, етнокультурне середовище, соціокультурна складова, етноконтактна зона, поліетнічний регіон.

SOCIO-CULTURAL APPROACH TO UNDERSTANDING THE BALANCED DEVELOPMENT OF REGION

V. R. Torushanko

The article is devoted to the author's attempt to prove the fundamental role of sociocultural component within perspectives of regional sustainable development. From the standpoint of system integrity, ethnocultural environment is proposed to be studied both as the catalyst of regional sustainable development and the risk factor (in case of polyethnic and ethno-contacting regions). The structure of sociocultural component of sustainable development is analyzed. New author's approach to the research of ethnocultural environment is proposed. A step towards formation of new conceptual type of consciousness is made. A notion, which characterizes the certain level of self-consciousness when the paradigm of sustainable development becomes a kind of "religion" for person, is put into practice.

Key words: sustainable development, ethnocultural environment, sociocultural component, ethnocontact zone, poliethnic region, sustainability senses.

Будучи втягнутою у вир глобалізаційних процесів та не володіючи, при цьому, дієвими механізмами і методиками запобігання конфліктним ситуаціям, які обов'язково матимуть місце, на етнічному чи релігійному ґрунті, будь-яка держава, в тому числі й Україна, ризикує потрапити у дипломатичний цейтнот, ігноруючи світовий досвід у питаннях правонаступництва, міграційної політики, директив, щодо національних меншин і т. д. Щонайменша нерегульованість міжетнічних чи міжконфесійних відносин, поза сумнівом,

приведе до швидкої їх політизації, що становитиме загрозу збалансованому розвитку країни [1]. Ця «прикрість» буде найбільш разючою в межах так званих етноконтактних зон, а також у регіонах, де на незначній території сумісно проживають і взаємодіють протягом усіх етапів розвитку, представники декількох національностей чи етнічних груп. Внутрішньорегіональне напруження, часто є каталізатором проблем на загальнодержавному рівні, серед яких: суперечки з приводу мовних прав та регіональних автономій, протиріччя у затвердженні навчально-освітніх програм, конфлікти довкола етнічної складової політичного представництва і т.п. За такого перебігу подій про збалансований розвиток не може йти мови. Тому, необхідно визнати актуальність пошуку нових підходів до формування системно-структурного апарату концепції збалансованого розвитку суспільства, шляхом всестороннього аналізу і доповнення її складових.

За допомогою соціально-культурного підходу, як методичної одиниці, заснованої на базі системного підходу, суть якого полягає у спробі розглянути конкретне суспільство як єдність культурних, а також соціальних явищ та процесів, що формуються і відбуваються в соціокультурному середовищі під впливом людської діяльності – людина розглядається в її нерозривному зв'язку із суспільством та його інститутами, цінностями і нормами. Ця єдність, згідно із принципами емерджентності, формує ціле, яке проявляє себе таким чином, як не можуть проявляти себе окремі його складові. На основі такого підходу, виділяється п'ять рівнів регіональної соціокультурної організації: *індивідуальний* – конкретний, безпосередньо наданий кожній людині соціальний простір, через який вона активно долучається до культурного життя соціуму; *сім'я, колектив* (робочий, навчальний, тощо), або релігійна громада; *територіальна громада* – спільнота мешканців населеного пункту, або добровільно об'єднаних в ОТГ жителів декількох населених пунктів, міських районів, тощо, які наділені самоуправлінськими повноваженнями; *етнічна група* – історично сформована на певній території стійка сукупність людей, об'єднаних спільною мовою, культурними особливостями і аутентичним способом самовираження; *соціокультурне середовище* – один із видів простору, який характеризується тісною взаємодією особи із суспільством, через систему суспільних відносин і елементів культури (перш за все нематеріальної), сукупністю цінностей і норм, що є домінуючими в даному суспільстві.

Соціокультурне середовище прямо чи опосередковано впливає на формування суспільної свідомості і визначає рівень сприйняття населенням принципів збалансованого розвитку [2].

Поряд із загальноживаними і усіма визнаними довоклоконцептуальними дефініціями, нами було викристалізовано термін, який характеризує той тип самосвідомості, за якого людина обирає збалансований розвиток своєю «релігією» – «sustainability senses» – сформований на принципах збалансованості тип суспільної свідомості, орієнтований на занепокоєння населенням Землі долею планети, яке проявляється через дотримання правил і норм, декларованих парадигмою збалансованого розвитку суспільства, на користь майбутніх поколінь. Основними імперативами «sustainability senses» є:

екологічний тип мислення, який ставить потребу в цілісності екосистем вище за інші суспільні потреби; *накопичення і відтворення досвіду* господарювання попередніх генерацій, аналіз помилок і збалансування пріоритетів; *стимулювання ініціатив* збалансованого розвитку і залучення передових науково-технічних розробок до процесу оптимізації природокористування; *орієнтація на взаємовигідне співробітництво* на глобальному рівні заради спільного блага; *моральне неприйняття* будь-якого варіанту вирішення суперечок і протиріч шляхом збройних протистоянь, воєнних конфліктів чи в інший силовий спосіб; *індивідуальна мобілізація* – усвідомлення необхідності особистої участі в протестній, креативній чи іншій колективній діяльності; *когнітивна мобілізація* – поінформованість і готовності до протидії ризикам та небезпекам; *зневага до* нав'язаних суспільству зразків масової псевдокультури і антисоціальних моделей поведінки.

Виходячи з цих переконань, парадигма збалансованого розвитку суспільства повинна трактуватися з позиції чотирьох системних складових: Інвайронментальної – передбачає формування такої моделі розвитку біосфери, при якій будуть усунені ризики надлишкового використання відновлювальних ресурсів планети і заміна невідновлювальних ресурсів штучними замінниками для зберегання біорозмаїття та підтримки саморегуляції екосистем; Економічної – система має бути готовою до безперебійного виробництва товарів і послуг, за рахунок збалансованості міжгалузевих зв'язків, таким чином, щоб жоден із секторів економіки не знаходився у стані перманентного дисбалансу; Соціальної – враховує інтереси кожного члена суспільства і кожної соціальної групи, гарантуючи справедливий розподіл матеріальних і духовних благ, рівність можливостей та відповідальності, відсутність різного роду дискримінації, політичний і світоглядний плюралізм; [3] Інформативної – включає в себе ряд заходів з інформування всіх верств населення, стосовно цілей та принципів, програм та перспектив впровадження концепції переходу світової цивілізації до моделі збалансованого розвитку; формує громадянську позицію та забезпечує її паритетність з глобальними потребами людства.

Шляхом системно-структурного аналізу, можна виділити декілька складових соціокультурного середовища, які відіграють важливу роль в системі переходу регіону до моделі збалансованого розвитку: *історичну* – історія формування території, спільне історичне минуле всіх національних груп, що заселяють регіон, історико-географічне положення та історія взаємовідносин з сусідніми народами; *освітню* – рівень освіти та освітніх послуг, якість знань, рівень інформаційного доступу, доля екологічного виховання і викладання основ, норм та положень збалансованого розвитку в навчальних закладах; *культурну* – забезпечення населення закладами культури, рівень їх відвідуваності та доступності, забезпеченість книгами в бібліотеках, в тому числі літературою зі збалансованого розвитку, фестивалі, міжнаціональні конференції, ярмарки і проведення культурних заходів; *політичну* – політична стабільність, активність (в тому числі конфліктність), партійна діяльність, зокрема у сфері законотворення та імплементації норм збалансованого розвитку; *етнічну* – етнічна мозаїчність і диверсифікація, організація різних

етнічних груп в одному геополітичному полі, традиції та звичаї, етнічна ментальність; *релігійну* – релігійна активність та структура; *інші* суспільно-географічні фактори. [4]

Таким чином, етнокультурний фактор, поряд з іншими складовими, інтенсивно впливає на ступінь гостроти соціальних проблем в регіоні. На основі цього ми можемо стверджувати, що формування загальної територіальної ідентичності і уніфікованої картини світу в поліетнічному, багатоконфесійному регіоні є важливим завданням, задля забезпечення його збалансованого розвитку.

Література:

1. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми, теорії, методології, практики. Львів: Літопис, 2006. 490 с.
2. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування. Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. 464 с.;
3. Руденко Л. Г., Лісовський С. А., Тимочко Т. В. Проект доповіді України на Конференції ООН зі збалансованого розвитку Ріо+20. Київ: Центр екологічної освіти та інформації, 2012. С. 60.
4. Торушанко В. Р. Місце соціокультурної складової в процесі побудови інформаційного суспільства. *Географічна наука і практика: виклики епохи [Львівська науково-практична конференція]*. Львів: ЛНУ, 2012. С. 115-121.

ПРОБЛЕМИ РЕНАТУРАЛІЗАЦІЇ ВОДНО-БОЛОТНИХ ЛАНДШАФТНИХ КОМПЛЕКСІВ ТРАНСКОРДОННОГО БІОСФЕРНОГО РЕЗЕРВАТУ «ЗАХІДНЕ ПОЛІССЯ»

В. В. Федонюк, С. П. Бондарчук, М. А. Федонюк, І. М. Мерленко,
Луцький національний технічний університет
(м. Луцьк, Україна)

Проведено аналіз впливу природних умов і комплексу осушувальних меліорацій на стан ландшафтів у транскордонному біосферному резерваті «Західне Полісся». Дається характеристика стану меліорованих земель і ареалів осушення, відмічено, що з часом він погіршується, бо осушувальні системи не завжди забезпечують регулювання водного режиму в оптимальних межах. В дослідженні на основі аналізу та статистичної обробки числових рядів метеорологічних показників на ряді метеостанцій здійснюється порівняння основних кліматичних показників унікального по своїх природних особливостях біосферного резервату «Західне Полісся», в склад якого входить також і Шацький НПП та озеро Світязь, з показниками, типовими для зони Полісся.

Ключові слова: екологічний моніторинг, клімат, метеорологічні параметри, біосферний резерват «Західне Полісся», спостереження, забруднення, пункт моніторингу, методи спостережень, репрезентативні показники.

**PROBLEMS OF RENATURALIZATION OF WETLAND LANDSCAPE COMPLEXES
OF THE TRANSBOUNDARY WESTERN POLESIE BIOSPHERE RESERVE**

V.V. Fedoniuk, S.P. Bondarchuk, M.A. Fedoniuk, I.M. Merlenko

The influence of natural terms and land-reclamation on the state of Western Polesie Biosphere Reserve is analyzed. Long-term data about the reclamative state of earth and natural area of drainage are described, it is indicated on that it gets worse, because the drainage systems not always provide adjusting of the water mode in optimal limits. Statistical processing of numerical ranks of meteorological data on a number of meteostations is carried out comparison of the main climatic indicators of the Western Polesie Biosphere Reserve, unique on the natural features, is made. Recreational and climatic features of Shatsky National Park and the lake Svityaz, with the typical indicators for Polesies region, are accented.

Key words: *environmental monitoring, climate, meteorological data, Western Polesie Biosphere Reserve, surveillance, pollution, pollutant monitoring stations, observational methods, representative data.*

Транскордонні природно-заповідні території є надзвичайно важливим компонентом екологічної мережі – функціонально єдиної системи природних комплексів з відповідним режимом охорони біотичного та ландшафтного різноманіття. Розташована у прикордонній зоні трьох держав (України, Польщі, Білорусії) зона Західного Полісся – це природна модель для комплексу міжнародних наукових досліджень ступеня збереженості екологічних систем. Ця територія володіє значним потенціалом для рекреації, екологічного туризму, а отже – і для створення нових робочих місць та підвищення рівня життя населення. Проте актуальні екологічні проблеми можуть звести нанівець потенційну цінність ландшафтних комплексів даної території [1; 2].

Транскордонний біосферний резерват «Західне Полісся» був створений ще у 2011 р. і розташований на території України, Республіки Польща та Республіки Білорусь. Його площа складає понад 270 тисяч га, це другий в Європі і третій у світі тристоронній резерват. До його складу входять: з українського боку – Шацький НПП, зі сторони Польщі – БР «Західне Полісся», з боку Білорусі – Республіканський заказник «Прибужське Полісся» [2; 4].

Однією з актуальних проблем резервату є сучасний стан меліорованих земельних комплексів. Розглянемо її детальніше на прикладі української частини біосферного резервату – території, що охоплює близько 50 % площі Шацького району Волинської області і входить до складу Шацького НПП, одного з трьох найстаріших національних парків нашої держави.

Із загальної площі Шацького району сільськогосподарські угіддя займають 22 тис. га, а площа осушених земель складає майже 16,9 тис. га. Меліоровані землі займають відповідно 77% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Всього в районі побудовано в 60-80 рр. минулого століття 5 меліоративних систем (див. табл.1). Найбільшими осушувальними системами району є Верхньо-Прип'ятьська (6,2 тис. га) та Поліська (6,2 тис. га), а також Копайвська (3,7 тис. га). Порівняно невеликими за площею є Адамчуцька та Пулемецька площею 606 і 227 га відповідно [3; 4; 5].

Внаслідок осушення боліт Шацького поозер'я було значно змінено гідрологічний режим регіону [2]. Відбувається пониження рівнів ґрунтових вод як на самих меліоративних системах, так і на прилеглих територіях. Масштаби такого впливу є різними залежно від місцевих умов (тип ґрунтів, їх водно-фізичні характеристики, особливості водного живлення тощо). Під час експлуатації осушувальних систем навколо них формується зона гідрогеологічного впливу від 900 м до 3-5 км. За площею вона може у 2-3 рази переважати розміри самих осушувальних систем. Це негативно позначається на джерелах, витоках річок і струмків. За межами цих зон коливання рівнів ґрунтових вод залежать тільки від природних чинників. Деякі дослідники стверджують, що зони впливу меліоративних систем не стабілізуються в часі, а постійно збільшуються, перекриваючи одна одну. В останні роки, в зв'язку з глобальним потеплінням, все частіше рівні ґрунтових вод опускаються нижче дна дренажних каналів не лише у літній період, а й в осінні місяці [2; 3].

Таблиця 1.

**Структура осушувальної мережі Шацького району
(за даними Волинського агентства водних ресурсів, 2019)**

Держ. № систе	Найменування систем	Загальна площа нетто, га	в тому числі			Початок та кінець будівництва
			гончар. дренаж	з мех. водо-підйомом	з двостор. регул.	
Міжгосподарські системи						
8.	Адамчуцька	606	356	521	246	1961-1962
9.	Копайвська	3684	479	-	2860	1961-1964
34.	Верхньо-Прип'ятьська	6164	3130	-	5883	1977-1988
Внутрішньогосподарські системи						
5.	Поліська	6181	-	-	-	1973-1975
7.	Пулемецька	227	227	-	-	1977
Всього		16862	4192	521	8989	-

На нашу думку, вплив осушення на динаміку рівнів води у озері Світязь та інших озер регіону по-новому проявився у останнє десятиліття в зв'язку з процесами глобальних кліматичних змін. Особливо значний вплив має фактор зростання випаровування із територій осушених і прилеглих до них масивів. За рахунок того, що ґрунтові води досліджуваного регіону тісно пов'язані із підземними, зниження вологозабезпеченості ґрунтів суттєво впливає на режим живлення озер Шацької групи. Це посилюється ще і тим фактом, що всі поверхневі водотоки та озера гідравлічно пов'язані між собою і створюють єдину водну систему. Джерелами живлення озер є атмосферні опади, поверхневий стік та підземні води. Втрати води з озер обумовлюються поверхневим та підземним стоком, а також випаровуванням з водного дзеркала. Зважаючи на те, що озера відносяться до озер малого за площею питомого водозбору та невеликим і середнім умовним водообміном, масштаби впливу меліоративних систем ще більші. Кризові екологічні явища, зокрема, обміління

Свіття у 2019 р., є наслідком комплексу взаємопов'язаних факторів: кліматичних (річне зменшення суми опадів та зростання випаровування); вплив осушувальних меліорацій, зростання антропогенного тиску через збільшення забору води для потреб населення, рекреації та сільського господарства [2; 5].

Для зниження рівня негативного впливу частину осушених земель району досліджень необхідно вивести із сільськогосподарського обігу шляхом ренатуралізації [2]. Необхідно здійснити ряд заходів, а саме: ренатуралізацію частини осушених земель Копайівської та Верхньо-Прип'ятської системи. По-перше, дані осушені масиви знаходяться безпосередньо поряд із групою Шацьких озер та заповідними територіями. По-друге, частина осушених масивів практично не використовується, заростає чагарниками та бур'янами. Виводитись з обороту повинні ті землі, які: є малопродуктивними і мають низьку природну родючість; осушені ґрунти, які прилягають до земель заповідного фонду, заплавл річок і водойм; ґрунти, які характеризуються високою екологічною нестабільністю і піддаються деградаційним процесам, є ерозійно небезпечними; осушені масиви, системи яких були побудовані з порушенням природоохоронних вимог; порушені в результаті торфорозробок і пірогенні (горілі) торфовища. Ренатуралізаційні та реабілітаційні заходи на вказаних територіях осушуваних земель забезпечать можливість збалансувати гідрологічний режим, та запобігти кризовим екологічним явищам (катастрофічному зниженню рівнів води у озерах та річках). З часом це дасть можливість відновити ландшафти до рівня, близького до природного. Ці заходи забезпечать поліпшення умов існування флори і фауни, активізацію рекреації, зеленого туризму, розширення трансграничної інфраструктури системи охорони навколишнього середовища. Звичайно, в процесі ренатуралізації не вдається в повній мірі відновити екосистему. Однак, можна і необхідно зменшити негативний вплив і наслідки проведення меліоративних робіт.

Література:

1. Дідух Я. Транскордонні території. Міжнародна співпраця в Поліському екокоридорі. Розбудова національної екологічної мережі. *Жива Україна*. Київ, 2006. № 5-6. С. 6-8.
2. Бондарчук С.П., Бондарчук Л.Ф. Екологічна оцінка впливу ґрунтів меліоративних систем Шацького району на об'єкти природно-заповідного фонду та заходи оптимізації. *Матеріали науково-практичної конференції «Наукові парки – минуле, сьогодення, майбутнє»*. Київ.: ЦП «КОМПРИНТ», 2014. С. 379-385.
3. Бондарчук С.П., Бондарчук Л.Ф. Анализ влияния мелиорации на почвы и экосистемы Шацкого района Вольнской области Украины. *Збор. нав. прац «Природнае асяроддзе Палесся: асаблівасці і перспектывы развіцця»*. Брест: 2016. Вып.2. С.54-60.
4. Сравнительный анализ климатических условий приграничных территорий биосферного резервата «Три Полесья» [Текст] : / В.В. Федонюк, В.В. Иванцив, М.А. Федонюк, В.М. Ковальчук. *«Природнае асяроддзе Палесся: асаблівасці і перспектывы развіцця»* // Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Палескі аграрна-экалагічны інстытут ; гал. рэд. М. В. Міхальчук. Брэст : Альтернатива, 2016. Выпуск 9. С. 131-142.
5. Федонюк В.В., Волянський В.О., Федонюк М.А. Порівняльний економічний аналіз проведення рекультивативних робіт різних видів на порушених землях. *Актуальні проблеми економіки*. Київ: ТОВ «Наш формат», 2016. № 9(183). С. 203-212.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В. С. Хомич, М. И. Струк, Е. В. Санец,

Институт природопользования Национальной академии наук Беларуси
(г. Минск, Беларусь)

Обосновываются методические подходы и содержание исследований для разработки прогноза и стратегии охраны окружающей среды в Республике Беларусь на среднесрочную и долгосрочную перспективу. В основу положен проблемно-целевой подход исследования будущего – исследование тенденций и назревающих проблем, поиск путей и механизмов их решения.

Ключевые слова: *окружающая среда, прогноз, стратегия, Беларусь.*

STRATEGIC ENVIRONMENTAL PLANNING IN THE REPUBLIC OF BELARUS

V. Khomich, M. Struk, E. Sanets

The methodological approaches and the outline of research for the development of a forecast and strategy of environmental protection in the Republic of Belarus for the medium and long-term perspective are substantiated. They are based on the problem-oriented approach of studying the future changes –analysis of trends and emerging problems and searching for ways and mechanisms for their solution.

Key words: *environment, forecast, strategy, Belarus.*

К числу важнейших управленческих инструментов в области охраны окружающей среды относится экологическое планирование. В Беларуси оно находит широкое применение, охватывая различные временные интервалы и затрагивая как окружающую среду в целом, так и отдельные ее компоненты. В стране регулярно разрабатываются и реализуются долгосрочные стратегии и среднесрочные государственные программы в данной области. Важнейшими среди них являются Стратегии в области охраны окружающей среды Республики Беларусь, определяющие приоритетные направления государственной экологической политики на долгосрочную перспективу с периодами упреждения 10 и 15 лет. Последняя стратегия на перспективу до 2025 года была утверждена Министерством природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь в 2011 году.

Эффективность указанных документов зависит от того, насколько адекватно определены в них приоритеты соответствующей деятельности. Выбор подобного рода приоритетов должен определяться на основе последовательного анализа сложившейся экологической ситуации, тенденций ее изменения, факторов их обуславливающих, а также прогнозирования изменений окружающей среды и их последствий.

Учитывая изложенное, а также необходимость актуализации Стратегии и разработанного ранее прогноза состояния окружающей среды [1], в настоящее время в Беларуси в рамках Государственной научно-технической программы «Природопользование и экологические риски» разрабатываются комплексный прогноз состояния и стратегия в области охраны окружающей среды Республики Беларусь на период до 2035 года.

Задачи исследования, содержание работ и последовательность их выполнения включают следующие позиции:

1) анализ подходов к прогнозированию и стратегическому планированию в области охраны окружающей среды, разработка концепций прогноза и стратегии, методическое обоснование исследования;

2) ретроспективный анализ, оценка и прогноз факторов, оказывающих влияние на окружающую среду: производственный комплекс, жилищно-коммунальное хозяйство, транспорт, климатические изменения;

3) разработка прогноза изменения компонентов окружающей среды:

– климат и климатические ресурсы: обеспеченность ресурсами, использование, факторы воздействия (парниковые газы – CO₂, метан; атмосферная циркуляция, преобразование поверхности и др.), динамика, проблемные ситуации, управление, прогноз (индикаторы; инерционный сценарий, оптимистический сценарий);

– атмосферный воздух: основные загрязняющие вещества (SO₂, NO_x, CO, ТЧ), специфические загрязняющие вещества (аммиак, формальдегид, бенз(а)пирен), источники, объемы, концентрации, динамика, проблемные ситуации, управление, прогноз (индикаторы; инерционный сценарий, оптимистический сценарий);

– водные ресурсы (поверхностные воды, подземные воды): запасы, использование, режим (наводнения, маловодья), загрязнение; источники воздействий: климатические изменения, техногенные объекты; загрязняющие вещества, объемы, концентрации, динамика, проблемные ситуации, управление, прогноз (индикаторы; инерционный сценарий, оптимистический сценарий);

– земельные ресурсы и почвы: использование, деградация, загрязнение: факторы и источники воздействий; загрязняющие вещества, объемы, концентрации, динамика, проблемные ситуации, управление, прогноз (индикаторы; инерционный сценарий, оптимистический сценарий);

– ресурсы растительного мира (лесные, луговые, болотные): запасы, продуктивность, использование; источники воздействий: климатические изменения, техногенные объекты; экологическое состояние, охраняемые виды и экосистемы, инвазивные виды, динамика, проблемные ситуации, управление, прогноз (индикаторы; инерционный сценарий, оптимистический сценарий);

– ресурсы животного мира (млекопитающие, птицы, рыбы, пресмыкающиеся, насекомые): запасы, продуктивность, использование; источники воздействий: климатические изменения, техногенные объекты; экологическое состояние, охраняемые виды и экосистемы, инвазивные виды, динамика, проблемные ситуации, управление, прогноз (индикаторы; инерционный сценарий, оптимистический сценарий);

– особо охраняемые природные территории: площадь, организационная и экосистемная структура, биологическое разнообразие; источники воздействий: климатические изменения, техногенные объекты; экологическое состояние, динамика, проблемные ситуации, управление, прогноз (индикаторы; инерционный сценарий, оптимистический сценарий);

4) обращение с отходами (отходы производства, крупнотоннажные, опасные; отходы потребления): образование, использование, обезвреживание,

захоронение; объекты складирования отходов, их загрязняющее влияние на окружающую среду; динамика, проблемные ситуации, управление, прогноз (индикаторы; инерционный сценарий, оптимистический сценарий);

5) обобщение результатов частных прогнозов, разработка комплексного прогноза, определение приоритетных факторов прогнозируемых воздействий на окружающую среду, ранжирование и обоснование приоритетных экологических проблем и мер по их предупреждению и/или решению;

6) разработка проекта Стратегии в области охраны окружающей среды Республики Беларусь на период до 2035 года:

– выявление экологических угроз в прогнозируемый период, обусловленных природными и техногенными факторами;

– обоснование и формулирование задач в области охраны окружающей среды на краткосрочную и долгосрочную перспективу;

– обоснование путей и механизмов обеспечения экономически эффективного и экологически приемлемого использования природных ресурсов: климатических, минерально-сырьевых, земельных, водных, биологических, полного удовлетворения ими потребностей населения и экономики;

– обоснование путей и механизмов оптимизации экологической ситуации, повышения уровня экологической безопасности в регионе по мере его экономического развития, снижения рисков для населения, экономики и окружающей среды, обусловленных природными и техногенными факторами;

– обоснование перечня целевых прогнозных индикаторов и показателей, характеризующих эколого-экономическую эффективность использования природно-ресурсного потенциала и состояния окружающей среды на период действия стратегии;

– разработка комплекса мер по достижению целевых прогнозных индикаторов и показателей.

Задание выполняется научно-исследовательскими институтами НАН Беларуси и учреждениями Минприроды, задействованными в Национальной системе мониторинга окружающей среды (НСМОС). В качестве исходных данных при выполнении исследований используются данные государственной статистической отчетности, данные государственных кадастров, данные НСМОС, результаты предыдущих исследований и архивные материалы, фондовые материалы, ведомственные данные профильных организаций по рассматриваемым вопросам, литературные источники, а также программы и стратегии социально-экономического развития страны и регионов, отраслевые стратегии, другие законодательные и нормативно-правовые документы.

В основу разрабатываемого прогноза положен проблемно-целевой подход исследования будущего – это исследование тенденций и назревающих проблем и поиск путей их решения. Исследование проблем на основе постановки целей их решения позволяет увидеть ход развития проблемы в будущем и выявлять назревающие тенденции или причины, которые ведут к проблемам. В зависимости от прогнозируемых объектов и показателей используются различные методы экологического прогнозирования: экстраполяции, моделирования, аналогий и экспертных оценок.

В выполняемом исследовании предусмотрено сочетание глобальных и национальных экологических интересов устойчивого развития. Предлагаемый набор прогнозных показателей согласуется с перечнем таковых, содержащихся в Целях устойчивого развития, принятых ООН в 2015 г., а также учитывает соответствующие ориентиры, представленные в разрабатываемой в настоящее время Национальной стратегии устойчивого социально-экономического развития Беларуси на период до 2035 г.

Разрабатываемый прогноз и стратегия должны выступить в качестве научной основы экологического планирования в Беларуси на предстоящие 15 лет, обеспечить адекватный выбор приоритетов в данной области и, в конечном итоге, благоприятное состояние окружающей среды в условиях прогнозируемого экономического роста.

Литература:

1. Прогноз изменения окружающей природной среды Беларуси на 2010–2020 гг. / Под ред. В.Ф. Логинава. Минск: Минсктиппроект, 2004. 180 с.

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНІ РЕСУРСИ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Т. О. Черешнюк,

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка
(м. Тернопіль, Україна)

У дослідженні викладено теоретико-методичні основи суспільно географічного дослідження культурної спадщини на прикладі оборонних споруд Тернопільської області. Вивчено теоретичні обґрунтування щодо визначення ролі оборонних споруд в туристичній діяльності з позиції суспільної географії. Запропоновано групування оборонних споруд за показниками їх типізації архітектурного та туристично-естетичного спрямування. Особлива увага приділена оборонним спорудам як історико-архітектурним туристичним ресурсам.

Ключові слова: оборонні споруди, пам'ятка архітектури, культурно-пізнавальний туризм, туристсько-рекреаційні ресурси, історико-культурний потенціал, Тернопільська область.

HISTORICAL AND ARCHITECTURAL RESOURCES AS THE BASIS OF CULTURAL DEVELOPMENT OF THE REGION (ON EXAMPLE OF TERNOPIL REGION)

T. Cheresnyuk

The study outlines the theoretical and methodological foundations of social and geographical study of cultural heritage on the example of defense structures of Ternopil region. Theoretical justifications for determining the role of defense structures in tourist activities from the standpoint of social geography have been studied. The grouping of defense structures according to their types of architectural and tourist-aesthetic trends is suggested. Special attention is paid to the defense structures as historical and architectural tourist resources.

Key words: architectural monuments, cultural-cognitive tourism, tourist-recreational resources, historical-cultural potential, Ternopil region.

Багата та різноманітна історико-культурна спадщина є основою формування системи різнопланових туристичних маршрутів з метою забезпечення всебічного ознайомлення туристів з окремими сторонами матеріальної та духовної культури територіальних громад.

Базовим маркером історико-культурного туризму, а в його складі – історико-архітектурних ресурсів, є відвідування головних об'єктів, які характеризують історичний процес та культурні явища, значення яких часом виходить за державні кордони і є надбанням світової культурної спадщини. Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність створених у процесі історичного розвитку даної території пам'яток матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес та є об'єктами туристського показу. До групи історико-культурних ресурсів належать пам'ятки історії, історико-архітектурні пам'ятки, мистецтва, етнографічні та пам'ятки народної творчості [2]. Але як справедливо зазначають зарубіжні автори, історико-культурний туризм – це не тільки споживання культурного продукту минулого, це також сучасний туристичний продукт, пов'язаний з пізнанням способу життя людей різних регіонів та ін. [5].

Як зазначає О. Бейдик, пам'яткою архітектури є будь-який твір архітектурно-будівельної діяльності людини, який становить для суспільства історичну, наукову, мистецьку або іншу культурну цінність. Історична цінність пам'яток архітектури полягає в їх пізнавальній ролі як джерел історичної інформації, вони здатні відбивати матеріальне і духовне життя суспільства певного історичного періоду: суспільний устрій, науково-технічний рівень та рівень розвитку економіки, світогляд, культуру, побут, традиції населення [1]. Відповідно до хронологічного показника, чим давніша пам'ятка, чим вищий відсоток збереженості її матеріального стану, тим вищий ступінь наукової, історичної, туристськопізнавальної цінності об'єкта. Суспільне значення пам'яток архітектури полягає в естетичній цінності, виразності художнього виконання архітектурних форм та декоративних елементів.

Аналіз історико-архітектурних ресурсів Тернопільської області демонструє широкий діапазон можливостей для організації різних видів туризму. Можна стверджувати, що область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, науковий, освітній, історико-культурний, спортивний і діловий центр, а в регіоні туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку.

Оборонні споруди є різними за формою, розміром й оборонним потенціалом. Розрізняють три типи замкових споруд.

Перший – фортеці, першочергове завдання, яких – оборона з широкими мурами та надійними вежами. Облаштування помешкань в таких спорудах займає другорядне значення. Росливість біля підніжжя замків гори знищували. Зовнішній вигляд своєю неприступністю повинен був відлякувати нападників (наприклад, замок у Кременці).

Другий – пріоритетом були обороноздатність і зручність помешкання. Характерними рисами таких споруд мали бути прояви естетичних елементів: зі смаком оформлена в'їзна брама, на мурі – родовий герб. Француз Да-Лейрац,

описуючи середньовічний Бучацький замок відзначив, що його дитинець оздоблений красивими ганками та ін. архітектурними витворами, зокрема фонтаном. Крім Бучацького, до цього типу належали замки у Бережанах і Залозцях (нині смт Залізці).

Третій – відзначався роллю захисного бар'єру (поруч із фортифікаційними спорудами будували дрібні замки, палацові комплекси і двори). Зазвичай їх оточували чотирикутними глибокими ровами, які часто заповнювали водою, насипали вали, кути замикали сторожовими вежами, в'їзна брама також була оборонною спорудою (наприклад, замок у Новосілці Костюковій, нині село Новосілка Заліщицького району; збереглися рештки башти). Згодом постали муровані замки (здебільшого кам'яні).

В межах Тернопільського обласного регіону за підрахунками різних вчених є від 120 до 140 оборонних споруд різного характеру, функціонального призначення та віку. Більшість з них є дослідженими, та можуть стати цікавими туристичними об'єктами за умови розвитку достатньої туристської соціальної інфраструктури. І на закінчення варто погодитись з думкою О. Лесика, який виділяв в межах Тернопільської області (*вибірка Андрія Кузишина*) чотири категорії оборонних споруд [3]:

– *Категорія «А»* – замки і фортеці придатні для використання під історико-архітектурні музеї і заповідники – Тербовля, монастирі василіян у Червоногороді; під історико-архітектурні заповідники та музеї варто використовувати найцінніші замкові й монастирські ансамблі в комплексі з іншими пам'ятками історії та культури, мальовничими навколишніми ландшафтами. Названі архітектурно-територіальні комплекси відводять під національні історико-культурні заповідники. В окремих пам'ятках архітектури цих заповідників можуть влаштовуватися різноманітні музеї, а частина території та архітектурної спадщини може бути відведена під заклади анімаційно-ремісничого, сувенірно-торгового, нічліжного й гастрономічного призначення.

– *Категорія «Б»* – замки і фортеці придатні для використання під заклади відпочинку і туризму (тематичні готелі, лицарські ресторани, відпочинкові пансіонати, турбази з умовами будівництва спальних корпусів, туристичні притулки тощо) – замок у Збаражі; частина приміщень монастирів у Гусятині, замок в Поморянах, замки в Золотому Потоці, Сидорові, Микулинцях; Пам'ятки архітектури, біля яких можна будувати турбази, готелі, відпочинкові пансіонати – це замки і монастирі, що використовуються з іншою метою, але знаходяться в рекреаційно привабливих ландшафтах і, таким чином, здатні виступати як «ядра» організації сучасних територіальних рекреаційних систем.

– *Категорія «В»* – замки, фортеці і монастирі, придатні для часткового туристично-краєзнавчого використання (з відведенням частин приміщень під міні-готелі і подібні заклади) – замки в Скалі-Подільській, Скалаті, Долині, монастирі у Бережанах.

До замків і монастирів *категорії «Г»* віднесено численні пам'ятки, що використовуються під історико-архітектурні заповідники, різні музеї, навчальні

заклади, санаторії, інтернати, будинки для перестарілих, культосвітні установи, а також діючі монастирські комплекси.

У Тернопільській області представлено всі категорії оборонних споруд, а тому є всі умови для розвитку замкового туризму.

Найбільш забезпеченими історико-архітектурними спорудами для розвитку пізнавального туризму виявилися Бучацький, Збарзький, Кременецький, Чортківський райони. Ці райони можна вважати осередками для розвитку культурно-пізнавального туризму та подорожей вихідного дня. На жаль, значна частина історико-архітектурних споруд перебуває у незадовільному стані та потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
2. Країнознавство: теорія та практика / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич. – К., 2012. [Електронний ресурс]. URL: http://pidruchniki.com/19110108/turizm/istoriko-kulturni_turistichni_resursi_finlyandiya.
3. Кузишин А.В. Перспективи розвитку замкового туризму в Тернопільській області // Вісник наукових досліджень. № 11. Част.2. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту ім. В. Чорновола, 2008. С.179-186.
4. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. Львів: Центр Європи, 2005. 192 с.
5. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л.Г. Київ: Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
6. Черешнюк Т.О. Використання оборонних споруд Тернопільського Подністер'я в організації практик для студентів спеціальності «Туризм». *Природничо-гуманітарні аспекти вдосконалення практичної підготовки майбутніх фахівців: Матеріали навчально-методичного семінару*. Тернопіль: Вектор, 2017. С. 55-57.
7. Richards, G. (2001) The Development of Cultural Tourism in Europe. In: Richards, G. (ed.) Cultural Attractions and European Tourism. Wallingford: CAB. [Electronic resource]. https://www.academia.edu/2568160/The_Development_of_Cultural_Tourism_in_Europe.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 8 КЛАСУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ, ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ Й ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «УКРАЇНА У СВІТІ: ПРИРОДА, НАСЕЛЕННЯ»

Б. О. Чернов, Л. М. Воловик,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав, Україна)

У статті схарактеризовано особливості застосування методів і прийомів формування в учнів 8 класу закладів загальної середньої освіти соціальної активності, вміння ефективно співпрацювати з іншими учасниками над реалізацією географічних проєктів, розв'язувати сучасні проблеми довкілля, залучаючи місцеву громаду; відстоювати власну позицію щодо ухвалення рішень у справі збереження й охорони навколишнього середовища, готовність брати участь у природоохоронних заходах. Досліджено методiku формування в учнів 8 класу при вивченні курсу «Україна у світі: природа, населення» громадянської відповідальності й екологічної свідомості за стан довкілля.

Ключові слова: *учні 8 класу, заклади загальної середньої освіти, соціальна активність, географічні проєкти, проблеми довкілля, громадянська відповідальність, екологічна свідомість, природоохоронні заходи.*

METHODS OF FORMING SOCIAL ACTIVITY, RESPONSIBILITY AND ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS IN 8TH GRADE STUDENTS WHEN STUDYING THE COURSE «UKRAINE IN THE WORLD: NATURE, POPULATION»

B. O. Chernov, L. M. Volovyk

The article characterizes the peculiarities of application of methods and techniques of formation of social activity in 8th grade students of general secondary education institutions, ability to effectively cooperate with other participants on the implementation of geographical projects, solve modern environmental problems, involving the local community; to defend their own position on decision-making in the field of preservation and protection of the environment, readiness to participate in environmental activities. The method of formation of 8th grade students in the course "Ukraine in the world: nature, population" of civic responsibility and environmental awareness for the state of the environment is studied.

Key words: *8th grade students, general secondary education institutions, social activity, geographical projects, environmental problems, civil responsibility, ecological consciousness, environmental protection measures.*

Для нинішнього етапу розвитку українського суспільства характерною особливістю є прагнення модернізуватися на інноваційній основі, аби набути нових рис для глобального світового поступу. Рушійною силою інноваційного процесу розвитку були і залишаться компетентні і кваліфіковані, конструктивні і конкурентоспроможні, компромісні і принципові фахівці. Формуванням такого людського капіталу була, є і буде освіта. Саме освіта наповнює людину знаннями, духовністю, змушує її задумуватися над змістом і цінностями свого існування на Планеті. Освіта окреслює для кожної людини головні орієнтири: знання, культуру, добро, мораль, красу й істину.

Сучасний учитель географії налаштований на оновлення, а саме: вчити учнів здобувати міцні знання, без яких неможливо бути компетентним,

розвиватися, будувати успішну кар'єру, досягати особистісного зростання; виховувати їх як сильну й багатогранну особистість – розвинену духовно і налаштовану патріотично, яка сповідуватиме європейські цінності і ставитиме собі за мету розбудувати українську державу, бережливо ставитися до використання інтегрального потенціалу її території, розв'язувати сучасні проблеми довкілля. Талановиті учні – це запорука успішного майбутнього України та її стабільного соціально-економічного зростання.

У Законі України «Про освіту» зазначено: «Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [2].

Випускник сучасної школи – це:

- особистість усебічно розвинена, здатна до критичного мислення;
- патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини;
- інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя.

Нова українська школа передбачає формування 10 ключових компетентностей. Розглянемо три з них:

1) *основні компетентності у природничих науках і технологіях*. Наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати;

2) *соціальна та громадянська компетентності*. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до Закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття;

3) *екологічна грамотність і здорове життя*. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя [3].

У навчальній програмі з географії для 6–9 класів закладів загальної середньої освіти прописані наскрізні лінії, які є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів і предметних циклів. Їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища. Вони є соціально значимими над предметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Мета наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності. У шкільному курсу «Україна у світі: природа, населення» однією з ключових є наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток»[1]. Це формування в учнів 8 класу соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи наскільки це важливо для збереження довкілля й розвитку суспільства.

Сучасна шкільна географічна освіта - це не тільки джерело нової інформації про нашу Планету, але й основа для формування власного світогляду, виховання вмільх підприємливих господарів, бережливого відношення до природи, набуття умінь і практичних навичок, які слугуватимуть у подальшій діяльності.

У процесі вивчення географії у шкільному курсі «Україна у світі: природа, населення» в учнів 8 класу формується екологічна компетентність, екологічна культура, фундаментальні екологічні знання, екологічне мислення і свідомість, що ґрунтуються на бережливому ставленні до природи, як безцінного ресурсу.

Слід зазначити, що нині особливого значення набуває кардинальна зміна ціннісних орієнтирів в бік гуманізації, людино центризму, гармонізації процесу розвитку взаємозв'язку в системі «природа-людина», основною метою якого є поєднання людини з природою засобами пізнання і розуміння.

Питання основних підходів до змісту, сутності та структури екологічної компетентності й екологічної культури, визначення принципів і засобів формування цих компетентностей висвітлено в працях Л. Вороніної, О. Колонькової, О. Лазебної, В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Татаренко, О. Топузова, С. Шмалей, В.Хоменко та ін.[4]

Формування в учнів 8 класу закладів загальної середньої освіти соціальної активності, вміння ефективно співпрацювати з іншими учасниками над реалізацією географічних проєктів, розв'язувати сучасні проблеми довкілля, залучаючи місцеву громаду; відстоювати власну позицію щодо ухвалення рішень у справі збереження й охорони навколишнього середовища, готовність брати участь у природоохоронних заходах залежить від ефективності обраних педагогічних методів, прийомів, технологій.

Особливого значення набувають активні та інтерактивні методи, новітні інформаційні технології, методи оцінкової діяльності, які базуються на психолого-педагогічних методах навчання.

Заслуговують уваги активні методи екологічного навчання й виховання учнів закладів загальної середньої освіти, оскільки вони передбачають самостійну пізнавальну їх діяльність із використанням різноманітних джерел інформації, орієнтовані на пошук, дослідження, експеримент і сприяють розвитку власної ініціативи учнів, зацікавленості у вирішенні поставлених задач.

У свою чергу використання інтерактивних методів сприяють створенню рівних умов для всіх учасників освітнього процесу, формують екологічні знання, уміння працювати в команді, досягати очікуваних результатів.

Проведення дискусій, диспутів, «мозкових штурмів», рольових і ділових ігор, тренінгів, практичних природоохоронних заходів, екскурсій у природний ландшафт, краєзнавчих походів, польових досліджень, розробка екологічних проєктів, дослідної роботи – це далеко не повний перелік методичних засобів і прийомів, що сприяють створенню цілісного забезпечення шкільного освітнього процесу, що відповідає сучасним світоглядним, навчальним, виховним вимогам щодо ефективного функціонування системи «природа – людина – суспільство» та сприяють визначенню організаційних форм і методів, дидактичних засобів, які забезпечують реалізацію завдань навчання, виховання, розвитку й соціалізації учнівської молоді.

Завдання шкільного курсу «Україна у світі: природа, населення» реалізуються шляхом формування ключових компетентностей та через наскрізні змістові лінії, які зорієнтовані на:

- формування цілісної наукової картини світу, адекватного розуміння особливостей розвитку сучасного світу в системі «природа – людина – суспільство»;

- розуміння єдності та гармонії між природним середовищем, розвитком матеріального виробництва та рівня зростання соціальних стандартів населення в умовах сталого розвитку;

- уміння застосовувати знання під час прогнозування наслідків впливу людини на природу, визначення правил власної поведінки в сучасних умовах довкілля й територій техногенного забруднення та формування в учнів готовності до оцінки наслідків діяльності людини щодо природного середовища [1].

Важливість поставлених задач при вивченні курсу «Україна у світі: природа, населення» посилюється загостренням взаємовідносин у системі «природа – людина – суспільство», реальним станом сучасного соціокультурного і соціо-природного простору, що потребує розроблення і запровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти нового змісту формування в учнів соціальної активності, громадянської відповідальності й екологічної свідомості за стан довкілля, ефективне раціональне використання і збереження природно-ресурсного потенціалу України.

Література:

1. Географія. 6–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804.
2. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380)
3. Концепція Нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.
4. Самойленко В.М., Топузов О.М., Вішнікіна Л.П., Діброва І.О. Дидактика географії : монографія (електронна версія). Київ : Ніка-Центр, 2013. 570 с.

НОВА МОДЕЛЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

С. М. Шевчук,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
(м. Полтава, Україна)

Дослідження включає комплексний аналіз сучасного стану адміністративно-територіальної системи Полтавської області та розгляд шляхів її подальшого реформування. Робота базується на методології просторового аналізу територіальних систем різного рівня організації. В результаті дослідження узагальнено основні етапи розвитку адміністративно-територіального устрою, визначено суспільно-географічні фактори адміністративно-територіального устрою Полтавської області, обґрунтовано його нову модель. На прикладі Полтавської області розглянуто напрями удосконалення адміністративно-територіального устрою у контексті реалізації реформи децентралізації влади в Україні, головним чином із врахуванням суспільно-географічних чинників розвитку територіальних громад запропоновано власні шляхи та модель регіонального соціально-економічного розвитку території Полтавської області.

Ключові слова: Полтавська область, адміністративно-територіальний устрій, реформування, модель, об'єднана територіальна громада.

NEW MODEL OF ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL STRUCTURE OF POLTAVA REGION

S. M. Shevchuk

The research embraces the comprehensive analysis of the administrative-territorial system theoretical framework along with Poltava region administrative-territorial system up-to-date profile, and substantive overview of various ways of its further reform. To sum up, the above mentioned study made the major phases of the administrative-territorial structure development generalized. The whole set of the socio-geographical factors of Poltava region administrative-territorial structure was logically examined. The new model of the structure was substantiated. Poltava region was the efficient example of the thorough analysis of administrative-territorial structure improvement by means of various ways as part of the authorities' decentralization reform implementation in Ukraine. According to socio-geographical factors of local communities' development, the spectrum of different ways and the model of areal social-economic growth of Poltava region were usefully investigated.

Key words: Poltava region, administrative-territorial structure, reform, model, united territorial community.

Протягом останніх років в Україні проходить процес формування нової системи адміністративно-територіального устрою (АТУ) – утворення об'єднаних територіальних громад. Питання АТУ, як просторової організації держави, відіграє важливу роль у забезпеченні потреб суспільства. Дослідження реформування і функціонування АТУ на обласному рівні є важливим у контексті здійснення регіональної політики щодо децентралізації з метою підвищення якості життя населення. Нині на території Полтавської області продовжується формування ОТГ, що передбачає об'єднання сільських, селищних та міських рад для раціонального використання місцевого бюджету, підвищення якості життя населення та сталого розвитку території.

Сучасна Полтавська область – адміністративно-територіальна одиниця України з центром у м. Полтава, включає 25 районів, 15 міст (з них 6 обласного значення – Полтава, Кременчук, Горішні Плавні, Лубни, Миргород, Гадяч), 21 селище міського типу, 1783 села. Міські, селищні та сільські ради об'єднують декілька населених пунктів, що знаходяться поблизу, мають спільну інфраструктуру, пов'язані господарськими та соціальними зв'язками. До складу районів входить в середньому 69–70 сіл, що об'єднуються в 18–19 сільрад. Середня площа районів Полтавської області району – 1150 км².

Реформування сучасного АТУ Полтавської області є важливим напрямком з удосконалення системи управління на низовому рівні, поліпшення рівня життя населення, раціональному використанні природних ресурсів та сталого розвитку області.

У 2017 р. в перспективному плані формування територій громад Полтавської області, розробленому Полтавською обласною державною адміністрацією, передбачалося формування понад 70 територіальних громад. План передбачав, що в результаті добровільного об'єднання ОТГ будуть здатні досягти якісно нового рівня надання послуг у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства. Критерієм було визнано відсутність територіальних диспропорцій у наданні послуг. Реформа АТУ мала вже закінчитися, але формування ОТГ зокрема в Полтавській області ще триває.

Ознайомившись з факторами функціонування АТУ, шляхами реформування, порядком розробки перспективних планів, методикою добровільного об'єднання територіальних громад, можемо запропонувати власний варіант формування ОТГ у межах Полтавської області. Пропонуємо модель формування ОТГ в кожному адміністративному районі (Табл. 1).

Для визначення центрів і меж ОТГ обрано як критерій формування населені пункти, що знаходяться в межах 20–25 км. зони доступності відносно інших населених пунктів своїх міських, селищних і/або сільських рад (громад). Центри ОТГ мають якомога більш рівновіддалене положення відповідно периферії, достатньо розвинену інфраструктуру для забезпечення соціально-економічних потреб населення.

Для кожної з ОТГ існує свій набір основних суспільно-географічних факторів, що найбільше впливають на її формування. Серед визначних факторів, що присутні в усіх громадах, є соціально-географічні та економіко-географічні. До соціально-географічних факторів, якими керувались при виборі центрів відноситься врахування системи розселення, розвиток соціальної інфраструктури та інше. Серед економіко-географічних чинників, бралися до уваги економічний потенціал, розвиток підприємств на території, а також транспортної доступності. Для ОТГ, що сформовані навколо центрів адміністративних районів характерний вплив більшості з названих факторів, тоді як, для сільських і селищних об'єднаних громад, цей перелік в більшості обмежується одним-двома факторами.

Таблиця 1.

Модель формування АТУ Полтавської області

№	Назва адміністративного району	Сформовано рад, станом на 01.01.2019 р.	Пропозиції щодо оптимальної кількості ОТГ та кількості громад як вони мають об'єднати
1	Великобагачанський	18	Великобагачанська (5), Гоголівська (3), Красногорівська (10)
2	Гадяцький	20 та 1 місто обл. знач.	Гадяцька (7), Веприцька (3), Лютенська (2), Сарненська (4), Петрівсько-Роменська (4), Сергіївська (3)
3	Глобинський	26	Глобинська (14), Великокринківська (7), Пустовітівська (5)
4	Гребінківський	17	Гребінківська (17)
5	Диканський	17	Диканська (7), Балянська (5), Стасівська (5)
6	Зіньківський	24	Зіньківська (18), Опішнянська (6)
7	Карлівський	13	Карлівська (13)
8	Кобеляцький	28	Білицька (6), Бутенківська (5), Кобеляцька (8), Озерянська (5), Орлицька (4)
9	Козельщинський	18	Козельщинська (18)
10	Котелевський	10	Котелевська (5), Великорублівська (5)
11	Кременчуцький	19 та 2 міста обл. знач.	Кременчуцька (4), Горішньоплавненська (7), Піщанська (5), Омельницька (5)
12	Лохвицький	21	Лохвицька (8), Заводська (9), Сенчанська (4)
13	Лубенський	26 та 1 місто обл. знач.	Лубенська (16), Засульська (11)
14	Машівський	16	Машівська (8), Михайлівська (8)
15	Миргородський	25 громад та 1 місто обл. знач.	Миргородська (14), Великосорочинська (5), Комишнянська (7)
16	Новосанжарський	30	Новосанжарська (14), Нехворощанська (6), Малоперещепинська (6), Руденківська (4)
17	Оржицький	21	Оржицька (10), Новооржицька (11)
18	Пирятинський	15	Пирятинська (9), Березоворудківська (6)
19	Полтавський	26 та 1 місто обл. знач.	Полтавська (13), Ковалівська (9), Мачухівська (5)
20	Решитилівський	19	Решетилівська (19)
21	Семенівський	21	Семенівська (14), Оболонська (7)
22	Хорольський	20	Хорольська (20)
23	Чорнухинський	13	Чорнухинська (13)
24	Чутівський	15	Чутівська (7), Скороходівська (8)
25	Шишацький	15	Шишацька (12), Яреськівська (3)

У запропонованій моделі (Рис. 1) можемо спостерігати, що у Карлівському, Козельщинському, Решетилівському, Хорольському і Чорнухинському районах пропонується створити по 1 ОТГ, в яку входитимуть всі міські, селищні і сільські ради (громади). Це пов'язано з тим, що центри цих територій мають надзвичайно вигідне географічне положення, а також відсутні інші достатньо великі населені пункти. Найбільша кількість ОТГ може бути створена у Гадяцькому (6), Кобеляцькому (5), Кременчуцькому та Новосанжарському районах (по 4), оскільки вони мають, розгалужену систему розселення.

Рис. 1. Модель АТУ Полтавської області

Проаналізувавши основні шляхи реформування системи АТУ Полтавської області встановлено, що єдиним напрямком його реформування є створення ОТГ; узявши за основу суспільно-географічні фактори розвитку територій створено картографічну модель АТУ Полтавської області.

Запропонована модель нового АТУ Полтавської області має забезпечити зростання соціально-економічного рівня розвитку низових територій. З-поміж конкретних заходів які визначають подальше формування центрів ОТГ області

як полюсів соціально-економічного зростання є: модернізація промисловості на новій технологічній основі; кластеризація економіки на основі комплексного використання наявних умов та ресурсів; розвиток сфери послуг, у першу чергу туризму і рекреації.

Отже, сучасне реформування АТУ в Полтавській області є важливим напрямком удосконалення соціально-економічних потреб населення та базовою передумовою трансформації соціально-економічного комплексу області.

ПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О. В. Шмагель,
Херсонський державний університет
(м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено дослідженню просторових особливостей реформування адміністративно-територіального устрою Миколаївської області. У статті розглянуто передумови реформування адміністративно-територіального устрою, проаналізовано етапи формування територіальних громад, а також результати перебігу процесів децентралізації в Миколаївській області на сучасному етапі.

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій, територіальна громада, децентралізація, Миколаївська область.

SPATIAL FEATURES OF REFORMING THE ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL STRUCTURE OF THE MYKOLAIV REGION

O. V. Shmagel

The article is devoted to the study of spatial features of reforming the administrative and territorial structure of the Mykolaiv region. The article considers the prerequisites for reforming the administrative-territorial structure, analyzes the stages of formation of territorial communities, as well as the results of the processes of decentralization in the Mykolaiv region at the present stage.

Key words: administrative-territorial structure, territorial community, decentralization, Mykolaiv region.

До передумов адміністративної регіоналізації в Україні можна віднести багато чинників – політичні, історичні, демографічні, економічні, соціальні, етнічні тощо [2]. Всі вони значною мірою впливають на формування адміністративного поділу території держави. Мета реформи – формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високо якісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад [1].

Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні відбувається вже 5 років поспіль, разом з тим, темпи утворення все нових об'єднаних громад не знижуються. Також все більше громад приєднуються до міст обласного значення та до існуючих територіальних громад. Більшість повноважень та фінансових ресурсів переходять до цих спроможних громад. При цьому, функції та компетенції районів законодавчо не змінюються, залишається старий районний поділ. Звідси виникають проблеми в системі управління та комплексного соціально-економічного розвитку територій районів.

Головними умовами формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) як основи нового адміністративно-територіального устрою країни є добровільність об'єднання населених пунктів з врахуванням основних принципів геопросторової організації територіальних громад, забезпечення її економічної спроможності, а також вдосконалення нормативно-правової бази щодо формування нових адміністративно-територіальних одиниць [4]. При низькій економічній спроможності більшості територій в Україні, зокрема сільських [5], виникають застереження щодо фінансової самодостатності територіальних громад та пропонуються принципи їх створення навколо центрів економічної діяльності. Тобто, при реформуванні АТУ створюються умови для виникнення нових центрів економічної активності й орієнтуватися тільки на наявні методологічно невірно. На початок 2019 року в Україні нараховується 490 районів та 10 279 сільських громад.

Реформа децентралізації в Миколаївській області досягла вже певного розвитку і наразі мова йде про підготовку до її нового етапу – зміну адміністративно-територіального устрою. Метою дослідження став аналіз просторових особливостей реформування адміністративно-територіального устрою Миколаївської області.

Масштабність реформи характеризується тим, що вона охопила велику частину області, тому сукупні власні доходи ОТГ значно збільшились. Держава підтримує процес об'єднання і виділяє кошти саме під розвиток соціально-економічних комунікацій. Місцевій владі надаються повноваження, та фінансування на їх реалізацію. Завдяки ефективному використанню бюджетних коштів, створення власних представницьких органів, процесам інвентаризації та оптимізації наявних ресурсів, всі існуючі громади Миколаївщини визнано фінансово спроможними.

На сьогодні в Миколаївській області створено 41 ОТГ, ще 12 очікують призначення дати виборів, які не відбулися через введення воєнного стану. Наразі регіон посідає 13 місце в рейтингу Міністерства регіональної політики України. Для порівняння – сусідні Одеська та Кіровоградська області займають у цьому рейтингу відповідно 14 та 22 місця [3]. Загальна кількість населення в ОТГ в Миколаївській області становить 78%. Середня площа ОТГ становить 12%. В минулому році громади Миколаївщини отримали близько 90 мільйонів гривень державної субвенції на розвиток інфраструктури.

Найбільшим районом за площею в області є Баштанський район, площа якого, становить 1706 км², а частка площі, що охоплена ОТГ, становить 55%. Також, процес реформування охопив більшу частку населення 69 % цього

району. Найбільшу частку площі, що охоплені ОТГ, мають: Новобузький – 81%, Вознесенський -75%, Казанківський - 69%, Очаківський – 76%, Снігурівський – 73%, Березнегуватський – 61%, Доманівський – 58%. Найменший відсоток мають Первомайський район -27%, Миколаївський – 12%, Новоодеський -9%, Єланецький -15%. Є райони в яких процес децентралізації взагалі не відбувся – Врадіївський та Кривозерський райони.

За кількістю населення Вітовський район є найбільшим, а частка населення, які проживають в ОТГ – 74%. Але є райони в яких, частка є більшою такі як: Снігурівський – 82%, Очаківський – 75%, Березнегуватський – 70%, Казанківський – 79%, Доманівський – 68%, Арбузинський – 69%, Миколаївський – 89%. Найбільший за кількістю частки об'єднаного в громади населення є Новобузький р-н – 90%. Найбільшу кількість населення має Вознесенська територіальна громада – 36167 осіб. Є райони які мають незначні показники: Новоодеський – 5%, Єланецький – 13%, Братський – 14%, Вознесенський – 19%.

Отже, в Миколаївській області процес децентралізації пройшов в 17 районах, окрім Кривозерського та Врадіївського з показниками – 0%. Найбільшим за часткою площі є Новобузький р-н – 81%, за часткою населення – Новобузький р-н – 90%, а також Миколаївський р-н – 89%.

Спостерігаємо що, найбільшу площу після об'єднання має Баштанська ОТГ, яка знаходиться в Баштанівському районі. Тому об'єднання територіальних громад в Миколаївській області відбувається завдяки певним чинникам, які впливають на цей процес, а саме розміщення територіальних громад яке є нерівномірним, тому об'єднуючи ОТГ в першу чергу дивляться на транспортну доступність, наявність навчальних закладів та зв'язок між ними, а також дитячих садків, медичних закладів та багато інших. В області очікують вибори 12 територіальних громад: Горохівська ОТГ, Снігурівська міська ОТГ, Березнегуватська селищна громада, Висунська сільська громада, Новобузька міська територіальна громада, Вільнозапорізька сільська громада, Софіївська ОТГ, Сухоеланецька громада, Мигіївська громада, Новомар'ївська сільська об'єднана громада, Калинівська сільська ОТГ, Лоцькинська громада [3].

Найменшою за чисельністю є Сухоеланецька ОТГ, там проживає всього 1837 осіб, а найменшою за площею є Ольшанська територіальна громада – 57тис.км. Тому в на сьогоднішній день процес децентралізації в Миколаївській області продовжується, адже процесом об'єднання було охоплено 17 районів із 19, крім Кривозерського і Врадіївського.

Отримані в результаті децентралізації в Миколаївській області повноваження та ресурси надали органам місцевого самоврядування більше можливостей для розвитку своїх територій, створення сучасної освітньої, медичної, транспортної, житлово-комунальної інфраструктури. Миколаївщина серед всіх областей України сприйняла реформу дуже добре, адже активно почали проводитись перші вибори, а також пізніше саме формування територіальних громад, що дозволило області ввійти до першої п'ятірки по Україні.

Таким чином, реформа дала поштовх до повноцінного розвитку громад, можливість поліпшити життя у кожному населеному пункті та у країні в цілому, а також дозволяє громадянам – кожному з нас – самостійно господарювати там, де вони живуть.

Література:

1. Адміністративне рішення про утворення нового устрою громад і районів є незворотнім [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9651>.
2. Гукалова І.В., Мальчикова Д.С. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 268 с.
3. Децентралізація [Електронний ресурс]. URL: <https://rdo.in.ua/direction/decentralizaciya>.
4. Кавунець А.В. Особливості об'єднання територіальних громад в Україні (регіональний аспект). [Електронний ресурс]. URL: <http://cehrin.org.ua/chringo/wpcontent/uploads/2015/11>.
5. Мальчикова Д.С. Суспільно-географічний аналіз функцій сільської місцевості / Д.С. Мальчикова // Часопис соціально-економічної географії. 2009. Вип. 6 (1). С.49-54.

РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Ю. Д. Шуйський,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна)

Останніми роками скорочується кількість фахівців-географів в ЗВО України, значно менше за потрібне. Одночасно знижується їх професійна якість, загальний рівень знань, вмінь та навичок. Одна з причин – це певні обмеження, що накладені МОН України, відносно правил набору, навчання і матеріального забезпечення навчального процесу у студентів-географів. В цьому зв'язку виникла необхідність в розробці нової концепції про організацію вищої географічної освіти в університетах України. Концепція містить 10 провідних пунктів різного призначення, що спрямовані на покращення підготовки фахівців-географів.

Ключові слова: вища освіта, досвід, географія, навчання, навички, нова концепція.

ELABORATION OF CONCEPTION BY HIGH EDUCATION OF GEOGRAPHY IN UKRAINE

Yu. D. Shuisky

During past years quantity of professional geographer were diminished in Ukraine. At the same time, in total professional quality, general level of knowledge, ability and skill are reduced within the State. One of basic reasons of the tendency is MES policy by consideration for rules of admission, education processing and material maintenance for geography-students in Ukrainian Universities. What is why, necessity shown of the working up a new conception about high geographical education in Ukrainian Universities. The conception is content 10 basic positions of different fixing for education system in Ukraine, that are leading to improvement of geographical education in Ukrainian universities.

Key words: high education, experience, geography, training, skill, new conception.

Поточними роками поширюється наукова інформація про занепад системи довкілля [1, с. 67], що має особливе значення для України. Українська територія втрачає ліси, ґрунтовий покрив, водність річок і озер, площу боліт, зазнає підвищення в часі та повторюваності водопілля, ерозії схилів, сильних вітрів і дощів та іншого, що веде до масового розповсюдження негативних наслідків. Вони викликають псування природних ресурсів, порушення промислових територій, ускладнення сільськогосподарського виробництва тощо. Така практика тримається багатьма роками, незважаючи на гучні заяви та невпевненні намагання змінити ситуацію і дотримуватися сталого розвитку. При цьому майже всі експерти навколишньої природи бажають покращення професійності фахівців та удосконалення освітянських програм у географів. Автор підкреслює, що названі ситуації активно захопили також і Україну.

Типовим прикладом є узбережжя морів в кордонах України. З перших років національної незалежності, в країні були зроблені величезні зусилля для розробки теорії берегознавства і зберігання природи узбережжя на користь власного народу [4, с. 138; 6, с. 364]. Були виявлені типові ушкодження на узбережжі [6, с. 383, 408]. Були закладені умови для подальшої втрати корисних властивостей пляжів та абразійних ділянок, за виключенням заповідних частин узбережжя. Закладені умови для подальшої втрати корисних властивостей пляжів та абразійних ділянок, за виключенням заповідних частин узбережжя. Був виконаний загальнонаціональний проект БЕРЕГ. Міжнародною асоціацією «ЄВРОБЕРЕГ-УКРАЇНА» була розроблена відповідна стратегія природокористування, був залучений багатий національний досвід світового значення щодо науки і системи географічної освіти. Але разом із тим, вже до 2020 року береги України в більшості своєї опинилися розрушеними, були закладені умови для подальшої втрати корисних властивостей пляжів та абразійних ділянок, за виключенням заповідних частин узбережжя. Країна втрачала десятки гектарів берегової території, разом із побудованим та насадженнями. А на поверхні піщаних берегових барів, терас, пересипів майже зовсім зникли унікальні природні системи. Аналогічним чином процеси ерозії призвели до вилучення з обороту майже 30% площі пахотних земель країни. Часто державне законодавче регулювання територій не відповідає дійсності в природі.

Ще одним показовим прикладом є знищення карпатських лісів, що сильно підвищило інтенсивність водно-ерозійних і сільових процесів [3, с. 43]. На Карпатах державні екологічні структури підписують дозволи на забудови, на дороги та видобуток деревини, що автори цитованої роботи вважають однією з причин занепаду, руйнування природних систем регіону. Аналогічні події є типовими для всієї України: офіційні екологічні служби не можуть оцінити наслідки багатьох впливів на докілля. Тому виникає підозра, що підготовка фахівців-географів є хибною, недосконалою, неповною щодо наукової кваліфікації. Деякі знані експерти вказували, що після 10 років після Форуму Ріо [2, с. 5] міжнародне співтовариство країн Світу не може функціонувати як система єдиного цілого. Те ж саме залишається і після 30 років після Ріо. І ще сьогодні при розробці національних стратегій сталого

розвитку кожна країна цілком природно і зрозуміло діє фактично не як гравець єдиної команди, а як учасник індивідуальних змагань, котрий вирішує власні регіональні чи локальні завдання. Отже, чим більше районів чи країн, тим більше проблем сталого розвитку. Сучасна підготовка географів у ЗВО не сприяє засвоєнню і вільному володінню методики та методології комплексних, системних досліджень, не дозволяє свести в єдиний комплекс більше 20 компонентів довкілля в різних країнах планети та в країнах між собою. В такому випадку немає спроможності надати широке корисне природне обґрунтування тому чи іншому виду природокористування. На жаль, також і в Україні в більшості своїй фахівці-географи і геоекологи зараз не можуть розробити достатньо задовільне обґрунтування раціонального використання природних ресурсів у рамках всієї країни, як тут показано на прикладах узбережжів та лісового-грунтового покриву Карпат.

Аналіз названих ситуацій та досвід автора показав, що однією з важливих причин негативних рішень сьогодні є вкрай недосконала підготовка фахівців-географів [5, с. 129]. Тому пропонуються деякі основні положення концепції з її розробки, а саме:

- вища освіта, в тому числі і географічна, має бути високоякісною, обов'язково на підставі основних фундаментальних навчальних дисциплін, а в її основу не можна брати методику загальної середньої освіти, фахівець-географ має якісно виконувати найскладніші завдання;

- сьогодні Україна не зацікавлена у вищій географічній освіті, якщо вона неспроможна дати належне фінансове та матеріальне забезпечення, зробити фахівців-географів престижними, забезпеченими роботою саме в своїй державі на благо свого народу;

- досьогодні вимогам і потребам країни в галузі географічної освіти та комплексної наукової роботи в нас відповідають класичні університети, де збереглися ще кадри, традиції, методика роботи, знані вчені, матеріальна база, спроможність роботи із першоджерелами, картографічними матеріалами, експедиційними та лабораторними дослідженнями;

- підготовка магістрів не повинна ставати пустими балачками: якщо географ-магістр має представити *наукову* роботу із всіма її вимогами, якостями та ознаками, то кожний студент повинний мати доступ до якісних польових досліджень, до найновішої польової вимірювальної техніки, до аналітичних і комп'ютерних лабораторій, до участі у національних та міжнародних конференціях;

- географічні кафедри повинні брати рішучу участь в наборі абітурієнтів для себе, щоби виключити ледащих та неспроможних випускників шкіл, які не можуть вчитися на географічних кафедрах;

- кількість студентів треба рахувати по кількості їх на 1-му курсі, бо втрати на старших курсах не залежать від викладачів та інших працівників;

- в загальних соціально-економічних сучасних умовах в Україні пріоритетною повинна стати негайна відміна сильного, руйнівного для

географії правила, за яким кількість викладачів визначається загальною кількістю студентів-географів на факультеті;

- у ЗВО не треба дозволяти студентам працювати в галузі, що не має відношення до географічних наук або педагогічної діяльності та відволікатися від навчання, марно витрачаючи бюджетні гроші;

- абітурієнти природничих факультетів не мають вибирати кілька спеціальностей чи ЗВО, бо це веде до порушення планування числа студентів і готових фахівців, а як наслідок – до зайвих витрат бюджету;

- географія є найпершою і найважливою наукою про Землю (грецькою *γεο*), від якої започаткувалися та вийшли майже всі сучасні природничі науки, і вимоги МОН України до географії не повинні бути такими, як і до гуманітарних чи технічних наук.

Серед найбільш шкідливих правил сучасної географічної освіти треба визнати залежність кількості викладачів від кількості студентів на факультеті. Свого часу в 2014-2015 рр. МОН України створив спеціальну комісію для обґрунтування спеціальності № 103 «Науки про Землю», куди затиснули і географію, в рамках переліку галузей знань і спеціальностей (Постанова КМУ № 266). На жаль, ця комісія виявилась вкрай некомпетентною, як і запропоновані нею рішення щодо географічних наук [4, с. 138; 5, с. 127]. Такий висновок обговорювався на XII З'їзді Українського географічного товариства у Вінниці і був засуджений. Країна була і є в умовах глибокої демографічної «ями», підвищених численних витрат на підготовку одного фахівця-географа, активної офіційної пропаганди серед випускників шкіл України їхати вчитися за кордон, виділення мізерних коштів на природничу освіту (першочергово на географію) та ще багато іншого. Поряд з невиправдано малою кількістю виділення бюджетних місць на географію в ЗВО України, МОН не враховує, що навчання на географічних спеціальностях відноситься до тяжких, і абітурієнти далеко не завжди можуть опанувати сукупність дисциплін в їх системі, незалежно від місця і часу географічної події чи природи об'єкту. Таких «нерадивих» студентів як правило до половини. Їх навчання, як правило, не має ефекту, а відрахувати цей «тягар» не можна, бо собі ушкодження. Тому сьогодні серед громадян України переважають ті особи, які не мають відчуття простору, які радіють примітивному власному світосприйманню і не спроможні обустроїти свій дім, свої землі, свої ресурси і природні багатства.

Більшості моїх колег в ЗВО України зовсім незрозумілим є правило, за яким зменшення числа студентів в групі призводить до зменшення лекційного часу. Наприклад, в групі залишилося 2 студенти за природними причинами. Але викладачу виділено читати лише 4 години складнішого курсу з «Океанології», який розуміють не всі працівники, хоча таку дисципліну треба забезпечити знаннями, навичками та досвідом майже з 15 інших географічних дисциплін. Бо, як природна динамічна система, Світовий океан є різногалузевим комплексом, в якому всі складові частини взаємопов'язані, взаємодіють та забезпечують еволюцію. І це в ЗВО, яка спеціальним наказом визначена МОН України як є спеціалізованим на дослідженні морів України... Незрозуміло також і те, що справжній системний географ-комплексник

з фізичної географії повинний прослухати до 25 навчальних дисциплін (геологію, геоморфологію, палеогеографію, гідрологію, картографію тощо). А насправді, з думок керівників МОН України, виходить в 2-3 рази менше. То як така ситуація взагалі може бути, якщо більшість студентів виплачує величезні гроші за отримання повнокровної освіти, незважаючи на кількість осіб в групі? Коментарі зайві.

І результати не змусили себе чекати. Вже дуже важко знайти висококласного випускника-географа для навчання в аспірантурі. Вже з'являються кандидатські дисертації, навіть, буває, докторські, які мають дуже низький рівень. З часом – все більшою мірою. А про природне обґрунтування різних проектів із природокористування вже немає мови. Географічна наука сильно загальмувала на шляху свого самовідродження, а країна може її втратити повністю...

Література:

1. Каплан Р. Месть географии. Москва: Изд-во Колибри, 2015. 384 с.
2. Лісовський С.А. Проблеми сталого розвитку. До десятиріччя самміту «Планета Земля, 1992». *Український Географічний журнал*. 2002. № 3. С. 3-10.
3. Сусідко М.М., Лук'янець О.І. Селеві явища на території Карпат. *Український Географічний журнал*. 1999. № 2. С. 43-46.
4. Шуйський Ю.Д. До питання про формування навчальної програми з географії у вищих навчальних закладах. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2014. Т. 19. Вип. 3 (22). С. 138-149.
5. Шуйський Ю.Д. Сучасні перспективи географічних наук в закладах освіти України. *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Географічні науки*. 2016. Вип. 4. С. 127-131.
6. Шуйський Ю.Д. История развития и методология береговедения. Одесса: Астропринт, 2018. 448 с.

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ: ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ

О. М. Топузов,

Інститут педагогіки НАПН України
(Київ, Україна)

У доповіді розглянуто сучасні напрями модернізації вищої освіти, визначено значення модернізації освітніх методик, технологій та засобів. Проаналізовано проблему опанування фахових компетентностей майбутніх учителів географії шляхом застосування геоінформаційних систем і технологій, схарактеризовано напрями їх застосування у процесі викладання географічних дисциплін в закладах вищої освіти. Наголошено, що застосування геоінформаційних систем є інструментом організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів; відзначено великий дидактичний потенціал комп'ютеризованого навчання.

Ключові слова: географічна освіта, викладання географічних дисциплін в закладах вищої освіти, засоби навчання географії, геоінформаційні системи і технології, комп'ютеризоване навчання.

GEOGRAPHIC EDUCATION OF THE 21ST CENTURY: REBOOTING

O. M. Topuzov

The report deals with modern areas of modernization of higher education and identifies the importance of modernization of educational methods, technologies and tools. The problem of mastering the professional competencies of future teachers of geography through the use of geographic information systems and technologies is analyzed, the areas of their application in the process of teaching geographical disciplines in higher education institutions are characterized. It is emphasized that the use of geoinformation systems is a tool for organizing independent educational and cognitive activities of students; the great didactic potential of computer-based learning is noted.

Key words: *geographic education, teaching geographic disciplines at higher education institutions, geography training tools, geoinformation systems and technologies, computer-based learning.*

В умовах швидкоплинних змін, що спостерігаються у третьому тисячолітті, географічна освіта стає істотною складовою соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Дослідження та інновації в географічній науці й освіті відіграють вирішальну роль у цілісному процесі економічного зростання та глобальної екологічної кризи. За таких умов викладання географічних дисциплін у закладах вищої освіти (ЗВО) має модернізуватися відповідно переходу освіти європейських держав на компетентнісні засади, студентоцентрованого навчання та розбудови системи забезпечення її якості.

Варто зазначити, що «Всесвітня Декларація з вищої освіти для XXI століття: підходи і практичні дії» наголошує на ролі освіти як найважливішої опори прав людини, демократії, сталого розвитку і миру. Документ фіксує нагальну необхідність переходу від традиційної лекційно-експертної моделі навчання до педагогіки взаємодії і співпраці (Kay & Lauricella, 2011), яка розвиватиметься на основі технологій як невід'ємної частини життя сучасної людини.

На реалізацію такої програми саме й спрямована діяльність вітчизняних ЗВО, які за вимогами Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти мають стати більш різноманітними за способами надання освіти та співпраці, включаючи зростання інтернаціоналізації, цифрове навчання та нові форми надання освітніх послуг.

Усе викладене вище вимагає не просто оновлення географічної освіти, а її перезавантаження. Тож наразі залишається актуальним питання щодо того, які саме фахові компетентності отримає випускник ЗВО, обравши географічну спеціальність? Що стане пріоритетним у його підготовці? Якого вчителя географії потребують сучасні заклади загальної середньої освіти?

В умовах входження українських педагогів у європейську освітню спільноту відбувається переосмислення їхніх підходів до застосування методик, технологій та засобів навчання у вищій школі. Під впливом технологізації освіти і ринкових потреб викладачі впритул підійшли до розуміння того, що педагогічна праця у своєму загальному вигляді лише специфікою відрізняється від інших видів суспільно-корисної праці. Наразі вона має свій продукт, свої

технології та їхню ринкову вартість. За таких умов модернізація навчання й викладання географічних дисциплін має здійснюватися за напрямками, що відповідають змінам у європейському освітньому просторі.

Питанням модернізації освіти на основі застосування інноваційних методик і технологій у вищій освіті присвячено чимало досліджень. Аналіз освітніх показників в країнах Європи відзначають, що «освіта є своєрідним мостом між традиційними й новими цінностями, тому пошук оптимального балансу між традиціями та інноваціями і становить «підводний» зміст будь-яких освітніх реформ».

Комісія з географічної освіти Міжнародного географічного союзу розробила Нову Міжнародну Хартію (2016 р.), що уміщує програму дій, які передбачають подальший розвиток світової і вітчизняної географічної освіти на основі опанування оновлених технологічних підходів до неї.

У вітчизняному освітньому просторі поширилося застосування сучасних методик навчання, які були запозичені за кордоном та почали системно застосовуватися у процесі підготовки професійних компетентностей майбутніх учителів географії. Відтак доцільно розглядати такі методики як підґрунтя інноваційні технології навчання, вивчати алгоритми їхнього застосування та досвід упровадження. Отже, проблема аналізу інноваційних технологій навчання географії у ЗВО є доволі актуальною, а їхнє застосування під час вивчення географічних дисциплін вимагає подальшого дослідження і розробки обґрунтованих методичних рекомендацій.

Успішність процесу навчання географії та його ефективність істотно залежить від технологічного забезпечення цього процесу, у першу чергу від засобів навчання. Засоби навчання виконують функції носіїв географічної інформації, знярядь створення інформаційно-предметного середовища навчального процесу й інструментів навчально-пізнавальної діяльності студентів і учнів.

Інформаційні технології наразі підносять на новий рівень традиційну роботу географів під час створення картографічних матеріалів та у процесі їх використання з метою організації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Потужним засобом у цій роботі є ГІС і технології, які забезпечують високу наочність відображення різнопланової інформації у вигляді інтерактивних геоінформаційних моделей.

У наш час застосування геоінформаційних систем (ГІС) і технологій під час підготовки фахівців-географів та майбутніх вчителів географії є обов'язковою складовою навчального процесу у ЗВО України. Наразі в Україні створено доволі велику кількість навчальної літератури, спрямованої на опанування ГІС-технологій.

Аналіз досвіду застосування ГІС (як і інших картографічно-геоінформаційних моделей) під час аудиторних занять та самостійної позааудиторної роботи студентів дозволяє зазначити що, по-перше, вони є джерелом знань студентів про розміщення географічних об'єктів вивчення, зміни їхнього місцезнаходження і розвитку. По-друге, є засобом формування картографічних умінь студентів як елементів фахових географічних

компетентностей. По-третє, сприяють розвитку просторового мислення студентів як основи їхнього географічного бачення світу.

Такі системи й технології дають змогу створювати бази даних для збереження, обробки, аналізу, перетворення й візуалізації інформації щодо просторових об'єктів довкілля за запитом у заданій формі – насамперед картографічній, а також у вигляді таблиць, графіків, текстів тощо.

Використання геоінформаційних систем і технологій у навчально-пізнавальній діяльності студентів уможливує переосмислення методики роботи з картографічними засобами. Вивчати пояснювальний апарат карти можна не лише за компонованою картою, а й «зазираючи» в її саму цифрову основу – атрибутивну таблицю. Користуючись електронною картою вимірювати відстані й площі, будувати графіки і діаграм можна за значно коротший термін. Результатом такої роботи може бути комплексна характеристика певної території, об'єкта чи явища.

Варто зазначити, застосування геоінформаційних навчальних моделей надає можливість показувати структуру й стан географічних об'єктів, процесів і явищ та їхню динаміку, ефективно подавати географічну навчальну інформацію певними порціями й оптимально керувати індивідуальним процесом засвоєння географічних знань.

Зокрема, маршрутно-оптимізаційні моделі можуть бути досить корисними у процесі навчання географії, зокрема для краєзнавчої роботи, наприклад при визначенні оптимального за навчальними цілями, фізичним навантаженням студентів і іншими чинниками маршруту й регламенту пересування реальними географічними об'єктами вивчення, або екологічними стежками тощо, як і власне для вибору таких маршрутів і стежок. Доцільним під час роботи з маршрутно-оптимізаційними навчальними моделями безпосередньо на місцевості буде й застосування мобільних комп'ютерних і позиційно-навігаційних засобів навчання. Це, до того ж, може сприяти безпосередньому використанню наявної й накопиченню нової цифрової географічної навчально-дослідницької інформації.

Формувати й розвивати творчі здібності студентів покликане застосування сучасних навчально-дослідницьких геоінформаційних моделей. Завдяки такому застосуванню стають доступними для відстеження, вивчення й дослідження доволі специфічні риси плину географічних процесів і явищ або чинники погіршення стану довкілля тощо.

Електронні карти, які відіграють особливу роль серед мультимедійних засобів навчання, уможливають моделювання подій та явищ у просторовому аспекті (реальних та нереальних). За допомогою таких карт можна досліджувати об'єкти чи процеси, які важко або не можливо дослідити традиційним шляхом.

Отже, варто зазначити, що застосування геоінформаційних навчальних моделей дає змогу студентам самостійно досліджувати певні природні чи соціально-економічні процеси чи явища, обираючи свій темп роботи, оскільки діалог студента з комп'ютеризованою системою відбувається індивідуально. Крім того, викладач, керуючись певною дидактичною метою, конкретними

умовами та інтересами студентів може проектувати ефективну індивідуальну й групову діяльність студентів на відповідному рівні складності. Розробка геоінформаційних навчальних моделей та удосконалення методики їхнього застосування у закладах вищої освіти спрямовані на модернізацію географічної освіти.

Забезпечити реалізацію застосування ГІС-технологій дозволяє застосування комп'ютеризованого навчання, спрямоване на активізацію й інтенсифікацію навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Основні принципи й підходи комп'ютеризованого вивчення географічних дисциплін реалізуються за допомогою використання моделі навчання «викладач – комп'ютеризована система – студент» як базової. Комп'ютеризоване навчання передбачає застосування технологічно-забезпечувальних і мультимедійних засобів навчання географії як провідних. Таке застосування дає змогу викладачеві ефективно передавати географічну навчальну інформацію студентам та контролювати її засвоєння, опрацювання та формування й наступне застосування географічних програмних результатів навчання. Однак основна особливість комп'ютеризованого навчання полягає в тому, що воно дає змогу активізувати самостійну навчально-пізнавальну діяльність студентів.

Варто зазначити, що комп'ютеризованим системам і технологіям належить чільне місце серед сучасних засобів навчання географії. Адже перелік професій в царині географії, пов'язаних із використанням комп'ютерів, дедалі ширшає, саме тому оволодівати комп'ютеризованими технологіями повинен кожен майбутній географ.

Розширення доступу студентів до комп'ютерних баз даних, насамперед розміщених в інформаційних мережах, і можливість оперативного отримання таких даних у достатньому обсязі сприяє формуванню їхньої інформаційної компетентності і об'єктивності перевірки й оцінювання їхніх навчальних досягнень.

Крім того, комп'ютеризоване навчання сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів завдяки використанню привабливих і швидкозмінних форм подання інформації та забезпечує індивідуалізацію навчання – кожен працює в режимі, який його задовольняє. Застосування комп'ютеризованих систем і технологій у процесі навчання географії сприяє підвищенню інтересу й загальної мотивації студентів завдяки новим формам роботи та причетності до пріоритетного напрямку науково-технічного прогресу.

Насамкінець хочу зазначити, що модернізація методик і технологій викладання та засобів навчання у закладах вищої освіти має забезпечити модернізацію шкільної освіти. Сьогоднішні студенти, які у майбутньому стануть учителями, зможуть зацікавити своїх учнів новими засобами навчання, оновленими підходами до організації їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

КОНТРОЛЬ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ФАХОВИХ ГЕОГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Л. П. Вішнікіна,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
(Полтава, Україна)

У доповіді схарактеризовано особливості методики здійснення компетентнісного контролю навчальних досягнень студентів як обов'язкового складника процесу компетентнісного навчання географії; розкрито поняття «компетентнісний контроль» як категорії компетентнісного навчання географії; схарактеризовано методи контролю – репродуктивний, продуктивний, проблемний і творчий; його дидактичні види – попередній, поточний, модульно-тематичний і підсумковий; названо функції, організаційні форми і способи контролю; пояснено особливості способу графічно-знакового та комп'ютеризованого контролю.

Ключові слова: компетентнісним контроль; функції, методи, дидактичні види та способи компетентнісного контролю; графічно-знаковий та комп'ютеризований контроль.

CONTROL OF THE LEVEL OF FORMATION OF PROFESSIONAL GEOGRAPHICAL COMPETENCIES OF STUDENTS

L. P. Vishnikina

The report characterizes the features of the methodology of competence control of students' academic achievements as a mandatory component of the process of competence learning of geography; the concept of «competence control» as a category of competence training of geography is revealed; methods of control - reproductive, productive, problem and creative and its didactic types – preliminary, current, modular-thematic and final – are characterized; functions, organizational forms and methods of control are named; the peculiarities of the method of graphic-sign and computerized control are explained.

Key words: competence control; functions, methods, didactic types and methods of competence control, graphic-sign and computerized control.

З огляду на основні положення загальної дидактики географії, контроль є обов'язковим складником процесу викладання географічних дисциплін й організовується та проводиться викладачем на основі виявлення, вимірювання та оцінювання навчальних досягнень, які структуровані в чинній освітньо-професійній програмі. За умови правильної організації освітнього процесу контроль, по-перше, сприяє розвитку мислення й інтелектуальних умінь студентів. По-друге, допомагає майбутньому географу чи вчителю географії здобути об'єктивну інформацію (через зворотний зв'язок) щодо перебігу і розвитку формування власних фахових географічних компетентностей.

Останнім часом питання перевірки і оцінювання результатів навчання студентів, які власне є складниками контролю, розглядалися у працях О. Вишневського, Н. Мойсеюк, В. Бондаря, І. Малафіїка, С. Пальчевського, М. Фіцули, В. Чайки, В. Ягупова та ін. Проте підходи до перевірки й оцінювання рівня сформованості фахових компетентностей студентів широкого загалу науковців, педагогів і методистів доволі неоднозначні. Саме це зумовлює нагальну потребу у подальших дослідженнях, пов'язаних із

розв'язанням проблеми контролю програмних результатів навчання студентів у процесі компетентнісно спрямованого освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Насамперед варто зазначити, що компетентнісна географічна освіта зорієнтована на отримання сукупності географічних знань, умінь і навичок, специфічного географічного мислення та установок, сформованих на певному рівні на підґрунті здібностей та життєвого досвіду студентів, що необхідні для їхньої оптимальної діяльності у довкіллі й передбачення наслідків такої діяльності.

Компетентнісний контроль – це обов'язковий складник процесу компетентнісного навчання географії, який забезпечує наскрізний зворотний зв'язок між викладачем і студентом. Під час перевірки й оцінювання програмних результатів навчання студентів з різних географічних дисциплін, які власне і визначають рівень сформованості фахових географічних компетентностей, застосовуються різноманітні методи, прийоми, форми, способи й види контролю.

Контроль результатів навчання студентів як органічна частина загального процесу викладання географічних дисциплін може здійснюватися на всіх його етапах. Однак повністю всі функції контролю, а саме – мотиваційна, діагностувальна, стимулювальна, навчально-перевірювальна, коригувальна, розвивальна, прогностична й виховна – реалізуються на спеціально організованому, самостійному етапі. Основною метою такого етапу є не лише перевірка й оцінювання, а й корегування та вдосконалення відповідних програмних результатів студентів задля спонукання й налаштування їх до подальшого розвитку та удосконалення фахових географічних компетентностей.

Методи компетентнісного контролю навчальних дій і досягнень студентів з географічних дисциплін визначаються заданим рівнем самостійної навчально-пізнавальної діяльності, на якому студенти виконують контрольні завдання. А отже, це:

1) метод репродуктивного контролю, за допомогою якого контролюється міра відповідності рівню діяльності студентів, що забезпечує: розпізнавання географічного навчального матеріалу й відтворення результатів його засвоєння; знання фактичного географічного матеріалу, типових планів і характеристик; розуміння географічних понять і термінів тощо, а також уміння виконувати дії за запропонованим зразком;

2) метод продуктивного контролю, який використовується для контролю студентів щодо здатності відтворювати результати самостійного засвоєння географічних знань і вмінь та застосовувати їх у змінній ситуації; уміння реалізувати здобуті знання задля виконання завдань прикладного спрямування; спроможність здобувати нові знання, наводити приклади, розпізнавати об'єкти, процеси та явища довкілля за аналогією;

3) метод проблемного контролю, за допомогою якого перевіряється й оцінюється рівень здатності самостійного застосування здобутих знань і набутих умінь студентами за умови виникнення суперечності в конкретизованій

проблемній ситуації та міра їхнього вміння виявляти й пояснювати географічні причинно-наслідкові та просторові зв'язки в довкіллі (у межах запропонованої проблемної ситуації);

4) метод творчого (дослідницького) контролю, який є інструментом перевірки й оцінювання рівня спроможності студентів самостійно встановлювати географічні причинно-наслідкові й просторові зв'язки, робити узагальнення й висновки; застосувати здобуті географічні знання та сформовані вміння з метою вирішення життєво важливих завдань і проблем, що й має відобразити міру їхнього географічного бачення світу.

Дидактичні види компетентнісного контролю програмних результатів навчання студентів з географічних дисциплін визначаються місцем цих видів у навчальному процесі й обсягом знань і вмінь, що перевіряються. Залежно від дидактичної мети вирізняють такі зазначені види контролю, як: попередній, поточний, модульно-тематичний і підсумковий.

Попередній контроль має діагностичний характер. Перед вивченням певної теми, засвоєння якої ґрунтується на вже розглянутому матеріалі, викладачу доцільно з'ясувати рівень розуміння студентами опорних географічних знань й актуалізувати їх для того, щоб з'ясувати стан їхньої готовності до сприймання нового матеріалу й успішного руху вперед. Цей контроль може проводитися як бесіда, фронтальне опитування, тест тощо на початку проведення лекцій або інших різновидів занять.

Поточний контроль передбачає перевірку й оцінювання якості засвоєння знань і вмінь студентів у процесі вивчення тематичного модуля географічного навчального матеріалу. Проводиться він зазвичай у першій половині лабораторного, практичного чи семінарського заняття – для виявлення рівня попередньої підготовки студентів, або наприкінці заняття – для з'ясування ефективності аудиторної роботи студентів. Елементи поточного контролю навчальної діяльності студентів можуть бути використані викладачем у процесі проведення лекції. Це буде сприяти активізації роботи студентів та виявленню зворотного зв'язку між ними.

Модульно-тематичний контроль – це перевірка й оцінювання рівня знань, умінь і навичок студентів в обсязі тематичного модуля навчальної робочої програми. Він може проводитися після закінчення вивчення такого модуля зазвичай як фронтальна й індивідуальна перевірка за допомогою тестів, відповідей на проблемні та творчі запитання, створення графічно-знакових електронних чи паперових моделей, усного взаємоконтролю студентів тощо.

Завдання підсумкового контролю – з'ясувати рівень сформованості програмних результатів навчання з певної географічної дисципліни у кінці семестру, або під час атестації здобувачів вищої освіти. Вона може проводитися у формі екзаменів і/або захисту кваліфікаційних робіт (бакалаврської, магістерської).

Організаційні форми компетентнісного контролю навчальних результатів визначаються характером організації перевірки та представлені фронтальним, індивідуальним, диференційовано-груповим і колективним контролем.

Розрізняють також способи компетентнісного контролю навчальних досягнень студентів з географії, а саме усного, письмового (зокрема тестового), графічно-знакового та комп'ютеризованого контролю.

Варто зупинитись на поясненні особливостей способу графічно-знакового контролю. Такий контроль передбачає перевірку й оцінювання результатів виконання студентами завдань на контурній карті та інших картографічно-геоінформаційних моделях; побудови ними таблиць, графіків і діаграм, а також створення структурно-логічних і комбінованих моделей, що відображають певні взаємозв'язки між географічними об'єктами, процесами та явищами.

Спосіб комп'ютеризованого контролю вможливує застосування до всіх студентів стандартизованих підходів, що забезпечується використанням однакових за кількістю й складністю контрольних запитань і завдань. Аналіз їхніх відповідей і результатів роботи, вивід і фіксація оцінок тощо здійснюються за допомогою відповідних програмно-забезпечувальних засобів навчання.

Комп'ютеризований контроль навчальних результатів студентів є нагальною вимогою сьогодення, оскільки його застосування модернізує контроль навчальних досягнень студентів. Наразі постійно розробляється нове програмне забезпечення, що уможливує застосування багатоваріантних завдань з географії. Студенти можуть працювати в інтерактивному режимі за умов, коли на моніторі водночас відтворюється текст завдання й пов'язані з ним відповідні засоби, поміж них навчальні географічні моделі, а також результати роботи, оцінки, аналіз помилок, необхідні пояснення й коментарі тощо. Зрозуміло, що використовувати зазначений контроль найбільш доцільно на основі комп'ютеризованої локальної системи підтримки навчання.

Різновиди методів, дидактичних видів, організаційних форм і способів контролю рівня сформованості фахових географічних компетентностей студентів – це необмежена царина творчості викладачів. Впровадження й розвиток компетентнісного підходу до викладання географії вимагає подальших досліджень педагогічного досвіду тих викладачів, діяльність яких спрямована на формування здатності студентів застосовувати навчальні досягнення з географії на вирішення життєво важливих завдань та проблем.

ЗМІСТ

<i>Ащеулова І. П.</i> Формування ключових компетентностей в учнів на уроках географії	5
<i>Барвінок Н. В., Озерова Л. А.</i> Формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії	7
<i>Бєлая І. С.</i> Досвід розробки стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад	11
<i>Білоус В. А., Руденко В. П.</i> Александр Георг Зупан – як видатний географ, кліматолог, педагог	13
<i>Бондаренко Р. І.</i> Роль освіти та виховання у формуванні екологічної культури майбутніх учителів географії	16
<i>Бортник С. Ю., Лаврук Т. М., Підкова О. М.</i> Досвід формування фахових компетентностей географів у рамках освітньої програми «Ґрунтознавство, управління земельними ресурсами та територіальне планування»	21
<i>Браславська О. В., Рожі І. Г.</i> Основні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів географії	26
<i>Буличева Т. В., Буткалюк К. О., Гринюк Т. А.</i> Суспільно-географічні чинники розвитку прикордонних територій	28
<i>Воловик Л. М.</i> Соціально-економічний розвиток сільських територій Київської області в умовах адміністративної реформи	32
<i>Глоба О. Ф., Нікітюк Н. Ф.</i> Особливості збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (на прикладі Балтського району Одеської області)	37
<i>Горошкова Л. А., Хлобистов Є. В., Лісовський С. А.</i> Кластерне моделювання в управлінні сталим розвитком територій	43
<i>Гукалова І. В.</i> З чим входимо у двадцяті роки ХХІ століття: завдання соціальної географії	47
<i>Дзюбенко О. В.</i> Фіторе mediaція – як метод відновлення біотичного потенціалу забруднених агроecosystem	50
<i>Дронова О. Л.</i> Неоліберальний міський розвиток очима географів	53
<i>Ковальська К. В., Іщук В. В.</i> Особливості використання STEM на уроках географії	59
<i>Костащук І. І., Кісіль Р. В.</i> Етнокультурний потенціал Чернівецької області як важливий аспект регіонального розвитку	64
<i>Кравцова І. В.</i> Садово-паркові ландшафти як місця зміни географічних ознак території	67
<i>Кузишин А. В.</i> Сучасні риси електорального поля областей Західноукраїнського регіону (суспільно-географічний аналіз)	71
<i>Лисичарова Г. О., Ніколаєва Т. В.</i> Трансформація освітнього простору Дніпропетровщини в світлі адміністративної реформи області	76

<i>Логінова А. О.</i> Вивчення наукової спадщини вчених в умовах дистанційного навчання географії	81
<i>Лозова Л. В.</i> Історичні етапи розвитку міського простору	83
<i>Макаренко П. О.</i> Незбалансованість зовнішньоторговельної діяльності України	87
<i>Марущинець А. В.</i> Дослідження динаміки площ зелених зон Києва за допомогою даних ДЗЗ	90
<i>Матвійшина Ж. М., Пархоменко О. Г., Скороход В., Ситий Ю.</i> Дослідження викопних ґрунтів в археологічних пам'ятках смт. Седнева та його околиць на Чернігівщині	93
<i>Мізіна С. К.</i> Трубізька регіональна осушувально-зволожувальна ландшафтно-технічна система	98
<i>Микаїлов А. М.</i> Роль ґрунтових вод в процесі опустынивання ландшафтів Мугано-Сальянської рівнини	101
<i>Міхелі С. В.</i> Унікальні об'єкти природи: поняття, класифікація, приклади	105
<i>Мічуда В. В.</i> Готовність учителя географії до використання інформаційно-комп'ютерних технологій у освітньому процесі	108
<i>Молікевич Р. С., Охременко І. В.</i> Деякі аспекти застосування спектральних знімків як інструменту екологічного моніторингу лісів	113
<i>Муркалов О. Б.</i> Особливості антропогенного перетворення берегової зони Чорного моря на північ від Одеси	115
<i>Нагірна В. П.</i> Київський метрополіс – домінанта розвитку приміської сільської місцевості (особливості впливу, напрями вдосконалення взаємин)	119
<i>Назаренко Т. Г.</i> Методика формування українознавчих понять в шкільних географічних курсах	122
<i>Нападовська Г. Ю.</i> Особливості функціональних обов'язків органів місцевого самоврядування за сучасних умов децентралізації	125
<i>Носаченко В. М.</i> Удосконалення картографічної підготовки у закладах вищої педагогічної освіти України	129
<i>Покляцький С. А.</i> Мікрогеографія як сучасний тренд суспільної географії	132
<i>Поливач К. А.</i> Відображення релігійної спадщини в електронному атласі «Населення України та його культурна і природна спадщина»	134
<i>Поливач К. А.</i> Застосування культурно-ландшафтного підходу в охороні культурної спадщини України	138
<i>Попович Н. В., Ачкасов А. Д.</i> Проблематика понятійно-термінологічного апарату просторового планування	141
<i>Пугач С. О.</i> Проблеми дослідження соціальних інтернет-мереж у сучасній географічній науці	144
<i>Пясецька С. І.</i> Відкладення паморозі категорії НЯ на території України протягом 1991-2000 та 2001-2010 рр.	148
<i>Пясецька С. І.</i> Відкладення паморозі категорії НЯ (небезпечна) на території України на сучасному етапі зміни клімату 2011-2018 рр.	152
<i>Руденко Л. Г., Маруняк Є. О., Лісовський С. А.</i> Інноваційні розробки географів НАН України крізь призму викликів ХХІ ст.	155

Світличний О. О., П'яткова А. В. Зміни клімату і збалансоване землекористування	159
Сікорська Л. Б. Міська ідентичність як об'єкт суспільно-географічних досліджень	162
Томаш М. С. Оценка эффективности использования современных образовательных технологий на уроках географии	164
Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О. Сучасна методологічна трансформація української географії та її складові	168
Торушанко В. Р. Соціокультурний підхід до розуміння збалансованого розвитку регіону	173
Федонюк В. В., Бондарчук С. П., Федонюк М. А., Мерленко І. М. Проблеми ренатуралізації водно-болотних ландшафтних комплексів транскордонного біосферного резервату «Західне полісся»	176
Хомич В. С., Струк М. И., Санец Е. В. Стратегическое экологическое планирование в Республике Беларусь	180
Черешнюк Т. О. Історико-архітектурні ресурси як основа культурологічного розвитку регіону (на прикладі Тернопільської області)	183
Чернов Б. О., Воловик Л. М. Методика формування в учнів 8 класу соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості при вивченні курсу «Україна у світі: природа, населення»	187
Шевчук С. М. Нова модель адміністративно-територіального устрою Полтавської області	191
Шмагель О. В. Просторові особливості реформування адміністративно-територіального устрою Миколаївської області	195
Шуйський Ю. Д. Розробка концепції з організації вищої географічної освіти в Україні	198
Топузов О. М. Географічна освіта ХХІ століття: перезавантаження	202
Вішнікіна Л. П. Контроль рівня сформованості фахових географічних компетентностей студентів	207

**«ГЕОГРАФІЧНА НАУКА ТА ОСВІТА:
ПЕРСПЕКТИВИ Й ІННОВАЦІЇ»**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

«GEOGRAPHICAL SCIENCE AND EDUCATION:
PROSPECTS AND INNOVATIONS»

MATERIALS OF THE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE

Комп'ютерне верстання: Володимир Носаченко

Computer layout: Volodymyr Nosachenko

Дизайн обкладинки: Андрій Вовкодав

Cover design: Andrii Vovkodav

**Кафедра географії, екології і методики навчання,
Факультет гуманітарно-природничої освіти і соціальних технологій,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська область, 08401
*olimp-geograf@ukr.net***

Department of Geography, Ecology and Teaching Methods,
Faculty of Humanities and Natural Education and Social Technologies,
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University,
Sukhomlynskoho Str., 30,
Pereiaslav, Kyiv reg., 08401
olimp-geograf@ukr.net

